Irodalmi olvasókönyv

Dr. Dobcsányi Ferenc

IRODALMI OLVASÓKÖNYV

az általános iskola 8. osztálya számára

Tankönyvkiadó, Budapest, 1983

Készült a művelődési miniszter rendeletére az Országos Pedagógiai Intézet közreműködésével. A 202/1976. (M.K.) OM–KM sz. együttes utasítás 22. pontja alapján a tankönyv kéziratát a Tankönyvkiadó igazgatója jóváhagyta, és ugyanezen utasítás 23. pontja alapján a Művelődési Minisztérium 100 815/1982. VIII. sz. alatt bevezetését és használatát az 1983/84. tanévtől az általános iskola 8. osztálya számára engedélyezte.

Bírálták
BÉLÁDI MIKLÓS irodalomtörténész
Dr. BIHARY FERENCNÉ ált. isk. tanár, szakf.
EKLER EMMA ált. isk. tanár
Dr. SIMON JÓZSEFNÉ ált. isk. tanár, szakf.
ENGLONER GYULÁNÉ az OPI munkatársa

Felelős szerkesztő
RUDOLF OTTÓ

ISBN 963 17 7295 0

A költő felel

I

Dolgozom: küzdve alakítom
nemcsak magamat, aminő még
lehetek, akinek jövőjét
az „ihlet óráin" gyanítom;
formálom azt is, amivé ti
válhattok, – azt munkálom én ki:
azt próbálom létre idézni,
azt a lényt, ki még csak agyag
bennetek s halvány akarat;
akire vágytok,
amikor sürgetve mondjátok:
költő, előzd meg korodat!

II

Nagy föladat; mert nemcsak bátor
nyelv kell rá, de fül is! Mert valahányszor
azt hallani,
barátaim, hogy valaki
nekiszántan
előre rohant a korából,
egy új, egy tiszta tájig,
valójában
a kor maradt csak hátra tőle,
még jó, ha nem ekkép süvöltve
a föl-fölbukó uttörőre:
– Hova fut? Elbujt! Játszik!

III

Játszunk, – így száll énekünk fel.
Játszunk
szavainkkal és életünkkel,
mert, jaj, csak az vagyunk, aminek látszunk.
Legyetek értelemmel hát irántunk,
mert nincs vállalkozóbb s bizakodóbb
szerzet minálunk;
a rosszat nem szántszándékkal csináljuk,
csupán a jót.

IV

Ide teszem az akácról az illatot.
Ide teszem a Dunáról a fényt
leányról a mosolyt, a fiuról a dacot;
ebből csinálok költeményt,
hogy gazdagodjatok.

Mert az illat a fán mégsem kevesebb,
sem a vizen a fény;
a lány s fiú csak szebb s elevenebb
s magam is több vagyok, ha én
általam erősödtetek.

Semmiből nem lesz semmi? S ára van
mindennek, ami valamire jó?
Babrálva e világ dolgaiban
valami mégis ujdonan
marad kezünkben, olvasó!

Illyés Gyula

Az előszó helyett álló *Illyés Gyula*-vers bennünket, olvasókat eligazító vallomás. „Felelet" arra, hogy mi az irodalomnak, a művészetnek a célja, életünkben betöltött szerepe, milyen feladat hárul a költőre, az alkotó művészre, és végül mi a műalkotás viszonya a valósághoz, az élethez.

Minden művészi tevékenység alkotó, teremtő munka, s nem pusztán szórakozás, játék. Ebben a tevékenységben a költő, a művész „nemcsak önmagát alakítja", hanem „létre idézett" alkotásával embertársainak a nézeteit, gondolkodását is „formálja". Munkássága tehát fontos szerepet tölt be a társadalom életében.

A megformálás művészete adomány, „nagy föladat", de roppant felelősség is, hiszen a műalkotás egyúttal ítélet is a világról. Az igazi művészet mindig a humánumot, „a jót", az embert, annak „gazdagodását" szolgálja.

1. Keressétek meg az indító versszakban azokat az igealakokat, amelyek azt hangsúlyozzák, hogy a művészet: alkotó, teremtő munka!

– Mely sorok vallanak arról, hogy a költő *egyéni* élményeiben *az általános,* azaz a többi ember érzései, vágyai is kifejeződnek?

– Értelmezzétek, mit jelentenek a *„bátor nyelv"*, a *„fül"* és az *„úttörő"* kifejezések!

– Mivel bizonyítja a költő, hogy a művészet nem játék, szórakozás csupán? Vitassátok meg érveit!

Az alkotó művész nem a „semmiből" alakítja ki művét, maga teremtette saját világát, hanem a valóság elemeiből építi föl, érzékletes formában. Mégpedig úgy, hogy válogat a valóságmozzanatokból, *elvonatkoztat* („akácról az illatot", „fiúról a dacot"), lényegkiemelésre törekszik. Az ily módon újrateremtett valóság azonban nem lesz „kevesebb"; sőt több: „elevenebb", mélyebb és igazabb a felszíni valóságnál.

2. *A mű és a valóság viszonya.* Milyen képekkel fejezi ki a költő ezt a kissé bonyolult, elvont fogalmat?

– Mely képek utalnak az ember *külső,* s melyek a *belső* világára?

– Mondjátok el, milyen hangulatot, érzést idéz föl bennetek az *„illat"*, a *„fény"*, a *„mosoly"*, a *„dac"* szó jelentése, hangalakja! Válaszoljatok arra is, hogy van-e összefüggés e kifejezések és a művészet célja között!

– Miben látja Illyés az írói, a művészi hivatás értelmét, az

irodalomnak, a szó művészetének szerepét? Válaszolhattok a költemény egy-egy sorával is!

A költő felel című vers művészi hitvallás, *ars poetica* (ejtése: arsz poétika; jelentése: a költészet művészete vagy mestersége). Azokat a költeményeket nevezzük így, amelyek a költő hivatásáról, az alkotásról vallott elveiről, alkotói módszereiről szólnak.

***

1. Fejtsétek ki, hogy a következő írói, költői vallomások hogyan támasztják alá eddigi megállapításainkat:

„A tény még nem a teljes igazság, hanem csak nyersanyag, amelyből ki kell olvasztani, ki kell vonni a művészet valódi igazságát."

(Gorkij)

„A jól megírt könyvek biztosabb adatokat adnak az életről, mint maga az élet."
„Én nem fantáziából írok, hanem az élet valóságából. Számomra az igazság, a valóság, az öt érzékkel felfoghatóság a szép."

(Moricz Zsigmond)

„Te jól tudod, a költő sose lódít:
az igazat mondd, ne csak a valódit."

(Jozsef Attila)

„Ne agyag-fejtés felszínen,
de bánya-mély legyen
a könyv, melyben fém, kőolaj,
gyémánt és szén pihen."

(Weores Sandor)

2. Gyűjtsetek olyan írói, költői vallomásokat, amelyek *az írói elkötelezettségről, a könyv szerepéről, az olvasás jelentőségéről* szólnak! Beszéljétek meg, miben egyeznek, és miben különböznek ezek a vallomások!

3. A mű megértése, befogadása is szellemi erőfeszítést kíván. Rejtettebb szépségeihez csak így juthatunk el. Könnyen meggyőződhettek erről, ha elolvassátok Péczely Lászlónak a szöveggyűjteményben található *Miért tetszik?* című írását.
4. Idézzétek fel korábbi tanulmányaitokból *Petőfi, Arany, Ady* költői hitvallását, ars poeticáját!

Csontváry Kosztka Tivadar: Zarándoklás a cédrushoz

Az irodalom születése

(Olvasmány)

Ősi vágya az embernek, hogy megismerje önmagát, helyzetét embertársai között s a természetben, a világban. Homályosan, határozatlanul, de élt ez a vágy már a legrégibb, legegyszerűbb emberben is, mert ösztönszerűen félt attól a sok ismeretlen valamitől, ami benne magában lakott, s ami körülvette. Minél fejlettebb az értelme, minél tudatosabb a gondolkodása, annál inkább érzi ennek a nagy ismerkedésnek szükségét.

Az ismerkedés már megkezdődött, mielőtt az emberi nyelv kialakult. Hiszen a csecsszopó gyermek is kezd bizonyos tapasztalatokat szerezni, mielőtt megszólal. De a tapasztalati ismeretből gondolatot csak a nyelv formál. A gondolatot már tudatosan elraktározhatjuk agyunkban, közölhetjük másokkal, értesülhetünk mások gondolatáról. A nyelv segítségével társadalmi lénnyé váltunk. Akivel meg tudjuk értetni magunkat, attól már kevésbé félünk. A puszta szó is sokat enyhített a lét félelmes voltán.

Régi idők primitív embereinek tanulmányozása alapján tudjuk, hogy a nyelv jóformán már megszületése pillanatában egyéb célt is szolgált, mint a gyakorlatilag szükséges dolgok puszta közlését. Egy kis túlzással azt is mondhatnók: az ősember előbb énekelt, mint beszélt. A hang, a szó varázsával – sőt, barlangi rajzok, festmények, szobrok tanúsága szerint egyéb „művészi" eszközökkel is – igyekezett a belső és külső világot magáévá tenni. Megtalálta erre a legjobb eszközt, a művészetet.

Ennek a varázslattal elért uralkodásnak célját szolgálták az asszonyi testet ábrázoló szobrocskák, az állatképek. A belső világ homályát oszlatták el azok a dalok, amelyek a primitív népek költészetének tanúsága szerint a szavak vagy felkiáltások egyetlen kis csoportját, egyetlen egyszerű érzés kifejezését ismételgették a végtelenségig. Megszámlálhatat-

lan évezreddel az írás föltalálása előtt – megszületett a költészet. Ennek nyomát még ma is megtalálhatjuk faluhelyen, ahol élnek a régi népszokások: a regölés, a farsangi játékok és a régi rigmusok. (. . .)

Barlangművészet
Szarvasok

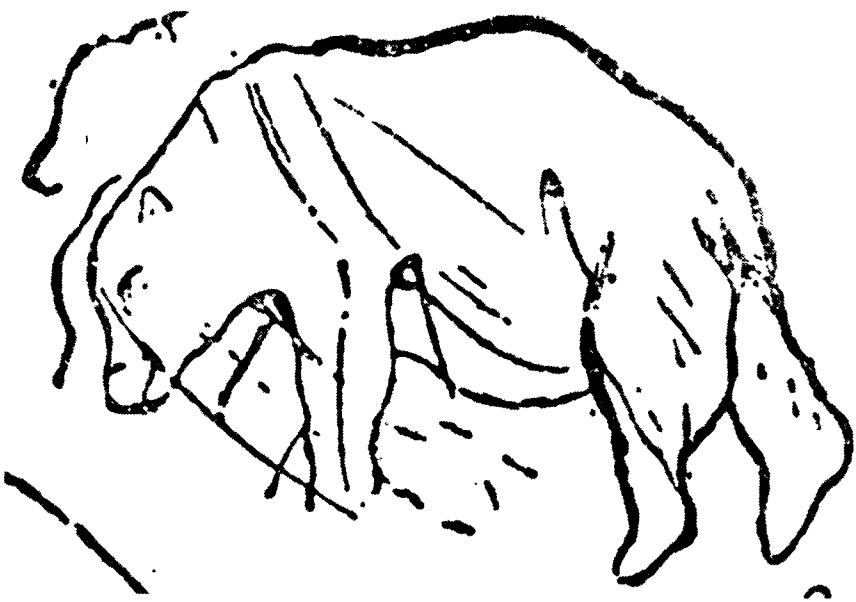

Medve

Az élet fejlődött, bonyolultabbá vált. Minél többet tudott és értett belőle az ember, annál jobban szaporodott az új, érthetetlen és kifejezhetetlen dolgok száma. Közben kialakult valami, amit már társadalomnak nevezhetünk. Testi és szellemi különbségek munkafelosztást tettek lehetővé.

Táncoló törzsfőnök

Voltak emberek, akiknek elméje gyorsabban talált valami magyarázatot a környező világ jelenségeire, s akik ki tudták mondani a hatalmat jelentő varázsszót. Ma költőnek mondanók őket. Akkor mint papok, sámánok, varázslók uralkodtak törzsük tagjain.

A történelmi időkben, amikor a törzsfőnökök, vezérek, fejedelmek vagy királyok a papsággal együtt tartják kezük-

ben a hatalmat, megjelennek szolgálatukban a hivatásos dalosok is, akik az isteneket, uralkodókat, hősöket dicsőítik, harcra lelkesítenek, nagy tettek emlékét örökítik meg. Költők ezek, mert tudják a kifejezés, formábaöntés módját; tehetségük megkülönbözteti őket a többi embertől, mert ezt a „mesterséget" nem tanulhatja meg akárki; de egyben: szolgák is. Tárgyukat, mondanivalójukat a hatalmasok kedve és érdeke szerint kell megválasztaniok.

Soká, igen soká tart a költőnek ez a szolgasága – változott formák közt talán sokkal tovább, mint gondolnók. Mindenesetre nagy változást jelent, amikor egy közülük először mondja ki ezt a szót: „én".

Ez a szó azt jelenti, hogy a fejlődés magasabb fokán ismét költői tárggyá válik az embernek a maga benső lényével való ismerkedése, amit a primitív ősdalok elkezdtek, de az uralkodók szolgálatában álló költők nem folytathattak. A költő tudja, hogy az „én" csak akkor érdekes, csak akkor számíthat meghallgatásra, ha érzelmeiben, fájdalmában, örömében, szerelmes vágyakozásában nem egyedül önmagát, hanem a többi embert is kifejezi; ha kimondja azt, amit más is érzett, csak formába önteni nem tudott.

A dalok, a hősi énekek után egyszerű, mindennapi nyelven elmondott történetek következnek. A történetek talán csodálatosak, meseszerűek, de azok, akikről szólnak: emberek, akikben magunkra ismerünk. Sőt: miközben magunkra ismerünk, ismerkedünk is magunkkal.

Ismerkedni kezdünk a világgal is.

Megszületett az irodalom, és megszületett hozzá a közönség.

(Benedek Marcell)
(Részlet *Az olvasás művészete* c. könyvéből)

A művészetnek, a „szépséggé-rögzített emberi megnyilvánulásnak"[1] is története van. Megszületése több évezredes múltra tekinthet vissza, mondhatnánk úgy is, hogy egyidős

[1] Idezet Weöres Sándortól

az emberiség történetével. Járjuk most végig e hosszú út legfontosabb állomásait olvasmányunk alapján!

1. Mi a magyarázata *a művészet* megszületésének, illetve fennmaradásának?
   - Alakulásában milyen szerepet játszott a nyelv, a munkamegosztás?
   - Homályba vesző őstörténetére miből következtettek a kutatók, a tudósok?
   - Melyek a művészet legősibb megnyilvánulásai? (Tanulmányozd az ősi művészetet felidéző képanyagot is!)
2. Mi volt *a költészet* legősibb formája?
   - Miért a néphagyomány őrizte meg az ősi dalformák emlékét, nyomát?
   - Ismertek-e olyan költői alkotást – például Arany Jánostól –; amely tanúskodik az *őskölteszet* hatásáról? Említsetek ezekből a versekből egy-két motívumot is ennek bizonyítására!
3. Magyarázzátok meg, miért tulajdonított az ősember varázserőt, mágikus hatalmat a szónak!
   - Meséljetek a híres dalnokok – Väinämöinen, Orpheusz – énekének varázsáról, mágikus erejéről!
   - Milyen magyarázatokkal találkoztatok a nap, a hold, a föld, a tűz, a nyelvek keletkezéséről a különböző népek ősi mítoszaiban, mondáiban? Nézzetek utána!
   - Mit mond a régi korok hitvilágáról, gondolkodásmódjáról, az emberek vágyairól, érzéseiről a *mesék világa?*
4. Kik voltak *a hivatásos dalosok,* s mi volt a szerepük?
   - Mit tudtok a mi lantosunk, *Tinódi Sebestyén* munkásságáról, életéről?
   - Milyen életérzés szólalt meg *Janus Pannonius* és *Balassi Bálint* tanult verseiben? (Idézzétek föl ezeket a verseket!)

***

1. Számoljatok be, milyen *népszokásokról* hallottatok, vagy milyen népszokások élnek még környéketeken! Ha kedvetek van, be is mutathatjátok!

2. A zene hatásának lehetünk élvezői Mozart *Varázsfuvola* című operájának hallgatásakor. Figyeljétek meg a műben szereplő bűvös hangszert vagy az ugyancsak mágikus erejű csengettyűjátékot!
3. Tankönyvünknek Csontváry Kosztka Tivadar (1853–1919) *Zarándoklás a cédrushoz* című festménye is vallomás. Figyeljétek meg a képen a tájelemek, az elrendezés, az arány, a fény-árnyék szerepét!
4. Nemcsak a természet, hanem a művészetek kialakulása is sokat foglalkoztatta az emberek képzeletét. Melyik görög rege hősét örökíti meg Ferenczy István szép szobra, a *Pásztorlányka,* amellyel a 6. osztályos könyvben találkozhattatok? Nézzetek utána!

„Ember lenni mindig, minden körülményben"

„A mű nem annyira a művész, mint inkább azok által él, akik szeretik a művészetet, és azért szeretik, mert keresik az emberséget."

József Attila

Móricz Zsigmond
(1879–1942)

„Én azt hiszem, hogy minél nagyobb az író, annál nagyobb kötelessége a legfontosabb dolgokban színt vallani, és megmondani mi az igazság, mi a kötelesség."

Móricz Zsigmond (1879–1942)

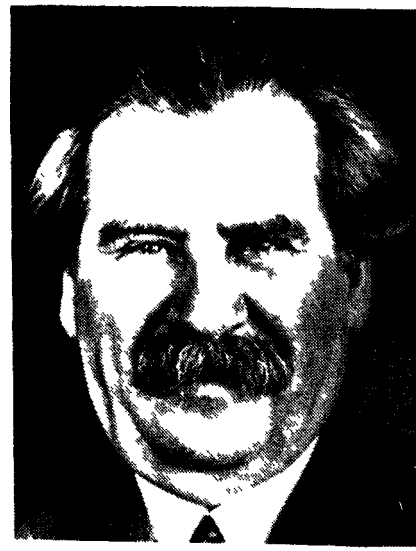

Író. Tiszacsécsén született Szatmár megyében. Ez volt a gyermekkor *„tündérszigete”*, itt talált egymásra *„a két árva bogár”*: Pallagi Erzsébet, az özvegy papné lánya és Móricz Bálint, az ötholdas parasztlegény. A vállalkozó kedvű apa azonban csődbe jutott. Így került a gyermek Móricz nagyanyjával Istvándiba, a nincstelenségbe visszazuhant család pedig Prügyre, a rokonokhoz. Mindkét hely jelentős állomás az író életében: *„jellemformáló kohó”* az egyik, *„a feledhetetlen szenvedések”* földje a másik. Ebből a prügyi fájdalomból született a *Hét krajcár* is. *„Ez a kis elbeszélés meghozta a teljes sikert* – írja visszaemlékezéseiben – *annyira, hogy megjelenése után szinte eltűnt az addigi 9–10 éves vergődés emléke. Attól kezdve nem győztem eleget írni, hogy lecsapoljam a bennem árvízszerűen feltorlódott mondanivalókat.”* A hatalmas móriczi életműben novellák, regények, drámák, riportok, tanulmányok egész sorát találjuk. Halála évében azzal büszkélkedett az író, hogy ugyanannyi mű van mögötte, ahány esztendő. De még ez a nagy szám sem fejezi ki híven írásainak gazdag világát. Találóan mondta róla egyik írótársa: *„A hazájában legjáratosabb magyar sem meri feltenni a kérdést: melyik a nagyobbik Magyarország, amelyiket ő meglátott, vagy amelyiket Móricz Zsigmondban olvasott.”* Nemcsak nagyszerű elbeszélő művészete, hatalmas arányú munkássága teszi a 20. század első felének legnagyobb prózaírójává, hanem az is, hogy a magyarság élő lelkiismerete volt, éppúgy, mint Ady Endre.

Melyek voltak ennek a gazdag, de rögös életútnak a legfontosabb állomásai?

– Adyval való barátsága életre szólóan meghatározó volt Móricz számára. A költő-barát lenyűgöző erejű látomása – a magyar Ugar képe – egy nép évszázados elmaradottságát láttatta meg Móricz Zsigmonddal is. Elemi erővel lett

úrrá rajta is *a cselekvés vágya, a kiútkeresés.* Az egész magyar *népnek* akarta felmutatni *önnön arcát,* hogy felrázza tespedtségéből.

Első írói korszakában a gyermekkorban, illetve kora ifjúságában oly jól megismert falu, kisváros jellegzetes emberei jelennek meg novellái, regényei lapjain. Nem véletlenül. A szatmári falvakban, majd Debrecen, Sárospatak, Kisújszállás református kollégiumaiban töltötte ifjúságát, a századfordulótól pedig Budapesten élt. 1903-tól újságíró. Ez időtől kezdve még inkább úgy vegyült el a tiszántúli táj népe között a magyar falu világát felfedező útjain, hogy minél több hiteles megfigyelést gyűjtsön. E vidék szegénységét látva benne is feltolulnak a gyerekkori élmények, a megannyi elszenvedett sérelem.

Tolla a *Hét krajcár* (1908) megjelenése után vált magabiztosabbá; a felgyűlt életanyag számos későbbi írásának vázát, a megismert emberek, a későbbi regényhősök jellemeinek mintáit adta. Abban a korszakban (a század elején), amikor a magyar falut sokan szerették volna „ősi" állapotában megőrizni, minden változástól megóvni, Móricz – belülről átérezve a falusi osztályviszonyok tarthatatlanságát – pontos látleletet készített a nyomor különféle okairól. Nem csekély bátorsággal foglalt állást a változások mellett. Írói művészete fokozatosan fölébe nőtt az általa is jól ismert elődökének. Tanult a modern európai irodalomtól is. Hamar rátalált teljesen egyéni hangjára. Újfajta regényhősöket teremtett.

Művészetének egyik új vonása például, hogy olyan vívódó hősöket rajzolt meg, akik gyakran elégedetlenek önmagukkal, magányosak, lelkiismeretük nagyobb cselekedetekre ösztönzi őket, de a felelősségvállaláshoz nincs elegendő erejük. „Nem visznek végig soha semmit" – mondhatnánk róluk. (Ilyen *A fáklya* című regényének hőse, Matolcsy Miklós református lelkész.)

1918 és 19 forradalmi szele Móriczot is megérintette. Az író, aki Adyval együtt gyökeres változásokról álmodott, lelkesen vetette bele magát a forradalmak eseményeibe. Író-

ként, újságíróként tudósított az országban végbemenő változásokról. Később nagy árat fizetett érte: a már elismert írót 1919. augusztus elseje után meghurcolták, az irodalmi társaságokból kizárták, írásait hosszú ideig nem fogadták el a folyóiratok. Emberi és írói tekintetben egyaránt elbizonytalanodott. Ekkor született magányos gyermekhőséről írott regénye, Nyilas Misi története, a *Légy jó mindhalálig.*

Utóbb a 17. századi magyar történelmi múlthoz fordult: megírta hatalmas történelmi regényét *Erdély* címmel. E művében választ keresett arra, hogy milyen tanulságai vannak a magyar nép nehéz történelmi küzdelmeinek.

1929-től a *Nyugat* szerkesztőségében dolgozott, majd a 30-as évek végétől saját folyóiratot szerkesztett *Kelet Népe* címmel. Közben újabb jelentős regényeket alkotott. E műveiben tovább foglalkoztatja az úgynevezett „történelmi középosztály"-hoz tartozó dzsentri regényhős alakja, továbbá azzal is magára vonja a társadalom figyelmét, hogy betyárregényeiben vonzó hősként ábrázolja korábbi évszázadok rettegett, de félve is tisztelettel emlegetett alakjait, a bujdosó betyárokat.

Móricz Zsigmond írói nagyságát, művészi teljességét lehetetlen néhány mondatban összegezni. Írásait újra meg újra olvasni kell, hogy századunk első feléről minél többet tudjunk meg, hitelesen ábrázolt hőseire sokáig emlékezzünk.

Juhász Gyula írta róla:

Minden szavadban a termő magyar nyár
Aranya csillog s magyar ősz bora,
Mit férfiszívvel és elmével adtál,
Oly fejedelmi magyar lakoma.

A századok rád vártak és te jöttél
Döngő léptekkel, izmos és derűs,
Maga a nagyság, a jóság, a bőség,
Hogy homlokunkról száz felhőt elűzz!

Életem regénye

(Részletek)

Csécse
Boldog sziget

(. . .) Csak két telek van Csécsén, amely egészen külön s a többitől elkülönült állapotban van.

(. . .) A két ház ugyanis a szüleim háza. Az egyik az apám, a Móricz Bálint öröksége volt, a másik az édesanyámé, a Pallaghy Erzsébeté.

(. . .) Két pólus volt ez a két ház, lakóinak eredete és természeti alkata szerint is.

A Móriczok a mélységből emelkedtek fel odáig, hogy a napnyugati portán a falu irányadó szintjéig feljuthattak. A Pallaghyak a magasból ereszkedtek egyre jobban le, míg végre odáig süllyedtek, hogy nívójuk már beleolvadni látszott a keleti telken, a falu szürkeségébe.

(. . .) . . . édesapám, aki három évvel árván maradt, annyira független és eredeti emberré tudott fejlődni, hogy huszonhatéves korában szemet vetett, ötholdas kis parasztlegény létére „az özvegy papné" lányára.

(. . .) Független maradt a faluban, korláttalan, semmi sem zavarta, nem volt benne se tudatos, se tudat alatti gátlás. Éppen így a társadalmi életben is, vadóc volt, vadvirág, őserő; akit szikra korában nem félemlített meg senki, annak később sem imponált[1] se pap, se kondás, se szolgabíró. Bármilyen furcsa és szokatlan is, de ember maradt az embertelenségben – haláláig.

(. . .) Ötholdas kis emberből egyszerre húszholdas gazda lett. Húsz hold. Egész Csécsén alig vannak négyen-öten, akinek húsz holdja van. Húsz hold már több, mint egy fél telek. Féltelkes gazda az már nagygazda. És milyen jó földek.

[1] Tiszteletet, megbecsulest kelt

Képek Móricz Zsigmond életéből: szülőháza

(...) Micsoda változást csinált egy év alatt. (...) Az özvegy papné meg volt nyugodva, s ha szabad ezt mondani, boldog volt és megelégedett. A lánya elfeledte álmait és igen jól érezte magát az új életformában a nagyszerű kis vademberhősi ura mellett.

(...) Vasárnap reggel volt. Éppen egy héttel Péter-Pál után. A magyar aratási ünnep. Akkor születtem ugyanis, s rá egy héttel meg lehetett tartani a keresztelőt.

(...) Roppant büszke volt azért édesanyám, hogy a fia éppen egy ilyen neves napon lett a világra. Pláne, hogy ebben az évben Péter-Pál még vasárnapra is esett. Dupla ünnep s hozzá: délben tizenkét órakor lett meg a gyerek. Édesanyám mindenben szimbólumot látott, s el volt telve büszkeséggel, csak éppen azon sírt, versenyt a mindig síró kicsivel, hogy fiát mindenki Péternek vagy Pálnak akarta keresztelni... Neki nem kell se Peti, se Palkó.

(...) Édesanyám elvarázsolva feküdt az ágyon. Mint valami tündérmese. Roppant gyönyörűség volt neki, ha valaha úgy esett, hogy őt ünnepelték. Vagy az urát, vagy a fiait.

Maga szeretett volna ragyogni és csillogni, de legalább a gyerekeiben. Hogyan mondta öreg korában:

– Én? kicsi vagyok? de ha a hat fiamat egymás tetejére állítom, akkor ki olyan nagy, mint én?

Nemzeti örömünnep lett a keresztelő, csak ő sírta el magát; már soha nem tiltakozhatik se a Peti, se a Palkó ellen.

Azonban, mikor a szent szertartás alatt a kis szobában, a fulladt melegben a pap megkérdezte erős nyers hangján, hogy:

– Mi lesz az újszülött neve?

Csak megszólal édesapám valahonnan hátul s mondja nagy hetykén.

– Zsig-mond!

Zsigmond?!... Soha ezt a nevet nem hallották... Az egész rokonságban, de az egész faluban sem volt egyetlenegy Zsigmond sem. Senki se tudta, hogy ez a Bálint hol vette ezt a nevet, de édesanyám oly rendkívüli módon megörült neki, hogy nem lesz hát se Peti, se Palkó, hogy hangosan felzokogott örömében. Csaknem megállott a keresztelés szertartása, hogy mi történt vele?...

De én túlvisítottam, azt mondják, mikor a hideg vizet a fejemre öntötték. Ez azonban csak jó jel volt, mondták:

– Nem lesz ez olyan hamvába hótt kölyök, megmondja ez a magáét...

(...) Nyolchónapos koromban ejtettem ki az első szót s így:

– Ejj-szi.

Édesanyám határtalan büszkeségére az ő neve volt az első szó a számban.

(...) Nálam egész bizonyos, hogy a szülőföld a nagy tágasságot, a színes és csillogó végtelent jelenti, a tavaszi napfényt és a tág tüdőt.

Benne van a gyümölcs édessége és a nyári por kedves szaga. A természet lelkesítő, tüdőtágító illatos öröme. Maga az a név, hogy Csécse, mindig úgy hat rám, mint valami ízes friss gyümölcs, cuppant az ember, csettint és nevet. Csécse.

Mennyire örülök, hogy ezt a bájos falut kaptam szülőföldnek.

Apám (. . .) egyénisége ma is itt él bennem.

(. . .) . . . . soha vagyongyűjtő nem volt. A pénzt soha nem becsülte meg, akár volt, akár nem volt. Ellenben virtuskodó ember volt. Állandóan valami versenyben élt, ha mással nem, önmagával: mindig meg akarta tromfolni a világot.

(. . .) Öt év alatt az öt holdból negyvenet vagy ötvenet csinált: négy ház a faluban, vízimalom, ezer pengő adósság.

(. . .) Nem lehetett vele bírni. Egyre nagyobb vállalatokba fogott. Szegedről azzal jött haza, hogy nem ér semmit ez a kis élet, venni kell egy tüzes gépet[2] és azzal le kell menni az Alföldre és részibe[3] csépelni.

Ott történt aztán, hogy felrobbant a gép.

És elvitt mindent.

(. . .) Móricz Bálint elvesztette összes birtokát, anyósának a birtokát és az egész család a robbanással kirobbant a faluból és más vidékre szórta szét a magyar sors.

(. . .) Árverés nem lett a dologból, szabadkézből potyázták el a vagyont.

Mindent a világon, mindent eladtak. Még a bútorból sem hagytak meg, csak ami két kis parasztszekérre elfért. (. . .) édesanyám boldog volt, hogy mentek, csak ki-ki ebből a faluból, szégyenvallás földjéből, szolgálatnak házából . . . Ó, de boldog volt, ha egy szál ingben is, csak elvinni a szegénységet oda, ahol nem lát senki. (. . .) Édesanyám, mint tűzvész után a macska, cipelte a kölykeit s a párját.

Ekkor született meg édesanyám . . .

Ekkor lett önálló. Ő, a legkisebb, a leggyengébb, a legtehetetlenebb, a soha számba nem vett, meg nem kérdezett, a jelentéktelen . . .

[2] Gőzgéppel hajtott cséplőgép

[3] A gabona bizonyos hányadáért végzett cséplés

Istvándi
Földrengés után

(...) Tisztán emlékszem az első pillanatra, mikor az istvándi gépészházból kinéztem: rettenetesen össze voltam zúzva, meg voltam ijedve, féltem és bámultam.

Már a legelső percben éreztem, hogy én valami iszonyú szégyenbe kerültem.

(...) Hova lett a mi csudálatos nagy deszkakapunk, amin két ökör úgy ballagott be, hogy csak úgy párázott a hátuk az örömtől, hogy már hazajöhetnek, s a tehén, a tehén... És hol vannak a mi kedveseink, a válú a friss vízzel, amiben zöld moha emelgette a haját s oly szépségesen szép volt. S milyen jó volt benne bürökszárakat[4] sündörgetni, a behasogatott vége úgy felkunkorodott, mint a kisbárány gyapja. S hol vannak barátaim, a Rontó, a kedves öreg kutya? kinek a hasán fogok én már olyan jókat aludni? s a tyúkok és csirkék és a háztetőn a cirmos macska, a Pista tigrise. És hol van Pista? Hogy lehet az, hogy így magamban kell maradni, és nem jön Pista, hogy „enyém, enyém", és nem kell ringatni Bálintot a rengőben[5]? Megfoghatatlan, megérthetetlen. S tudtam, hogy ezt soha kérdezni nem szabad, érinteni nem lehet, szóba hozni tilos.

(...) S ha be kellett menni enni, a szoba milyen üres volt. Nem volt abban semmi bútor s nagyon látszott, hogy nincs. Otthon az a kedves ház hogy tele volt rakva, de hogy tele mindennel. Nem fért már be egy szék, egy szeg. Itt? itt semmi. Ásítás és hideg.

(...) Én azonban nem sírtam, nem követeltem, csak fáztam.

Nagyanyám többet sírt, mint én, s kitől követeljek, mikor édesanyám nincs itt. Magamba vagyok, magamtól mit várjak.

(...) Mindenre ez volt a felelet, nincs pénz. Ezzel a fogalommal itt ismerkedtem meg, hogy nincs pénz.

[4] Üreges szárú, ernyős gyomnövény

[5] Bölcső

(. . .) A gépészház a falu legközepén volt, a templom mellett, a kalapálás behallott a reggeli imához, s mégis annyira elválva állt a községtől, mintha nem is tartozott volna bele. És nem is tartozott, mert uradalmi épület volt.

Itt megint valami új fogalommal találkoztam, s érdekes, hogy anélkül, hogy valaki csak egy szóval is megmagyarázta volna, úgy meg is értettem a helyzetet, hogy a mai napig ezen az alapon tudom felmérni az ezerholdasok társadalmi és gazdasági szerepét a magyar életben.

(. . .) Én csak egyetlenegyszer láttam, tudtommal, Kende Zsigát[6]. Könnyű fiatal ember volt. Karcsú és elég magas, s engem a fiatalsága lepett meg legjobban. Világosbarna lovaglóruhában volt, s a kalapja is más, mint amit eddig láttam; kisszélű vadászkalap volt sörtével[7]. Ott állott a lópatkoló ráma[8] mellett, s egyik lábát feltette a gerendára s úgy beszélt.

(. . .) Nem tudom, ki világosíthatott fel, hogy ez a kendezsiga, talán saját ösztönömből jöttem rá? De én, a sovány, hidegrázós kisfiú úgy néztem, ahogy az óriáskígyót nézhettem volna, hogy mikor les ide s melyik pillanatban kap be. S igazán nem költői túlzás, hogy körös-körül némán állottak a fák, a házak, a templom, tornyostul s a fellegek az égen.

(. . .) Milyen áldás, hogy Kende Zsiga akkor megijesztett s ez az ijedtség egy hosszú életen át elég volt, hogy pillanatra se felejtsem, hogy itt áthidalhatatlan távolság van. Hogy ők az urak, a nagyurak. S hogy ez nem jó.

(. . .) Az iskola nem segített rajtam Istvándiban. Az iskola ott volt a szomszédban, s tele volt gyerekekkel, de ha én beleléptem, még jobban magamban maradtam, mint otthon édesnagyanyámmal.

Nem lehetett az ellentétet kiheverni. A csécsi iskoláról csak a nyár és a vidámság árad bennem, az istvándi mindig tél volt, hideg volt, fázós és savanyú szagú. Alig emlékszem

[6] Gazdag földbirtokos. Ennek az uradalomnak gépészkovácsa Pallagi László

[7] Vaddisznó szőréből készült kalapdísz

[8] Fából készült bak, patkoláskor erre tették a lovak lábát

valami másra, csak, hogy fát kellett vinni a hónom alatt az iskolába.

(. . .) Micsoda primitív iskolaélet volt az akkor. Gúnyképe az iskolának. Az első két év hogy múlhatott el ennyire bennem? Tudom, írni-olvasni már tudtam, még édesanyám tanított meg Csécsén, ötéves koromban, most is itt zümmög a fülembe a hihetetlen édes ének:

ábé cédé éfegé
hái jéká ellemenópé

(. . .) A könyv még el volt ekkor válva az írás-olvasástól, még saját olvasásom nem hozott számomra meglepetést: a nagy megütődést Laci bátyám hozta, aki rendkívül szeretett felolvasni . . .

(. . .) S a legelső igazi tűzrakás, egész képzeletem s minden csepp vérem felgyújtása Jókai dolga volt. *A csodálatos kastély* című elbeszélése, melyet szintén Laci bátyám olvasott fel egy téli este.

Laci bátyám jobban szeretett felolvasni, mint olvasni. Én pedig jobban szerettem hallgatni, mint meghallgatni. Míg a kukoricacsutkákkal játszottam a kályhasarokban, mindenféle csodálatos emberekkel éltem együtt. (. . .)

Ebből a csodálatos magánosságból született meg a jellem. Istvándi jellemképző iskola volt nekem. Hogy nem volt kivel beszélnem, el is zártam magam a beszédtől, és megrettentem, ha valaki kérdezett. Hogy nem volt senki, akitől valami jót és kedvezőt kaptam volna, valósággal emberkerülő lettem. Megrezzentem, ha valaki rámnézett. Menekültem, ha úgy vettem észre, hogy valaki felém közeledik.

Pthrügy
A feledhetetlen szenvedések

Amit eddig írtam, mind csak azért kellett megírnom, hogy eljussak oda, hogy megírhassam a feledhetetlen szenvedések könyvét.

Voltaképpen egész életemben erre készültem. Mintha

A prügyi ház

csak azért lettem volna íróvá, hogy megmutassam azokat a sebeket, amelyeket hétéves koromtól tízéves korig Pthrügyön át kellett élnem.

(...) Engem ott nem bántott meg senki, én még nem voltam megbántható, de édesanyám mellett állottam, szorosan hozzáfonódva, inkább benne élve, mint magamban, s az ő könnyei bennem alvadt vért és be nem forradható sebeket hagytak.

(...) Akkor úgy írták a falu nevét: Pthrügy és úgy mondták: Tügy. Már ez is furcsa volt s érthetetlen. Nem tetszett nekem, hogy emlékeztetett az utca az istvándi hosszú utcára, már láttam, hogy ez sem Csécse.

Még arra is emlékszem, hogy gyenge setétedő nyári este volt, ahogy a szekér megállott a vastag oszlopos ócska kapu előtt. Vizsgáltam, hogy elég jó házban lakunk-e. A kapu elég jó volt, de az udvaron nagyon sok volt a gyerek s mind idegen. Mikor a gyerekek odafutottak a szekérzörgésre, a kapuhoz, ni, egy ismerős! Pista visitani kezdett, hogy édesanyám Zsiga!

Akkor mindenki rám ugrott és letéptek rólam mindent, a kis holmit is, csak édesanyám mentett meg, mert már messziről hallottam azt az édes hangját, amit úgy szerettem s amin rögtön sírni kellett, oly kedves volt.

– Zsiga, Zsiga, fiam, kisfiam.

Sírva kúsztam fel a nyakába, s a szívem majd kettéhasadt a gyönyörűségtől, hogy itthon vagyok, ebben az idegenben, a sok gyerekből nem ismertem csak Pistát.

(...) De akármilyen jókedvük volt is, én tudom, hogy mikor megérkeztem, nem volt pénz a házban egy fillér se, és édesanyám abból hozott petróleumot, amit én adtam.

(...) Én az első este megrémültem, s ez a rémült feszültség aztán állandó figyelemmé alakult.

Szakadatlan résen állottam, hogy megvédjem édesanyámat.

Hogy mitől, azt nem tudtam, s ez tette éppen heroikus[9] önfeláldozássá csekély létemet, láthatatlan rémek fenyegették, s én mást nem tehetvén, vele szenvedtem, még fokozottabban, mint ő maga. Utóvégre ő tudta, mi az oka ennek a csodálatos ínségnek, amiben éltünk, én nem is álmodtam.

(...) És itt éheztem, kizárólag csak itt, (...) eddig egész életemben.

De itt sokat.

(...) Borzalmas része volt ez az életünknek. Nem elég, hogy abban az időben ennivaló sem volt soha egyéb, csak krumpli, rántottleves, még kenyérmag sem volt, se hús, se tészta ... A kicsik folyton sírtak, hogy éhesek: „itt vagyok, egyetek meg, faljatok fel" ... Mert édesanyám varrt, egyetlen varrónő volt a faluban, s annyi munkája volt, hogy egész éccakákat átvarrt, s az nagyon szép volt és jó volt, ott a kedves szagú kelmék között, ma is boldog vagyok, ha a festőanyagok szagát megérzem, mert azt szeretni kellett, abból lett a pénz, az áldás ... A gépfia[10] mindig tele volt krajcárokkal[11] és fe-

[9] Hősies

[10] A varrógép fiókja

[11] A legkisebb értékű rézpénz

hér hatosokkal, húszasokkal[12] ... s én már csak belenyúltam, s mentem hozni a boltból, ami kellett ... csak az volt az iszonyú, hogy édesapám sokszor azért jött részegen haza, hogy kiszedesse velünk ami pénz volt, és vitte a kocsmába, ahol a sógorok ott ültek, s röhögve várták, hogy elhozza a gyerekei szájából az utolsó falatot is.

Soha senki ebben a faluban, ezek közül a sógorok közül, munkát az apámnak nem adott, de mindent ők ittak el, amit hazahordott.

(...) Ha igazi vér volna bennem, ötven év óta nem volt volna szabad egyebet csinálnom, csak üvölteni azt a szörnyűséget, mindent, amit ott elszenvedtem.

Egyszerre ott állok, remegve, dideregve, mint a heccheccben űzött kis kutya az út közepén: ott állok Pthrügy utcáján, félhosszú suta kis nadrágomban, soványan és megfélemlítve és körös-körül zúg az egész faluból a gúnynév. Amit édesapámra ragasztottak.

– Cic móric ...

(...) Ez volt a halálos döfés. Ez volt a lebicskázás.

Egyszerre pokollá lett az életünk.

Nem lehetett többet kilépni az utcára. Minden gyerek elvisította magát, ha közülünk valakit meglátott:

– Cicmóric!

(...) ... a „cicmóric" még ma is fáj. (...) Köszönöm Tügynek, a tügyieknek. Megtanítottak szenvedni már kisfiú korban. S ezzel megacélozták a szívemet. Hogy mindhalálig harcolni bírjak az ártatlan igazságért.

(...) A tügyi szenvedés elkísért az egész életen át. Az a különös, védetlen állapot, amiben gyermekkoromban voltam, a szülők sorsának áldozata lévén, magamat is megtámadott. Boldog voltam, hogy akkor a gúnykacajból kimenekültem, mert éppen akkor vittek el Debrecenbe a kollégiumba. Utolsó este oly szeleskedésben tomboltam ki a kiszabadulás örömét, hogy belebotlottam a seprűbe, s kificamítottam térdben a lábam. Ölben vittek el. (...)

[12] Tíz krajcár, illetve húsz fillért érő aprópénz

De én soha többet nem éreztem jogot arra, hogy őszintén boldog és vidám legyek. Tizenegy éves koromban már emberkerülő voltam. Amit Istvándi kezdett, Pthrügy tökéletesen megcsinálta. (...) Féltem az osztálytársaimtól. Annyira magamba zárkózottan éltem, hogy három év alatt az osztálytársaknak egy harmadát sem ismertem meg névről.

Mit mondjak: ma is úgy élek itt Leányfaluban, mint egy Robinson-szigeten. (...) Talán most, hogy végre kiírtam magamból ezt a szörnyű „gátlást" s az egész világgal közlöm, mi történt velem tízéves koromban, feloldódik valami valahol.

(...) Micsoda családi hőség volt ebben a szegény kis életben. Ha nem volt tüzelő, az semmi sem volt. A kemencében minden szemét megégett s meleget adott: de egy sohase hiányzott, a család szent melege. Ez olyan volt nálunk, mintha a testek fejlesztették volna ki, s minél nagyobb számú lett a család, ez a hő annál magasabbra fokozódott.

(...) Nálunk az apámban a naponta szükséges áramot ez a kis áramtermő telep termette ki: az, hogy együtt voltunk, s annyi kis szív segített dobogni. Valóban a gyermekek szíve ugyanúgy kitermelte az apá s az anya munkaerejét, mint valamennyiöknek az életben való hitét és a boldogságát.

(...) Bevégeztem életem regényét.

Ma három hónapja, egyetlen pihenő napom, sem éjszakám nem volt. Egyetlen izzásban égett az agyam: talán soha ennyire nem fűtött át a tűz.

Újraéltem egész életemet.

S nem is kívánok többé magammal foglalkozni.

Tízéves koromig több történt velem, mint azóta ötven év alatt.

Írhatnám még világ végéig, az életem végéig. Minek. Ennél többet nem mondhatok magamról.

Ötvenkilenc éves az író, mikor megírja *élete történetét, regényét.* Személyes emlékei mellett könyvtárnyi anyagot is

felhasznál hozzá. Méltán mondható ezért művéről, az *Életem regényé*ről, hogy „írói-emberi fejlődésének megértéséhez ez a legjobb és legteljesebb forrás."

1. Miért más, teljesebb Móricz műve, az *Életem regénye* a lexikonokban olvasható életrajznál?
   Olvassátok fel azokat a részeket, amelyek leginkább összhangban vannak az egyes fejezetcímekkel!
   - Számoljatok be tömören, összefüggően az író gyermekkorának egy-egy szakaszáról, színhelyéről! Mutassátok meg a térképen az említett helyneveket!
   - Beszéljétek meg, milyen szerepet játszott a gyermekkor három állomása Móricz írói, emberi magatartásának alakulásában! Megállapításaitokat idézetekkel is alátámaszthatjátok. Milyen kép alakult ki bennetek az *Életem regénye* alapján a korról, magáról az íróról és családjáról?
2. Az *Életem regényé*ben Móricz tízéves koráig beszéli el életét. Sorsának további alakulását nyomon követhetitek, ha csoportmunkában elolvassátok, feldolgozzátok a

Móricz Zsigmond, feleségével és Virággal

Móricztól – Móriczról (Tankönyvkiadó, Bp. 1980.) című kötet következő szemelvényeit:

a) A pataki Móricz-udvarban; A pataki szekundák; Küzdelmes évek; A ballada születése.

b) Házasság, családi fészek; A két Bandika; Az első tiszta hang; Móricz és Ady.

c) A sikeres író; Az első világháborúról; A forradalmak idején; Ellenforradalom.

d) Gyász; A megkérő levél; „A három gyerek . . .”; Levélváltás; Csibe.

e) A színpad vonzásában; Az ország vándora; Leányfalu; Az utolsó évek; Móricz Zsigmond halála és halhatatlansága.

A csoportbeszámolók, felolvasások után készítsétek el közös munkával a teljes Móricz-életrajz vázlatát!

Olvassátok el Juhász Gyulának a móriczi életművet méltató versét! Címe: *Móricz Zsigmondnak.*

***

1. Keressétek fel a könyvtárat, s állítsátok össze *az író életéről* szóló művek *irodalomjegyzékét!* Tüntessétek fel a jegyzéken a szerző nevét, a mű címét, a kiadót, a megjelenés helyét és évét! Egy-egy műről rövid feljegyzést is készíthettek a tartalomjegyzék vagy a fülszöveg segítségével.
2. Rendezzetek az író műveiből és a róla szóló „képes” könyvekből életútját, illetve munkásságát bemutató kis könyvkiállítást! A képek kiválasztásában az életút állomásai, a Móricz-művek válogatásában pedig az életmű sokszínűségének a láttatása legyen a rendezői elvetek!
3. Készítsetek leírást életetek valamelyik kedves színhelyéről, amely különös és maradandó élményt jelentett számotokra!

Hét krajcár

Jól rendelték az istenek, hogy a szegény ember is tudjon kacagni.

Nemcsak sírás-rívás hallik a putriban,[1] hanem szívből jövő kacagás is elég. Sőt az is igaz, hogy a szegény ember sokszor nevet, mikor inkább volna oka sírni.

Jól ismerem ezt a világot. A Soósoknak az a generációja,[2] amelyből az apám való, megpróbálta az ínségnek legsúlyosabb állapotát is. Abban az időben napszámos volt az apám egy gépműhelyben. Ő sem dicsekedik ezzel az idővel, más sem. Pedig igaz.

És az is igaz, hogy soha már én jövendő életemben nem kacagok annyit, mint gyermekségem e pár esztendejében.

Hogy is kacagnék, mikor nincsen már piros arcú, vidám anyám, aki olyan édesdeden tudott nevetni, hogy a könny csorgott a végén a szeméből, s köhögés fogta el, hogy majdnem megfojtotta . . .

És még ő sem kacagott úgy soha, mint mikor egy délutánt azzal töltöttünk, hogy hét krajcárt kerestünk ketten. Kerestünk, és találtunk is. Hármat a gépfiókban, egyet az almáriumban . . .[3], a többi nehezebben került elő.

Az első három krajcárt még maga meglelte az anyám. Azt hitte, többet is talál a gépfiában, mert pénzért szokott varrni, s amit fizettek, mindig oda rakta. Nekem a gépfia kifogyhatatlan kincsesbánya volt, amelybe csak bele kellett nyúlni, és mindjárt van terülj asztalkám.

El is bámultam nagyon, mikor az édesanyám kutat benne, tűt, gyűszűt, ollót, szalagdarabokat, zsinórt, gombot, mindent szétkotor s egyszerre csak azt mondja nagy bámulva:

– Elbújtak.

[1] Szegenyes haz, visko

[2] Nemzedek

[3] Uveges fiokos szekreny

A *Hét krajcár* címlapja

– Micsodák?

– A pénzecskék – szólt felkacagva az anyám.

Kihúzta a fiókot.

– Gyere csak, kisfiam, azér is keressük meg a gonoszokat. Huncut, huncut krajcárkák.

Leguggolt a földre, s olyanformán tette le a fiókot, mintha attól félt volna, hogy kirepülnek; úgy is borította le, egyszerre, mint mikor kalappal lepkét fog az ember.

Nem lehetett azon nem kacagni.

– Itt vannak, benne vannak – nevetgélt, s nem sietett felemelni –, ha csak egy is van, itt kell neki lenni.

Leguggoltam a földre, úgy lestem, nem búvik-é ki valahol egy fényes pénzecske? Nem mozgott ott semmi. Tulajdonképp nem is nagyon hittük, hogy van benne valami.

Összenéztünk és nevettünk a gyerekes tréfán.

Hozzányúltam a fenekével felfordított fiókhoz.

– Pszt! – ijesztett rám az anyám – csendesen, még kiszökik. Te még nem tudod, milyen fürge állat a krajcár. Nagyon sebesen szalad az, csak úgy gurul. De még hogy gurul . . .

Jobbra-balra dőltünk. Sokat tapasztaltuk már, hogy igen könnyen gurul a krajcár.

Mikor felocsúdtunk, én megint kinyújtottam a kezem, hogy felbillentsem a fiókot.

– Jaj! – kiáltott rám újra az anyám, s én megijedtem, úgy visszakaptam az ujjam, mintha a sparherthez[4] ért volna.

– Vigyázz, te kis tékozló! Hogy sietne már kiadni az útját. Addig a miénk, amíg itt van alatta. Csak hadd legyen ott még egy kis ideig. Mer' látod, mosni akarok, ahhoz szappan kell, szappanra legkevesebb hét krajcár kell, kevesebbér' nem adnak, nekem már van három, még kell négy, az itt van ebbe a kis házikóba; itt lakik, de nem szereti, ha háborgatják, mert ha megharagszik, úgy elmegy, hogy sose látjuk többet. Hát vigyázz, mert a pénz nagyon kényes, csinnyán[5] kell vele bánni. Tisztességgel. Könnyen megáprehendál,[6] mint az úri kisasszonyok . . . Te, nem tudsz valami csalogató verset, azzal tán ki lehetne csalni a csigabigahéjból.

Hányat kacagtunk e csacsogás közben. Tudom is én. De a csigabiga-csalogató nagyon furcsa volt.

Pénz bácsi, gyere ki,
Ég a házad ideki . . .

Azzal felfordítottam a házat.

[4] Tűzhely

[5] Óvatosan, körültekintően

[6] Megsértődik, megharagszik

Volt alatta százféle szemét, csak pénz, az nem volt.

Az anyám savanyúan felhúzott ajakkal kotorászott, hiába.

– Milyen kár – mondta –, hogy asztalunk nincsen. Ha erre borítottuk volna ki, nagyobb lett vó'na a tisztesség, akkor lett vó'na alatta.

Én összekapargáltam a sok lomot s beleraktam a fiókba. Az anyám azalatt gondolkozott. Úgy eltörte az eszét, nem tett-é valahova valaha valami pénzt, de nem tudott róla.

De nekem fúrta valami az oldalamat:

– Édes anyám, tudok én egy helyet, ahon van krajcár.

– Hol fiam, keressük meg, míg el nem olvad, mint a hó.

– Az üveges almáriumba, a fiókba vót.

– Ó, boldogtalan gyermek, be jó, hogy elébb nem mondtad, most asse lenne!

Felállottunk s mentünk az üveges almáriumhoz, aminek nem volt üvegje már régen, de a fiókjába ott volt a krajcár, ahol én tudtam. Három nap óta készültem kicsenni onnan, de sose mertem. Pedig cukrot vettem vóna rajta, ha azt is mertem vóna.

– No van már négy krajcár. Sose búsulj már, fiacskám, megvan a nagyobbik fele. Már csak három kell. Osztán ha ezt az egyet megkerestük egy óra alatt, azt a hármat is megleljük uzsonnáig. Még akkor is moshatok egy rendet estig. Gyere csak szaporán, hátha a többi fiókba is lesz egy-egy.

Hiszen ha minden fiókba lett vó'na. Akkor sok lett vó'na. Mert az öreg almáriom fiatalabb korában olyan helyen szolgált, ahol sok duggatni való lehetett. De nálunk nem sok terhe volt az árvának, nemhiába volt olyan göthös, szúette, foghíjas.

Az anyám minden új fióknak tartott egy kis prédikációt.

– Ez gazdag fiók – vót. Ennek sose volt semmije. Ez meg mindig hitelbül élt. No, te rossz, nyavalyás kódus, hát neked sincs egy krajcárod. Ó ennek nem is lesz, mert ez a mi szegénységünket őrzi. No, neked ne is legyen, ha most az egyszer kérek tőled, most se adsz. Ennek van a legtöbb, ni! –

kiáltotta kacagva, mikor kirántotta a legalsó fiókot, amelynek egy csepp feneke se volt.

A nyakamba akasztotta, aztán leültünk nevettünkben a földre.

– Megállj csak – szólt hirtelen –, mindgyárt lesz nekünk pénzünk. Az apád ruhájába lelek.

A falba szegek voltak verve, azon lógtak a ruhák. S csudák-csudája, ahogy a legelső zsebbe belenyúlt az anyám, rögtön a kezébe akadt egy krajcár. A szemének alig akart hinni.

– Megvan – kiáltotta –, itt van! Mennyi is van már? Meg se győzzük olvasni. Egy – kettő – három – négy – öt . . . Öt! Már csak kettő kell. Mi az, két krajcár semmi! Ahon öt van, ott akad még kettő.

Nagy buzgósággal kutatta végig az összes zsebeket, de sajnos, hiába. Nem lelt egyet sem. A legjobb tréfa sem csalt ki sehonnan még két krajcárt.

Már nagy vörös rózsák égtek az anyám arcán az izgatottságtól s a munkától. Nem volt szabad dolgoznia, mert mingyárt beteg lett tőle. Persze ez kivételes munka, a pénzkereséstől nem lehet eltiltani senkit.

Eljött az ozsonnaidő is, el is múlt. Mingyárt este lesz. Az apámnak holnapra ing kell és nem lehet mosni. A puszta kútvíz nem viszi ki belőle azt az olajos szennyet.

És akkor a homlokára csap az anyám:

– Ó, ó, én, én szamár! Hát a magam zsebét nem nézem meg. De bizony, ha már eszembe jut, megnézem.

És megnézte. És tessék, ott is lelt egy krajcárt. A hatodikat.

Lázasak lettünk. Most már csak egy kell még.

– Mutasd csak a te zsebedet is. Hátha abba is van.

Az én zsebembe! Nojsz,[7] azokat megmutathattam. Azokban nem volt semmi.

Bealkonyodott, és mi ott voltunk a hiányos hat krajcárunkkal, mintha egy se lett volna. A zsidónál nem volt hitel,

[7] No hisz

a szomszédok épp olyan szegények, mint mi, s csak nem kérünk egy krajcárt!

Nem volt más mit tenni, mint tiszta szívből kinevetni a nyomorúságunkat.

És akkor beállított egy koldus. Éneklő hangon, nagy siralmas könyörgést mondott.

Az anyám majd belebódult,[8] úgy ránevetett.

– Hagyja el, jó ember – mondta –, ma egész délután itt heverek, mert nincs egy krajcárom, a félfont[9] szappanhoz, hibázik az árából.

A koldus, jámbor arcú öregember, rábámult.

– Egy krajcár? – kérdezte.

– Hát.

– Adok én.

– No még a kéne, kódustól alamizsnát.[10]

– Hadd el, lyányom, nekem nem hibádzik. Nekem mán csak egy hibádzik, a kapa fődd. Avval minden jó lesz.

Kezembe adta a krajcárt, s nagy hálálkodással eldöcögött.

– Na, hála légyen – szólt az anyám –, szaladj hát . . .

Ekkor egy pillanatra megállt, aztán nagyot, nagyot kacagott.

– Jókor van együtt a pénz, hiszen ma már nem moshatok. Setét van, oszt lámpaolajom sincs.

Fuldoklás jött rá a kacajtól. Keserves, öldöklő fuldoklás, és ahogy odaállottam alá, hogy támogassam, amint két tenyerébe hajtott arccal hajlongott, valami meleg ömlött a kezemre.

Vér volt, az ő drága vére. Az anyámé, aki úgy tudott kacagni, ahogy a szegény emberek között is csak kevés tud.

1908 sorsdöntő év az író életében. Ekkor jelenik meg a *Nyugat*ban hosszú és gyötrelmes írói útkeresés után első iga-

[8] Belekábul, beleszédül

[9] Körülbelül egy negyedkiló

[10] Koldusoknak juttatott csekély pénzadomány

zi remeke, a *Hét krajcár*. A sikert, az írói hírnevet azonban nem adta ingyen a sors. „Milyen mélyre kellett zuhannom – emlékezik vissza az író –, hogy magamra leljek. Második kisfiam koporsója mellett írtam meg az első elbeszélésemet, amely meghozta az első tiszta hangot: a *Hét krajcár* volt ez . . ."

Ez az „első tiszta hang" hozta meg Móricz számára a nagy kortárs költő, Ady barátságát is.

A novella átütő sikerének titkát, művészi értékét *Czine Mihály*nak, a Móricz-életmű egyik legjobb ismerőjének szavai világítják meg: „Együtt, egyszerre láttatni könnyet és mosolyt, tragédiát és idillt, a legnehezebb művészi feladat egy műven belül. A legnagyobbaknak is ritkán sikerül. A novellában talán Csehovnak és Tamási Áronnak leginkább. S Móricznak, a *Hét krajcár*ban." Erre a *művészi ellentétre* épül az egész novella: az indítástól egészen a befejezésig.

A történet szinte hétköznapian egyszerű. Móricz azonban e nem túl sok életanyagból alkot igazán nagyszerűt, tökéletesen művészit. Hogyan teszi ezt?

Korábbi tanulmányainkból is tudjuk, hogy az írói alkotás több, mint a történet puszta *megjelenítése*. Maga a cselekmény csupán *eszköz* az író számára, hogy a novella mélyebb rétegeiben rejlő mondanivalóját közölhesse az olvasóval. Vajon csupán a Soós család gondjaival ismertet meg bennünket? Ha figyeltetek, tapasztalhattátok, hogy a gondoktól gyötört, mégis mosolyogni tudó ember sorsa nyílt meg előttünk.

1. „Nemcsak sírás-rívás hallik a putriban, hanem szívből jövő kacagás is elég." – A bevezető sorokat tanulmányozva keressétek meg ennek a művészi ellentétnek *írói eszközeit,* kifejezéseit!
– Sorold el, mi mindent tudunk meg a Soós családról!
– Melyek azok a mozzanatok, amelyek *a szomorú valóságra* utalnak? Ezzel ellentétben mi a szerepe a *kacagás*nak, a *játékosság*nak?

- Melyik jelenetben éri el a drámai feszültség a *csúcspont*ot?
- Hogyan érzékelteti az író stílusa ezt az egyre fokozódó drámaiságot? Keressetek és olvassatok fel erre példákat!

2. Mi a szerepe az egyes szám első személyű elbeszélésmódnak? Hasonlítsátok össze az *én-elbeszélést* a novella előkészítő szakaszában és a későbbi cselekményelmondásban! Milyen különbséget vesztek észre?

Az *ellentétek rendszerén kívül* az élmény- és feszültségteremtésnek más eszközeivel is él az író.

- Milyen mozzanatok sejtetik, készítik elő a novella tragikus befejezését?
- Miért nem részletezi az író az első három, s miért részletezi a 4., 5. és 6. krajcár megtalálásának körülményeit?

3. Milyen környezetrajzi részletek felolvasásával tudnátok bizonyítani a család kétségbeejtő nyomorát?

A krajcárkeresés nagyszerű alkalmat nyújt az írónak a villanásszerű *környezetfestésre*, a szereplők részletesebb megismertetésére.

- Milyennek ismertük meg *az elbeszélés szereplőit:*
  - az édesanyát,
  - a kisfiút,
  - a koldust?
- Keressetek néhány olyan jelzős szerkezetet, amely fontos az édesanya jellemzésében!
- Bár a novellabeli kisfiú nem azonos az íróval, mégis mely részletek hozhatók kapcsolatba Móricz gyermekkori élményeivel?
- Miután Móricz édesapja elolvasta fia írását, megkérdezte: „Miért nem lökted oda azt a hat krajcárt annak a koldusnak?" Az író viszont így vall erről a jelenetről: „. . . elfogadtam a koldustól az alamizsnát, mert a koldus végre nem koldus volt, hanem ember . . . embertárs . . . Ugyanaz, aki én . . ."
  Vitassátok meg, kinek volt igaza!

Fényes Adolf: Napszámos

4. Keressetek olyan elemeket, kifejezéseket a novellában, amelyek a népmesére emlékeztetnek!

A mesébe illő szegénység ábrázolásához a szereplők reális, hiteles jellemzéséhez az író tudatosan használja fel a Szabolcs-Szatmár megyei táj lakójának, szülőföldje népének egyszerű, természetes beszédét, nyelvét.

– Hogyan bizonyítja a *szereplők beszéde,* hogy az elbeszélés falusi szegényekről szól?

A *Hét krajcár* lesz a címadója Móricz első, 1909 nyarán megjelenő novelláskötetének is. Erről a kötetről írta Ady, hogy „felér egy forradalmi szabadcsapattal."

5. Miért igaz ez a megállapítás erre az elbeszélésre is?

***

1. Ady és Móricz barátságának szép költői megnyilatkozása a *Levél-féle Móricz Zsigmondhoz.* Olvassátok föl a verset az Ady-kötetből, vagy lemezről is meghallgathatjátok! Beszéljétek meg, mi a hasonlóság Petőfi és Arany, Ady és Móricz barátsága között!
2. Készüljetek föl a novella egy-egy jelenetének (krajcárkeresés, koldus-jelenet) dramatizált bemutatására! Törekedjetek a szereplők jellemének, lelkiállapotának a kifejezésére!
3. Készítsétek el önállóan az elbeszélés rövid szerkezeti vázlatát! A vázlatpontok jól megválasztott idézetek is lehetnek!

Légy jó mindhalálig

(Házi olvasmány)

A kor, amelyben a regény született

A *Légy jó mindhalálig* 1920-ban jelent meg. A kor, amelyben a regény született, a nagy csalódások kora. Semmi sem valósult meg abból, amiért Adyék küzdöttek. Az ország továbbra is a hárommillió koldus országa maradt. Az elbukott forradalmak és a trianoni békeszerződés következtében a magyarság helyzete súlyosbodott. Az ellenforradalmi korszak kezdetén a nemzet üldözőkre és üldözöttekre szakadt. Az új határokon kívül rekedt több millió magyar is. A hatalomra jutott ellenforradalom súlyos belső állapotokat teremtett. Sokakra halál, másokra börtön vagy emigráció várt.

Az ellenforradalom az írót sem kímélte. A forradalomban való részvételéért kizárják a Kisfaludy és a Petőfi Társaság soraiból. Kíméletlen sajtóharcot indítanak ellene. Írásait az újságok nem közlik. Csendőrök hurcolják el leányfalui házából. Egy hétig vallatják. Testben és lélekben megtörve kerül haza, de nem tagadja meg elveit; az általa tisztelt emberi eszmények, az igazság mellett tesz hitet mindhalálig.

A személyes vallomás regénye

A forradalmak bukása miatt érzett megrendültségében és saját szenvedéseinek fájdalmában drámát kezd írni Dózsa Györgyről. A mű azonban nem készül el. „Megértette – írja Móricz Virág –, hogy éppen most lehetetlen Dózsa György emlékét idézni. Túlságosan átlátszó lett volna az allegória. Valami enyhébbet, lágyabbat, elfogadhatóbbat kellett találnia. ... félretette Dózsa György történetét, és elővette a magáét. Megállt tizenkét éves korában a debreceni kollégiumban." Így született meg legszemélyesebb vallomása: a *Légy jó mindhalálig.*

Képek a Légy jó mindhalálig című filmből

„Nyilas Misi tragédiájában – vallja Móricz Zsigmond – nem a debreceni kollégium szenvedéseit írtam meg, hanem a kommün alatt s után elszenvedett dolgokat... Én akkor egy rettenetes vihar áldozata voltam. Valami olyan naiv és gyerekes szenvedésen mentém át, hogy csak a gyermeki szív rejtelmei közt tudtam megmutatni azt, amit éreztem, s lám az egész világ elfogadta, s a gyermek sorsát látták benne... Ami kedves van a darabban, az debreceni emlék, ami nem kellemes, az máshonnan jött... Nekem a debreceni tanárokkal sose volt ilyen bajom vagy tapasztalatom, a Beöthy Zsoltokkal[1] és Bársony Istvánokkal[2] és más kegyetlenekkel volt bajom akkor, mikor a legtöbb segítségre lett volna szükségem. A legkevesebb megértést találtam azokban, akiknek hivatása lett volna, hogy az írót megértsék... Ezeket az érzéseket vetítettem ki a tanári kar figuráiba... Ilyen furcsán alakul át az írásban az élet. Voltaképpen minden írás líra: a szenvedő szív gyötrelme idegen alak burkába egyénítve..."

A'debreceni kisdiák

A történet *Nyilas Misi*ről, a debreceni kollégium kis gimnazistájáról szól. A mélységből, a szegénységből jön, érzékeny lélekkel, a szülői ház emlékével. Ebből fakad tisztasága, becsületessége, de örökös szorongása, félelme és lelkiismeretfurdalása is.

- Milyen hangulatot kelt Misiben az ősi kollégium épülete?
- Miért nem jelentenek neki osztatlan örömöt féltett kincsei?
- Mi mindent kell átélnie Böszörményi zsarnokoskodása, kalapjának elvesztése, a hazulról kapott pakk és a bicskaügy miatt?
- Számoljatok be a regény alapján a régi debreceni diákéletről, a kollégium szokásairól!

[1] Maradi szellemű irodalomtörténész

[2] Újságíró, író

Értelmezzétek szótárak segítségével a következő szavak kort, helyszínt felidéző jelentését: *konviktus, coetus, longaméta, pedellus, brugó, dárdás, stipendium, penecilus, karcer, kápsálnak!*

- Jellemezzétek Misi diák- és osztálytársait külsejük, beszédstílusuk, a főhőshöz való viszonyuk alapján!
- Mutassátok be Misi tanárait egy-egy jellemző rész felolvasásával!
- Milyen önéletrajzi vonatkozások erősítik fel az indító fejezetek meleg líraiságát, az író azonosulását a kis Nyilas Misivel?

Az élet megpróbáltatásai

A kollégium, az osztály és az iskola ábrázolása után tovább bővül a kép az iskolán kívüli élettel, a felnőttek világával. Ez nemcsak a szélesebb társadalomábrázolás lehetőségét teremti meg, hanem ezzel párhuzamosan Misi életének, jellemfejlődésének újabb és újabb megpróbáltatásait is.

- Hogyan kapcsolódnak a cselekmény színhelyei, szereplői egymáshoz?
- Mivel érdemelte ki Nyilas Misi kenyérkereső állásait, és hogyan látta el őket?
- A II. b. Debrecen múlt század végi társadalmának kicsinyített mása. Fejtsétek ki, hogy miért!
- Milyen képet fest az író a városi életről Misi látogatása alapján?
- Jellemezzétek a Doroghy család tagjait!
- Vegyétek számba, milyen tapasztalatokban, megpróbáltatásokban csalódásokban volt része Misinek a felnőttek világában! Hogyan alakították, formálták ezek jellemét, öntudatának, akaratának erősödését?

Meghurcoltatás és hitvallás

Misi kálváriája, legsúlyosabb megpróbáltatása a reskontó-üggyel kezdődik, s a megalázó vallatási jelenetben éri el tetőpontját. Itt sűrűsödnek össze a rázúduló csapások és vádak. Drámaian nő a feszültség. Az igaztalanságnak ebben a mélységében az ártatlanul meggyötört kisdiák mégis magára talál: édesanyja tanításában találja meg további élete célját, értelmét.

- Indokoljátok meg, miért a reskontó körüli bonyodalom és a vallatási jelenet a regény legdrámaibb része! Keressetek példákat az író drámai zaklatottságú nyelvhasználatára is!
- Milyen érvekkel cáfolnátok meg a tanári törvényszék vádjait?
- Miért fest sötétebb képet az író a vallató tanárokról?
- Vitassátok meg, miért ellentmondásos a regény megoldása!
- Hogyan búcsúzik el a felnőttekben csalódott kisdiák Debrecentől?
- Miért tekinthetjük a regény címében is szereplő Nyilas Misi vallomását Móricz írói, művészi hitvallásának?

„A *Légy jó mindhalálig*ban Nyilas Misi lesz a győztes: megtalálja a sötétben is szivárványozó igét, a jóság igéjét. Nem a forradalom szava ez, hanem a hűségé és a vállalásé, s benne van a forradalom eszményeiben való hit is. Nyilas Misi kíntól fuldokolva búcsúzik Debrecentől, hogy többet vissza ne forduljon, s az emberiség tanítója akar lenni. Móricz Zsigmond is újra akar kezdeni mindent, illetve folytatni azt az utat, amelyen gyermekségében elindult, a tisztaság és az igazság útját. A *Légy jó mindhalálig* így a lélek felegyenesedésének a regénye, a kínok tengeréből kiláboló, új küzdelemre kész íróé, aki vállalja múltját, és vállalja az Ady halála után rá váró feladatot: új igék érlelését az egész magyarság számára." (Czine Mihály)

***

1. Rendezzetek a mű elolvasása előtt egy kis könyvkiállítást a *Légy jó mindhalálig* különböző kiadásaiból!
2. Az olvasás befejeztével gondoljátok végig még egyszer, hogy milyen fontos események történtek Misivel, a szereplők közül kik támogatták őt, és kik voltak azok, akik ártottak neki, vádaskodtak ellene! Ha egy-egy szép, tartalmas gondolat megragadta a figyelmeteket, azt is jegyezzétek meg!
3. Válasszátok ki azt a részletet, amelyiknek kifejező felolvasásával kedvet tudnátok teremteni ahhoz, hogy mások is elolvassák a könyvet!
4. Vegyétek szemügyre a könyv illusztrációit is! Melyiket tartottátok közülük leginkább kifejezőnek, figyelemfelkeltőnek, és miért?
5. A regényből Móricz színdarabot is írt. Keressétek meg a könyvtárban a *Légy jó mindhalálig* színdarabváltozatát, s készüljetek föl a pakkjelenet bemutatására!
6. Idézzétek föl a regény műfajáról tanultakat! Mondjátok el, milyen jellemző vonásai vannak, s állapítsátok meg, hogy a *Légy jó mindhalálig* című regényben hogyan érvényesülnek ezek!
7. Írjatok rövid párbeszédes jelenetet iskolai életetek egyik vidám eseményéről!

A NYILVÁNOS MEGSZÓLALÁS FAJTÁI
(A meggyőző beszédmű)

A mindennapi életben gyakran kerülünk olyan helyzetbe, hogy nyilvánosság előtt kell megszólalnunk, beszélnünk. Ilyenkor *élőszóval* szeretnénk *másokat meggyőzni* egy ügy jelentőségéről, valamilyen gondolat, vélemény, álláspont igazságáról. Ennek érdekében fontos megjegyeznünk:

1. Legyen *mondanivalónk!* Az üres, formális beszéddel csak mások idejét raboljuk el.
2. Vegyük számba mindig, hogy kikhez szólunk! A hallgatóság, a *beszédhelyzet* döntően befolyásolhatja egész beszédünk hangvételét, stílusát éppúgy, mint tartalmát.

3. A „mit" és „kinek" mellett meghatározó az is, hogy gondolatainkat *„hogyan"* mondjuk el. Ez nemcsak a szép, tiszta kiejtést, a nyugodt beszédtempót, a világos, gördülékeny és fordulatos stílust foglalja magába, hanem az egész beszédmű logikus megszerkesztettségét, jól átgondolt felépítését is.

A beszédmű felépítése az alkalomhoz illő *megszólítással* kezdődjék. Majd bevezetésképpen közölnünk kell *tömören, érdeklődést felkeltően,* hogy *miről kívánunk* beszélni.

Ezt követi a főrész: *a téma logikus kifejtése* hathatós *bizonyítással,* a tényekből levont *következtetéssel* vagy az esetleges ellenvélemény *megcáfolásával.* Mindehhez meggyőző *érvekre* van szükségünk, ügyelve azok helyes sorrendjére is. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy a hallgatóságnak nemcsak az értelmére, hanem *az érzelmeire is hatnunk kell.*

A megszerkesztettség megkívánja, hogy befejezésül *kiemeljük* beszédünk lényegét, *összegezzük* legfontosabb megállapításainkat. Ha a téma úgy kívánja, mondandónkat lezárhatjuk érzelemkeltő gondolatokkal is.

Az elmondottak alapján a beszédmű általános felépítésének váza tehát a következő:

I. Az alkalomhoz illő megszólítás.
   A téma megjelölése.
   (Az érdeklődés felkeltése.)
II. A téma kifejtése.
   (Bizonyítással, következtetéssel vagy cáfolással).
III. Összegezés (zárótétel).

Természetes, hogy a *megszólaló* szándékát, célját sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Ennek alapján beszélhetünk *hozzászólásról, vitáról, felszólalásról* és *alkalmi beszédről.*

A *hozzászólás* az a nyilvános megszólalás, amely valamihez és közben valakikhez szól. Tartalma, de sokszor szándéka is ott helyben alakul ki bennünk valamilyen beszámoló vagy előadás közben. Ezért nem írhatjuk meg előre, de mondandónkat átgondolni mindenképpen érdemes, nehogy „*mellé*szólás" legyen *hozzá*szólásunk. Jellegét tekintve a

hozzászólás lehet helyeslés, részletezés, kiegészítés, helyreigazítás, ellentmondás. Bármelyikre vállalkozunk is, legyen hozzászólásunk tömör, velős, ne szaporítsuk a szót!

A *vita* a hozzászólás sajátos fajtája. A benne való részvétel még a hozzászólásnál is rögtönzöttebb megnyilatkozást kíván. Formai szempontból a párbeszédre emlékeztet, tartalmának lényege viszont a *bizonyítás,* az *érvelés,* a *cáfolás.* A sikeres vitához nemcsak ügyszeretet kell, hanem a vitapartner megbecsülése is. Ne feledjük, hogy bizonyítani nem a „magunk igazát" kell, hanem a „tőlünk független" (objektív) igazságot, érvelni nem a „mi megoldásunk" mellett kell, hanem a „legjobb" megoldás mellett, cáfolni nem a „más" érveit kell, hanem a „helytelen" érveket.

A *felszólalás* rokona a hozzászólásnak, de nem azonos azzal. A hozzászólás „kapcsolódó" és „rögtönzött" megnyilatkozás, a felszólalás önálló és előre elkészíthető. Afféle „kiselőadás", amely gondos anyaggyűjtést, logikus, célratörő szerkesztést, igényes és fordulatos szövegformálást kíván meg tőlünk.

A nyilvános megszólalásnak egyik legmutatósabb fajtája az *alkalmi beszéd,* amely valamilyen jelentős vagy ünnepi alkalomhoz kötődik. Ez sokféle lehet: méltatás, megemlékezés, felköszöntés, búcsúztatás. Nem mindennapi jellegéből adódik, hogy hangneme legtöbbször ünnepélyes, érzelmekben gazdag. Vigyáznunk kell azonban, hogy sohase váljunk érzelgőssé, mert ez csak veszélyeztetheti beszédünk érzelmi erejét, őszinteségét!

***

1. Lapozzatok bele Deme László *Közéletiség, beszédmód, nyelvi műveltség* (Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1978.) című könyvébe! Beszéljétek meg, milyen hasznos tanácsokat ad a szerző a közéleti megszólalás, a szóhasználat, a mondat- és szövegszerkesztés helyes gyakorlatához!
2. Hozzászólásaink igen gyakran tele vannak szokványos

fordulatokkal, fölösleges vagy elkoptatott kifejezésekkel, semmitmondó frázisokkal, szóvirágokkal. Gyűjtsetek ilyen szövegrészleteket, majd vitassátok meg, mi lett volna a helyes megoldás!

3. Készítsetek rövid, de hatásos *felszólalást,* amely olvasásra akarja biztatni az osztály tagjait, vagy színházlátogatásra, kiállítás megtekintésére mozgósít! Érveljetek okosan, meggyőzően!
4. Keressetek újságainkban, folyóirataink ban példákat a különféle *alkalmi beszéd*ekre! Elemezzétek is ezeket tartalmi és formai szempontból egyaránt!
5. Állítsatok össze egy ballagási vagy anyák napi *beszédvázlatot!* Gondolhattok egy-egy jól megválasztott versidézet felhasználására is.

Tamási Áron (1897–1966)

Kossuth-díjas író. Szülőfaluja Farkaslaka, szegény székely község Romániában. Élete, írói pályája innen indult el. Ennek a tájnak a szépségét, ennek a népnek a lelkét, csodálatos költészetét hozta magával és oldotta halhatatlan művekké. Népe magatartásából olyan feledhetetlen hősöket teremtett, mint Ábel, aki becsülettel helytállt a rengetegben, aki mindvégig megőrizte tiszta erkölcsét a városban, aki visszatért a nagyvilágból oda, ahonnan elindult, hogy hű maradjon önmagához. Sorsa az író sorsát is példázza, aki sok hányattatás után tért vissza szülőfalujába, hogy ott örökre megpihenhessen. Ábel hitvallása az ő hitvallása is: *„Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne."*

Tamási Áron

Ábel a rengetegben

(Részlet)

A regény egy szegény székely család mindennapjainak élethű bemutatásával kezdődik. Kicsi, zsúpfedeles házban laknak, Csíkcsicsóban, a Hargita felőli részen, az Olt vize mellett. Ábel tengerit morzsol otthon, anyja pityókát ment ásni a földre, apja meg éppen az erdei szállásról érkezik haza.

(. . .) Apám odaszállatván reám egy pillantást, már tovább nem marconáskodott[1], hanem elnevette magát. Engem

[1] Komiszkodott

azonban félrevezetni nem lehetett, mert tudtam, hogy csak azért nevet, mivel kicsinek lát. Az igaz lehet, hogy kicsi voltam, de hát időben is csak ahhoz mérve állottam, hiszen a tizenötödik esztendőt csak azelőtt kilenc nappal tőtöttem volt bé. Ellenben apám az ötvenet elrúgta volt már, s mégis csak valami három ujjal lehetett magasabb, mint én.

– No, csakugyan nőttél, amióta nem jártam haza – ismerte mégis el.

– Mennyit?

– Kilenc napot.

Mindjárt kitaláltam, hogy a kilenc napot azért mondja, mert éppen annyi ideje nem láttuk egymást.

– Édesapám sem nőtt egy nap alatt kettőt – feleltem neki.

– Én sem, az igaz – mondta; s majd gyengén panaszló hangon hozzátette: – De azért, amikor én a te korodbeli gyermek voltam, s apám hazajött valahonnét messziről, örökké megkérdeztem tőle, hogy nem ehetnék-e vagy nem ihatnék-e valamit?

Éreztem, hogy ez most helytálló és pirító beszéd volt; s körül is néztem a házban, hogy nem lehetne-e valamit hamarjában megenni. De bizony csak a szegénység volt mindenütt s egyéb nem. Nyeltem egyet, s így szóltam:

– Mindjárt pityókát[2] főzünk, s eszünk.

Apám egy kicsi kerek széket vett elé, s arra kuporodott, hogy folytassa a munkát, amit én abbahagytam.

– Hát a szárazság is olyan nagy volt? – kérdezte.

Ebből megértettem, hogy a szomjúságról is kell vala szólanom.

– A kútban elég van jó víz – feleltem.

– No, ha van, akkor eredj s hozzál!

Fel is vettem egy üres kártyát[3], de akkor jutott eszembe, hogy nekem is van sérelmem, ha neki van. Azelőtt két héttel ugyanis beleléptem volt egy szegbe, s a lábam a kötés alatt

[2] Krumpli

[3] Fölfelé szűkülő faedény, kanna

még most is kornyadozott. Léptem hát kettőt, de akkor egyszerre megszisszentem, s álltomból nézni kezdettem a jobbik lábamot, amelyiknek a feje rongyokba volt kövéren tekerve. Tüntetőleg még fel-fel is emeltem, mint a kutya szokta; majd visszanéztem apámra, s kedves hunyorítással jegyeztem meg:

– Ha nekem valamikor fiam talál lenni, s annak a lába fájni is talál, s ha én az erdőn leszek, s onnét hazajövök, akkor nekem az első dolgom az lesz, hogy megkérdezem tőle: hát mit mond a lábad, Ábel?

Jól tettem, hogy szóltam, mert egy kicsi szégyen meglebbentette apámot.

– Tán nem fáj attól fogva örökké? – kérdezte általában.

– Ha nem fájna, akkor kicsi buba[4] volna – feleltem én is a pólyára célozva, s még hozzátettem: – De mivel sohasem sír, azt kell gondolnom, hogy a fájás miatt van annyi pókarongy[5] között.

Eszesnek találtam, amit mondtam, s elégedetten sántikáltam ki az ajtón. Átcsoszogtam az eresz földjén, majd a garádicsokra kaptam, ahol még szöktem is egyet, mivel a lábam ezt nekem megengedte. Nem tudom, miért, de olyan kedvem nőtt, hogy a szemem mind az ágak hegyén járt volna. Alig érhettem azonban az udvaron földet, egyszerre valamiben megbotlottam. Hirtelen csak azt éreztem, hogy puha és szőrös az a valami, de a másik pillanatban már láttam, hogy egy nyúl. S nem is akármilyen, hanem nagy és kövér. Az első s a hátulsó lábai össze voltak hosszú spárgával kötve, amiből könnyen kitaláltam, hogy nyakba vetve hozhatta valaki. Úgy megörvendettem a jó pecsenyés állatnak, hogy mindjárt felkaptam a földről, hogy vigyem nagy hozsannával apám elé. Alig lódultam azonban neki, egyszerre az eszemben megsercent valami. Megálltam, s gondolkozni kezdtem, hogy vajon ki hozhatta ezt a nyulat?! Ezt más

[4] Babu, játékbaba

[5] Pólyarongy

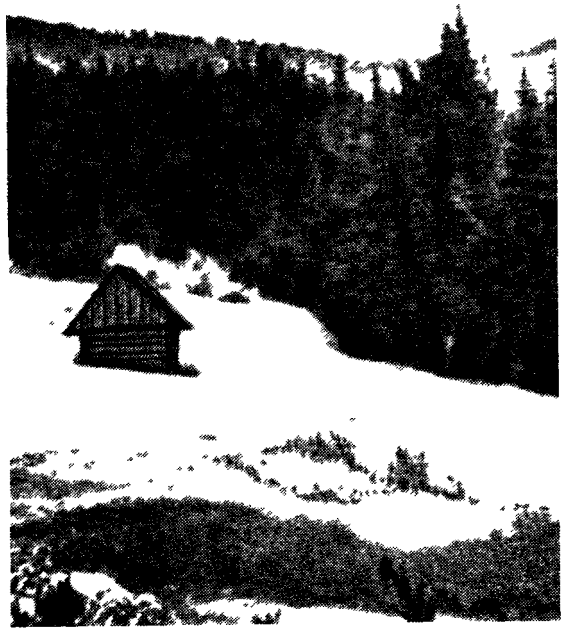

Ábelı kunyhó a Hargıtán

nem, csak apám! S ha apám, akkor mért tette le ıde, s milyen szándék vezérelte, amikor nem szólott semmit?

Hm . . . Először egy kicsit furcsállottam a dolgot, de aztán az a gyanú kezdett fészkelődni bennem, hogy mókázás akar lenni az egész, s vízért is csak azért küldött apám, hogy találjam meg a nyulat, s hazudjam azt, hogy az én fogásom. Emberivel kezdett azonban mókázni apám is, mert ha ő tudott valamit, én is tudtam mást. Vagyis a nyulat elrekkentettem[6] a ház oldalánál, aztán pedig vizet merítettem a kútból, s megindultam béfelé.

– Szépen esteledik – léptem bé a házba, mintha nem is

[6] Elrejt, eldug

láttam volna nyulat soha életemben. Jól vettem észre, hogy édesapám fürkészi erősen az arcomat, de nem hamarkodott kérdezni semmit. Nagy szorultságban lehetett pedig, mert egyedül csak arra gondolhatott, hogy időközben ellopta valaki a nyulat. Hagytam mégis, hadd tépelődjék, ahogy jólesik neki; még egy kannába vizet is merítettem és odavittem, hogy igyék erre a nagy gondolom bánatra. Meg is itta az egészet, s csak akkor szólott, amikor a bajuszát megtörölte.

– Látni tudtál azért – mondta.

– Én igen, még többet, mint máskor – feleltem.

– Mért többet, mint máskor?

– Én azért, mert most az eget is megnéztem.

– Hát a földet?

– Azt nemigen ügyeltem.

– S mért nem?

– Azért, mert az ember a földet úgy is látja, ha nem nézi.

Mindjárt vettem észre, hogy jól felelgettem, mert apám elhallgatott, és sóhajtott egy jó nagyot.

– Mért sóhajta akkorát – kérdeztem –, mintha elfutó nyulat látott volna?

– Hát én hol láttam volna nyulat? – fogta meg apám a szalmaszálat.

– Odafenn az erdőn. Hát ott nincs elég?

– Ott szemnek elég van.

– Pedig a hasnak kéne – játszottam tovább.

– Ha kéne, fogj! – mondta apám is hegyesen.

– Ha erdőn volnék, fognék is.

– Hát itthon nem tudsz?

– Itthon bajos.

– Hát fogj bajosan!

Úgy tettem, mintha erősen tusakodnám, aztán nagy elszántságot mutattam hirtelen.

– A parancs: parancs! – mondtam, és kifelé indultam.

– Hová mész? – kérdezte apám.

– Édesapám parancsolatjára megpróbálok nyulat fogni.

– Tán nem ment el az eszed?

– Nekem lehet, hogy el – feleltem –, de hátha jő egy nyúl, s az visszahozza!

Még annyit láttam, hogy apámnak megnedvesedik az örömtől és a játéktól a szeme; aztán dagadó mellel, mint egy hős, kimentem. Egy ideig állingáltam az udvaron, a kapu elé az útra is kisétáltam, s nézegettem a csillagokat, hogy teljék az idő, mint ahogy nyúllesés idején szokott telni. Majd úgy tíz perc múlva szépen eléhúztam rejtekéből a nyulat, s úgy libegtem bé véle a házba, mintha oroszlánt fogtam volna.

– Hát ez mi? – emeltem apám elé a jó kövér állatot.

– Ez nyúl! – felelte nagy örömmel apám.

– Nyúl, ugye?

– Ez az, bizonisten.

Igen jól játszott apám is, mert nagyobb bizonyság okáért még meg is tapogatta a tapsifülest.

– Hol tudád fogni? – kérdezte nagy csodálkozással.

Erre a kérdésre úgy éreztem, hogy valami különös melegség lepi el az egész testemet. A képzeletem egyszerre által is törte a valóság szürke felhőit, s a nyúlfogás részletei ragyogni kezdtek előttem.

– Én nem is tudom, hogy hol volt az eszem – mondottam –, amikor nekiindultam, hogy nyulat fogjak. De valami mégis mintha azt súgta volna, hogy: „Eredj, Ábel, mert a jó Isten ki fogja rendelni neked a nyulat!" – „Előbb rendelje ki, s aztán hiszem" – pogánykodtam még magamban, s a garádicsok aljában megálltam. Jobbra is néztem, balra is néztem, de mindent láttam, csak éppen nyulat nem. S ahogy ott állok, s javában fonnyad a reménység bennem, egyszerre az égre találok tekinteni, s hát abban a pillanatban egy csillag fészkelődni kezd az égen, s búcsúzkodik a társaitól. Kérdik a társai tőle: „Hát te hova mész?" – „Én biza oda, hogy Ábelnek nyulat mutassak" – feleli nekik a csillag, s abból a helyből le is esik a kapunk felőli útra. No de, én is megszököm erre magamot, mert ahogy a fájós lábam engedte, kilódulok a kapun, s nézni kezdem az útnak azt a részét, amelyik a mezőre szolgál. De alig nézem egy félmiatyánk erejéig, hát bukdácsol ott lefelé egy nyúl. Eleibe megyek, s mondom neki,

Régi székely kapu

hogy megállhat, mert én vagyok Ábel. Erre ő meg is állott, mint egy bárány, én pedig felvettem s béhozám . . .

Láttam, hogy apámat taszigálja az ördög, hogy ne ereszsze nekem a dicsőséget, de az apai erejével valahogy ellenállott neki. Annyit azonban mégis megkérdezett huncut pillantással tőlem, hogy:

– Hát ez a spárga is rajta volt?

– Rajta hát! – mondtam. – S talán éppen azért jött, hogy oldjuk le róla.

– Hát nem azért, hogy megegyük?

– Azt spárga nélkül is meg lehet enni!

Apám még mindig fontoskodva nézegette, forgatta a nyulat.

– Igazi szép kövér állat! – dicsérte, hogy kívántassa velem; s így folytatta: – De azért mégse együk meg, én azt mondom.

Annyira meglobbantam erre, hogy csúnyán elszóltam magamat, mondván:

– Hát egyebet mi a kutyalikát tudnánk csinálni véle?

– Szent nyúlnak tekintjük – mondta apám –, s valahova felakasztjuk, mint az ájtatos képet.

– Szent nyúlnak?! S miért szent nyúlnak?

– Azért, mert csodás jelek vették körül a jövetelét.

Láttam, hogy most az egyszer megszorított apám, de én is hamar feltaláltam magamat. Úgy tettem, mintha magamba szálltam volna, majd csendesen szóltam:

– Az igaz, hogy én ezt a nyulat csodás jelek között fogtam: nagy vétek volna hát csakugyan, ha megennők.

Erre apám szorult a falnak, mert ijedten kérdezte meg:

– Hát akkor?

– Úgy csináljuk, hogy nem megesszük, hanem magunkhoz vesszük.

– Hát az nem mindegy?

– Nem bizony – feleltem –, mert példának okáért a puliszkát[7] megeszi az ember, de teszem fel, a szent ostyát magához veszi.

Erre megadta magát apám, nehogy még jobban győzni találjak; s másrészt tán azért is, mert szorgosan kezdett sötétedni.

– Akkor eredj, s fend meg a kést! – adta ki a parancsot.

Én örömömben még a lábfájást is elfelejtettem, s csak megszöktem magam, s elkiáltottam kétszer is:

– Nyulat eszünk! Nyulat eszünk!

– Hát már nem fáj a lábad? – fogott meg apám.

– Fáj, de most hirtelen gyógyulásnak indult – feleltem, s azzal kimentem hamar egy késsel, hogy megfenjem. A legfelső kőlépcső jobbik peremét szoktuk volt fenésre használni, oda lekuporodtam hát, és fenéshez láttam. Éppen javában dolgoztam, amikor édesanyám egy fél zsák pityókával a hátán megérkezett.

– Hát te mit csinálsz ott? – kérdezte.

– Én muzsikálok a nyúlnak.

– Miféle nyúlnak?

[7] Vízben főzött kukoricakása

– Fogék egyet az előbb.
– Hol van?
– Odabent a házban, apám most tanítja futni.
Anyám mindjárt letette örömében a hátáról a zsákot.
– Hát apád itthon van? – kérdezte.
– Még a nap fenn volt, s ő már itthon volt.
Erre béindult a házba, de apám is jött már kifelé, s éppen az ajtó között találkoztak össze.
– Hát kend hazajöve? – kérdezte anyám.
– Én haza; s hát te pityókaásni voltál?
– Én oda, mert nem gondoltam, hogy kend hír nélkül hazajő.
– Eleget mondtam az egyik somjai barátnak – mókázott apám –, hogy jöjjön előre a hírrel, de azt felelte, hogy egy hét óta immár nem jár asszonyokhoz.
A fülemet hegyeztem, hátha a nyúlról s rólam is ejtenek valami szót; de elhallgattak, s apám már ki is lépett az ereszből mellém.
– Megfenéd-e? – kérdezte.
– Jól vág – feleltem.
– No, ha jól vág, akkor gyere!
Az udvar közepén egy cseberre[8] deszkát tettünk keresztül, s arra apám ráfektette hanyatág[9] a nyulat. Aztán figyelmeztetett, hogy jól nézzem meg a nyúzás mesterségét, mert mostantól fogva nagy hasznát fogom venni. Akkor még nem is gyanítottam, hogy ezt miért mondja nekem, hanem csak azt figyeltem, hogy milyen mester a nyúzásban. Az első cselekedete az volt, hogy egy-egy nyisszentéssel levágta bokában a nyúl két hátulsó lábát. S rögtön ide is adta nekem mind a kettőt.
– Hát én evvel mit csináljak? – kérdeztem.
– Jó lesz neked a beretválkozáshoz, pamacsnak – mondta.
– Az jó, csak legyek előbb szakállas.

[8] Egyfülű, vödör alakú edény

[9] Hanyatt

– Hát te már szakállas vagy!

Az első pillanatban azt hittem, hogy apámnak megkotyogott a fejében valami, de aztán kitaláltam, hogy a nevünket figurázza, mivel minket Szakállasnak hívtak családilag.

– No-no – mondtam –, ilyenformán csakugyan Szakállas vagyok, de ezt a szakállamot csak a halál tudná leberetválni.

– Azzal a halállal ne siess, hadd pamacsoljon bé előbb az élet – felelte apám, miközben nyúzni kezdte a nyúl lábait.

Egy ideig nem szóltunk, mintha a halál említésére elrepült volna mind a kettőnk kedve. Csak az érzés vert hullámot bennünk, s életünk mélyéről morajlások jöttek. S ahogy így álltunk hangtalanul, és néztem apámot a hamvasodó estéli fényben, olyan volt ő, mint egy idő előtt megvénült gyermek, ki a természet titkait boncolja előttem.

– Hordj fát, s tégy tüzet az eperfa alá! – utasított jó idő múlva.

Én fát hordtam nyomban, s tüzet tettem az eperfa alá, mely a munkálkodás helyétől három lépésre lehetett csupán. De jól is volt ez így, mert a tűzvilágnál tisztán látott apám, amikor darabolni kellett fel a nyulat. Mire szép piros halommá gyűlt a parázs, én egy régi drótrostából megfelelő rostélyt is szerkesztettem össze, úgyhogy a sütéshez hozzá is láthattunk mindjárt.

– No, olyanok vagyunk mi is, mint a pogány törökök voltak – szólalt meg ismét apám.

– Hát azok milyenek voltak?

– Azok olyanok, hogy a követet megsütötték.

Ez kicsit furcsa volt, hogy éppen a törökökhöz ment átal apám, de azért nem gyanítottam semmit.

– Hát ez a nyúl mért lett volna követ? – tudakozódtam.

– Ez azért, hogy hívjon téged az erdőre.

– Hát oda mért?

– Oda lakni.

– Még oda is elmehetek – mondtam.

– Te el – ravaszkodott apám –, ha nem félnél ott egyedül lenni.

Semmire sem voltam olyan rátartós, mint a bátorságomra; s most is felugrott bennem rögtön a hős.

– Sok mindent üsmerek – mondám kereken –, de a félést nem. Akármekkora erdőn is keresztülmennék, s még laknám is benne bátran, tiszta egyedül!

Éppen ezt várta apám, mert abban a percben leborított, mint a madarat:

– Emmá beszéd! Holnap kimegyünk, s lakjál benne.

– Hova megyünk ki?

– Mi a Hargitára s oda is egy kicsi házba. A tegnap valami szeredai bankurak vadászni jöttek a közbirtokossági erdőbe, s elszereztelek nekik erdőpásztornak, a bank erdejébe, amelyik a Hargitán van. Fizetést is kapnál, ha csakugyan nem félnél ott egyedül megmaradni.

Hát erre nem is tudtam hamarjában szólani semmit, csak béhúztam a nyakamat, s úgy pisloghattam, mint a béka. S bántam is már abban a percben, hogy az előbbi szavaimmal oly nagy hősnek mutattam magam, de most már nem lehetett meghátrálni.

– Az ember nem fél, hacsak lehet – mondtam megereszkedve.

– Ott nem lesz rossz dolgod – biztatott apám –, mert úgy fogsz élni, mint egy királyfiú.

– Én úgy, ha lesz rá mód.

A beszéd itt félbemaradt, mert édesanyám jött felénk egy égő lámpával, amit felakasztott a tűz melletti eperfára. S ahogy felakasztotta, mindjárt kenyeret vett elé, abból kanyarított nekünk egy-egy jó darabot, arra rávettük az illatozó nyúlpecsenyét, s bicskával falatozni kezdtünk. Úgy esett nekünk, mint a szopós gyermeknek a tej. Rá kútvizet ittunk, s ki voltunk békülve magunkkal.

Nemsokára le is feküdtünk, hogy frissek lehessünk a holnapi nagy napra.

Hamar elaludtam, de farkasokkal és medvékkel küzdöttem végig az éjszakát. Majd egyszer úgy éreztem, mintha mozgatna valaki, s szólogatna hozzám. Kinyitottam a szememet, s hát a nap már jól fenn van, s az ablakon úgy öm-

lik bé belőle a fény, mint az árvíz; s hát apám is mellettem vidámkodik.

– No-né, már felkeltek édesapámék? – kérdeztem.

– Mi fel, de ha nem ügyelsz, te is felébredsz mindjárt.

– Milyenkor van?

– Délfelé leszünk, édesanyád már megsütötte a kenyeret.

Erre felkondorodtam[10] én is az ágyban, s nagyon serényen léphettem le onnét, mert édesapám így szólt:

– Nehogy elfuss, s ismét nyulat fogj!

Amíg azon gondolkoztam, hogy mit felelhetnék erre, addig apám kiment a házból. Hamar felöltöztem, s megittam egy csupor kecsketejet. Aztán gondoltam, hogy kilátok én is az udvar felé, hogy lám, mi készül. Ahogy az ereszbe kiléptem, mindjárt megláttam ott a szebbik átalvetőnket: meg volt púposra rakva, és oda volt támasztva a kemence mellett a falnak. Odamentem s megnéztem. Mindenféle edények voltak benne és házi felszerelés. Tudtam, hogy az én számomra gyűjtötték össze, hadd legyen fenn a Hargitán mindenem, ami kell. S ahogy néztem ezt a gondosságot, egyszerre bélepett az erdei nagy árvaság gondolata, s a lábaim úgy elgyengültek, hogy le kellett ülnöm az átalvető mellé a földre. Itt elgondoltam az életemet, s ezt a nagy fordulatot is benne, s hát egyszer csak a könnyeim potyogni kezdtek . . .

És elindult Ábel a rengetegbe, hogy fenn a Hargitán, egyedül – messze a szülői háztól – vívja meg majd küzdelmét a magára hagyatottság gyötrő érzésével, a természet zord erőivel, a betolakodó emberi gonoszsággal.

Az élet értelmét keresve teremti meg az író legkedvesebb alakját, Ábelt, sokat próbált népének hősét. Olvasmányunk *Tamási Áron* trilógiájának – *Ábel a rengetegben,*

[10] Felült

Ábel az országban, Ábel Amerikában – első kötetéből való, mely egyik legnépszerűbb könyve az írónak. 1932-ben jelent meg.
Az édesapa megérkezésével csupa játékosság és vidám mókázás tölti be egyszerre a házat. Ez a sajátos *humor* adja ennek a részletnek, de az egész műnek is egyéni varázsát. Kifejezője a bensőséges családi hangulatnak, de egyúttal vigasz is a szürke hétköznapokban, erő a megpróbáltatásokban.

1. Magyarázzátok meg, mi teszi derűssé az olvasott regényrészletet!
– Fejtsétek ki, milyen a kapcsolat a család tagjai között! Válogató olvasással, idézetekkel támasszátok alá véleményeteket!
– Elevenítsétek meg az apa és fia párbeszédét! Különösen ügyeljetek a kapcsolódó szavakra, amelyek mindig előreviszik a tréfálkozást, a beszélgetést!
– Keressetek olyan párbeszédrészeket, amelyek a székely észjárás találékonyságát, villanó szellemességét fejezik ki!
– Olvassátok fel a mesemondók hangnemében Ábelnek a nyúlfogásról szóló meséjét!
– Ti milyen mesét találtatok volna ki Ábel helyében?
2. Az önfeledt gyermeki boldogságba azonban beleszól a rideg valóság.
– Hogyan adja tudtára az apa fiának, hogy elszegődtette erdőpásztornak?
– Húzzátok alá a *sejtetés, a hangulatváltás* kifejezéseit!
– Miért nincs jelen a sorsdöntő beszélgetésen az édesanya?
– Milyen hatással van a nagy fordulat Ábelre?
3. Aki olvasta a regényt, számoljon be a többieknek,
hogyan állta Ábel a megpróbáltatásokat,
miből merített erőt a küzdelemhez,
és miben lelte meg végül is élete értelmét!

***

1. Hasonlítsátok össze a regényrészletet a *Hét krajcár*ral: *az elbeszélés módja, a játékosság, a humor* szerepe szempontjából!
2. Összehasonlításra ad alkalmat a Tamási-részlet és *Tömörkény Istvánnak* a szöveggyűjteményben található *Így volt rendelve* című elbeszélése is. Mi a közös vonás a két apa magatartásában, viselkedésében, illetve Ábel és Ferkó sorsában?
3. *Bartók Béla* és *Kodály Zoltán* sok szép műve szól a székelyek világáról. Hallgassatok meg ezek közül egyet, vagy közös énekléssel a székely népdalokból szólaltassatok meg néhányat!
4. Gyűjtsétek össze a regényrészletből a székely nyelvjárás ízes tájszavait, jellegzetes nyelvi fordulatait! Például: *marconáskodik, pityóka* stb.

Nagy Lajos (1883–1954)

Kossuth-díjas író. A Pest megyei Apostag határában fekvő Tabányitelek pusztán született „törvénytelen" gyermekként. Itt élt hatéves koráig cselédek, kocsisok, béresek között, itt szerette meg jólelkű nagyanyját és környezetében a falusi szegényeket. Élményvilága – Pestre kerülve, ahol élete nagy részét töltötte –, tovább mélyült. Látta, megfigyelhette a városi szegények nélkülözését, kiszolgáltatottságát. Ezért vallhatta meggyőződéssel: *„én ellenálhatatlanul és tántoríthatatlanul és mindörökre annak a pártján állok, akit bántanak."* Személyes sorsa később jóra fordult, de az alul levők iránti érdeklődését, valóságfeltáró írói módszerét mindvégig megőrizte.

Nagy Lajos

Vitetem a kofferom

Megint hajón utaztam Harpacskószajudárra, mert úgy olcsóbb. A kisebbik kofferomat[1] vittem magammal, de úgy megtömtem, hogy elég volt itt Pesten kicipelnem a hajóállomásig. Hogy a hajónak hogyan esett a teher, azzal azután, elterpeszkedve az étterem díványán, éppenséggel nem törődtem. De aggódva gondoltam néha az út végső szakaszára, tudniillik Harpacskószajudár-

[1] Utazótáska, bőrönd

nak nincs hajóállomása, a szomszéd falunál köt ki a hajó, s onnan három kilométernyi a távolság. Kocsin nem megyek, mert az részint nem szokott lenni az állomáson, részint ha van is, drága. Hanem majd felfogadok valami alkalmi hordárt. Mert hogy magam cipeljem a koffert, ahhoz egy csepp kedvem sem volt.

Alkalmi hordárokban ezúttal igen gyenge volt a kínálat. Még az én megszokott cigánylegénykém is hiányzott. Csupán négy fiatal gyerek fogott közre, azok ajánlkoztak, egymást eltaszigálva mellőlem. Kiválasztottam közülük a legnagyobbat, az is kicsi volt.

– Mi jár neked? – kérdeztem a gyerektől, nehogy villongjunk később a munkabér miatt.

– Amennyit tetszik adni – pislogott fel rám.

– Hohó! Ilyen szerződést nem kötünk. Mert ha csak húsz fillért adok, akkor majd többet kérsz. Tetszeni pedig, ahogy így végignézek rajtad, tíz pengőt tetszene adnom, azt pedig nem tehetem. Állapodjunk hát meg.

– Negyven fillér.

– Szamár vagy.. Miért kérsz te negyven fillért, amikor ennek az útnak taksája[2] van, s az ötven fillér. Kapsz ötvenet, gyerünk.

A gyerek mosolygott, és nyúlt a kofferomért.

Elindultunk. A gyerek vitte a koffert, én pedig kényelmesen sétáltam utána.

No persze. Az ember egy kényelmes utazást nem ront el a végén azzal, hogy maga cipelje a nehéz kofferját, égesse a tenyere bőrét, erőltesse a karizmait, s lihegjen, mint egy rossz gőzgép. Meg nem is illik felnőtt s csaknem úriembernek csak úgy teherrel beállítani Tóni bácsiékhoz. Még talán röstelkednének is az ilyen rokon miatt. És Tóni bácsiék a falu közepén laknak, végig a Templom utcán ismerősökkel találkoznék, no meg nénikék néznének ki mindenfelől a kerítések mögül, ezek

[2] Megszabott díj

valamennyien rögtön degradálnának,[3] és besoroznának a vándorló legények kategóriájába. Szóval alkalmazkodni kell a világhoz.

Ment tehát a gyerek elöl, vitte a kofferom, én meg mentem utána. Jól megnéztem a gyereket. Vékony a meztelen lábaszára, mint a pipaszár. Különben jó alakú, csinos gyerek, csak egészben olyan vézna. Nehezére is esik az a koffer. A jobb kezével lógatja, de erősen balra kell dőlnie, hogy az egyensúlyt tartsa. És igen hamar átveszi a terhet a bal kezébe.

– Nehéz, mi? – kérdezem tőle.

– Nem nehéz az.

– Hány éves vagy?

– Tizennégy.

A gőzmalomnál rákanyarodtunk a Szajudár felé vivő útra. Innen még alig látszik a falu. A gyerek megállt, most már a vállára erőltette a koffert. Úgy vitte. A koffer erősen belevágott a testébe. Különös helyzet. A koffer nehéz, a gyerek gyenge, mint a mezők lilioma, én meg erős vagyok, mint egy bivaly. És a gyerek cipeli kivörösödve, szuszogva a terhet. Én meg csak úgy libegek a nyomában. Még szerencse, hogy nincs nézőközönségünk. De azért magam előtt is elszégyelltem magamat:

– Add ide azt a koffert – szóltam rá –, s te pihenj egy kicsit.

– Bírom én – erősködött a gyerek.

– Jól van, bírod, mégiscsak nehéz az neked. Majd úgy csináljuk, hogy egy darabon én viszem, azután megint te.

És megfogtam a koffert.

– Tessék csak hagyni! – mondta a gyerek, s a hangjából kiéreztem, hogy meg van hatva. Ilyesmi talán még nem történt vele. Már hogy így kíméljék.

Elvettem tőle a koffert, és vittem én.

Azután beszélgettünk. Kikérdeztem. Iskolába már

[3] Lefokoz, leminősit

nem jár. Csak úgy dolgozgat otthon. A szülei szegények. Különösen tragikusat nem adott elő. Kicsit hencegett, hogy elbírt ő már nagyobb terhet is.

Tőlem bírhatott. Vihette a másét, de ha ő bennszülött néger is, én nem vagyok gyarmati fehér, az én koffero-mtól ő ne roskadozzon.

Jó darabon vittem a terhet. Még nekem is nehéz volt. Ez azonban csak arra bírt, hogy annál inkább vigyem. A gyerek zavartan, kissé szégyenkezve ballagott mellettem.

– Tessék már ideadni! – kínálkozott újra és újra.

Most vitte ő. Majd megint közbeléptem én:

– Add ide!

– Tessék csak hagyni. Elviszem én ezt már végig.

– Dehogy viszed. Minek vinnéd?

– Csak. Hadd vigyem én.

Amikor el akartam tőle venni a koffert, védekezett. Letette a földre, szorosan magához vonva.

– No, nézz ide, nyugodj te csak bele a sorsodba. Váltogatva visszük, s hogy ez ne fájjon neked, kapsz tőlem még tíz fillért. Jó lesz?

A gyerek megzavarodott. De leszereltem. Átadta a koffert. Irult-pirult, s úgy poroszkált mellettem, mint egy hű kiskutya.

Már régóta Szajudár határában jártunk. Bozontos akácok közül mind közelebbről látszott a falu három tornya. A faluval határos mezőn ifjú sportolók trenírozták, azaz mivel éppen pihentek, hát a fűben elheveredve nézelődtek, beszélgettek. No most, ahogy majd elhaladunk mellettük, közvetlen közelükben, mi legyen a helyzet? Ezen tűnődtem. Megszólnak-e majd, ha látják, hogy mekkora erős ember vagyok én, és ez a vézna gyerek viszi a kofferomat, vagy kinevetnek-e, ha látják, hogy én cipelem a terhet, a gyerek pedig, az alkalmi hordár, csak úgy lejt mellettem az én pénzemért.

Választottam. Vittem a koffert én.

De mi történjék benn a faluban? Erről nem tudtam

dönteni. Eszembe jutott, hogy esetünk csaknem azonos az aesopusi mese apa-fiú-szamár esetével, akik bármit csináltak – mármint az apa és fiú –, mindenképpen rossz volt.

A falun keresztül váltogatva vittük a koffert. Tóni bácsiékhoz azonban mégiscsak úgy állítottunk be, hogy a fiú vitte azt, én meg úgy frissen, könnyedén léptem be az udvarba. Megbotránkozásra tehát nem adtam okot.

A gyerek megkapta a pénzt, ötven meg tíz és még tíz fillért, összesen hetvenet – tíz ebből borravaló volt. Megköszönte, és máris eltűnt.

Persze nyomban megkérdezték:

– Mennyit adtál neki?

– Ötven fillért – hazudtam.

Tóni bácsi ezt helybenhagyta, de a nők, az anya és leánya, megróttak:

– Elég lett volna harminc is! Nem kell őket elrontani.

Ez azonban még semmi. Hanem elmeséltem a teherhordás módját. Hogy több mint az út felén magam cipeltem a koffert, lévén gyenge a hordár. Lett aztán kacagás és csúfolódás.

– Jót röhög most rajtad a kölyök! – ez volt Tóni bácsi megjegyzése.

– Nem baj – védtem én magamat. – Meg talán nem is nevet ki.

– Azt csak te gondolod, író úr. Én meg biztosan tudom, hogy kiröhög. Bolondnak tart téged.

Dühre gyúltam. Vitába akartam szállni Tóni bácsival, a szőrös szívű kulákkal:[4]

– Maga szerint mi lett volna a helyes?

Tóni bácsi megfelelt:

– Ha autón jöttél volna, a kofferoddal együtt, egészen idáig a kapuig.

– No igen. Csakhogy ezt nem tehettem.

[4] Nagygazda, zsírosparaszt

– Miért nem? – kérdezte Tóni bácsi kaján csodálkozással.

– Mert nincs pénzem.

– No látod! – s következett Tóni bácsi meglepő véleménye. – Akkor meg mit kérdezed, hogy mi lett volna a helyes? Mintha te nem is tudnád, hogy akinek pénze nincs, az bármit bárhogyan csinál is, helyesen sohasem cselekedhetik.

Személyes sorsának gyötrelmei, megaláztatásai érlelték meg az íróban a szegények, a kiszolgáltatottak, az elesettek iránti igaz emberségét, mélységes együttérzését. Ezzel az érzékenységgel rajzolja meg az író ennek a novellának a két szereplőjét is, fokozatosan elénk táruló jellemüket.

1. Mi a véleményetek a *felnőtt szereplő,* az „író" magatartásáról? Vegyétek figyelembe eltökélt szándékát és az úton történteket!

– Keressétek meg azokat a részeket, és olvassátok is fel, amelyek emberségét példázzák!

– Vitassátok meg, miért nem vállalta a cipelést a megérkezéskor, és miért alakoskodott a rokonok előtt!

– Fejtsétek ki, mennyiben mond ellent a kor társadalma az író emberséges magatartásának!

– Következtessetek a szöveg alapján, hogy a két állítás közül melyik az igaz:

a) „Jót röhög most rajtad a kölyök!"

b) „... talán nem is nevet ki."!

– Milyen kort jellemző nézet, ítélet fogalmazódik meg az elbeszélés záró soraiban?

2. Mit tudunk meg a *kis hordár* külsejéről, életkörülményeiről?

– Keressétek meg azokat a mozzanatokat, kifejezéseket, amelyek a fiú bizalmatlanságát, illetve meghatódottságát jelzik!

– A kis hordár válaszai közül melyiket olvasnátok fel *magabiztos, kérő, dacos, meghatódott, szerény* vagy *könyörgő* hangon?

***

1. Idézzétek föl, mit tanultatok az *állatmesékről,* kik voltak a műfaj jeles képviselői, melyik mese volt számotokra a legemlékezetesebb!
2. Nagy Lajos is állatokról ír *Képtelen természetrajz*ában, sziporkázó ötletességgel, bátor szókimondással. Olvassátok el a kötetből *A struccról*, *A bogárról*, *A tigrisről* szóló rövid, szellemes írásait!
3. Milyen elesett kis gyermekhősökkel találkoztatok eddigi olvasmányaitok során? Mutassátok be, jellemezzétek őket!

A bogár

A fényes kávéház előtt vánszorogtam. A terasz tele volt vendégekkel, a nyitott ablakokban is ültek. Vacsoráztak, feketekávéztak, fagylaltoztak, frissítő italokat ittak, és vidáman beszélgettek, minden bizonnyal az üzletről, a sápról[1], ha pedig nem, hát rosszat mondtak távollevő ismerőseikről, vagy vicceket meséltek egymásnak. Hogy egy előkelő lakomán hivatalos volt a rabbi[2] is meg a püspök is, egymás mellett ültek, éppen friss malacpecsenyét ettek, de a rabbinak e helyett a fogás helyett tojást tálaltak föl, amire a püspök évődve megkérdezte: „Mikor lesz már szerencsénk, hogy főtisztelendőséged is velünk tartson ilyen finom malacpecsenyéhez." A rabbi pedig így válaszolt: „Majd csak eminenciád[3] lakodalmán."

Egy társaság harsogó kacagása verte fel a fülemet, szörnyű volt hallani és látni mindazt, amit fül és szem fölfogott. Szerte a világon mindenütt hónapok óta fullasztó szélcsönd, úgy éreztem, hogy össze kell esnem. Nem minthogyha az éh-

[1] Tisztességtelen, jogtalan jövedelem

[2] A zsidó hitfelekezet papja. A zsidó vallási törvények tiltják a sertéshús fogyasztását

[3] Katolikus püspökök, bíborosok címe. Szó szerint: „főmagasságú"

ség már le tudott volna teperni – bár éhes voltam, aznap még alig ettem; nem minthogyha a hasztalan fáradtság már megtörte volna erős izmaimat –, hanem mert irtózatos volt a szélcsönd, vérig sértő ez a buta tobzódás, és pokoli volt a reménytelenség.

Megláttam egy ismerősömet. Egy ablakbeli asztalnál ült egyedül, előtte állt a pincér, ő éppen az étlapot tanulmányozta. Vagyonos ember, egyszer-kétszer már elviselhetetlen bajból egy-két napra kisegített. Meg kell próbálnom megint a dolgot. Összeszedtem magam, bementem a kávéházba, köszöntem, leültem az asztalához.

– Áá, hogy van, mi újság? – kérdezte nagyon kedvesen. – Hát először is hozzon nekem egy erőlevest[4] – mondta a pincérnek. – Utána velőkrokettet.[5]

– Itallal szolgálhatok?

– Egy üveg „Porter"-sört.

– Hogy van mindig? – kérdezte megint, fekete, tüzes szemével vidáman nézve rám.

Egy pillanat alatt átfutott az agyamon, hogy nem panaszkodok neki, nem tárom föl a helyzetemet, hanem valami gépies feleletet adok, mondjuk így: „Köszönöm, köszönöm." Azután beszélgetni kezdek vele, érdekes témákról, mondjuk világpolitikáról, Kínáról vagy akár a cserebogarak halhatatlanságáról, mindegy. Egyszer csak azután majd egészen szárazon kérek tőle kölcsön valami kisebb összeget. De nem tudtam úrrá lenni önmagamon, elernyedtem, s ezt mondtam:

– Nagyon rosszul.

Ő nyugodtan megjegyezte:

– Ki van ma jól?

Ez a megjegyzés bosszantott és megzavart. Kicsit hallgattam. Meghozták a levest. Vagyonos ismerősöm mohón kezdett kanalazni. Én hallgattam, sóváran néztem az ételt, de azután elszégyelltem magam önmagam előtt, s nem tö-

[4] Húsleves, amelybe nyers tojás sárgáját kevernek

[5] Velőből készült étvágygerjesztő előétel

rődtem vele, hogy éhes vagyok, és ő eszik, finom ételeket eszik. Szóltam is, ez pattant ki belőlem:

– Azért vannak, akiknek most is jól megy a dolguk.

– Nagyon kevesen. Egy-két százalék. A többiek mind panaszkodnak.

– Lehet, hogy panaszkodnak, de jól élnek. Csak szét kell nézni, lépten-nyomon látható a pazar élet.

– Pazar! Miért? Mert a kávéházban vannak? Egyszerűen megélnek. Maga is megél.

– Azt nem mondhatnám.

– Ha nem élne meg, akkor halott lenne – mondta és hangosan fölkacagott.

Megjött a velőkrokett.

– Utána? – kérdezte a pincér.

– Utána hozzon francia sertésbordát.

– Még egy poharat!

A pincér kibontotta a „Porter"-sört.

– Köszönöm, én nem iszom.

Erőltetett, de nem tágítottam. Evett. Szája széléről csurgott a velőkrokett szósza.

– Hát mennyit keres mostanában?

Elmondtam, hogy legutóbb egy évig dolgoztam egy hivatalban, ahol négy-ötezer pengős havi fizetés jár az igazgatóknak, akik majdnem annyian vannak, mint a tisztviselők, nekünk tisztviselőknek pedig százhúsz pengőt fizettek fejenként.

– Abból is meg lehet élni.

Ettől elakadt a szavam. De azután csak folytattam!

– Itt bélistára kerültem.[6] Állást azóta nem tudtam szerezni. Itt-ott akad valami alkalmi foglalkozás. Most címeket írok egy nagyvállalatnak, napi két pengő a keresetem.

– Nem sok. Túl zsírosra csinálták ezek ezt a francia sertésbordát.

Megint hallgattam. Bámultam a levegőbe. Egy villany-

[6] Elbocsátották

lámpa körül apró, zöld rovarok ezrei nyüzsögtek, ezeket néztem, az asztal fehér abroszára is levágódott néha egy-egy fekete, kemény hátú bogár, ész nélkül futott ide-oda. Az ilyen bogarakat sokkal rokonszenvesebbnek éreztem, mint az olyan teremtéskoronáját, aki velem szemben ült és falt. A francia sertésborda után parfé[7] következett, tejszínhabbal. És magyarázta:

– Ja, rosszak a viszonyok. Nem megy ma semmi. Pénzszűke van. Az embernek össze kell húznia magát, és szerényen élnie. Munkával mindig lehet valamit keresni. És az ember annyit költsön, amennyit keres.

Aztán elmondta, hogy ő is redukálta[8] az üzemét. Egy sereg alkalmazottját elbocsátotta.

Egy kis fekete bogár éppen az arcomba vágódott. Megsimítottam a kezemmel az arcomat.

Szóval elbocsátotta egy sereg alkalmazottját, és az egyik autóját eladta.

Mindegy, a parfé nagyon ízlett neki, nyaldosta a tejszínhabot a szája széléről, elérkezettnek láttam a pillanatot, hogy pénzt kérjek tőle:

– Kérem, volna szíves nekem húsz pengőt kölcsönözni?

Nem is nézett rám, jobban elmélyedt az evésben, mintha felelni se akarna.

De aztán mégiscsak el akart intézni.

– Húsz pengőt? Nem adhatok, barátom. Nem vagyok ilyesmikre fölszerelve.

És egész sértődötten nézett rám. Nem tudtam mit mondani. Kínos zavar öntött el, undor és gyűlölet iránta. Legokosabb lett volna, ha rögtön fölállok és elmegyek, köszönés nélkül. De az egészséges düh csakhamar elnyomta minden nyavalyás érzésemet. Ültem szótlanul, bámultam rá, s szinte azon törtem a fejem, hogy belekötök, és nagyon megsértem; legjobban szerettem volna még is pofozni. Persze, ezek csak ötletei voltak indulatomnak, számoltam az erőviszonyokkal. Én egyedül, mögötte rendőrség, katonaság, bíróság, sajtó.

[7] Fagylaltszerű hideg krém

[8] Leépít, csökkent

Dühömben utolsó pénzemen vettem egy szivart, mintha rettentően nyugodt lennék.

Parfé után jött a török kávé.[9] Kis nyeles bronzedényben, külön melléje egy üres füles pohár. Ő is szivarra gyújtott. Néztem a gőzölgő kávét. Éppen belepottyant egy fekete bogár, akkora, mint egy babszem. Ő rámnézett, megfogta a bronzedény nyelét, s beleöntötte a kávét a pohárba. És a kanállal keverte, miközben beszélni kezdett:

– Nem megy nekem olyan jól. A nyarat is itt töltöm, legföljebb, ha két hétre leutazok a Lidóra.[10] Pedig elkelne vagy hathetes szórakozás nekem is Norderneyben vagy Biarritzban.[11]

Szegény! – sajnáltam a kis bogarat, amelyet a kanállal a pohár fenekére nyomott, amely, úgy látszik, végleg belefúlt a forró feketekávéba.

Elkezdte szürcsölni a kávét. Három-négy kortyot már lenyelt, mikor a bogár a nyelvére került. Fölugrott riadtan, s rettentően elkezdett köpködni. Egészen elvörösödött, s illemtelen szavak töredeztek ki a torkából. Végre a pincérért kezdett ordítani:

– Micsoda disznóság ez! Küldje ide azonnal a tulajdonost!

A pincér megrettent. Jaj, mi lesz itt. Egy ilyen fene előkelő kávéházban bogár a feketekávéban!

Jött a tulajdonos. Mosolyogva közeledett, de egyszerre ajkára fagyott a mosoly. Rettentő. Ó, hogy elmúlt a dicső középkor, amikor is ő most kerékbe törhetné az egész konyhai személyzetet. No de itt van még legújabb korunk: megy ki a konyhába, legazemberezi a tűzilegényt, a mosogatóaszszonyt, az egész bandát, s ha még egyszer ilyesmi előfordul – mármint hogy egy finom vendége bogarat eszik –, ő kidobja az egész bandát az utcára . . .

És már indult is a tulajdonos, lihegve, lilára vörösödött nyakkal.

[9] Törökösen főzött kávé, szűrés nélkül szolgálják fel

[10] Tengerparti üdülőhely

[11] A első Hollandia közelében fekvő sziget, a második francia tengerparti város. Mindkettő híres tengeri üdülő

– Pardon, uram! – kiáltottam a tulajdonos után.

Ingerülten fordult vissza – hiszen én nem „fogyasztottam", s megütődve nézett rám, ugyan mit akarok, miért nem hagyom őt rohanni, embert ölni és diadalt ülni.

– Nem érdemes fáradni – mondtam nyugodtan. – Nem a személyzet a hibás!

– Már hogyne lenne a személyzet a hibás! Ezek a csirkefogók!

– Nem kérem. A személyzet ártatlan. Ez a szegény kis bogár most röpült bele a feketébe. Itt, a szemem láttára.

A tulajdonos megzavarodott, ismerősöm pedig úgy nézett rám, mintha kést döftek volna a szívébe. (Szóval sikerült, mert: ezt akartam.)

Én a magam dolgát elintéztem, elhallgattam, s most már óriási nyugalommal szívtam tovább a szivart. Utolsó pénzemen.

– Maga látta? – kérdezte ismerősöm kétségbeesetten.

– Hogyne. Itt a szemem előtt röpült bele szegény bogár a feketébe.

– És miért nem szólt nekem?

Ránéztem hatvanezer éves undorral. De ahogy fuldokló dühét és zavarát láttam, elnevettem magam:

– Ja, nem megy olyan jól nekem, hogy szólhattam volna. Rosszak a viszonyok, uracskám. Az ember redukálja a lelki üzemét, csak annak szól, akinek éppen muszáj. Az ember, a szegény ember is racionalizál.[12] Különben – fölálltam – jó mulatást kívánok.

A bogár című novella, amely 1931-ben született, a kor ellentmondásokkal terhes világát mutatja be, kérlelhetetlen igazsággal. „Írni annyit tesz – vallja Nagy Lajos –, mint ítélőszéket tartani mások felett . . .".

Ezzel a szándékkal vezet el bennünket az író a fényes kávéházak, a jólétben élők világába, ahol a kívül rekedt sze-

[12] Észszerűsít

gények szemével néz körül. Ez a látásmód határozza meg a novella ellentétre, kontraszthatásra épülő *szerkezetét* is.

1. Keressétek meg a bevezetés *ellentétes* mozzanatait, korfestő kifejezéseit!
- Mi a konfliktus oka?
- Kísérjétek figyelemmel, hogyan mélyül el az ellentét a szemben álló felek párbeszéde, küzdelme során!
- Hol érzitek kibékíthetetlennek az ellentétet, feszülten drámainak a helyzetet, és miért?
- A végsőkig kiélezett ellentét milyen megoldással zárul, miben rejlik művészi hatása?

2. Esemény, cselekmény alig van. A gazdag üzemtulajdonos és a szegény hivatalnok *jelleme, magatartása* a köztük folyó párbeszéd alapján rajzolódik ki.
- Fejtsétek ki, vajon miért panaszkodik a gazdag ember, és miért a szegény írnok!
- Mi a szerepe az étkezés leírásának?
- Milyen gondolatok, érzések merülnek föl a szegény hivatalnokban az elhatározástól a kérés elutasításáig? Megállapításaitokat egy-egy jellemző idézettel támasszátok is alá!
- Szerintetek mi a legfőbb bizonyíték arra, hogy az író a két fél küzdelmében a szegény hivatalnok pártján áll?

3. A kemény ábrázolási módhoz igazodik az érzelmességtől, sallangoktól mentes, tárgyilagos, tömör *stílus* és a gúnyos, szatirikus *hangvétel.*
- Keressetek az író stílusára jellemző egyéni jegyeket, sajátosságokat!
- Figyeljétek meg a leírások pontosságát, egyszerűségét, a párbeszédeknek a szereplőkhöz illő gondos megfogalmazását!

***

Belling: Az ember

1. Olvassátok el Nagy Lászlónak az íróról szóló *Halálig tiszta* című költeményét! Beszéljétek meg, hogy Nagy Lajos milyen emberi, írói értékeiről szól a vers!
2. Eddigi tanulmányaitok során többféle epikai (elbeszélő) műfajjal ismerkedtetek meg. Soroljátok fel ezeket egy-egy példával, majd beszéljetek arról is, milyen jellemző tulajdonságaik vannak az epikai műveknek!

Gelléri Andor Endre (1907–1945)

Író. Apja lakatossegéd volt, ő maga is lakatossegédként és kelmefestőként dolgozott sokáig, ott ahol gyermekkorát élte: Óbudán. *„Óbuda volt az én országom, a fenyvessel, a Kiscell-hegy régi kastélyával, a téglagyárral és a lakatosműhelyekkel"* – vallja önéletrajzi írásában. Valóban ez a világ lett élményeinek, művészetének legfőbb forrása, az itt élő munkások és munkanélküliek szomorú életének krónikása. Írói munkássága azonban nem volt zavartalan. 1940-től kezdve gyakran behívták munkaszolgálatra, s ettől kezdve nincs többé nyugta. 1944-ben Pestről hurcolták el Mauthausenbe, s onnan tovább Günskirchenbe. Két nappal a tábor felszabadulása után, kiütéses tífuszban halt meg. Mindössze harmincnyolc éves volt.

Gelléri Andor Endre

Zsíros kenyér és alma

Egy csontfogójú bot maradt boldogult urától: mindig erre támaszkodott járás közben. Most is ezzel fenyegette a lajhár Joskót, aki a fortyogó meszet habarta szét a nagy fateknőben. De a legény azért is lopta a napot minden mozdulatával, a keringő galambokat bámulta, s a végén széles mosollyal meredt az anyóra. Nem félt tőle, noha a nagyanya el volt szánva arra, hogy ráhúz egyet, mert szertehagyja a cserepet, nem lapátolja egybe a dunai kavicsot, s a cementeszsákokat kint heverteti az ég alatt. Ha eső kerekedik, összeázik keményre mind.

– Nekem kell mindenre vigyázni – sóhajtott az anyó, s csüggedten leengedte hadakozó botját.

Tehetetlenül állt a legénnyel szemben, aki egyre csak nevetgélt rá: – Csak nevess . . . majd megmondom az úrnak, majd kirúg – pattant a szájából . . . mire Joskó sunyin fölkacagott, s a hasát tapogatta.

Az öregasszony szeme hirtelen könnyes lett: már bentről lesett erre a lustára. Szólt a lányának is, de az csak klavírozott[1] tovább. Csak a zongorát tudja verni . . . S most, hogy ezt itt rajtakapja a széltoláson, ráadásul még szemtelen. Istenem, ha este hazajön a veje, azokkal a fránya váltókkal,[2] és ő előhozza a napszámos lustálkodását: az is csak rábámul, mintha nem értené, aztán azt mondja: – Fáradt vagyok, mama, megbocsásson, de . . .

S így megy ez minden panasznál és mindenütt. Ezek a fiatalok nem tudják, milyen gyorsan elakad az élet szekere, s az embert egy-kettőre leteszik a temetőnél. Ezek nem értik meg ezt a képet, amint ő itt áll erőtlenül és könnyezve a napszámossal szemben, aki csak vihog rá . . . Most is odabent a konyhán mosás folyik. S micsoda szappanpocsékolással. Három darab Albust[3] eldörgölt már ez a vén iszákos Racsákné egy batyu ruhához. Persze . . . mert lusta kefélni, lusta jól kifőzni a ruhát, inkább bőven a szappant . . . Hogy egy ilyen vénasszony miképp lehet ilyen pazarló? . . . s milyen ravasz: reggel pont hétre jön be, s tízkor szépen megfrüstököl;[4] délben meg kényelmesen széket vesz magának, s eleszeget egy óra hosszat; estére meg kikészíti a kis szatyrát, kirakja a teletöltendő ételeslábaskákat, aztán kitesz egy kétkilós staniclit:[5] ebbe összeszedi a krumplihéjat meg miegymást a malackának. Persze mindez csak ráadásba: mert ezenkívül szigorúan megköveteli az öt pengőt és még fél deci

[1] Zongorázik

[2] Fizetési kötelezvény

[3] Mosószappan neve

[4] Megreggelizik

[5] Papírzacskó

rumot is négy órakor. S Málcsi, a lánya, csak adja, csak nevet rá, ha duzzog miatta: – Hívj másikat, anyuskám, hisz örülnünk kell, hogy a Racsákné nem lop . . . – mit? hát van olyan mosónő, aki nem lop? Odakötik a szoknyájuk alá a vizes ruhát: kitömik a blúzukat, s mellet dagasztanak belőle maguknak . . . S ez a Racsákné: a főfő tolvaj.

Most szigorú pillantással otthagyja a legényt:

– Dolgozz – s már topogott errébb, hatvannyolc évétől görnyedten, föld felé hajló, őszült fejjel, szürke pamutkendővel borított, keskeny vállacskáival. Amint eltűnt a konyhaajtó mögött: Joskó rögtön nekidurálta magát. Keze alatt sisteregve viharzott az oltódó mész, és mégse loccsant ki a fele. Majd széles lapáttal összekotorta a kavicsot; fölkapta a cementeszsákot, és be a fészer alá; most megtett mindent, mert az anyó nem volt itt; most huncutul belátta, hogy jó volt a parancsa.

Ezalatt az anyó belépett a párás konyhába. Itt széles teknő állt kocka alakú faszéken; a teknő egyik sarkában a még piszkos, kifőtt ruha gőzölgött; a másik felén fehér hab alatt, a pernahajder Racsákné keze halászott. A kefe a párolgó vízben úszkált. Az anyó megállt, keskeny ajkait összeszorította, botját keményen a földbe szúrva vizsgálta a másik öregasszonyt. Szót se szólt, csak nézte, mint egy kígyó, és a mosónő lopva elkapta a hajókázó kefét, kihalászta a vízbe merült szappant, gyorsan szétsimított egy alsónadrágot, és kefélni kezdte. A nagy mosófazékban felbugyogott a víz, és megperdült a sparhelten, mint a dobverés. Fönt a falon meg kiugrott a kis kakukk az órából, és tízet kakukkolt. Racsákné még befejezte az alsónadrág kefélését, aztán letette a munkát:

– Naccsága kérem – mondta –, tíz óra van.

Az anyó rideg maradt:

– Húzza félre a lábast, hisz kifut a fele, és odasül a ruha.

Racsákné se volt már fiatal. Abból az öreg munkásasszony fajtából való, akit soha semmilyen dolog ki nem fáraszt: meszelnek, mosnak, gombát szednek, vasalnak, fát

vágnak és isznak rendületlenül. Lompos, öreg szoknya verte férficipőbe bújtatott lábait; az orra vörös volt, apró bibircsókkal, s szeme egészen összehúzódott; ő is tipegett már, mint az öreg nagysága. És szűk eszével, szűk kis szemével sehogyan se értette, miért éppen egy ilyen öregasszony macerál ennyire egy másik öreget? Azért is azt mondta: – Nem kapok uzsonnát? . . . a fiatal naccsága ád máma?

– Hiszen még nem mosott ki semmit; és miért jött maga máma is pont hétkor; ki látta azt, hogy egy mosónő ne jöjjön hét előtt . . . utoljára van nálunk, jegyezze meg: legeslegutoljára . . . maga nem fogja nekem vízben eláztatni a szappanokat, maga nem fogja tízkor letenni a kefét és uzsonnát kérni . . . majd szólok a vejemnek . . .

Racsákné megszeppent; már-már újra a kefe után nyúlt, de aztán megmakacsolta magát:

– A fiatal naccsága mondta, tízkor kérjek uzsonnát – s indulni készült be, a fiatal naccságához.

A másik öreg ijedten megkapta a karját. Hogyisne: a Málcsi meg képes a szalámiból adni; hogyisne, múltkor is úgy megkente a zsíros kenyerét, hogy öt rántás lett volna belőle.

– Majd én adok magának – s lehajolt a konyhakredenchez, kivette és szikkadt melléhez szorította a kenyeret, s vékonyan, mint a zsúrokra szokás, megszelte a karéjt. S mikor ezzel megvolt: fogta az öregebb zsírosbödönt, s fölnyitotta. Mélyen belenézett: fenekén habos dombokban terült el a maradék zsír; máris elővett egy kanalat, s azzal szép simára boronálta, s így nézegette tovább. Úgy ni, most aztán próbáljon meg valaki belenyúlni és lopni belőle, megmarad a kése nyoma. Hanem hát tízórai kell ennek a vén sátánnak, s méghozzá Málcsi parancsára: zsíros kenyér! Erősebben kezdett verni a szíve; sajnálta a már elsimított zsírt földúlni újra, olyan szívesen megkérte volna Racsáknét, hogy egye szárazon inkább a kenyerét, de az a szemtelen mosónő már bámulja, várja az ennit, mint az éhes kutya. Ki van koplalva – gondolta epésen –, s most itt az alkalom, telezabálni magát . . . Azonban hirtelen ő is valami éhségfélét érzett: haj-

nalban itta meg a fél csésze kávécskáját, amiből lespórolt egy kockacukrot és a fölét. Magának is szelt a kenyérből, s töprengő arca, mintha napfény érné, földerült. Kinyújtotta öreg, kicsit remegő mutatóujját, s törülgetni kezdte vele a zsírosbödön oldalán sápadozó, vékony zsírharmatot. Törölte, s rákente először Racsákné kenyerére, aztán ami még megmaradt az öreg ráncok között, azzal a saját kenyerét zsírozta meg. Egyre boldogabbnak látszott: lám, ők esznek, s a fenekén mégis szép simán marad a zsír; milyen jó, hogy kitalálta, most az oldalából meguzsonnáznak mind a ketten. Hogy miért szedte le épp az ujjával, az a végén tűnt ki: mert mikor Racsákné már megkapta a maga karéját, az anyó szájába vette a zsíros ujját, s szopogatni kezdte, mint ahogy a velőt szívják ki a csontból. Így szívta tele zsírossággal a sápadt ínyét, s hozzá-hozzáharapott egy-egy picurkát a kenyérből: még az ajkát is megnyalta, mint a torkos kiscicak.

Racsákné azonban csöppet se örült: állandóan morgott magában... a Buxbauméknál ezt adják, meg szalonnát, deci bort... a Krauszéknál kolbászt... sanda pillantással méregette a másikat, de aztán megint odaállt a teknőhöz, s kiázott ujjai megmarkolták a kefét.

Tiszta gőz volt a konyha: az öreg nagysága jólesőn fürdött benne, hát még milyen nagy lett az öröme, mikor letörölve a párát, kinézett az ablakon, s nem látta az udvar közepén a cementeszsákokat, s rendbe volt rakva a cserép. De csak egy pillanatig tartott ez a jókedv, mert föntről megint megcsendültek a zongorahangok, áradó, sóhajtó zene szólt; szép volt, az igaz, de tízkor már rotyogni kellene az ebédnek, s még nyoma sincsen. Elszontyolodva gondolt arra, hogy egy leölt pulyka csüng a spájzban, s azt egyszerre akarja megsütni ez a könnyelmű Málcsi. Ő bizony rögtön bemegy hozzá, és lebeszéli erről.

Ez a pulyka elég, jól beosztva, öt napig! Meg pláne olyankor csinálni ilyet, mikor mosónő van a háznál. Kolbászt kell annak adni, nem sültet! Vette botját, s beindult a lányához. Már a kilincsen volt a keze, s be akart nyitni, de hirtelen meggondolta magát s visszafordult. Mert valóságos

Szodoma és Gomorrha[6] dübörgött odabent: mély hangok mennyköve, magas hangok villámjaival tarkítva. Ha benyitna, rárivallna, mint az őrült: – Mi az? – és csak süketen mondaná mindenre: – Igen, mamuska, igen . . .

Legjobb lesz, ha visszamegy, s ő maga bontja föl és osztja el a pulykát. Joskóval meg hozat hurkát a hentestől, s azt süti meg a mosónénak . . .

Este volt már. Az őszi levegő a fölharapott gyümölcsök ízével volt tele; a csillagok bámészan kipukkantak az égre, mint a szőke fürtű, eltévedt kisbabák. Egy szárnycsapás, és hallatszott: talán egy pacsirta menekül föl a puha égbe, ott aludni hajnalig.

A kakukk kijött az órafészek elé, hogy nyolcat kiáltson.

A mosás gőze csendesen ülepedett, s egyre tisztábban ragyogott benne a villanylámpa fénye.

– Kész vagyok, naccsága kérem – szólalt meg Racsáknné, és tapogatózva kérdezte –, kivihetem a teknőt?

Az anyó köhintett, s összeráncolta a homlokát:

– Föl van minden ruha terítve?

– Ja, ja – bólogatta Racsáknné –, minden, kérem szépen.

– Megette délben mind a hurkát? – kérdezte a másik.

– Ja, ja – felelt a mosónő –, a fiatal naccsága nekem ígérte a krumplihéjat meg – kicsit habozott, hogy kimondja-e – meg az almát az ebédlőből.

– Az almát, amit egy pengőért vettünk? – s egészen elszörnyedt. Rögtön sietett Málcsihoz. Az a díványon feküdt kényelmesen, s egy szép bőrkötésű könyvben lapozgatott.

– Te odaígérted a kiló almát? – tört rá a megdöbbent öregasszony. – Egész nap etetted, itattad, öt pengőt kap, és még a holnapi zsúrra[7] való almát is odaadod?

– De anyuskám, de édes anyuskám, az az alma rohadt és le van ütve. Azt én nem tehetem a doktorék elé.

[6] A bibliában szereplő ősi városok, amelyeket lakóinak bűnei miatt tűz- és kénesővel pusztított el Isten

[7] Uzsonnával járó társas összejövetel

– És rétesnek rossz lenne, vagy kompótnak?

Málcsi nem értette ezt. Hát összesen csak egy pengőbe került az alma, nem válogatta ki, és becsapták. – De hát miért kell ezen mindjárt sírni, anyuska?

Az öregasszony csak bólogatta a fejét: Hát miért, hát miért... aztán szipogva megfordult, s ment elszorult szívvel kifelé. Már az ajtónál volt, mikor hirtelen elkapta őt Málcsi és csókolni kezdte:

– Anyuskám.

Boldogan tűrte az ölelgetést, de a következő percben megint azt kérdezte:

– Szóval az almát holnap felsütjük rétesnek?... – mire Málcsi rögtön elengedte, s kurtán ennyit mondott:

– Nem!

Jézus vihette úgy a keresztet, mint az öregasszony a stanicli almát. S mikor beleengedte a szatyorba, s Racsákné megtapogatta: elment a kedve tovább élni, legszívesebben magára vette volna a fekete kendőjét, s ki a temetőbe az urához, ráborulni zokogva a sírra, s belesüppedni melléje.

– Pucolja ki a sparheltot – mondta vékony hangon –, ott a szidol meg a smirgli, de ne pazarolja.

Egy ideig ott álldogált, ebben a vékony, elárvult hangban fejezve ki fájdalmát, de később erőt vett rajta a kíváncsiság. Legalább látná azokat az almákat, amiket úgy odadob a lánya. Lopva öle elé vette a szatyrot, s mint a vén macska, kiosont vele az udvarra. Itt a kötényébe fordította az almákat. Fogdosta, emelgette őket, és egyre sóhajtott. Bizony szépen ki lehetett volna vágni, s odatenni a vendégek elé. Hát még kompótnak milyen finom lett volna. Úgy tartogatta a kötényében őket, mintha aranyból volnának. Oda nem adja mind, ha törik, ha szakad. Hármat-négyet kiválogat a javából, s abból holnap azért is kompótot tesz az asztalra. Aztán ha megnyalták utána az ujjukat, megmondja a magáét.

Töprengve válogatott köztük. Négyet kiemelt: a többit visszatette. Belépve, hirtelen az ajtó mellett engedte le a szatyrot, s a négy almával szorongva sietett el Racsákné háta mögött. A spájzban egy felfordított lábas alá rejtette. Az-

tán leült megint a konyhában, kicsit békültebben az élet iránt, rá-rászólva a lassan, fáradtan mozgó Racsáknéra.

Most már néhány jó szava is volt hozzá: kikérdezte a malaca felől, és bizony tetszett neki, hogy így semmiből pénzt tud csinálni a mosónő. De mikor Racsákné kinyilatkoztatta, hogy ő azt az aranyos Miskó malacát le nem vágja, s abból ő nem eszik, megint elfutotta a méreg.

Hát való ennek valami; hát van ennek spórolós esze? Hát érdemes ilyennek odaadni az egypengős almát? Befalja este mind, vagy talán a malacával eteti meg. Jól tette, hogy legalább ezt a négy darabot elvette tőle . . .

Később Málcsi kijött, s odaadta az öt pengőt a mosónőnek. Aztán könnyed kíváncsisággal odavetette:

– Na, megkapta az almát? . . . – Az anyó szíve hirtelen nagyot dobbant . . . de Racsákné boldogan felelte:

– Meg, kezit csókolom, meg . . .

Az öregasszony máskor mindig meg szokta tapogatni távozáskor a mosónő derekát, sőt nem volt rest fölhajtani a szoknyáját is, hogy nem kötött-e oda lopott fehérneműt. Most is nekikészülődött, de nem bírta rászánni magát. Csak már inkább kint láthatná ezt a piszmogó vénasszonyt. – Mit húzza az időt – s toppantott türelmetlenül –, miért nem megy, ha mehet! – mint a szikra pattant ki ideges sürgetése, s ez rögtön lángot kapott a fáradt Racsáknéban.

– Jójcakát – mondta, s már kívül is volt.

Az anyó addig nézte, míg hunyorgó szemei láthatták: főleg az ide-oda lengő szatyort figyelte. Mikor eltűnt a mosónő: kicsit fölsóhajtott. Aztán eszébe jutott a mai vacsora; rögtön hozzálátott, mert úgy akarta beosztani a maradék pulykasültet, hogy holnap délre is jusson egy-egy falat.

„Legyőzhetetlen vágy élt bennem – vallja Gelléri –, hogy a körülöttem levő világot megörökítsem. . . . mindent, amit láttam, lerajzoltam. Sohasem játékból." A novellában megörökített jellemrajz, portré ennek a vallomásnak az igazságát bizonyítja.

1. Kinek a típusát örökíti meg az író a novella központi figurájában?
– Jellemezzétek az öregasszonyt külső és belső tulajdonságai alapján! Idézetekkel is alátámaszthatjátok megállapításaitokat.
– Az „anyó" milyen jellemvonására következtethetünk a novella záró soraiból?
– Jellemfestő portré a novella, mégis *Zsíros kenyér és alma* a címe. Vajon miért?
2. Az életszerű helyzetek is a sokoldalú és árnyalt, a minél hitelesebb és meggyőzőbb *jellemzést* szolgálják.
– Milyen jelzőkkel illeti az öregasszony a fiatal napszámost és az idős mosónőt? Ők hogyan fogadják az öregasszony fenyegetéseit?
– Mi az anyó véleménye lányáról, vejéről, és ők miképp viselkednek vele szemben? Milyen ellentét feszül ebben a kapcsolatban?
– Ti hogyan ítélitek meg az öregasszony magatartását, miben látjátok ennek az emberi magatartásnak, típusnak a veszélyességét?
– Említsetek néhány komikus hatást kiváltó mozzanatot, kifejezést a novellából!

***

1. Elevenítsétek föl, amit *a jellemzés módjairól* tanultatok! Keressetek ezekre példákat a novellából, figyeljétek meg váltakozásukat, és azt is, hogy ezek a jellemzési eljárások hogyan kapcsolódnak egymáshoz!
2. Milyen *szatirikus típusrajz*okkal találkoztatok eddigi olvasmányaitok során? A szereplők közül melyik emlékeztet leginkább a novella öregasszonyára? Indokoljátok is véleményeteket!
3. Keltsétek életre az öregasszony egy-egy belső monológját! Ügyeljetek a kifejező arcjátékra! Milyen segítséget ad ehhez a novella szövege?

Egy fillér

Hat óra felé kibújtam a téglaszárítóból.[1] Körülnyaltam szikkadt számat, ujjaimmal kifésültem hosszú hajamból a téglaport . . . s elindultam ingyenes éjjeli szállásomról a Bécsi útra nyíló gyárkapu felé. A mázsálóházikónál egy vízvezeték csöve kunkorodott ki: derékig meztelenül alágörnyedtem, s nevetnem kellett, mikor a didergő víz lecsurgott a nadrágomba.

Kívül voltam a gyáron, s fölfrissülve leültem az úton végighúzódó árok partjára. Olajosnak nézett ki a fenekén lassan tovaömlő, szennyes víz.

A nap egyre gömbölyűbben állt fölébe a kivájt agyagbányának, s a dróton lógó csilléket teleöntötte fénnyel. Gondoltam, később lemehetek a Dunához, de egyelőre jó az árokpart, mert hátha lesz fölvétel bányamunkára. Addig is unaloműzőnek van egy öreg szerencsefillérem. Előkotortam, megforgattam, megnéztem az éleit, gurítottam mutatóujjam csúcsáról tenyerem völgyébe . . . oldalt tőlem egy cipősarokkal megtaposott Az Est[2] hevert; idehúztam lomhán, s félszemmel olvasni kezdtem: „A román . . . király . . . visszament . . .", aztán baráti birtokba vettem néhány züllött, kormos fejű gyufaszálat, s máris rásandítottam a kutyatej sárga virágaira.

Kis féreghalak úsztak alattam; csöpp ormányukkal finom erőket verve, s mintha ez lenne ébredése a fűnek: lepkék lebbentek.

Játszva hajtogatni kezdtem kivénült ujjakkal a megtiport újságlapból a papírhajót. Sokszor megakadtam, mint az öreg hajóácsok: hogy is kell? Aztán ide-oda dűtögetve az ólombetűs oldalakat, kész fregattomat[3] letettem a fűszálak közé.

[1] A téglaégető üzem egyik része

[2] Korabeli újság, akárcsak a Friss Újság

[3] Háromárbocos, vitorlás hadihajó

– Fillérkém, kincsecském – mondtam a pénznek –, kapsz két gyufaszál-lábat, egy gyufaszál-fejet, kormos hajjal, a kabátomból kitépek egy kis cérnát, s azzal odakötlek a kutyatej-vitorlához, mint egy Odisszeuszt![4]

– Fillérkém – búcsúztam tőle –, menj . . . hess!

Ott állt a fillér úr a vízen; a sárga vitorlába belefújt a szél, s a fregatt lassan cammogott . . . ó, legjobb lenne utána vetnem magam a kusza hajónak, s elmerülnöm utolsó kincsemmel a pocsolya fenekén.

Hirtelen rám rivallt a gyár első dudálása. Fejem fölött megmozdultak a csillék: az üresek napfénnyel a bányába indultak; a teltek meg agyaggal jöttek a téglaprésekhez. Tompa dörrenés szállt; dinamittal robbantottak, óriási darabokra törve alázúgott egy-egy magas agyagfal.

Átugrottam az árkon, s lefutottam az irodáig. Tudtam, mi lesz kiírva, mégis egész közel mentem az üvegablakhoz, és úgy bámultam: MA MUNKÁSFÖLVÉTEL NINCS.

Két karom azonnal zsebre dugtam: minek fáradjanak a lóbálásba. És szívesen bedugtam volna elgyöngült lábaimat egy óriás zsebébe, csüggedt életemmel együtt. Ó, szívesen fölnyaltam volna nyelvemmel egy konyhát, a nyelvemmel, csak már munkát kapjak.

Gondoltam, erőszakkal bemegyek a műhelybe, odaállok a satuhoz, veszem a reszelőt, s elkezdek dolgozni. Ha valaki rám szól bámulva, ha el akar küldeni, oda se neki, csak reszelek, késő éjjelig. Majd csak adnak érte valamit.

Mentem, sovány árnyékomat nézve: úgy tűnt néha, hogy jobbra és balra rengeteg ilyen árnyék van velem, s azok közül néha a szél fölfújt egyet-egyet a sötétes felhőkbe.

Azok meghaltak – gondoltam könnyedén.

A Friss Újság hirdetései felé vettem az utam. A híd mögöttem volt már, s a fénylő királyi vár is. Milyen jó lenne – gondoltam – egy lámpának lenni a királyi várban! egy trónszéknek vagy . . . hisz ez lehetetlen . . . egy szakácsnak!

[4] Homérosz, ókori görög költő művének hőse

S eszembe jutva a reggeli étkezés, önkéntelen tépdesni kezdtem a kávéházi teraszok zöld leveleit. Volt, amelyik száraz s kissé keserű volt; néha-néha édesebb fűszál is akadt. Nem sokat törődtem velük: téptem s kiköptem, átbámulva a homályos tükrökbe. Túlságosan nyúlánk voltam bennük, öklömnyi fejű és rágcsáló.

S bekukkantva a dologban álló kereskedősegédekre, összefacsarodott a szívem. Csak a sok zagyva gondolat jön munka helyett, s ez már így megy ötödik hónapja! Milyen szívesen nyögnék bármilyen nehéz súly alatt . . . ebben a tétlenségben még megőrülök! Talán nekidűlök egy fának, s ha kérdik, miért áll itt hónapokon át, odasúgom:

– Várom, míg gyökeret eresztek!

Milyen utálatos így ötletet ötletre zavarni. De mit tegyek: ha becsukom ezt a lelki cirkuszt, ha leoltom benne a különös sárga lámpákat: előttem a Duna vagy egy fa száraz ága a Hűvösvölgyben.

. . . Már tikkadtan dűlök a falnak, s vizsgálom a Friss Újság hirdetéseit. Néha-néha belém böknek, kicsit visszalökök, s megtartom kényelmes pozíciómat, végül is lemondóan legyintve a kezemmel, elfordulok a hirdetéstől, és keservesen köpök egyet, aztán még kettőt.

S befejezve ezt, megállok, magam elé bámulva, hogy most már mit csináljak?

Összerezzenve lepislantok, mert nálamnál tökmagabb alakocska, feketére sült képpel, rángatja az ingem: – Köpjön csak – mondja komolyan.

Isten neki.

– Miért köp zöldet? – kérdi, s összehunyorítja macskaszemeit.

– Zöldet? Ja! – s a fejemre ütök. – Mert füvet rágtam a teraszokról.

– Nézzen csak ide, kolléga – mondja a tökmag –, hókuszpókusz – s varázslón gomolyog a kezével és köp.

– Hát maga miért köp sárgát? – kérdem fölvihogva.

Fölhúzza a vállát:

– Hókuszpókusz, mert én meg fát rágok.

– Aj, haj – sóhajtottam –, magának sincs állása?
– Régen. És maga mióta luftol?[5]
– Régen.
– Csak már a kormány bukna meg – mondom.
– Csak legalább hosszabb stimpfliket[6] találnék az utcán – dörmögi.
– De azért nem utolsó dolog betörni egy bankba, mi? – kérdem.
– Hiába, elkapják rögtön az embert.
– Persze, több a detektív, mint a légy.
– Hopp – mondom tegezőn –, a füleden is ül egy.
– Hopp – mondja –, a te orrodon is ül egy.
– Szervusz! – . . . Szervusz! . . .
Kettesben ballagunk tovább. Ő néha lehajol, fölkapni egy-egy cigarettacsutkát; én meg szeretnék egy jó villamosjegyet találni, bedőlni egy kocsiba, s kicsit kiutazni látogatóba a sörgyárakhoz, Kőbányára.
– Nincs valami pénzed? – kérdi hirtelen.
– Volt egy fillérem.
– Hol van? – kiáltja izgatottan.
– Csináltam neki egy hajót, s ő lett a kapitánya. Adtam neki két gyufalábat, egy gyufafejet meg kutyatejvitorlát.
– De hol van? – kérdi makacsul – azt mondd meg . . . mert nekem is van egy fillérem . . . s kettőért már egy egész Drámát[7] kapok!
– A Bécsi úton – mondom mesélőn –, messze . . . egy árokban úszik, ha már le nem merült.
– A Bécsi úton? – faggat – a téglagyári ároknál?
– Igen . . . igen – lebiggyesztem az ajkam –, de miért izgulsz?
– Te ló – kiáltja mérgesen –, mert kimegyek érte . . . ha megtalálom, egy egész Drámát szíhatok! . . .
S egyedül kószálok már. A kis Misi (mert így hívták)

[5] Levegőből él, állástalan, munkanélküli

[6] Cigarettavég, csikk

[7] Korabeli cigaretta neve

elindult Óbudára a filléréért: „Hátha találok útközben is egyet" – mondogatta és elment... Nem nagyon bánom. Amit a köpésről mondott, az jó vicc, de máskülönben egy kis paraszt, aki leenné a fejemről a szőrt.

S dél van. Újrakezdtem a kávéházi teraszok fosztogatását. De most már megfigyelem a nyállövedékemet. Zöld, zöld... s Isten felé elbámulva, sóhajtva kérdem:

– Uram, mikor köpök én már sonkásat, halasat, krémeset?

Egy poros padra ereszkedek. Itt pihenek át egy harangszóközt, aztán gyufaszálakkal ráírom a padra: itt járt G. A. E. 1930. júl. 4.

Mi lenne, ha ilyen padra írnám a búcsúlevelem?... elfújná a szél? vagy ráülne valaki?

„Az élet fakó, gonosz színei közé mindig behúztam a mese szivárványát, mert máskülönben írni sem tudtam volna az életről" – vallja írásművészetének, alkotómódszerének lényegéről az író. Ez a kettősség, valóság és látomás a legjellemzőbb sajátsága az *Egy fillér*nek is.

A novella a munka nélkül tengődők sivár életéről ad megdöbbentő képet, éppen a mese, a képzelet, a játékosság, a humor segítségével.

1. Az „élet gonosz színeiben" hol tűnik fel a „mese szivárványa", hogyan váltakozik ez a két elem a cselekmény során?

– Mi mindent árul el a novella szereplőjéről és a valóságról a fillérrel való játszadozás?

– Milyen meghökkentő, bizarr ötletekkel, ábrándozásokkal ellensúlyozza a novella hőse, hogy most sem kapott munkát?

– Olvassátok fel és értelmezzétek azt a részt, amelyben magyarázatot kapunk arra, hogy mi a szerepe a játékosságnak, a meghökkentő humornak és ábrándozásnak!

– Hogyan fokozódik a novella kritikai éle abban a párbeszédben, amelyet a novellahős egy hasonló sorsú társával folytat?

Mednyánszky László: Csavargó

– A novella és annak záró része miképpen jelzi az író teljes azonosulását az *Egy fillér* szereplőjével?

***

1. Idézzétek föl, mit tanultatok az elbeszélés műfajáról, milyen típusaival találkoztatok! Vajon az *Egy fillér* melyik novellatípussal mutat rokonságot?
2. Gyakoroljátok a *belső monológok* és a *párbeszédek* kifejező olvasását! (Éreztessétek felolvasástokban azt a ke-

serűséget és kétségbeesést, amelyet a novella szereplői átéltek!)

3. Az úri Magyarországon a *fillér,* a *krajcár* a szegénység, a nyomorúság szimbóluma lett. Gyűjtsetek olyan közmondásokat, szólásokat, népdalokat, amelyek ezt bizonyítják!
4. Nézzetek utána, hogy milyen kalandos sorsa volt a novellában említett Odüsszeusznak, *Homérosz* hősének!

József Attila

(1905–1937)

„Én nem fogom be pörös számat.
A tudásnak teszek panaszt.
Rám tekint, pártfogón, e század,
rám gondol, szántván, a paraszt;
engem sejdít a munkás teste
két merev mozdulat között; . . .”

(József Attila: Ars poetica)

Bevezető

Lidi[1] nénémnek öccse itt,
Batu khán[2] pesti rokona,
kenyéren élte éveit
s nem volt azúrkék paplana;
kinek verséért a halál
öles kondérban főz babot –
– hejh burzsoá! hejh proletár! –
én, József Attila, itt vagyok!

*

József Attila a két világháború közötti költészet kimagasló alakja. Méltó folytatója Petőfi, Arany, Ady költői munkásságának. Kifejezi és összefoglalja a 20. századi ember és a két világháború közti magyar élet és sors megannyi problémáját.

József Attila 1905-ben született Budapesten. Apja szappangyári munkás volt, anyja mosónő. Attila, a legkisebb gyermek mindössze hároméves volt, amikor apja – fejében világjáró tervekkel – elhagyta a családot. A kis ferencvárosi munkáslakás lakóira az eddiginél is nagyobb nyomorúság várt. Attila többször került nevelőszülőkhöz vidékre, megismerve a „menhelyi gyerek" szánnivalóan keserves életét. Az első világháborús években az egyre súlyosabb élet-gondokat az édesanya gyógyíthatatlan betegsége is tetézte. Attila – ahogyan erről verseiben is vallott – inkább csak álmodhatott ízes falatokról, jobb ruhákról.

Korán rákapott a legkülönfélébb olvasmányokra, tizenhárom éves korától pedig maga is verselt. Hamarosan elveszítette édesanyját is, akinek halálát élete végéig nem tudta kiheverni.

[1] Nővére, Jolán nevének népies változata

[2] A tatárjárás közismert vezérének neve

A gyermek József Attila

József Attila a szerkesztőségben

Nővérének, Jolánnak a sorsa fordult jobbra: férjhez ment egy jónevű ügyvédhez. Az új rokon, dr. Makai Ödön is felfigyelt a tizennégy éves gyermek kiváló képességeire, pártfogásába vette, Makóra küldte gimnáziumba. József Attila azonban –főként nyaranta – maga is dolgozott, hogy ne szoruljon hozzátartozóira: elvállalt mindent, amivel pénzhez juthatott: volt mezei csősz, házitanító, s lassan verseit is megismerhette a tágabb környezet.

Makói tanárai féltő gonddal egyengették útját a költészet felé, a Szegeden élő Juhász Gyula is atyai jóakarattal vette pártfogásába a szárnypróbálgató költőt.

Segítők és barátok sem pótolhatták azonban a hiányzó otthont és az elvesztett édesanyát.

Saját erejét: szívósságát és önállóságát sokféleképpen próbára tette. A gimnázium két utolsó osztályát összevontan, egy év alatt magántanulóként végezte el. Érettségi után beiratkozott a szegedi egyetem magyar-francia szakára. Tovább tökéletesíti magát a verselésben is, míg egy váratlan összeütközés véget nem vet a békés diákéletnek. Nyelvészprofesszora, Horger Antal nem tudja megbocsátani neki kétségbeesésről és kilátástalanságról árulkodó versét, a *Tiszta szívvel* címűt. A költő kénytelen elhagyni az egyetemet. Bécsben, majd Párizsban próbálkozik tanulmányai folytatásával, de legfőképpen élettapasztalatokban gazdagodik. Sok éhezésben, nyomorban van része, és politikailag is érlelődik: kapcsolatba kerül a külföldi szocialista mozgalmakkal.

1927-ben végleg hazatért Budapestre, ismét tanul, majd állást vállal, különböző foglalkozásokkal próbálkozik. Közben újabb verskötetei jelennek meg, 1924-ben és 1929-ben. Utóbb versei honoráriumából próbál megélni, de ez akkor szinte teljesen reménytelen vállalkozás. Az 1930-as gazdasági válság nyomában a politikai válság is éleződik: a költő helyzete is mind tarthatatlanabbá válik, harcos nézetei, súlyos egyéni helyzete az illegális kommunista párthoz közelítik őt. Kapcsolata a párttal fontos feladatokat jelent számára, Szántó Judithoz fűződő sze-

József Attila édesanyjának utolsó fényképe

A fiatal József Attila arcképe

relme tartósabb kapcsolat a költő életében. De semmi sem segít már. A megviselt szervezetű költő idegei egyre kevésbé bírják a megpróbáltatásokat: noha költészete szakadatlanul fejlődik, sőt élete utolsó esztendeiben születnek legnagyszerűbb alkotásai, a betegséget már nem tudja legyűrni. A halál, amelyet élete utolsó napjaiban valószínűleg ő maga keresett már, egy tehervonat kerekei között éri . . .

Szeretném, ha vadalmafa lennék!

Szeretném, ha vadalmafa lennék!
Terebélyes vadalmafa;
S hogy testemből jóllakhatna
Minden éhező kis gyermek
Árnyaimmal betakarva.

Szülőháza

Szeretném, ha vadalmafa lennék
S minden egyes árva gyermek,
Ha keserű könnye pereg,
Felkeresné s könnyeivel
Öntözné meg a tövemet.

Szeretném, ha vadalmafa lennék,
Mi ha majd egykor kiszárad
És a tél apó kivágat,
Lángjaival felszárítná
Könnyeit a bús árváknak.

S ha csakugyan vadalmafa lennék,
Volna öröm a földön és
Sehol semmi bú, szenvedés
S a mosolygó fejeket nem
Bántaná az elköltözés.
1921. ápr. 12.

A *Szeretném, ha vadalmafa lennék!* József Attila korai verseinek egyike. A tizenhat éves költő szeretetvágya, a szenvedők iránti együttérzése szólal meg benne, egyszerű, természetes hangon, gyermeki lelkesedéssel, világmegváltó szándékkal.

1. Miért éppen az éhező és árva gyermekekre gondol a költő?
   – Hogyan segítene a vadalmafa a kis éhezőkön és a bús árvákon?
   – Mi a szerepe a verskezdő refrénnek? Miként határozza meg ez a vers szerkezetét?
2. Keressétek ki a József Attila-kötetből a költő gyermekkori versét! A címe: *Kedves Jocó.* Hasonlítsátok össze a most olvasott verssel!
3. *A szeretet, az emberi közösség utáni vágyakozás* szólal meg a másfél év múlva írt *Tél* című versében is:

Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni,
Hogy melegednének az emberek.

Ráhányni mindent, ami antik, ócska,
Csorbát, töröttet s ami új, meg ép,
Gyermekjátékot, – ó, boldog fogócska! –
S rászórni szórva mindent, ami szép.

Dalolna forró láng az égig róla
S kezén fogná mindenki földiét.

Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni,
Hisz zúzmarás a város, a berek . . .
Fagyos kamrák kilincsét fölszaggatni
És rakni, adjon sok-sok meleget.

Azt a tüzet, ó jaj, meg kéne rakni,
Hogy fölengednének az emberek!

– Magyarázzátok meg, mit jelent a versben a tél, és mit jelent a tűz, a meleg?

A Szegedi József Attila Tudományegyetem épülete

4. A *Hangya* című versben pedig annak lehetünk tanúi, hogy mennyi gyöngédséggel és óvó szeretettel öleli magához a költő a természet legparányibb teremtményét is.

A bábok között elaludt a hangya.
Szél, a bábokat most el ne fúdd!
Különben jó az is.

Kis, fáradt fejét csillámokra hajtja
és alszik véle csöpp árnyéka is.

Egy szalmaszállal fölkelteni szépen!
De jobb, ha már indulunk haza,
erősen beborult – –

A bábok között elaludt egy hangya
és – hopp – egy csöpp már a kezemre hullt.

- Állapítsátok meg, mi teszi a természet apró lényének leírását feledhetetlenül széppé!
- Milyen mondatok jelzik a költő együttérzését, gyöngédségét, aggodalmát?
- Mi a szerepe a költemény lezárásában a „csöpp” szónak és az ismétlődő verssornak?

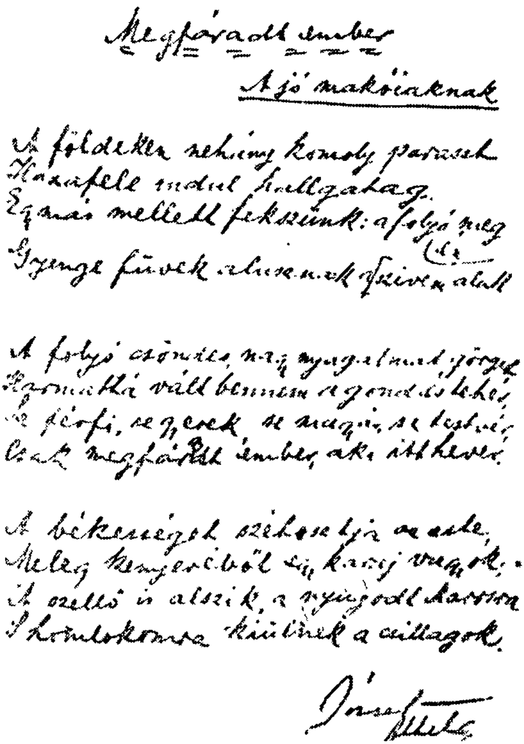
Megfáradt ember
A jó makóiaknak

A földeken nehéz komoly parasztok
Hazafelé indul hallgatag.
Egymás mellett fekszünk: a folyó meg én
Gyenge füvek alusznak szívem alatt

A folyó csöndes, nagy nyugalmad gyönge
Szomorúkká vált bennem a gond és lélek,
Se férfi, se gyerek, se magyar, se testvér,
Csak megfáradt ember, aki itt hever.

A békességet szétosztja az este,
Meleg kenyérből egy karaj vagyok.
A szellő is alszik, a nyugodt karom
S homlokomra kiülnek a csillagok.

József Attila

Lopók között szegényember

Lopók között szegényember,
Szegényember sose fél,
Minek félne, szíve, lelke
Erősebb a többinél.

Lopók között szegényember,
A Jóisten megsegél!
Nincs tehene a szegénynek,
De ha van is elvetél.[1]

Lopók között szegényember,
Szegényember kapanyél.
A világot megkapálni,
Szegényember annak él.

1924. febr. 11.

Aki szegény, az a legszegényebb

Ha az Isten íródiák volna
S éjjel nappal mozogna a tolla,
Úgy se győzné, ő se, följegyezni,
Mennyit kell a szegénynek szenvedni.

Aki szegény, az a legszegényebb,
Fázósságát odadja a télnek,
Melegét meg odadja a nyárnak,
Üres kedvét a puszta határnak.

[1] Élettelen magzatot hoz a világra

Köznapokon ott van a dologba,
Várt szombatját száz gond nyomorítja,
S ha vasárnap kedvét megfordítja,
Akkor máris hétfő szomorítja.

Pedig benne laknak a galambok,
Csillagtollú éneklő galambok,
De így végül griffmadarak lesznek,
Hollónépen igaz törvényt tesznek.

1924. nov.

Szegényember balladája

– Szegényember, hogy adod a bölcsőt?
– Csöpp a gyerek, hogy adnám a bölcsőt?
– Király vagyok, bírok nagy erővel,
Ha nem adod, elveszem erővel.

Szegényember, hajh, csak egyet szólna –
A király már katonákért szólna.
De a bölcsőt a tóba hajítja,
Csöpp gyerekét utána hajítja.

Szegényember sír-rí a börtönben.
Szegényember nevet a börtönben.
Nincs a gyerek már a rossz világban,
Jobb sora lesz, hajh, vizi-világban!

1924. jún.

Mindhárom vers a „szegényemberek" világáról vall a „tiszta forrás", a népköltészet egyszerűségével, tömörségével. A költő is magáévá teszi *Bartókhoz, Kodályhoz hasonlóan* a népdalok, a népballadák formai sajátsá-

gait, hogy újszerűen fejezhesse ki mondanivalóját a világ emberellenes erőivel szemben.

A három vers közül a *Szegényember balladája* kívánja meg a leggondosabb vizsgálódást. Figyeljétek meg: a „szegényember", hogy a királytól megmentse gyermekét, inkább bölcsőstül a tóba hajítja. De nem csupán ennyit tudunk meg a versből, hiszen akkor csak *elbeszélné* a költő az eseményeket. Ennél több a költő szándéka: a „szegényember" lelkiállapotát tárja elénk. Mi a „szegényember" belső konfliktusa? Gyermekét a királytól ugyan meg tudta menteni, de nem tudta megóvni az *életnek.* Ezért egyszerre *„sír-rí"* és *„nevet"* a börtönben. Magatartása zavarodottságra vall: ebben is rokon ez a költői ábrázolás a népballadák hasonlóan drámai helyzeteivel.

1. Idézzétek fel, amit *a népköltészetről* tanultatok!
   - Mit tudtok a *kétütemű, háromütemű* népdalsorokról?
   - Miért mondhattuk, hogy a népballadákat sajátos *tömörség* jellemzi?
   - Milyen tanulságokkal szolgált a népballadák *párbeszédes* ábrázolásmódja?
   - Miért beszélhetünk – a népballadák kapcsán – *drámai sűrítésről?*
   - Mutassatok rá a drámai mozzanatokra a *Szegényember balladájá*ban!
2. A hatalom és a kiszolgáltatottság ellentétéről legélesebben ebben a versben szól a költő a népballadák tömör, szűkszavú előadásában.
   - Hogyan ítélitek meg a „szegényember" bűnét?
3. Értelmezzétek az első két „szegényember-vers" címét!
   - Milyen képek beszélnek a szegény emberek szomorú, sivár életéről, s milyen képek értékes emberi tulajdonságaikról?
   - Miért érzitek találónak a záró sorok jelképeit?
4. Korábban tanultunk a versbeli *ismétlés, fokozás, ellentét* szerepéről. Keressetek ilyeneket a szegényember-versekben,és magyarázzátok meg szerepüket!

5. Ritmizáljátok e verseket, és bizonyítsátok rokonságukat a népdalokkal!
6. Vizsgáljátok meg a „szegényember-versek" rímeit! Például:

   bölcsőt, bölcsőt
   erővel, erővel

   Azonos szavak csendülnek össze. (Úgynevezett *önrím.*) Ezek az egymással rímelő szavak különös feszültséget adnak a versnek. Hogyan változik meg, milyen *új jelentés*árnyalatokat kap ugyanaz a szó más-más verssorba épülve?
   Értelmezzétek az eltérő szójelentéseket!
7. Miért válhattak a szegényember-versek egy költői magatartás kifejezőivé?

***

1. Milyen népdalokat ismertek, amelyek a szegényekről, a szegénységről szólnak? Valamelyiket egyénileg vagy közösen be is mutathatjátok.
2. Az *Aki szegény, az a legszegényebb* című költemény ritmusa megegyezik az *Este van már, csillag van az égen . . .* kezdetű népdal ritmusával. Énekeljétek el József Attila versét ennek a népdalnak a dallamára!
3. Gyűjtsetek olyan közmondásokat, amelyekben a szegénységről van szó! Magyarázzátok meg értelmüket!
4. Ha van otthon József Attila-kötetetek, olvassátok el a *Szegényember szeretője* című verset, majd próbáljátok meg önállóan elemezni is:

- Milyennek látja a költő a szegény ember sorsát, életét?
- Mely sorok beszélnek közvetlenül is a költő együttérzéséről?
- Milyen ismerős rímfajtával találkozunk ebben a versben is? Világítsátok meg szerepét! Elemzéseiteket vitassátok meg az órán!

Mikor az uccán átment a kedves

Mikor az uccán átment a kedves,
galambok ültek a verebekhez.

Mikor gyöngéden járdára lépett,
édes bokája derengve fénylett.

Mikor a válla picikét rándult,
egy kis fiúcska utána bámult.

Lebegve lépett – már gyúlt a villany
s kedvükre nézték, csodálták vígan.

És ránevettek, senki se bánta,
hogy ő a szívem gyökere-ága.

Akit ringattam vigyázva, ölben,
óh hogy aggódtam – elveszik tőlem!

De begyes kedvük szívemre rászállt,
letörte ott az irígy virágszált.

És ment a kedves, szépen, derűsen,
karcsú szél hajlott utána hűsen!

1925. jún. / 1928

Ringató

Holott[1] náddal ringat,
holott csobogással,
kékellő derűvel,
tavi csókolással.

Lehet, hogy szerelme
földerül majd mással,
de az is ringassa
ilyen ringatással.

[1] Néhol, néha

1928 tavasza

A két vers, mely a boldogító szerelemről szól, egyszerűségében, üdeségében és gyöngéd hangjában ugyancsak népdalainkra emlékeztet.

Az első vers ihletője egy megcsodált lány az utcán. A rácsodálkozás váratlan pillanata gyújtja fel a költő érzéseit, képzeletét.

1. Milyen képek vetítik elénk a megcsodált nő, a „kedves", alakját, mozgását?
- Mi jelzi a történés idejét, múlását a versben?
- Milyen érzések zajlanak le a pillanatnyi látvány ideje alatt a költőben?
- Milyen, a népdalokra emlékeztető motívumra, kifejezésre figyelhetünk föl?
- A vers *zenéje, ritmusa* is a látvány örömét, a boldogság élményét hirdeti. Bizonyítsátok ezt a versritmus vizsgálatával, zenei elemek megkeresésével!

2. Gyöngéd, leheletfinom vallomás a *Ringató* is. Akihez szól, egy festőművésznő fiatal lánya: Wallesz Luca. Nem valószínű, hogy a tizenöt éves leány szerette József Attilát. Ezt a költő is tudta, érezte.

Mindegy, szeretsz-e, nem szeretsz-e,
szívemhez szívvel keveredsz-e,
látlak, hallak és énekellek,
Istennek tégedet fellellek.

Írja *Áldalak búval, vigalommal* című versében. Fontosabb volt számára az, hogy létezik valaki, akinek megvallhatja érzéseit.

- Miért érzitek kifejezőnek a kezdő természeti képet?
- Melyik sor sejteti a viszonzatlan szerelmet?
- Állapítsátok meg, hogyan jön létre a vers elringató hullámzása, zeneisége!

***

1. Sok szép népdalunk szól a szerelemről. Énekeljetek el közülük egyet, amelyik hangulatban leginkább megegyezik a költő szerelmes verseivel!

2. József Attila szerelmi lírájának csak egy részét alkotják a Luca-versek. Nézzetek utána Fodor András említett könyvében (Móra Könyvkiadó, Bp. 1980. [98., 129., 148., 186. l.]), hogy kik voltak szerelmes verseinek további ihletői!
3. Az eddig tanult szerelmes versek közül melyik nyerte meg leginkább tetszéseteket? Választásotokat indokoljátok is meg!

Anyám

A bögrét két kezébe fogta,
úgy estefelé egy vasárnap
csöndesen elmosolyodott
s ült egy kicsit a félhomályban – –

Kis lábaskában hazahozta
kegyelmeséktől[1] vacsoráját,
lefeküdtünk és eltünődtem,
hogy ők egész fazékkal esznek – –

Anyám volt, apró, korán meghalt,
mert a mosónők korán halnak,
a cipeléstől reszket lábuk
és fejük fáj a vasalástól[2] – –

S mert hegyvidéknek ott a szennyes!
Idegnyugtató felhőjáték
a gőz s levegőváltozásul
a mosónőnek ott a padlás – –

[1] Gazdag, magas rangú emberek címe

[2] Faszenes vasalóval végzett munka

Látom, megáll a vasalóval.
Törékeny termetét a tőke[3]
megtörte, mindíg keskenyebb lett –
gondoljátok meg, proletárok – –

A mosástól kicsit meggörnyedt,
én nem tudtam, hogy ifjú asszony,
álmában tiszta köténvt hordott,
a postás olyankor köszönt néki – –

1931. jan. 6.

1931-ben keletkezett a költőnek ez az ismert verse. Anyja, akinek emlékét idézi, tizenkét éve halott. József Attila ekkorra már sok súlyos csalódáson, kudarcon túljutott; szeretetvágya azonban, az otthon hiánya, a kitaszítottság érzése inkább nőtt benne az érett férfikorban, mintsem csökkent volna. *Egyéni sors*ának keserű érzéséhez egyre inkább a társadalomban megélt *közös sors* eseményei társulnak. Ezért válik súlyossá, társadalmi kérdéseket is feszegető költeménynyé ez a mű. Szerkezete szigorú rend szerint felépített és mélyen átgondolt.

Figyeljük meg, hogyan kapcsolódik egy-egy *emlékkép*hez a költő *jelen*ének számos gondolata!

A vers kezdő soraiban egy vasárnap este emléke villan föl. Az anya él, a költő még gyerek. A gyermek szemével látjuk a csekélyke történéseket. Az emlék elmosódottságát csupán a bizonytalanságot kifejező szavak érzékeltetik: „úgy estefelé", „egy vasárnap".

A következő sorok – szinte észrevétlenül – a költő jelene felé csúsztatják el a gondolatot. „Anyám volt, apró, korán meghalt". Ez egyben a vers második szerkezeti egysége. E részben a mosónők sorsának kínosan pontos rajzát kapjuk, mintegy magyarázatot a szótlan, rebbenő tekintetű proletárasszonyi magatartásra. A költő – hangja felforrósodik –

[3] Farönk, tőke, amelyre a mosóteknőt helyezik

szinte kilép a vers kereteiből, hiszen itt valamennyi munkásasszonyra gondol! „Gondoljátok meg proletárok!" – szólít fel együtt töprengésre.

A verset az utolsó két sor zárja le: a mosónők *álma* is csupán köznapi vágy; a „tiszta kötény" és az előre köszönő postás . . .

1. Milyen gyermekkori emlék tolul fel a költőben?
– Magyarázzátok meg, miért fogja „két kezébe" az anya a bögrét!
– Milyen élet tárul elénk az alábbiakból:

„csöndesen elmosolyodott"
„ült egy kicsit a félhomályban"

– Fejtsétek ki a *„kis lábaska – egész fazék"* költői képben rejlő ellentétet!
2. Értelmezzétek ezt a sort: *„Törékeny termetét a tőke megtörte"!*
3. Keressétek meg a szánakozó, gyöngéd szeretet kifejezéseit!

***

1. Keresd meg Arhipov *Mosónők* című festményét a *Térforma-szín* tankönyvedben!
2. József Attila több versében is megörökítette édesanyja alakját. Vessétek egybe a *Mama* és az *Anyám* című verset! Fejtsétek ki, milyen különbség van a két vers hangja, legfőbb gondolata között!
3. Állítsatok össze egy anyák napi műsortervet nagy írók, költők műveiből! Szép népdalainkról se feledkezzetek meg, de a témához illő zeneszámokra is gondolhattok.
4. Beszéljétek meg a vers gondolatjeleivel összefüggésben a szünettartás kérdéseit! Majd gyakoroljátok is ennek szellemében a vers kifejező olvasását!

Mondd, mit érlel

Mondd, mit érlel annak a sorsa,
akinek nem jut kapanyél;
kinek bajszán nem billeg morzsa,
ki setét gondok közt henyél;
ültetne krumplit harmadába[1]
s nincs szabad föld egy kapa se,
s csomókban hull a hajaszála
s nem veszi észre maga se?

Mondd, mit érlel annak a sorsa,
akinek öt holdja[2] terem;
lompos tyúkja kárál a torsra[3]
s gondjai fészke a verem;
s igája[4] nem zörög, sem ökre
nem bőg elnyújtva – nincs neki –
s mélyéről párolog a bögre,
ha kis családját eteti?

Mondd, mit érlel annak a sorsa,
ki maga él, maga keres;
levesének nincs sava-borsa,
hitelt nem ád a fűszeres;
egy tört széke van, hogy begyújtson,
repedt kályháján macska ül,
ritmust lóbál az ajtókulcson,
néz, néz, s lefekszik egyedül?

Mondd, mit érlel annak a sorsa,
ki családjáért dolgozik;

[1] Más földjén a termés egyharmadáért dolgozik

[2] Területmérték. A hold kb. 1000–1600 négyszögöl

[3] A lekaszált gabonának vagy fűnek a földben maradt csonkja

[4] A szekér elé fogott állatok nyakába akasztott, fából készült járom, ham

veszekszenek, kié a torzsa,[5]
és csak a nagy lány néz mozit;
a nő mindig mos – lucsok holtja –
szájíze mint a főzelék,
s a szigor a lámpát ha eloltja,
csend fülel, motoz a setét?

Mondd, mit érlel annak a sorsa,
ki a gyár körül őgyeleg;
helyén a kapszlit[6] nő kapdossa
s elfakult fejű kisgyerek;
s a palánkon[7] hiába néz át,
hiába cipel kosarat,
szatyrot – ha elalszik, fölrázzák
s lebukik, hogyha fosztogat?

Mondd, mit érlel annak a sorsa,
ki sót mér, krumplit, kenyeret,
hozomra,[8] újságpapirosba
s nem söpri le a mérleget;
s ritkás fény közt morogva rámol
– az adó hosszú, nagy a bér –
s mi haszna sincs, hiába számol
többet a petróleumért?

S mondd, mit érlel annak a sorsa,
ki költő s fél és így dalol;
felesége a padlót mossa
s ő másolás után lohol;
neve, ha van, csak áruvédjegy,[9]
mint akármely mosóporé,
s élete, ha van élte még egy,
a proletár utókoré?!

1932. jan.

[5] A káposzta szárának húsos, vastag része
[6] Toltenyhuvely
[7] Deszkakerítés
[8] Hitelbe
[9] Az áru valódiságát bizonyító címke

A költő nemcsak saját és családja sorsában látja meg a kort vádló igazságtalanságokat, hanem a társadalom kisemmizettjeinek életében is. A róluk festett képek nyomán hangzik el meg-megújuló erővel a felszólítás: *Mondd, mit érlel annak a sorsa . . .?* A hétszer visszatérő kérdésre feleletet nem ad a költő, a kérdésen nekünk kell elgondolkodnunk.

1. A *Mondd, mit érlel . . .* 1932-ben jelent meg a *Külvárosi éj* című kötetben. Milyen összefüggést láttok a vers és a kötet címe között?
2. A költemény *szerkezetét* a versszakok élén álló refrén fogja össze.

– Vizsgáljátok meg az egyes versszakok építkezését! Milyen rejtettebb, mélyebb értelme van az azonos strófaszerkezeteknek?
– Figyeljétek meg a tagadás *nyelvi eszközeit,* ezek számát az egyes versszakokban!
– Milyen gondolatot érlelnek meg az olvasóban az egymás után pergő sorsképek?
– Miről árulkodik az utolsó versszakban a strófavégi írásjel?

3. A társadalmi arcképsorozat tömör, érzékletes *képekben* tárul elénk.

– Kikről fest találó portrét a költő? Válaszoljatok a vers egy-egy megfelelő sorával!
– Az emésztő *gond* szinte valamennyi arckép jellemző vonása. Hogyan és hányféleképpen fejezi ezt ki József Attila a versben? Keressétek meg és értelmezzétek ezeket a sorokat!
– A gyötrő gondok mellett a kínzó *éhségről* is beszélnek ezek a képek. Fejtsétek ki, miben rejlik az erre vonatkozó sorok kifejező ereje, művészi hatása!
– Milyen hátteret fest a költő *környezetükről, életkörülményeikről?* Magyarázzátok meg versszakról versszakra haladva a költő képeit!
– Egy-egy jelző is mennyit mond sivár életükről! Kinek a versét idézi föl bennetek a költemény *„lompos"* jelzője?

Nagy Istvan Beres

– Melyik kép emlékeztet József Attila családjára, s melyik képet azonosítanátok Gelléri Andor Endre *Egy fillér* című novellájával? Indokoljátok is meg véleményeteket!

***

1. Az élet számkivetettjeit számos képzőművészeti alkotás is megörökítette. Tankönyvünk képei közül melyiket hová, mely versszakhoz kapcsolnátok? Mondjátok el azt is, hogy miért!
2. Tisztázzátok *a hangnem, a tempó* szerepét a vers kifejező olvasásában! Különösen ügyeljetek az alapgondolathoz mindig visszavezető refrén helyes olvasására!
3. Ismételjétek át mindazt, amit a *szóképekről, a stíluseszközökről, a lírai művek* jellemző *sajátságairól* tanultatok!
4. Készítsetek rövid jellemzést egy-egy foglalkozási ág jellegzetes képviselőjéről!

Nyár

Aranyos lapály,[1] gólyahír
áramló könnyűségű rét.
Ezüst derűvel ráz a nyír
egy szellőcskét és leng az ég.

Jön a darázs, jön, megszagol,
dörmög s a vadrózsára száll.
A mérges rózsa meghajol –
vörös, de karcsú még a nyár.

[1] Alacsony fekvésű síkság

Ám egyre több lágy buggyanás.
Vérbő eper a homokon,
bóbiskol, zizzen a kalász.
Vihar gubbaszt a lombokon.

Ily gyorsan betelik nyaram.
Ördögszekéren[2] jár a szél –
csattan a menny és megvillan,
elvtársaim: a kaszaél.

1929 nyara / 1934

Favágó

Vágom a fát hűvös halomba,
fényesül a görcse sikongva,
zúzmara hull szárnyas hajamra,
csiklándani benyúl nyakamba –
bársonyon futnak perceim.

Fönn, fönn a fagy baltája villog,
szikrádzik föld, ég, szem, a homlok,
hajnal suhint, forgács-fény röppen –
amott is vág egy s dörmög közben:
tövit töröm s a gallya jut.

– Ejh, döntsd a tőkét, ne siránkozz,
ne szisszenj minden kis szilánkhoz!
Ha odasujtsz körül a sorshoz,
az úri pusztaság rikoltoz –
a széles fejsze mosolyog.

1929. nov. / 1931. febr.

[2] Széltől görgetett szúrós gyomnövény

A két vers mintha a *Mondd, mit érlel*... kérdésére válaszolna. A változást sürgeti, a forradalom gondolatát villantja föl a nyári évszak és a téli favágás képeiben, nem közvetlenül, hanem jelképes formában, meggyőző művészi erővel.

Vizsgáljuk meg *párhuzamos elemzéssel,* miben rejlik a két vers művészi ereje és szépsége!

Nyár

1. Milyen hangulatot fejez ki a kezdő nyári kép?
– Állapítsátok meg, milyen szín- és hanghatások jellemzők erre a kora nyári képre!
– Mi a szerepe a közel- és távolképek gyors váltakozásának?
2–3. A hangulat megváltozik, komorabbá válik a kép.
– Milyen kifejezések jelzik ezt a változást? Értelmezzétek!
– Melyik szín válik egyre uralkodóbbá?
– Milyen hanghatások jelzik a fokozódó feszültséget?
4. A természet, a táj lesz a forradalmi gondolat hordozója.
– Milyen motívum, jelkép útján válik ez egyértelművé a záró versszakban, s miben rejlik művészi hatása?

Favágó

1. Milyen hangulatban dolgozik a téli tájban a favágó?
– Keressétek meg azokat a képeket, amelyek ezt a hangulatot érzékeltetik!
– Mi a művészi szépsége, szerepe a sorokban bujkáló alliterációnak?
2. Az indító *közelképet* nagyméretű *távolkép* váltja föl.
– Kinek a szemével látjuk ezt a metsző téli világot?
– Magyarázzátok meg az erre vonatkozó szóképeket!
– Az újabb képváltás hogyan fokozza tovább a feszültséget?
3. A favágás munkája többet jelent önmagánál; jelképes, mélyebb értelmet kap.
– Állapítsátok meg, miért találó a párhuzam a favágás és a vers szimbolikus mondanivalója között!

***

Sadr: Az utcakő a proletárok fegyvere

1. Mindkét költemény az 1929–31-es gazdasági válság idején keletkezett, és a *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* című kötetben jelent meg. Nézzetek utána, milyen sorsa, története volt ennek a kötetnek!
2. Az eddig megjelent kötetei anyagából és újabb verseiből a költő 1934-ben *Medvetánc* címmel egy antológiát állított össze. Ebben a gyűjteményes kiadásban a *Nyár* című vers utolsó versszaka a következő változatban olvasható:

   Ily gyorsan betelik nyaram.
   Ördögszekéren hord a szél –
   csattan a menny és megvillan
   kék, tünde fénnyel fönn a tél.

   Más lett így a vers mondanivalója! Hogyan értelmeznétek a költeményt ebben az összefüggésben?
3. Hasonlítsátok össze a *Nyár* című verset Ady Endre *Dózsa György unokája* és Juhász Gyula *Magyar nyár 1918* című versével! Milyen hasonló szimbólumokat találtok ezekben a versekben?
4. Eddig csak a társadalmi rend sújtotta a költőt, most a vele egy sorban menetelők közül éri az igaztalan vád, a váratlan támadás. Mindez fájdalmasan érinti. Erről tanúskodik *Bánat* című verse:

   Hát kijöttem ide, az erdőbe.
   Lágy libegés, – a levelek zizegnek,
   mint a röpcédulák. A föld csöndje

   fekszik, nehéz. Ágak, karok nyúlnak:
   Minden hatalmat! . . . Lombos hajamba
   száraz ág hull. A száraz ágak hullnak.

   Csak egy pillanatra martak ki, csak.
   Zúgj, erdő elvtárs! Szinte csikorgok.
   Egy pillanatra se martak ki, csak

   az az elvaduló csahos rám támadt
   s kijöttem, hogy erőm összeszedje,
   mint a néni a gallyat, a bánat.

Könnycsepp, – – egy hangya ivott belőle,
eltünődve nézi benne arcát
és mostan nem tud dolgozni tőle.

5. A „villanó kaszaél", a „lesújtó fejsze" és *Sadr* (1887–1941) repülni készülő „utcaköve" a forradalmi erő jelképe. Figyeljétek meg, hogy ezek a motívumok hogyan válnak szerves és központi részeivé a szóban forgó műalkotásoknak!
6. A két vers kompozíciójára a fokozatosság jellemző. Beszéljétek meg, hogyan tudnátok érzékeltetni versmondásotokban a hangerő- és tempóváltásokkal a költeményeknek ezt a szerkezeti ívét!
7. Olvassátok el Baka István költőnek, a *Kincskereső* c. folyóirat szerkesztőjének *Miért szép?* című József Attila-verselemzését! Egészítsétek ki egyrészt az ő elemzését a nem érintett részletszépségek feltárásával, másrészt pedig figyeljétek meg jól, hogyan kell írásban fölépítenünk, megfogalmaznunk egy elemzést!

Miért szép?

(Olvasmány)

József Attila
Kirakják a fát

A pályaudvar hídja még remeg,
de már a kényes őszi szél dorombol
és kiszáradt hasábfák döngenek,
amint dobálják őket a vagonból.

Ha fordul is egy, a lehullt halom
néma . . . Mi bánt? Úgy érzem, mintha félnék,
menekülnék, hasáb a vállamon.
A kisgyerek, ki voltam, mégis él még.

A kiskölyök, ki voltam, ma is él
s a felnőttet a bánat fojtogatja;
de nem könnyezik, egy dalt zöngicsél
s ügyel, hogy el ne szálljon a kalapja.

Tőletek féltem, kemény emberek,
ti fadobálók, akiket csodáltam?
Most mint lopott fát, viszlek titeket
ez otthontalan, csupa-csősz világban.

József Attila *Kirakják a fát* című versét 1936 őszén, alig több, mint fél évvel a halála előtt írta. Az ekkor már (. . .) beteg, az élettől búcsúzó költőben gyermekkori emléket idéz fel az őszi pályaudvar képe, életének azt a korszakát, amikor a többi „utcagyerekkel" tüzelőt próbáltak szerezni a didergő családnak. Nővére, József Jolán így ír erről a *József Attila élete* című könyvében: „A nagy hidegekben a ferencvárosi pályaudvarról induló, szénnel, fával megrakott kocsikat messzi úton követték. Felszedték a lehulló széndarabokat. A szénhalom tetején ülő emberek olykor lerúgtak egy darab szenet vagy hasáb fát, s nézték a távolodó kocsiról, ahogyan a gyerekek felkapkodták az út porából, és iszkolnak visszafelé. (. . .) A felnőtt Attila már megértette, hogy cinkosok voltak ők, a szegény gyerekek cinkosai ebben a ‚csupa-csősz' világban". A gyermekkori emlék és a fadobáló munkások képe összekapcsolódik a felnőtt költő tudatában, s ezáltal élete és költészete két legfontosabb tartalmát fogalmazza meg: a szegényekkel való összetartozás felismerését és vállalását, s ugyanakkor az egyén, az egyes ember gyermeki kiszolgáltatottságának érzését is.

József Attila versei azért is olyan megragadóak, hatásosak, mert a költő az általa felismert igazságokat nem egyszerűen kinyilatkoztatja, hanem magát a felismerés folyamatát mutatja be, „beavatja" és nem „kiokítja" olvasóját, s így a versek igazsága a legszemélyesebb ügyünkké, mintegy élményünkké válik. Nézzük meg, hogyan megy végbe ez a *Kirakják a fát* című költeményben!

Az első versszak leírás, ennek érdekessége, hogy a tekintet a magasból irányul a mélybe (a pályaudvar hídjáról a vagonok mellett gyűlő hasábhalomra). Megkapóan szép a versszak második sora, amely doromboló macskaként eleveníti meg a „kényes" őszi szelet, a folytatásban sincs semmi baljóslatú, az olvasót mégis – már itt – szorongás fogja el. Én ennek magyarázatát a szavak hangzásában látom, a dobpergést és menetelő katonák lábdobogását idéző *d, b,* és *g* mássalhangzók gyakoriságában. E hangok, bár látszólag nyugodt leírás szavaiban (pályaudvar hídja, remeg, de dorombol, hasábfák, döngenek stb.) találjuk meg őket, állandó ismétlődésükkel mégis a közelgő veszélyt érzékeltetik. Így nem ér váratlanul a költő szorongásának bevallása sem a második versszak második sorában: „. . . Mi bánt? Úgy érzem, mintha félnék, /menekülnék . . ." – s a félelem már elő is hozza az emlékezet mélyéből a hajdani élményt: „. . . hasáb a vállamon./ A kisgyerek, ki voltam, mégis él még."

Mintha egy mikroszkóp lencséit forgatnánk: először a tárgy egészét (a versben a pályaudvart) látjuk, aztán már csak egyetlen részletét kinagyítva (a versben ennek a fahasáb felel meg), majd – még tovább szűkítve a vizsgált felületet – hirtelen egy másik világba jutunk: feltárul előttünk a molekulák vagy – a mikroszkóp fajtájától függően – az atomok világa (a versben a lélek legmélyén rejtező gyermekkori élmények).

„A kiskölyök, ki voltam, ma is él . . ." – ismétli meg – bár más szavakkal – a harmadik versszak első sora az előző felismerését (s így ez a gondolat lesz a vers szimmetriatengelye), és ettől kezdve a mikroszkóp alatt látott kép ismét tágulni kezd, míg el nem éri eredeti méreteit – de most már az is benne van, azok az érzések, gondolatok, amelyeket a „látvány mögött" felfedeztünk. A következő sorokból azt tudjuk meg, hogy a felnőtt – rádöbbenvén gyermek- és felnőttlénye hasonlóságára – a felnőtt fegyelmével igyekszik ezt tudomásul venni, ezzel óvva meg magát az elérzékenyüléstől és a kétségbeeséstől: „. . . de nem könnyezik, egy dalt zöngicsél/ s ügyel, hogy el ne szálljon a kalapja."

A harmadik versszakban a gyermektől visszajutottunk a felnőtthöz (de most már átélve és megértve annak szorongását), a negyedik versszak pedig – még tovább tágítva a képet – visszairányítja tekintetünket az első versszakban még meg nem nevezett fadobáló munkásokhoz. „Tőletek féltem, kemény emberek, /ti fadobálók, akiket csodáltam?" A gyermekkori félelmet újraélő költő most érti meg, hogy a „fadobálók" a szövetségesei voltak, közös volt a sorsuk, és közös ma – a vers írásának pillanatában – is. S ezzel a vers világképe még tovább tágul – az otthontalan társadalom képévé, amelyben a lopott fát cipelő kisgyereknek a mások sorsát vállaló felnőtt költő felel meg.

A kor társadalmában egyformán bűnösnek minősül mindkettő, s ez a magyarázata a költő szorongásának, s ezért fejezi ki pontosan a mások ügyének vállalását a vers befejezésének középpontjába állított szép hasonlat: „Most, mint lopott fát, viszlek titeket/ ez otthontalan, csupa-csősz világban."

A Kirakják a fát című József Attila-versnek még rengeteg részletszépsége van, amiről most már nem esik szó (a szavak hangzását és ennek jelentőségét is csak az első versszakban vizsgáltuk), de ezúttal arról próbáltam beszélni, hogyan épül fel egy költői mű, s hogyan fokozza a mű hatását annak szerkezete – ennek érzékeltetésére hasonlítottam a költő munkáját a mikroszkóppal dolgozó tudóséhoz.

Baka István
(Kincskereső, 1980)

Munkások

Forgolódnak a tőkés birodalmak,
csattog világot szaggató foguk.
Lágy Ázsiát, borzolt Afrikát falnak,
s mint fészket ütik le a kis falut.
Egy nyál a tenger! Termelő zabálás, –
kis, búvó országokra rálehel
a tátott tőke sárga szája. Párás
büdösség-felhő lep bennünket el.

S hol zápfog rág, a város érdes része,
hol a vasbányák fuvallata ing,
gép rugdal, lánc zúg, jajong ládák léce,
lendkerék[1] szijja[2] csetten és nyalint,
hol a fémkeblü dinamókat szopják
a sivalkodó transzformátorok,
itt élünk mi. És sorsunk összefogják
a nők, gyermekek, agitátorok[3].

Itt élünk mi! Idegünk rángó háló,
vergődik benn' a múlt sikos hala.
A munkabér, a munkaerő ára,
cincog zsebünkben, úgy megyünk haza.
Újságpapír az asztalon kenyérrel
s az újságban, hogy szabadok vagyunk –
poloskát űzünk lámpával s a kéjjel
s két deci fröccsel becsüljük magunk'.

[1] Lendítőkerék

[2] Gépszíj

[3] Aki politikai eszméket, jelszavakat hirdet, terjeszt

Elvtárs és spicli[4] jár a csöndben erre,
részeg botlik, legény bordélyba[5] lóg,
mert hasal az éj s pörsenéses melle,
mint szennyes ingből, füst alól kilóg.
Így élünk mi. Horkolva alszunk s törten,
egymás hátán, mint odvas farakás
s hazánk határát penész jelzi körben
a málló falon; nedves a lakás.

De – elvtársaim! – ez az a munkásság,
mely osztályharcban vasba öltözött.
Kiállunk érte, mint a kémény: lássák!
És búvunk érte, mint az üldözött.
A történelem futószallagára
szerelve így készül a világ,
hol a munkásság majd a sötét gyárra
szegzi az Ember öntött csillagát!

1931. dec.

A költő, aki „az adott világ varázsainak mérnöke", pontos és érzékletes képet ad ebben a versében a munkásosztály sorsáról, „tudatos jövőbe" látással történelmi hivatásáról. Ez a költői gondolat négy nagyszabású, logikusan egymáshoz kapcsolódó képben tárul elénk.

A vers az egész tőkésrend világát megidéző képpel indul.

1. Állapítsátok meg, milyen apró képekből tevődik össze ez a látomás!

– Miért érzitek a világimperializmusnak e költői képét találónak? Vessétek össze a történelemből tanultakkal!

– Keressétek meg az áldozatokra vonatkozó jelzőket, kifejezéseket! Milyen érzést fejeznek ki ezek a szavak?

A második képben a tőkés világ termelő üzemei, a zakatoló gyárak világa elevenedik meg.

[4] Besúgó

[5] Elzüllött lányok háza

2. Miért „érdes része" ez a városnak?
– Milyen szavakkal, igékkel elevenedik meg a gyárak belső élete, mozgása?
– Mivel bizonyítanátok, hogy az üzemek világát az ott dolgozók szemével láttatja a költő?
A harmadik és negyedik versszakban a külváros nyomortanyáinak sötét, a valóságot kíméletlenül feltáró képei következnek.
3. Melyik mondat köti össze ezeket a versszakokat az előző képpel? Hányszor ismétlődik meg ez a sor, és miért?
– Értelmezzétek, milyen képek beszélnek a munkások embertelen sorsáról, a külvárosban élők testi-lelki nyomoráról!
– Melyik kép ad magyarázatot a proletár városrész nyomasztó világára? Magyarázzátok meg ennek a képnek hangulati jelentését!
A lázító és leverően sivár képek után a zárókép kitágul a munkásosztály eljövendő, új, emberibb világa felé.
4. Jellemezzétek a mélységből fölszálló költői kiáltás hangját, stílusát!
– Állapítsátok meg, hogy a gyár és a munkásmozgalom világából milyen képszerű kifejezések hitelesítik, fokozzák a zárókép művészi hatását!

***

1. Beszéljétek meg, hogy a vers miben emlékeztet a meggyőzni akaró, szemléletes érveket felsorakoztató hatásos szónoki beszédre!
2. Ha találkoztatok tanulmányaitok során hasonló szándékú verssel, azt is idézzétek föl!
3. Milyen munkásdalokat ismertek? Közös énekléssel szólaltassatok meg közülük néhányat!
4. Számoljatok be levélformában barátotoknak, ismerősötöknek egy érdekes munkafolyamatról! Leírásotokban ne csak a munkafolyamat jellemző szavait, kifejezéseit használjátok fel, hanem a munkát végző embert is mutassátok be!

Az ihlet útja

(Olvasmány)

A költészet sok szépséggel ajándékozta meg az emberiséget, sok nemes gondolatot, tiszta élményt adott a verskedvelőknek. A költői művek olvasása, újraátélése mindig szép perceket szerez, s elemzésük, szépségüknek kibontása, rejtett titkaiknak felkutatása újabb élményeket is nyújt a már meglevők mellé. Az ember azonban nem mindig elégszik meg azzal, hogy felfejtve a vers szépségburkát, kiolvashatja a költői-emberi gondolatot, s megfejtheti azt az izgalmas kettősséget, amelyet a tartalom és forma együttese nyújt, azt a titkot, amelyet a tartalom és a nyelvi kifejezési forma együttese hordoz. Szeretné (József Attila szavaival szólva:) ‚minden dolgában tetten érni' a költőt, s megfigyelni, miként hozza létre azokat a nyelvi, stilisztikai eszközöket, formákat, amelyek a versben a gondolatokat, a mondanivalót hordozzák s az olvasónak közvetítik. Az izgatja, vajon a költő tudatosan és tervszerűen alkalmazza-e, illeszti-e művébe azokat a költői eszközöket, melyekről – mint a költői kifejezés eszközeiről – tanulunk, vagy pedig spontán születnek meg ezek a költemény írása közben?

József Attila – bizonyos mértékig önvallomásszerűen is – de saját elképzeléseinek, nézeteinek magyarázataképpen is így ír erről a folyamatról egyik tanulmányában: „. . . az írott forma tárgyi művészete nem a mérték, ütem és rím kellékeinek kiállításában, panorámájában, hanem a mű legbensőbb indítékai, mozzanatai helyzetének váltogatásában áll. Az első mozzanat uralmát fokozatosan átengedi a másodiknak s ez a harmadiknak. Majd az első mozzanat újból kibontakozik, de gazdagabban, és a szintén gazdagabban jelentkező második mozzanat mögé húzódik. És így tovább, mindaddig, míg nem kész az írásmű, amikor is azt látjuk, hogy a motívumok tulajdonképpen átvették lassacskán egymás jelentését és jelentőségét – a végire érvén már csak egyetlen egy mozzanat, motívum áll előttünk, ami nem más, mint

maga a mű. Hasonlattal élvén, formaművész, kézen fog egy ismeretlen tájon, egy ismeretlen hegy lábánál. Szalagúton vezet fölfelé, egyre szűkülő körökben. Az első lépésre is tájat látunk. E tájra azonban a szalagúton fölfelé haladván észrevétlenül másik táj terül, hiszen közben északról keletnek, majd pedig délnek és nyugatnak megyünk. (. . .) Fönn az ormon azután egyszerre nézhetünk a szelek minden iránya felé és ki-ki annyit lát, amennyi szeme van. A csupaszem utas egyetlen metszetlen kör közepén találja magát, egyívű éghajlat alatt. Csak maga az ösvény tűnt el a növényzet között . . ."

De vajon megvalósította-e mindezt a saját költői gyakorlatában?

Van József Attilának egy aprócska töredéke, melyet a kritikai kiadások nyomán a kötetek így közölnek:

A csipogó árnyakból fiókáit
összegyűjti a szürkület.
Már ég a lámpa, de még nem világít –
ami fehér volt, szürke lett.
Az ég színe, mint könnyű női ingben
kék s rózsaszín selyempapír.

Amit József Attila ebben a töredékben elmond, tulajdonképpen egy vagy két szóval is kifejezhetjük: esteledik, alkonyodik, közeleg az est. A verstöredéknek nem az a különleges érdekessége, hogy milyen csodálatosan írja le az alkonyodás folyamatát, hanem, hogy a ránk maradt fogalmazványnak, s az azon olvasható beszúrásoknak, javításoknak a segítségével szinte tökéletesen nyomon követhető az ihlet útja. Az a folyamat, miképpen jutott el a költő az első két sor megfogalmazásakor az első gondolatcsírától addig a „végleges" formáig, addig a pár szóba sűrített képig, mely a különböző kiadásokban is olvasható. A két sor első változatát így vetette papírra József Attila:

Az árnyékból elindul lassan
hűs szárnyakkal a szürkület.

A gondolat csírája nagyon is konkrét megfigyelésből táplálkozik: alkonyat, szürkület táján hűsebbé válik az idő, és növekedni kezdenek, mintegy elindulnak, mozognak az árnyékok. A költőiséget ebben a képben még csak annyi jelenti, hogy József Attilánál *nem az árnyékok* indulnak el, hanem *a szürkület,* és a szürkületnek *szárnya* van. És éppen ez a szó lendíti tovább a költő fantáziáját. Javít, így:

Az árnyékból elindul lassan
csapatosan a szürkület.

Ismét továbblép a költő fantáziája. Mi az, aminek *szárnya* van és *csapatosan* jár? Valamilyen *anyamadár a fiókáival.* Íme az újabb változat:

Az árnyékból csipogva fiókáit
összegyűjti a szürkület.

De nem az *anyamadár* szokott *csipogni!* Máris újabb javítást találunk a kéziraton:

A csipogó árnyakból fiókáit
összegyűjti a szürkület.

Ebben az utolsó változatban már nincs szó *szárnyakról,* nincs szó *lassúságról,* sem *csapatról.* A *csipogó árnyak* többes száma magában rejti a *csapatosan* szót, a *csipogó* melléknév felidézi az *anyamadarat,* mely összegyűjti a fiókákat. És az *összegyűjtés* nem gyors, hanem *lassú folyamat;* tehát elmaradhat a *lassan* határozó is.

Lám! A költő feljutott az oromra, s egyszerre elébe és mielénk, a vele szemlélődők szeme elé tárul az egész táj, melynek egyes részleteit a „szalagúton": az ihlet útján vele együtt haladva, más-más szemszögből nézhettük végig.

S még többet is láthattunk: miként alakult ki a teremtő ihlet segítségével a mindennapi szavakból a meggondolt, láttató gondolat: költemény – költészet.

Wacha Imre

Levegőt!

Ki tiltja meg, hogy elmondjam, mi bántott
hazafelé menet?
A gyepre éppen langy sötétség szállott,
mint bársony-permeteg
és lábom alatt álmatlan forogtak,
ütött gyermekként csendesen morogtak
a sovány levelek.

Fürkészve, körben guggoltak a bokrok
a város peremén.
Az őszi szél köztük vigyázva botlott.
A hűvös televény
a lámpák felé lesett gyanakvóan;
vadkácsa riadt hápogva a tóban,
amerre mentem én.

Épp azt gondoltam, rám törhet, ki érti,
e táj oly elhagyott.
S im váratlan előbukkant egy férfi,
de tovább baktatott.
Utána néztem. Kifoszthatna engem,
hisz védekezni nincsen semmi kedvem,
mig nyomorult vagyok.

Számon tarthatják, mit telefonoztam
s mikor, miért, kinek.
Aktákba[1] irják, miről álmodoztam,
s azt is, ki érti meg.
És nem sejthetem, mikor lesz elég ok
előkotorni azt a kartotékot[2],
mely jogom sérti meg.

[1] Valamely személyre vagy ügyre vonatkozó összes irat

[2] Az akta kartonlapja, amelyre az adatokat gyűjtik

És az országban a törékeny falvak
– anyám ott született –
az eleven jog fájáról lehulltak,
mint itt e levelek
s ha rájuk hág a felnőtt balszerencse,
mind megcsörren, hogy nyomorát jelentse
s elporlik, szétpereg.

Óh, én nem igy képzeltem el a rendet.
Lelkem nem ily honos.
Nem hittem létet, hogy könnyebben tenghet,
aki alattomos.
Sem népet, amely retteg, hogyha választ
szemét lesütve fontol sanda választ
és vidul, ha toroz[3].

Én nem ilyennek képzeltem a rendet.
Pedig hát engemet
sokszor nem is tudtam, hogy miért, vertek,
mint apró gyermeket,
ki ugrott volna egy jó szóra nyomban.
Én tudtam – messze anyám, rokonom van,
ezek idegenek.

Felnőttem már. Szaporodik fogamban
az idegen anyag,
mint szivemben a halál. De jogom van
és lélek vagy agyag
még nem vagyok s nem oly becses az irhám,
hogy érett fővel szótlanul kibirnám,
ha nem vagyok szabad!

[3] Lakomán, toron (halotti), vesz részt

Az én vezérem bensőmből vezérel!
Emberek, nem vadak –
elmék vagyunk! Szivünk, mig vágyat érlel,
nem kartoték-adat.
Jöjj el, szabadság! Te szülj nekem rendet,
jó szóval oktasd, játszani is engedd
szép, komoly fiadat!

1935. nov. 21.

A Levegőt! a költő legnagyobb versei közé tartozik. 1936-ban jelent meg a *Nagyon fáj* című kötetben, a fasizmus külföldi és hazai megerősödése idején. Pontosan ez a kor magyarázza meg a vers elszánt merészségét, minden drámai vádját, mélyen fájdalmas és keserű hangulatát.

Kort és kétségbeejtő személyes sorsot jelez már maga a cím is. A fuldokló kiáltása ez egy embertelen világban az életet jelentő levegőért. Éppen ezért nem meglepő a verset indító kérdés indulattal fűtött, felcsattanó hangja sem:

Ki tiltja meg, hogy elmondjam, mi bántott
hazafelé menet?

Félelmet, rettegést keltő hangulatot áraszt a három első versszak tájleírása is. A város peremének, a külvárosnak nyomasztó környezete rajzolódik ki a „langy sötétségben", egy őszi alkonyatkor. A költő ebbe a tájba vetíti bele gyötrő gondolatait, kínzó érzéseit. A természeti képek mindannyia társadalmi jelkép: az „álmatlanul" forgolódó, „csendesen" morgó, „sovány" falevelek, a „fürkészve" guggoló bokrok, a „vigyázva" botladozó szél, a „gyanakvóan" hűvös televény. A leírás művészi hatását csak fokozza a mély hangrendű sorok („s lábom alatt álmatlanul forogtak" vagy „vadkácsa riadt hápogva a tóban") zenei hatása, líraiságát pedig a felvillanó emlékkép erősíti („ütött gyermekként").

A társadalmi légkört érzékeltető művészi képek elő is készítik, hogy a költő – a negyedik versszakban – kendőzetlen őszinteséggel felsorolhassa a személyes szabadságát fenyegető sérelmeit:

Számon tarthatják, mit telefonoztam
s mikor, miért, kinek . . .

Az indulat hőfokát jól érzékelteti a verssorok éles, pattogó ritmusa is.

Az egyéni sérelmek mellett azonban nem feledkezik meg a költő szólni a „törékeny falvakról" sem, melyek „az eleven jog fájáról lehulltak". A hangnem gyöngédségét nemcsak a mély együttérzés, hanem a személyes kötődés is („anyám ott született") magyarázza. A művészi hanghatások /„mind megcsörren, hogy nyomorát jelentse / s elporlik, szétpereg"./ itt is hozzájárulnak a mondanivaló, a parasztság sorsának, jogfosztottságának kifejezéséhez.

Az elmélkedés ezután még nyíltabb, még fájdalmasabb hangra vált. Az elkeseredés mélységét a kétszer is megismétlődő felkiáltás jelzi:

Ó, én nem így képzeltem el a rendet . . .

Az ezt követő vádbeszéd ennek a rendnek a hiányára utal. Az a társadalom, amelyben élnie, szenvednie kell, éppen olyan idegen a költő számára, mint a nevelőszülei voltak. És ahogy tudatában volt az öcsödi évek idején, hogy messze anyja, rokonai vannak, úgy tudatában van annak is, hogy lenne olyan társadalom, amelyben otthonosan érezné magát.

A két utolsó versszak a költő merész elszántságát, bátor tiltakozását szólaltatja meg, eszmei magasságokba emelve föl a verset. Önmagát, a számonkérő komoly férfit eredeti kép jeleníti meg:

Felnőttem már. Szaporodik fogamban
az idegen anyag,
mint szivemben a halál.

A „felnőtt férfi" súlyos mondanivalójához igazodik a fegyelmezett forma, amelynek szigorú szótagrendje (11, 6,

11, 6, 11, 11, 6) az egész versben következetesen érvényesült, akárcsak a világos közlés vagy a tudatosan vállalt prózaiság:

... nem oly becses az irhám,
hogy érett fővel szótlanul kibirnám,
ha nem vagyok szabad!

Így jutunk el a himnikus lendületű záró versszakig, amelyben az „ember" és „elme" nevében a szabadság rendjét állítja szembe a költő a fasiszta „vezérek" hazug, az emberiséget megalázó uralmával:

Az én vezérem bensőmből vezérel!
Emberek, nem vadak –
elmék vagyunk! Szivünk, míg vágyat érlel,
nem kartoték-adat.
Jöjj el, szabadság! Te szülj nekem rendet,
jó szóval oktasd, játszani is engedd,
szép, komoly fiadat!

Joggal állapíthatta meg erről a versszakról Fodor András, a költő, hogy „hitvalló aktualitása aligha múlik el, míg a világon humánum és önkény ütközik egymással."

A vers egésze nem más, mint a szabadság utáni vágy csodálatosan szép megfogalmazása.

- Fejtsétek ki, milyen összefüggést éreztek a vers és a kötet címe között!
- Állapítsátok meg, hogyan jut kifejezésre a rettegés, a drámai feszültseg a harmadik versszak mondatszerkesztésében!
- Írjátok körül, *milyen hangulatot* idéznek föl bennetek a „langy sötétség", a „bársony permeteg", a „törékeny falvak", a „sanda válasz" kifejezések!
- Keressetek példákat a legprózaibb, legköznapibb szavak használatára, s világítsátok is meg a versben betöltött szerepüket!

Curriculum vitae[1]

1905-ben születtem, Budapesten, görög-keleti vallású vagyok. Apám – néhai József Áron – három esztendős koromban kivándorolt, engem pedig az Országos Gyermekvédő Liga[2] Öcsödre adott nevelőszülőkhöz. Itt éltem hétéves koromig, már ekkor dolgoztam, mint általában a falusi szegénygyerekek – disznópásztorkodtam. Hét esztendős koromban anyám – néhai Pőcze Borbála – visszahozott Budapestre s beíratott az elemi iskola II. osztályába. Anyám mosással és takarítással tartott el bennünket, engem és két nővéremet. Házaknál dolgozott, odajárt reggeltől estig s én szülői felügyelet nélkül iskolát kerültem, csibészkedtem. A harmadikos olvasókönyvben azonban érdekes történeteket találtam Attila királyról és rávetettem magam az olvasásra. Nem csupán azért érdekeltek a hun királyról szóló mesék, mert az én nevem is Attila, hanem azért is, mert Öcsödön nevelőszüleim Pistának hívtak. A szomszédokkal való tanácskozás után a fülem hallatára megállapították, hogy Attila név nincsen. Ez nagyon megdöbbentett, úgy éreztem, hogy a létezésemet vonták kétségbe. Az Attila királyról szóló mesék fölfedezése azt hiszem döntően hatott ettől kezdve minden törekvésemre, végső soron talán ez az élményem vezetett el az irodalomhoz, ez az élmény tett gondolkodóvá, olyan emberré, aki meghallgatja mások véleményét, de magában felülvizsgálja; azzá, aki hallgat a Pista névre, míg be nem igazolódik az, amit ő maga gondol, hogy Attilának hívják.

Kilencéves koromban kitört a világháború, egyre roszszabbul ment a sorunk. Kivettem a részemet az üzletek előtt való álldogálásból, – volt úgy, hogy este kilenc órakor odaálltam az élelmiszerüzem előtt várakozó sorba, és reggel fél nyolckor, mikor már sorrakerültem volna, jelentették ki az orrom előtt, hogy nincs több zsír. Úgy segítettem anyámnak,

[1] Oneletrajz

[2] Jotekonysagi cellal alakult, a szegenysorsu gyermekeket segito egyesulet

ahogy tudtam. Vizet árultam a Világ moziban. Fát és szenet loptam a Ferencvárosi pályaudvarról, hogy legyen fűtenivalónk. Színes papírforgókat csináltam és árusítottam a jobb sorsban élő gyerekeknek. Kosarat, csomagokat hordtam a vásárcsarnokban stb. 1918 nyarán Abbáziában[3] üdültem a Károly király féle gyermeknyaraltatási akció jóvoltából. Anyám már betegeskedett, méhdaganata támadt s ekkor én magam jelentkeztem a Gyermekvédő Ligánál – így rövid időre Monorra kerültem. Visszatérvén Budapestre újságot árultam, bélyegekkel, majd kék, fehér és postapénzzel kereskedtem, mint egy kis bankár. A román megszállás alatt kenyeresfiú voltam az Emke kávéházban. Közben – öt elemi elvégzése után – polgári iskolába jártam.

1919 karácsonyán meghalt az anyám. Gyámommá az árvaszék sógoromat, a most elhunyt Makai Ödön doktort[4] nevezte ki. Egy tavaszon és nyáron át az Atlantica Tengerhajózási Rt. Vihar, Török és Tatár nevű vontatógőzösein szolgáltam. Ekkor vizsgáztam magánúton a polgári negyedik osztályából. Ezután gyámom és Giesswein Sándor dr. Nyergesújfalura küldtek kispapnak a szaléziánusokhoz[5]. Itt csak két hetet töltöttem, hiszen görög keleti vagyok és nem katolikus. Innen Makóra kerültem, a Demke internátusba,[6] ahol rövidesen ingyenes helyet kaptam. Nyáron lakásért és ellátásért tanítottam Mezőhegyesen. A gimnázium VI. osztályát színjelesen végeztem, jóllehet, pubertáskori zavarok miatt több ízben öngyilkosságot kíséreltem meg, hiszen valójában sem akkor, sem előzőleg nem állott fölvilágosító barátként mellettem senki sem. Már megjelentek első verseim is, 17 éves koromban írt költeményeimet a Nyugat publikálta. Csodagyereknek tartottak, pedig csak árva voltam.

A VI. osztály elvégzése után otthagytam a gimnáziumot meg az internátust, mert elhagyatottságomban nagyon tét-

[3] Üdülőhely az Adriai-tenger partján

[4] Ügyvéd, Jolán nevű nővérének férje

[5] Szerzetesrend

[6] A Dél-magyarországi Közművelődési Egyesület makói bentlakásos iskolája, kollégiuma

lennek éreztem magamat: nem tanultam, mert a tanárok magyarázata után is tudtam a leckét, hiszen erről jeles bizonyítványom is tanúskodott. Kukoricacsősznek, mezei napszámosnak mentem Kiszomborra és házitanítónak szegődtem el. Két kedves tanárom kérésére mégis elhatároztam, hogy érettségizem. A VII. és a VIII. osztályból összevont vizsgát tettem s így egy évvel előbb végeztem, mint volt osztálytársaim. Tanulásra azonban mindössze három hónap állt rendelkezésemre s így történt, hogy a hetedikből tiszta jó, a nyolcadikból pedig tiszta elégséges osztályzatot kaptam. Érettségi bizonyítványom már jobb a nyolcadikosnál: csak magyarból és történelemből kaptam elégségest. Ekkor már egy versemért istenkáromlás miatt pörbefogtak. A Kúria[7] fölmentett.

Ezután egy ideig könyvügynök voltam itt Budapesten, majd az infláció idején hivatalnokoskodtam a Mauthner-féle magánbankházban. A Hintz-rendszer[8] bevezetése után itt a könyvelőségbe osztottak be s nem sokkal utóbb idősebb kollégáim bosszúságára engem bíztak meg annak ellenőrzésével, hogy kasszanapkor[9] milyen értékek adhatók ki. Iparkodásomat itt egy kissé kikezdte az, hogy saját munkámon kívül önnön dolgaik egy részét is nyakamba varrták idősebb kollégáim, akik nem mulasztották el különben sem, hogy bosszúságot okozzanak nekem a lapokban megjelenő verseim miatt. „Ilyen idős koromban én is írtam verseket" – mondogatta mindegyikük. A bankház később megbukott.

Elhatároztam, hogy végképpen író leszek és szert teszek olyan polgári foglalkozásra is, amely szoros kapcsolatban áll az irodalommal. Magyar–francia–filozófiai szakra iratkoztam a szegedi egyetem bölcsészeti karán. Fölvettem heti 52 órát és 20 órából kollokváltam[10] kitűnően. Napokat ettem, verseim honoráriumából[11] fizettem lakásomat. Nagyon

[7] A legfelsőbb magyar bíróság

[8] A hivatalos elszámolás egyik módja

[9] A megkötött ügyletek kifizetésére kijelölt nap

[10] Egyetemi tantárgy félévi anyagából vizsgázik

[11] Tiszteletdíj

büszkévé tett, hogy Dézsi Lajos professzorom[12] önálló kutatásra érdemesnek nyilvánított. De minden kedvem elszegte az, hogy Horger Antal professzor,[13] kinél magyar nyelvészetből kellett volna vizsgáznom, magához hívatott s két tanú előtt – ma is tudom a nevüket, ők már tanárok – kijelentette, hogy belőlem, míg ő megvan, soha nem lesz középiskolai tanár, mert „olyan emberre – úgymond – ki ilyen verseket ír" s ezzel elém tárta a Szeged c. lap egyik példányát, „nem bízhatjuk a jövő generáció nevelését". Sokszor emlegetik a sors iróniáját s itt valóban arról van szó: ez a versem, *Tiszta szívvel* a címe, igen nevezetessé vált, hét cikket írtak róla, Hatvany Lajos[14] az egész háború utáni nemzedék dokumentumának[15] nyilvánította nem egy ízben „a kései korok számára", Ignotus[16] pedig „lelkében dédelgette, simogatta, dünnyögte és mormolgatta" ezt a „gyönyörűszép" verset, ahogy a Nyugatban írta róla és ezt a verset tette Ars poeticájában az új költészet mintadarabjává.

A következő évben – húsz éves voltam ekkor – Bécsbe mentem, beiratkoztam az egyetemre s abból éltem, hogy a Rathaus-Keller[17] bejáratánál újságot árultam és a Bécsi Magyar Akadémikusok helyiségeit takarítottam. Lábán Antal igazgató, mikor tudomást szerzett rólam, ezt megszüntette, ebédet adott a Collegium Hungaricumban[18] s tanítványokhoz juttatott: Hajdu Zoltánnak, az Angol–Osztrák Bank vezérigazgatójának két fiát tanítottam. Bécsből – egy szörnyű nyomortanyáról, ahol négy hónapig lepedőm sem volt – egyenesen a Hatvany Kastélyba kerültem vendégnek, Hatvanba, majd a ház asszonya, Hirsch Albertné,[19] ellátott úti-

[12] Irodalomtörténész, egyetemi tanár

[13] Nyelvész, egyetemi tanár

[14] Író, kritikus, irodalomszervező. A haladó szellemű írók (Ady, József Attila) lelkes támogatója

[15] Hiteles, írásos bizonyíték

[16] Költő, író, kritikus, a Nyugat főszerkesztője

[17] Épület Bécsben

[18] Magyar kollégium Bécsben

[19] Hatvany Irén, Hatvany Lajos húga

költséggel és a nyár végeztével Párizsba utaztam. Itt beiratkoztam a Sorbonne-ra.[20] A nyarat a dél-franciaországi tengerparton töltöttem egy halászfaluban.

Ezután Pestre jöttem. Két szemesztert[21] hallgattam a pesti egyetemen. Tanári vizsgát mégsem tettem, mert – Horger Antal fenyegetésére gondolva – azt hittem, úgysem kapnék állást. Majd a Külkereskedelmi Intézet magyar–francia levelezőnek alkalmazott, megalakulásakor, – referenciával[22] azt hiszem szívesen szolgál Kóródi Sándor úr, volt vezérigazgatóm. Ekkor azonban olyan váratlan csapások értek, hogy bármennyit edzett az élet, nem bírtam ki – az OTI[23] előbb szanatóriumba, majd táppénzállományba utalt neuraszténia gravisszal.[24] Hivatalomtól megváltam, beláttam, hogy nem lehetek tehertétel egy fiatal intézmény nyakán. Ezóta írásaimból élek. Szerkesztője vagyok a SZÉP SZÓ c. irodalmi és kritikai lapnak. Magyar anyanyelvemen kívül írok és olvasok franciául és németül, levelezek magyarul és franciául, perfekt[25] gépíró vagyok. Tudtam gyorsírni is – egy havi gyakorlattal ezt a tudásomat fölfrissíthetem. Értek a sajtó nyomdatechnikájához, tudok szabatosan fogalmazni. Becsületesnek tartom magam, azt hiszem, hogy fölfogásom gyors és hogy munkában szívós vagyok.

A költő 1937 februárjában utolsó kísérletet tesz arra, hogy állást szerezzen. Ekkor születik meg állás ügyben beadott kérvényének mellékleteként önéletrajza, a *Curriculum vitae.*

1. Számoljatok be, melyek azok a sorsdöntő élmények, események, amelyekről a költő önéletrajzában részletesebben szól!

[20] A párizsi tudományegyetem

[21] Egyetemi tanulmányi félév

[22] Felvilágosítás, tájékoztatás

[23] Országos Társadalombiztosítási Intézet, az SZTK jogelődje

[24] Súlyos idegbetegség

[25] Tökéletes, kifogástalan

A költő utolsó fényképe

- Olvassátok el az önéletrajzban említett verseket, s idézzétek föl azokat is, amelyeket az előző években tanultatok József Attilától!
- Készítsetek írásban a *Curriculum vitae* alapján rövid vázlatot *József Attila élete* címmel!
- Állapítsátok meg, milyen életrajzi emlékek idéződnek föl a következő versrészletekben:

Reménységnek és tulipánnak
Kicsikis deszka alkotmányba
1905-ben így
Iktattak be az alkotmányba

A kártyás munkásnak fiúként,
S a szép ifjú mosóasszonynak,
Ligetnek, sárnak, vágynak, célnak,
Fejkendőbe kötözött gondnak
(Április 11)

A kukoricaföldön ülök, várok,
Tán arra, hogy a varjú mikor károg
És mikor kell zengő címnel tovaűzni.
(Kukoricaföld)

Sikáltam hajót, rántottam az ampát.
Okos urak közt játszottam a bambát.
Árultam forgót, kenyeret és könyvet,
ujságot, verset – mikor mi volt könnyebb.
(Kész a leltár)

Kazánt súroltam; vágtam sarjat;
elnyúltam rothadt szalmazsákon;
bíró elítélt; hülye csúfolt;
pincéből tódult ragyogásom.
(Végül)

2. Miután megismerkedtetek a költő önéletrajzával, a *Curriculum vitae*vel, keressetek annak tényszerű, tömör megállapításaihoz egy-egy jellemző, beszédes részletet nővérének, József Jolánnak *József Attila élete* vagy *A város peremén* című könyvéből! Adjatok címet a kiválasztott szemelvényeknek, majd mondjátok el színesen, részletesen! A válogatás lehetőleg ölelje föl az életút minden jelentősebb állomását.

– A költőről a művek mondják el a legtöbbet. Fodor András könyve – *Így élt József Attila* – ezért a verseket követi, s a költő életútjának fontosabb állomásait is egy-egy idézettel fogja össze. Ismertessetek az egy-egy életszakaszra jellemző versekből néhányat Fodor András könyve alapján!

– A József Attila életmű a következő kötetekből áll:
Szépség koldusa, Nem én kiáltok, Nincsen apám, sem anyám, Döntsd a tőkét, ne siránkozz, Külvárosi éj, Medvetánc, Nagyon fáj.
Melyek azok a kötetcímek, amelyek a költő nehéz életsorsára utalnak? Az életrajz ismeretében mi mindent kapcsolnátok e beszédes kötetcímekhez?

– „József Attila karakán, gyöngéd, izgága, emberi, mérges, ellágyuló, komoly és humoros lélek." Így jellemzi

Kosztolányi Dezső a költőt. Keressetek a Kosztolányi-megállapításokhoz egy-egy kifejező arcképet vagy verset!

***

1. Rendezzetek a képes József Attila-könyvekből a költő életútját bemutató kiállítást! Az egyes képaláírásokat helyettesítsétek József Attila-idézetekkel!
2. Képzeljétek el, hogy új iskolába kerültetek! Bemutatkozásképpen meséljétek el röviden *önéletrajzotokat!*
3. Számoljatok be *levélben* életetek egyik emlékezetes élményéről vagy eseményéről!

Születésnapomra

Harminckét éves lettem én –
meglepetés e költemény
csecse
becse:

ajándék, mellyel meglepem
e kávéházi szegleten
magam
magam.

Harminckét évem elszelelt
s még havi kétszáz sose telt
Az ám,
Hazám!

Lehettem volna oktató,
nem ily töltőtoll koptató
szegény
legény.

De nem lettem, mert Szegeden
eltanácsolt az egyetem
fura
ura.

Intelme gyorsan, nyersen ért
a „Nincsen apám" versemért,
a hont
kivont

szablyával óvta ellenem.
Ideidézi szellemem
hevét
s nevét:

„Ön, amíg szóból értek én,
nem lesz tanár e féltekén" –
gagyog
s ragyog.

Ha örül Horger Antal úr,
hogy költőnk nem nyelvtant tanul,
sekély
e kéj –

Én egész népemet fogom
nem középiskolás fokon
taní –
tani!

1937. ápr. 11.

Lírai önvallomással kezdtük az József Attila költészetének megismerését, és ugyancsak ilyen jellegű verssel zárjuk a költővel való ismerkedést. A harminckét éves költő szomorú szívvel mondhatta önmagáról:

Mióta éltem forgószélben
próbáltam állni helyemen.
Nagy nevetség, hogy nem vétettem
többet, mint vétettek nekem.
(Íme, hát megleltem hazámat . . .)

Életének, boldogtalanságának fájdalma szólal meg ebben a játékos formájú, de keserű iróniával megírt versében is. A *játékos forma* és a *komoly tartalom* közt feszülő ellentét teszi különössé a verset, drámaibbá az életrajzból ismert tényeket.

– A játékos forma a *verssorok szótagszámá*nak szembeötlő különbségéből adódik. Állapítsátok meg az egyes sorok szótagszámát, és azt is, hogyan fűzi egybe az eltérő hosszúságú sorokat a rímelés!

– Fejtsétek ki, milyen érzésekről árulkodik ez a születésnap!

– A költő életsorsának és verseinek ismeretében miért érzitek jogosnak keserű kifakadását a haza ellen? Mi jelzi itt az érzelmi feszültséget?

– Mi bizonyítja a vers szerkezetében, hogy a Horger-ügy nagyon is fájó sebként élt József Attila lelkében?

– Jellemezzétek a vers bravúros rímeit, s állapítsátok meg, hol érzitek az összecsendülő rímpárokat keserűnek, fájdalmasnak, találóan szellemesnek, karikírozónak, gúnyosnak!

– A keserűség a záróversszak optimista kicsengésében oldódik fel. Miért váltak szállóigévé ezek a sorok?

***

1. József Attila születésnapja, április 11-e ünneppé vált: *a költészet napjává.* Mivel bizonyíthatnátok még „a proletár utókor" elismerését, háláját nagy költőfia iránt?
2. Rendezzetek szavalóversenyt a könyv nélkül megtanult József Attila-versekből! Hallgassatok meg néhány verset a József Attila-versek kiváló tolmácsolójának, *Latinovits Zoltán*nak előadásában!

3. Beszéljétek meg és rögzítsétek is, milyen műsort állítanátok össze, ha az iskolátok József Attila-emlékünnepélyt rendezne, vagy ha az osztályotok József Attila-műsorórát tartana. Gondolhattok az Illés-, a Sebő-, a Kaláka-együttes megzenésített József Attila-verseire is.
4. Készítsetek elemzéssel egybekötött ismertetést „Legkedvesebb József Attila-versem" címmel!
5. Keressétek meg a könyvtárban a József Attiláról szóló versek gyűjteményes kötetét, amely *Megtartó varázslat* címmel jelent meg! (Magvető Könyvkiadó Bp. 1980.) Szólaltassatok meg ezek közül a versek közül is néhányat, amelyek leginkább megnyerték tetszésteket!

HARMATOCSKA

József Attila

karján buggyos, zsiros papiros szendereg.

Lágy a táj, gyöngy az est;
tömött, fonott falomb.
Hegyek párája rezg
a halmokon s dalom.

Hát dolgoztam hiven,
zümmögve, mint a rét.
Milyen könnyű a menny!
A műhely már sötét.

Fáradt meg együgyű,
vagy tán csak jó vagyok
s reszketek, mint a fű
és mint a csillagok.

Radnóti Miklós (1909–1944)

„Őrizz és védj, fehérlő fájdalom,
s te hószín öntudat, maradj velem:
tiszta szavam sose kormozza be
a barna füsttel égő félelem!"
(Radnóti Miklós: Őrizz és védj)

Költő. Élete kevés örömről és sok fájdalomról beszél. Anyja és ikeröccse születésekor haltak meg, s tizenkét éves volt, amikor apját is elveszítette. Nyomasztónak ismerte meg maga körül az ország életét is. A fasizmus előretörésével ez csak egyre fokozódott. Hiába szerzett tanári diplomát, tisztességes állást nem kapott. A *„háborúk perzselte télben"* nyugalmat sem talált sehol. Egyedül Fannival, régi szerelmével kötött házassága jelentett mentsvárat lelkének. Ahogy egyre nyomasztóbb lett a világ, **ahogy egyre reménytelenebb személyes sorsa, úgy nőtt meg költői ereje.** Üzent hitvesének és az utókornak *„Szerbia vak tetejéről"*, a bori lágerből. Verset írt akkor is, amikor *„erőltetett menetben"* járta a végzetes *„meredek utat"* Abda felé. És igazolódott az is, amit utolsó versében írt: *„Tarkólövés. –Így végzed hát te is . . ."*

Vas István, a költő írja róla: *Radnóti nemcsak egy izgalmas művet, tökéletesen nagy verseket hagyott ránk örökbe, hanem az emberi és művészi helytállás zavarba ejtő, képtelen és mégis kötelező példáját."*

Radnóti Miklós

Himnusz a békéről

Te tünde fény! futó reménység vagy te,
forgó századoknak ritka éke:
zengő szavakkal s egyre lelkesebben
szóltam hozzád könnyüléptü béke!

Varga Imre: Radnóti

Szólnék most ujra, merre vagy? hová
tüntél e télből, mely rólad papol
s acélt fen szívek ellen, – ellened!
A szőllőszemben alszik így a bor

ahogy te most mibennünk rejtezel.
Pattanj ki hát! egy régesrégi kép
kisért a dalló szájú boldogokról;
de jaj, tudunk-e énekelni még?

Ó, jöjj el már te szellős március!
most még kemény fagyokkal jő a reggel,
didergő erdők anyja téli nap:
leheld be zúzos fáidat meleggel,

s állj meg fölöttünk is, mert megfagyunk
e háboruk perzselte télben itt,
ahol az ellenállni gyönge lélek
tanulja már az öklök érveit.

Nyarakra gondolunk s hogy erdeink
majd lombosodnak s bennük járni jó,
s kertjeinknek sűrü illatában
fáján akad a hullni kész dió!

s arany napoknak alján pattanó
labdák körül gomolygó gombolyag,
gyereksereg visong; a réteken
zászlós sörényü, csillogó lovak

száguldanak a hulló nap felé!
s fejünk felett majd surrog és csivog
a fecskefészektől sötét eresz!
Így lesz-e? Így! Mert egyszer béke lesz.

Ó, tarts ki addig lélek, védekezz!

1938

A költő, aki érzékeny lélekkel figyeli a világ eseményeit, nemcsak sejti, hanem tudja is, hogy a háborúra készülő fasizmus mitől foszthatja meg az emberiséget, a világot. Ezért szól 1938-ban, a második világháború előestéjén könyörgő szavakkal és bizakodó hittel a békéhez.

- Fejtsétek ki, hogy miért érzitek találónak a megszemélyesített béke jelzős kifejezéseit!
- A fenyegető valóság milyen képei magyarázzák a költő egyre sürgető, könyörgő kéréseit? Értelmezzétek is ezeket a képeket!
- Milyen képekből áll az *áhított, az eljövendő béke* látomása? Állapítsátok meg azt is, mi jellemző ezekre a képekre!
- Milyen magatartásra vallanak a vers záró sorai? Milyen nyelvi elemek jelzik az érzelmi feszültséget?
- Idézzétek föl, milyen jellemző vonásai vannak a himnusznak és az ódának, a lírai műnem e két műfajának! Mennyiben érvényesek ezek a *Himnusz a békéről* című versre?

***

A ránehezedő világ, a közeledő veszedelem elkomorította a költőt, életszeretetét azonban megtörni nem tudta. Miért szép példája ennek a költő *Hajnali kert* című verse?

Az alvó házból csöndesen
kijött a feleségem,
egy könnyü felleg úszik ép
fölötte fenn az égen.

Mellém ül és a hajnali
nedves füvek most boldogan
felé sikongnak, hallani
és fordul már a hallgatag
virágok szára, jár a fény
s megvillan rajtuk néhol,
nesz támad itt, toll villan ott
s kakaska kukkorékol.

Vigh Tamás: A béke hírnöke

Rigó pityeg választ s a kert
susogni kezd, minden bokor
alján apró fütty bujdokol,
kibomlik sok hüvös levél,
s felfénylik itt egy szalmaszál
a fűben és két ág között
kis pókok fényes szála száll.

Ülünk a fényben, hallgatunk,
fejünk felett a nap kering
s lehelletével szárogatja
harmattól nedves vállaink. 1938

Első ecloga[1]

Quippe ubi fas versum atque nefas: tot bella per orbem,
tam multae scelerum facies; . . .[2]

Vergilius[3]

Pásztor

Régen láttalak erre, kicsalt a rigók szava végre?

Költő

Hallgatom, úgy teli zajjal az erdő, itt a tavasz már!

Pásztor

Nem tavasz ez még, játszik az ég, nézd csak meg a tócsát, most lágyan mosolyog, de ha éjszaka fagy köti tükrét rádvicsorít! mert április ez, sose higgy a bolondnak, –

[1] Pásztori témájú, rendszerint párbeszédes formájú költemény. Radnóti nyolc ecloga álló költeménysorozatának ez az első darabja

[2] A latin szöveg magyarul így hangzik: „Mihelyt a jog és jogtalanság összekeveredik, háborúk lepik el a földet és a bűnök milliói"

[3] Vergilius (i. e. 70-i. e. 19) a rómaiak legnagyobb költője; az ecloga műfajának első művelője

már elfagytak egészen amott a kicsiny tulipánok.
Mért vagy olyan szomorú? nem akarsz ideülni a kőre?

Költő

Még szomorú se vagyok, megszoktam e szörnyü világot
annyira, hogy már néha nem is fáj, – undorodom csak.

Pásztor

Hallom, igaz, hogy a vad Pirenéusok[4] ormain izzó
ágyucsövek feleselnek a vérbefagyott tetemek közt,
s medvék és katonák menekülnek el onnan;
asszonyi had, gyerek és öreg összekötött batyuval fut
s földrehasal, ha fölötte keringeni kezd a halál és
annyi halott hever ott, hogy nincs aki eltakarítsa.
Azt hiszem, ismerted Federícót[5], elmenekült, mondd?

Költő

Nem menekült. Két éve megölték már Granadában[6].

Pásztor

Garcia Lorca halott! hogy senki se mondta nekem még!
Háboruról oly gyorsan iramlik a hír, s aki költő,
így tünik el! hát nem gyászolta meg őt Európa?

Költő

Észre se vették. S jó, ha a szél a parázst kotorászva
tört sorokat lel a máglya helyén s megjegyzi magának.
Ennyi marad meg majd a kiváncsi utódnak a műből

[4] Hegység a Pireneusi-félszigeten. Célzás az 1936-ban kitört spanyol polgárháborúra

[5] Federico García Lorca (1898–1936) spanyol költő és drámaíró

[6] Spanyol város

Pásztor

Nem menekült. Meghalt. Igaz is, hova futhat a költő?
Nem menekült el a drága Atilla[7] se, csak *nemet* intett
folyton e rendre, de mondd, ki siratja, hogy így belepusztult?
Hát te hogy élsz? visszhang jöhet-é szavaidra e korban?

Költő

Ágyudörej közt? Üszkösödő romok, árva faluk közt?
Írok azért, s úgy élek e kerge világ közepén, mint
ott az a tölgy él; tudja kivágják, s rajta fehérlik
bár a kereszt, mely jelzi, hogy arra fog irtani holnap
már a favágó, – várja, de addig is új levelet hajt.
Jó neked, itt nyugalom van, ritka a farkas is erre,
s gyakran el is feleded, hogy a nyáj, amit őrzöl, a másé,
mert hisz a gazda se jött ide hónapok óta utánad.
Áldjon az ég, öreg este szakad rám, míg hazaérek,
alkonyi lepke lebeg már s pergeti szárnya ezüstjét.

1938

A költő őszinte szembenézése ez a vers a fenyegető valósággal. Keresi a választ; mi lesz a sorsa ebben az irgalmatlan világban. Ennek a belső vívódásnak a kifejezésére igen alkalmas formának bizonyult az *ecloga*. A versben tulajdonképpen nem is a pásztor és a költő beszélget, hanem a költő két énje töpreng, kérdez és válaszol. A megkísérelt feleletben önmagából indul ki, és majd oda is tér vissza.
A költemény alaphangulatát Vergiliustól, az ecloga első művelőjétől vett mottó adja meg.

1. Milyen csalódásról szólnak a vers kezdő természeti képei?
– Mi jellemző a költő hangulatára, lelkiállapotára?
– Az undor, az irtózat okaira milyen megdöbbentő képek adnak választ?

[7] József Attila

Figyeljétek meg a jelzők szerepét!

García Lorca nevének említése indítja el a költőben az egyén sorsa fölötti töprengést.

2. Miért kétségbeejtő a fiatal spanyol költő sorsa? Indokoljátok meg véleményeteket!

– Mire figyelmezteti József Attila tragikus sorsa is? Mi jelzi rokonszenvét a magyar költőtárs iránt?

– Hogyan vélekedik végül önmaga sorsa és élete felől a költő?

A vállalt helytállás tudatában a vívódó lélek visszanyeri nyugalmát, a feszültség feloldódik.

3. Melyik sor hordozza a megbékélés hangulatát, miben rejlik művészi hatása?

***

1. „Hibátlan lejtésű, hibátlan erkölcsű versekkel, hibátlan emberi magatartással felelt korának." Bizonyítsátok, hogy Ortutay Gyulának, a költő barátjának szavai erre a versre is érvényesek!
2. Ismételjétek át, mit tanultatok az *időmértékes verselésről,* majd vegyétek számba, hogy a tanult művek közül melyek íródtak ebben a versformában!

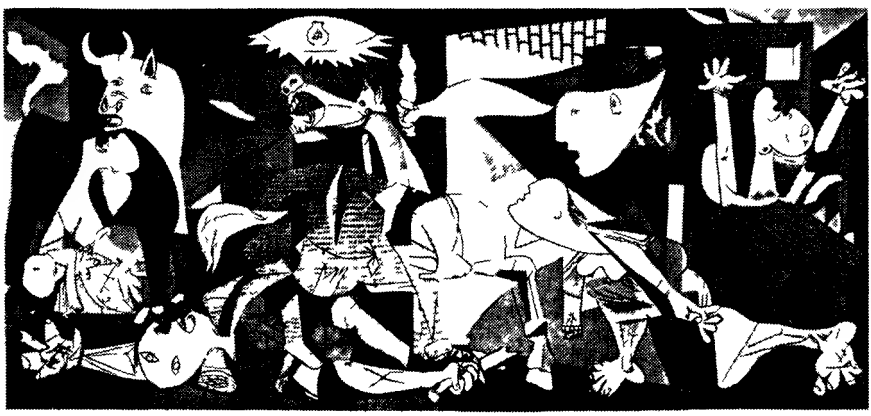

Pablo Picasso Guernica

3. Szólaltassátok meg a költeményt dramatizált formában, érzékeltetve a vers drámaiságát, fokozódó feszültségét!
4. 1937-ben, a spanyol polgárháború idején a fasiszta bombázók lerombolták a kis spanyol várost, Guernicát (e. gernika). *Picasso* ekkor festette híres művét a háború brutalitása elleni tiltakozásul, döbbenetet idézve fel a nézőben. Értelmezzétek a kép megrázó erejű jelképeit! A vers mely sorait idézi fel bennetek Picasso festménye?

Nem tudhatom . . .

Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőhazám itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyerekkorom világa.
Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyönge ága
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.
Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel
egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom,
tudom, hogy merre mennek, kik mennek az uton,
s tudom, hogy mit jelenthet egy nyári alkonyon
a házfalakról csorgó, vöröslő fájdalom.
Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály;
annak mit rejt e térkép? gyárat s vad laktanyát,
de nékem szöcskét, ökröt, tornyot, szelíd tanyát;
az gyárat lát a látcsőn és szántóföldeket,
míg én a dolgozót is, ki dolgáért remeg,
erdőt, füttyös gyümölcsöst, szöllőt és sírokat,
a sírok közt anyókát, ki halkan sírogat,
s mi föntről pusztitandó vasút, vagy gyárüzem,
az bakterház s a bakter előtte áll s üzen,
piros zászló kezében, körötte sok gyerek,
s a gyárak udvarában komondor hempereg;

és ott a park, a régi szerelmek lábnyoma,
a csókok íze számban hol méz, hol áfonya,
s az iskolába menvén, a járda peremén,
hogy ne feleljek aznap, egy kőre léptem én,
ím itt e kő, de föntről e kő se látható,
nincs műszer, mellyel mindez jól megmutatható.

Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép,
s tudjuk miben vétkeztünk, mikor, hol és mikép,
de élnek dolgozók itt, költők is bűntelen,
és csecsszopók, akikben megnő az értelem,
világít bennük, őrzik, sötét pincékbe bújva,
míg jelt nem ír hazánkra ujból a béke ujja,
s fojtott szavunkra majdan friss szóval ők felelnek.

Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.

1944. január 17.

A háború, a fasizmus már nemcsak fenyegető rém, hanem nagyon is véres valóság, amely származása miatt a költőt sem kíméli. A munkaszolgálatos behívások gyötrelmei, az egyre fokozódó üldözések és személyes támadások azonban nem tudják kioltani szívéből a hazaszeretet tiszta érzését, az emberibb jövőbe vetett hitét. Vallomása, a *Nem tudhatom*, meggyőző bizonyítéka „e lángoktól ölelt kis ország" iránt érzett hűségének, igaz szeretetének.

- Fejtsétek ki, mit mond számotokra ez a két szó: „tájék" és „szülőhazám"!
- Keressétek ki a versből azt a hasonlatot, amely a haza és a költő összetartozását fejezi ki! Melyik vers sorait juttatja ez eszetekbe?
- Mondjátok meg, a vers mely képei utalnak a háború szomorú napjaira!
- Vegyétek sorra, mit jelent „föntről" e táj annak, „ki gépen száll fölébe", s mit jelent a költőnek, ki föld- és emberközelből néz körül!

– Az *ellentét* a közlésmódban is kifejezésre jut. Állapítsátok meg, miben látjátok ezt a stílusbeli különbséget!
– Milyen meggyőződéssel szól a költő a nemzeti felelősség kérdéséről?
– Mi ellen kér védelmet a vers utolsó sorában? Könyörgő szava újra egy versre emlékeztet. Melyik az?

***

1. Az üldözöttség éveiben is az élet „apró rebbenéseiben" talál örömet, vigasztalást a költő. A *Naptár*, a *Papírszeletek* pár soros versei erre utalnak, melyekből most néhányat bemutatunk.
Mennyiben érzitek ezekben az apró pillanatképekben a fény, a ragyogás mögött a félelmet, a szorongást is?

NAPTÁR
Április

Egy szellő felsikolt, apró
üvegre lép
s féllábon elszalad.
Ó április, ó április,
a nap se süt, nem bomlanak
a folyton nedvesorrú kis rügyek se még
a füttyös ég alatt.

1939. március 12.

Május

Szirom borzong a fán, lehull;
fehérlő illatokkal alkonyul.
A hegyről hűvös éj csorog,
lépkednek benne lombos fasorok.

Megbú a fázós kis meleg,
vadgesztenyék gyertyái
fénylenek.

1941. február 25.

Július

Düh csikarja fenn a felhőt,
fintorog.
Nedves hajjal futkároznak
meztélábas záporok.
Elfáradnak, földbe búnak,
este lett.
Tisztatestü hőség ül a
fényesarcu fák felett.

1940. június 12.

PAPÍRSZELETEK
Kis nyelvtan

Én *én* vagyok magamnak
s néked én *te* vagyok,
a te *én* vagy magadnak,
két külön hatalom.
S ketten *mi* vagyunk.
De csak ha vállalom.

1943. március 12.

Hasonlat

Fázol? Olyan vagy, mint
hóval teli bokron az árva
madárfütty.

Mese

Csöndesen alszik a hegy
kicsi barlangjában a béke;
még csecsemőnyi csupán,
szelid őz szoptatja naponta
s rejteni szép hálót
fon a pók a bejárat elébe.

Erdő

A lomb között arany kard,
napfény zuhant át,
megsebzett egy fatörzset
s az halkan sírni kezdett
aranylófényű gyantát.

1944.

2. Vessétek egybe a verset *Móricz Zsigmond*nak a szülőföldjéről szóló soraival! Milyen megegyezést találtok a két író vallomásában?
3. A hazához való hűségnek sok szép vallomásával találkoztatok eddigi tanulmányaitok során. Idézzétek föl, vegyétek számba ezeket az alkotásokat!
4. Gyakoroljátok a *Radnóti-vers* kifejező olvasását a művészi ellentétre épülő szerkezet érzékeltetésével!
5. Írjatok fogalmazást kisgyermekkorotok fontosabb élményeiről! Rövid, pillanatfelvétel-szerű képekben fejezzétek ki gondolataitokat, felvillanó emlékeiteket!

Töredék

Oly korban éltem én e földön,
mikor az ember úgy elaljasult,
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra,
s míg balhitekben hitt s tajtékzott téveteg,
befonták életét vad kényszerképzetek.

Oly korban éltem én e földön,
mikor besúgni érdem volt s a gyilkos,
az áruló, a rabló volt a hős, –
s ki néma volt netán s csak lelkesedni rest,
már azt is gyűlölték, akár a pestisest.[1]

Oly korban éltem én e földön,
mikor ki szót emelt, az bujhatott,
s rághatta szégyenében ökleit, –
az ország megvadult s egy rémes végzeten
vigyorgott vértől és mocsoktól részegen.

Oly korban éltem én e földön,
mikor gyermeknek átok volt az anyja,
s az asszony boldog volt, ha elvetélt,
az élő írigylé a férges síri holtat,
míg habzott asztalán a sűrű méregoldat.

. . . . . .
Oly korban éltem én e földön,
mikor a költő is csak hallgatott,
és várta, hogy talán megszólal ujra –
mert méltó átkot itt úgysem mondhatna más, –
a rettentő szavak tudósa, Ésaiás.[2]
. . . . . .

1944. május 19.

[1] Visszataszító járványos betegség

[2] Próféta. Komor jóslatát és átkát a bűnbe merült Babilonról a Bibliában, pontosabban az Ószövetségben olvashatjuk

A kor a német megszállás következtében egyre kegyetlenebb, a költő számára egyre fenyegetőbb. Harmadszor is behívják munkaszolgálatra, ahonnan már nem is tér vissza többé. A *Töredék* így utolsó itthon írt verse. Döbbenetesen fájdalmas emlékeztető az utókor számára.

A költemény minden versszaka az *„Oly korban éltem én a földön"* sorral kezdődik. Az igei múlt idő különös nyomatékot ad a versnek, amelyben a költő a kor, a fasizmus kíméletlen leleplezését, megrendítő rajzát adja.

– Az emberi elvetemültség milyen tényeit tárja fel a vers?

Zadkine: Lerombolt város

- Hogyan érzékelteti a költő a fasiszta ideológia mételyező hatását?
- *Melyik kép* fogja össze, summázza a kor döbbenetes valóságát?
- Értelmezzétek, milyen kifejező képek szólnak a politikai üldözöttekről, a fajgyűlölet áldozatairól?
- Fejtsétek ki, milyen összefüggést láttok a vers leleplező szándéka és a költemény hangja, stílusa és rímei között!
- Magyarázzátok meg, mit jeleznek a kipontozott sorok, hogyan értelmezhető a vers címe!

***

1. Hasonlítsátok össze a verset József Attila *Levegőt!* című versével! Milyen megegyezéseket, illetve különbségeket vesztek észre?
   Ne hagyjátok figyelmen kívül a két vers keletkezésének időpontját se!
2. Ha módotokban áll, hallgassátok meg *Schönberg* osztrák zeneszerző *Egy varsói menekült* című művét! Figyeljétek meg, hogy a zene milyen eszközökkel fejezi ki az ártatlanul halálba hurcolt emberek megrázó sorsát!

Levél a hitveshez

A mélyben néma, hallgató világok,
üvölt a csönd fülemben s felkiáltok,
de nem felelhet senki rá a távol,
a háborúba ájult Szerbiából
s te messze vagy. Hangod befonja álmom, –
s szivemben nappal ujra megtalálom, –
hát hallgatok, míg zsong körém felállván
sok hűvös érintésü büszke páfrány.

Mikor láthatlak ujra, nem tudom már,
ki biztos voltál, súlyos, mint a zsoltár[1],
s szép mint a fény és oly szép mint az árnyék,
s kihez vakon, némán is eltalálnék,
most bujdokolsz a tájban és szememre
belülről lebbensz, így vetít az elme;
valóság voltál, álom lettél ujra,
kamaszkorom kútjába visszahullva

féltékenyen vallatlak, hogy szeretsz-e?
s hogy ifjuságom csúcsán, majdan, egyszer,
a hitvesem leszel, – remélem ujra
s az éber lét útjára visszahullva
tudom, hogy az vagy. Hitvesem s barátom, –
csak messze vagy! Túl három vad határon.
S már őszül is. Az ősz is ittfelejt még?
A csókjainkról élesebb az emlék;

csodákban hittem s napjuk elfeledtem,
bombázórajok húznak el felettem;
szemed kékjét csodáltam épp az égen,

[1] Ókori vallásos énekek gyűjteménye

de elborult s a bombák fönt a gépben
zuhanni vágytak. Ellenükre élek, –
s fogoly vagyok. Mindent, amit remélek
fölmértem s mégis eltalálok hozzád,
megjártam érted én a lélek hosszát, –

s országok útjait; bíbor parázson,
ha kell zuhanó lángok közt varázslom
majd át magam, de mégis visszatérek;
ha kell szívós leszek, mint fán a kéreg,
s a folytonos veszélyben, bajban élő
vad férfiak fegyvert s hatalmat érő
nyugalma nyugtat s mint egy hűvös hullám:
a 2 × 2 józansága hull rám.

Lager Heidenau, Žagubica fölött a hegyekben,

1944. augusztus–szeptember

Ez a Radnóti-vers „Žagubica fölött a hegyekben" született. A „szögesdróttal beszegett, vad tölgykerítés, barak" világában, „rémhírek és férgek közt" íródott, Fannihoz, a hitveshez, aki „túl három vad határon", a láger poklában is reményt és hitet adott a költőnek.

A *megrendítő vallomás* a költő valóságos helyzetének és sóvárgó álomvilágának ellentétére épül. Ezt a különös feszültséget érzékelteti már az első hangütés is:

A mélyben néma, hallgató világok,
üvölt a csönd fülemben s felkiáltok . . .

Majd az emlékezés, a vágy, az álom veszi át a főszerepet, mint egyetlen eszköz a fogoly költő számára, hogy a külvilággal, az otthonnal kapcsolatot teremtsen. Így idéződik fel hitvese hangja, hogy nappal azt szívében újra megtalálhassa. Így jelenik meg lelki szemei előtt a szeretett asszony alakja, kinek emberi értékeit, szépségét egyéni hasonlatok teszik árnyalttá. („ki biztos

voltál, súlyos, mint a Zsoltár, /s szép mint a fény és oly szép mint az árnyék . . ."/, „s kihez vakon, némán is eltalálnék") És ugyancsak az álom, a *képzelet* útján elevenedik föl az ifjúkor boldogító szerelmi vallomása is:

féltékenyen vallatlak, hogy szeretsz-e?
s hogy ifjúságom csúcsán, majdan, egyszer,
a hitvesem leszel, – remélem újra . . .

Visszahullva azonban „az éber lét útjára", keserű felismerések következnek. A hitves és barát messze van, a költő fogoly, s fenn az égen, melynek kékjében Fanni szemét kereste, „bombázórajok húznak el".

A valóságos helyzetkép sötét. A hazatérésre, a viszontlátásra nem sok a remény. Mégis a költő – az emlék és az otthon vonzásában – nem adja meg magát, küzdelemre készülődik. A *rímes-időmértékes vers* egyre hevesebb ódai szárnyalású sorai már erről: az emberi akaratnak és reménykedésnek, a túlélés vágyának és hitének az erejéről szólnak érzékletes módon:

megjártam érted én a lélek hosszát, –
s országok útjait. Bíbor parázson,
ha kell zuhanó lángok közt varázslom
majd át magam, de mégis visszatérek; (. . .)

Határozottságát, akadályt nem ismerő fogadkozását *találó hasonlat* is érzékelteti, mint ahogy a vers végén is egy hasonlattal döbbent rá a költő a rideg valóságra, drámai hirtelenséggel vetve véget a forró vágyakozásnak:

. . . . . *s mint egy hűvös hullám:*
a 2 × 2 józansága hull rám.

– Fejtsétek ki, miért sokatmondó ez a szokatlan szókapcsolat: „üvölt a csönd"!
– Értelmezzétek a vers kifejező, szemléletes jelzőit!

– Világítsátok meg az áthajló sorok és a vers végén előforduló alliterációk szerepét!
– Állapítsátok meg, hogy a vágyakozás és a fogadkozás hőfoka, szenvedélyessége hogyan hatott a *vers mondatszerkesztésére!*

A költő nem akar meghalni, szerepet szán magának a bekövetkező emberibb jövőben. A *Nyolcadik eclogá*ban erről így vall:

S látni szeretném ujra a bűnös
várnak elestét s mint tanú szólni a kései kornak.

Erre azonban nincs lehetősége. Az „erőltetett menet", a tragédia utolsó felvonása még hátra volt, de emberi méltóságát végsőkig, az abdai sortűzig megőrizte.

***

1. Hasonlítsátok össze a verset a szöveggyűjteményben olvasható *Erőltetett menet* című verssel! Mondjátok el, hogy témában, gondolatiságban milyen rokon és eltérő vonásokat mutat a két vers!
2. Keressétek meg a könyvtárban Radnóti Miklós *Bori notesz* című jegyzetét s számoljatok be ennek a füzetnek a történetéről, tartalmáról!

Solohov, Mihail Alekszandrovics (1905–)

Nobel-díjas szovjet író. Anyja doni kozák lány, apja bevándorlóként élt a kozákok között. Regényei, novellái is többnyire a doni kozákság körében játszódnak, de messze túlmutatnak e legendás hírű népcsoport világán. Az egész szovjet néphez, az egész emberiséghez szólnak. Ezért is fordították le műveit mintegy húsz nyelvre, s kapta meg a legnagyobb nemzetközi elismerést kifejező Nobel-díjat. Ennek átvételekor így vallott: *„Arról a realizmusról beszélek, amely az élet megújításának, az emberek javát szolgáló átalakításnak eszméjét hordozza... Ennek a realizmusnak az a sajátossága, hogy olyan világnézetet fejez ki, amellyel nem fér össze sem a passzív szemlélődés, sem a világtól való elfordulás..."*

Mihail Solohov

Emberi sors

(Házi olvasmány) (Fordította: Makai Imre)

Solohov *Emberi sors*a is a második világháború szörnyű viharát, pusztítását idézi. A mű 1957-ben jelent meg. Azóta szinte az egész világon ismertté vált, hirdetve, hogy az élet a kegyetlen szenvedések és megpróbáltatások ellenére sem veszítheti el értelmét.

A kisregény hőse hétköznapi ember, Szokolov gépkocsivezető. Ő maga mondja el közvetlen hangon az írónak azt a tengernyi szenvedést, amelyet a háború okozott. A folyópar-

ti kezdő- és zárókép között eltelt időben pereg le előttünk drámai erővel Andrej Szokolov megpróbáltatásokkal teli sorsa.

Megjárja a front, a hadifogság poklát, de mindig és mindenkor ember marad. Szenvedéseinek ezzel azonban koránt sincs vége. A legnagyobb megpróbáltatások ezután szakadnak rá. A sors valóban mindentől megfosztja Szokolovot, amiért élni érdemes. A tragédia mégis a kétségbeeséssel, a pusztulással szemben az élet erejének, az ember legyőzhetetlenségének a hirdetésével zárul.

Az *Emberi sors kisregény,* vagyis az elbeszélés és a regény terjedelme közötti nagyságú prózaepikai mű, regényre jellemző kidolgozott eseménysorral, de annál sűrítettebb, feszültebb ábrázolási móddal.

1. Fejtsétek ki, miért hatásos írói megoldás, hogy a főhős maga beszéli el élete történetét!
- Mondjátok el, hol és miképpen találkozik az író Szokolovval! Milyen mozzanatok teremtik meg a beszélgetés közvetlen, őszinte légkörét?
- Állapítsátok meg, milyen összefüggést láttok a főhős sorsa és a bevezető tájleírás között!
- Vegyétek számba *Szokolov külső tulajdonságait!* A jellemzés melyik mozzanatával sejteti az író a tragikus életsorsot?
- Miért küldi el Szokolov játszani a kisfiút, mikor életsorsának elbeszélésébe kezd? Hol kap ez a mozzanat a regényben majd mélyebb értelmet?
- Mire ad lehetőséget a hősnek az, hogy életsorsát visszaemlékezésképpen mondja el? Bizonyítsátok ezt egy-egy jellemző részlet alapján!
- Beszéljétek el Szokolov háború előtti sorsát!
- Milyen megpróbáltatásokat kell átélnie a fronton, a hadifogság poklában?
- Miről vall szökési kísérlete?
- Mondjátok el, milyen hősi vonások találhatók Szokolov jellemében!

2. Milyen hatással van rá családja elvesztésének híre? Keressétek meg azokat a képes kifejezéseket, amelyek leginkább kifejezik megrendültségét!
- Magyarázzátok meg, hogy az író miért itt szakítja félbe az emlékezés folyamatát, s mit fejez ki a közbeiktatott tájleírással!
- Mondjátok el, hogyan veszíti el utolsó reményét is Szokolov, s miért különösen tragikus ez az újabb sorscsapás!
- Állapítsátok meg, hogy a főhős lelkiállapotának megrendítő pillanataiban miképp él az író az *igeidőváltás, a mondatfajták, az írásjelek* kifejező erejével!
3. Mi adott új életcélt kínzó társtalanságában Szokolovnak?
- Ki volt Ványuska, s hogyan került Urjupinszkbe?
- Miért megindítóan szép a kisregény lírai lezárása?

***

1. Az *Emberi sors* című kisregényből film is készült. Ha sikerül megtekintenetek a filmet, beszéljétek meg, hogy milyen sajátos kifejező eszközökkel keltette életre a film Szokolov sorsát!
2. Miért érzitek a szenvedés és a tiltakozás kifejező alkotásának Zadkine (1890–) *A leromlott város* című szobrát? A kisregény melyik képe idéződik föl bennetek a szobor láttán?
3. Langer Klára művészi fotója, az *Elhagyott gyermek* 1945-ben készült Budapesten. Hogyan fejezi ki a kép a gyermek szomorú egyedüllétét, elhagyatottságát? Mondjátok el azt is, milyen azonos érzések, gondolatok merülnek fel bennetek Ványuska és az „elhagyott gyermek" nyomán!

Langer Klára: Elhagyott gyermek

„EMBER LENNI MINDIG, MINDEN KÖRÜLMÉNYBEN"

ÖSSZEFOGLALÁS

Fejezetünk Arany János-mottója talán sohasem volt annyira időszerű, mint éppen abban a korban, amelyről olvasmányaink oly művészi erővel szóltak. Az ország ebben az időben nem a boldogság és a jólét paradicsomkertje, mint ahogy azt az úri vezetés hirdeti, hanem a hárommillió koldus országa, ahol „egy krajcár mindig hiányzik." A bajt csak tovább tetőzi az első világháború, amely nemcsak milliónyi életet sodor el, hanem a várva várt forradalmat is. Ezért kiált föl kétségbeesetten Ady: „Óh, forradalmak, miért késtek?"

Az emberibb élet utáni sóvárgásnak ebbe a légkörébe tör be az orosz forradalom híre, amely egyszeriben felszítja a hamu alatt parázsló forradalmi tüzet. Kitör az őszirózsás forradalom, majd megszületik a Tanácsköztársaság.

A forradalmak bukásával azonban semmivé foszlanak a szép tervek és álmok. A hatalomra jutott ellenforradalom véres állapotokat teremt. Sortűz, börtön, üldöztetés jár nyomában. A hit azonban az emberi eszmények mellett megmarad „mindhalálig." Ahogy keményedik a fasizmus előretörésével „ez a kovácsolt hideg /e villanó, e kés-idő", úgy erősödik fel újra irodalmunkban a forradalomvárás hangja, az emberibb holnap diadalának reménye. Ez a hit ad erőt a második világháború embertelenségében és szörnyű megpróbáltatásaiban is, bízván abban, hogy majd „egyszer béke lesz".

A nemzet lelkiismereteként megszólaló íróink, költőink „az igazság kimondásával", „pörös szájjal" és emberien „tiszta szóval" adtak hírt a kor, a 20. század első felének sötét valóságáról. Emberséget hirdetve a legembertelenebb körülmények között is.

Kérdések, feladatok

1. Kiket ismertünk meg a 20. század írói, költői közül ebben a témakörben? Milyen műfajú műveket olvastunk tőlük?
2. Fejtsétek ki, milyen összefüggés van a fejezetcím és a megismert írók, költők törekvései között! Idézhetitek egy-egy jellemző vallomásukat is!
3. Mely alkotásokkal jellemeznétek leginkább a fasizmus embertelen világát?
4. Milyen fontos *társadalmi problémák és életsorsok* tárulnak elénk a fejezet olvasmányaiban?
5. Állapítsátok meg, hogy a fejezetben közölt képzőművészeti alkotások mutatnak-e összefüggést a témakör olvasmányaival!
6. Csoportosítsátok az elbeszélő művek megismert hőseit! Kik voltak a legvonzóbbak, és kik a legellenszenvesebbek? Véleményeteket indokoljátok is meg!
7. Mutassátok be a fejezet *gyermekszereplőit* egy-egy jellemző rész kifejező felolvasásával! Állapítsátok meg azt is, milyen jellemzési módot használt az író!
8. Elemzéssel tárjátok fel, hogy miben rejlik a *Hét krajcár*, *A bogár*, az *Egy fillér* záróképének művészi hatása!
9. Ismertessétek a *Légy jó mindhalálig* és az *Emberi sors* szerkezeti felépítését!
10. Hogyan csoportosítanátok a témakör lírai alkotásait? Adjatok találó címet is az egyes csoportoknak! Lehet versidézet is!
11. Elevenítsétek fel azokat a verseket, amelyekben a népköltészet megtermékenyítő hatását éreztük!
12. Milyen költői képek ragadtak meg benneteket legjobban a tanult vagy olvasott József Attila- és Radnóti-versekből? Indokoljátok is meg, hogy miért!
13. Válasszátok ki azt a József Attila- vagy Radnóti-verset, amelyik legjobban tetszett nektek! Választásotokat a vers elemzésével bizonyítsátok!

***

1. Rendezzetek szavalóversenyt a könyv nélkül megtanult versekből! Állapodjatok meg abban is, milyen szempontok alapján értékelitek majd a versmondást!
2. Keressétek meg a könyvtárban Móriczon és József Attilán kívül a témakör többi írójának önéletrajz jellegű műveit! Ismertessetek ezekből egy-egy jellemző, sokatmondó epizódot!
3. Állítsatok össze egy színes, érdekes *tablótervet,* amely sok idézettel, rajzzal és képanyaggal mutatja be a tanult kor irodalmát! Vitassátok meg ezeket az elképzeléseket az órán! A legsikerültebbet közös munkával el is készíthetitek a szaktanterem számára.
4. Tartsatok *ünnepi műsorórát* a témakör irodalmából! Az összekötő szöveg és a bemutatásra kerülő irodalmi anyag mellett képzőművészeti és zenei szemléltetésre is gondolhattok.

Dráma és színjáték

„Miénk a hatalom
Az emberszív felett:
Idézni egyaránt
Mosolyt vagy könnyeket.
Mi szép, mi szép, mi szép
A mi föladatunk!
Legyünk büszkék reá,
Hogy szinészek vagyunk."

(Petőfi Sándor: Szinészdal)

I.

A lírai és epikai alkotások után most egy harmadik műnemmel, a *drámairodalommal* ismerkedünk meg, amely különösképpen összefügg a *színház világával.* A nagy *drámaírók* mindig is jól ismerték a színpadi művészet lehetőségeit és követelményeit. *Shakespeare* (ejtsd sékszpír), a drámairodalom óriása a londoni Globe (ejtsd glób) színház igazgatója volt. *Katona József,* a *Bánk bán* szerzője diákként ismerte meg a színjátszást, statisztaszerepekben játszott a pesti magyar színtársulatnál. *Csokonai* nemcsak színpadi játékokat írt, hanem azokat maga rendezte és adatta elő tanítványaival. „Minden idők legnagyobb vígjátékírója", *Molière* (ejtsd molier) pedig színész, rendező és színigazgató volt egy személyben.

A drámairodalom és színjátszás szoros kapcsolata azonban korántsem azt jelenti, hogy egyenlőségi jelet tehetnénk *dráma* és *színjáték* közé. A dráma írott, nyomtatott irodalmi alkotás, a színjáték pedig a színművészet által előadott mű. A drámával így egyrészt *olvasóként,* másrészt *nézőként* is megismerkedhetünk. A befogadás mindkét módja megköveteli azonban, hogy először is a *dráma legjellemzőbb sajátságaival, alkotóelemeivel* legyünk tisztában.

A dráma görög eredetű szó, *cselekvést* jelöl. Az elnevezés arra utal, hogy a dráma egyik meghatározó eleme az epikánál jóval sűrítettebb, sodróbb lendületű, egyenesebb vonalú *cselekmény.*

Olykor a drámai cselekményben a főhelyet az *összeütközés,* a *konfliktus* foglalja el, ez a mű központi magja.

Mindennek a megjelenítésére, ábrázolására a drámának egyetlen eszköze van: a *párbeszéd,* a *dialógus,* ritkábban a *monológ.* A dialógusoknak (a dikcióknak) kell a cselekvéseket (az akciókat) kiváltaniok a szereplőkből, s ugyanakkor érzelmeiket, gondolataikat, törekvéseiket is kifejezniök. Emellett a beszéltetés *stílusa* is fontos módja a jellemzésnek.

Jelentős alkotóeleme a drámának a *jellem* is, amelyet kiélezettség, fokozott szenvedélyesség, feszültség jellemez. A

drámai jellem jó vagy rossz tulajdonsága éppen ezért sokkal szembeötlőbb az epikaiénál, a drámai hős egy-egy tipikus, uralkodó vonása könnyebben megállapítható.

A dráma térben és időben korlátozott. Így az események, a szereplők magatartásának és egymáshoz való viszonyának fokozatos kibontása szigorú rendezettséget, célratörő **szerkezeti fölépítést, kompozíciót** követel. Előfordul, hogy a drámaírók a dráma elé *prológust* vagy a végéhez *epilógust* (utójátékot) illesztenek.

A dráma *külsőleg* felvonásokra és jelenetekre tagolódik. Egy felvonásban annyi jelenet van, ahányszor a színen a szereplők száma változik. A szín (a drámai cselekmény színtere) rendszerint egybeesik a felvonással, de előfordulhat, hogy egy felvonás több színre oszlik, vagy több felvonás játszódik le egy színen.

Ahogy a lírai vagy epikai alkotások, úgy a drámai művek sem egyformák. Fejezetünk Petőfi-idézete a drámaírásnak két alapformájára utal. Az egyik a *tragédia,* amely megrendülést, „könnyeket", katarzist (megtisztulást) vált ki, a másik a *vígjáték,* amely viszont komikus hatást, „mosolyt" idéz elő. A tragédia ugyanis valamely magasztos ügyért folytatott harcot vetít elénk. Hőse súlyos konfliktusba kerül környezetével, s rendszerint el is bukik. Bukása mégis felemelő, mert az emberi nagyság, a küzdő ember megtestesítőjeként áll előttünk. A komédia viszont kisszerű emberek, illetve kicsinyes emberi tulajdonságok összeütközésére épül, s az összecsapás többnyire szerencsésen oldódik meg. A komikum enyhébb módja a *humoros,* élesebb, kíméletlenebb formája pedig a *szatirikus* ábrázolásban ölt testet.

Kérdések, feladatok

1. Dráma és színpad kapcsolatára utal színházaink elnevezése is. Soroljatok fel néhányat, és magyarázzátok meg a névadás okát!
2. Fejtsétek ki, miért érezzük drámainak a *Kádár Kata*

vagy a *Kőmives Kelemenné* című népballadát, a *Hét krajcár* vagy *A bogár* című elbeszélést!

3. Mondjátok el, hogy Arany János *Toldi*ja mennyiben emlékeztet a drámai hősökre! A megismert epikus szereplők közül kiket tartanátok még ilyen hősöknek?
4. Soroljátok fel azokat a drámai műveket, amelyekkel színházi vagy televíziós élményetek során találkoztatok! A mű címe mellett tüntessétek föl a szerző nevét!
5. A drámaiság más művészeti ágakban is föllelhető. Magyarázzátok meg, miért érezzük Sadr szobrát és Beethoven *Sors-szimfóniá*jának fő témáját drámainak!

II.

A dráma fő jellegzetességei után ismerkedjünk meg a *drámai szöveg olvasásának és értelmezésének néhány alapvető tudnivalójával.* Ehhez a drámai műnem derűsebb fajtáját, a komédiát választjuk. Maga az elnevezés görög eredetű, a kómosz és az odé szó összetétele. Jelentése: mulatódal, amely arra utal, hogy a komédia is, akárcsak a tragédia, a kardalból fejlődött ki. A kiszemelt hét komédia írói – jóllehet – különböző történelmi korszakban éltek, alkotásaik egy szándékról tanúskodnak. *Shakespeare* szavaival élve, hogy *tükröt tartsanak mintegy a természetnek, hogy felmutassák az erénynek önábrázatát, a gúnynak önnön képét, és maga az idő, a század testének tulajdon alakját és lenyomatát.* Ezzel egybevágó gondolatot fogalmaz meg Molière is: *„A vígjáték feladata, hogy bemutassa az örök emberi hibákat, különösen korunk hibáit."* Megtoldhatjuk még ezt Gogol alkotásának közmondás-mottójával: *„Ne a tükröt átkozd, ha a képed ferde."*

A hét komédia tükre az egyéni és a társadalmi hibák, ferdeségek sokféleségét mutatja. Shakespeare a *Vízkereszt vagy amit akartok* c. művében a szerelem megszállottjain élcelődik, bölcselkedik, Molière a *Scapin*[3] *furfangjai*ban a fösvénységet és a balga hiszékenységet pellengérezi ki, Beau-

[3] Ejtsd: Szkapen

William Shakespeare

Molière (Jean-Baptiste Poquelin)[2]

Szigligeti Ede

Pierre-Augistin Ceron Beaumarchals[3]

[2] Ejtsd: Zsan Baptiszt Pokölen
[3] Ejtsd: Pier Ozsüszten Szöron Bómarse

marchais *A sevillai*[4] *borbély*ban a maradiságot, a tudatlanságot, a gyanakvást, a zsarnokoskodást ítéli el, Gogol *A revizor*ban az emberi ürességet, a hivatali korrupciót leplezi le, Szigligeti a *Liliomfi*ban az emberi hiúságon, nagyravágyáson, az előítéleteken csipkelődik, Csiky a *Buborékok*ban a hamis önszemléletnek, az úri erények látszatának üzen hadat, Déry pedig a *Talpsimogató*ban a mindenáron való érvényesülés, a karrierizmus ellen foglal állást. A nyomtatott drámai szöveg sajátságait, az értelmezés alapvető szempontjait ezekből a komédiákból vett részletek alapján világítjuk meg.

Ha kézbe veszünk egy drámát – például *Déry* művét –, annak első lapján a következőt láthatjuk, olvashatjuk:

Talpsimogató
Diákcsíny egy felvonásban

Személyek

Okos Elemér	
Kati	
Rendes Péter	egyetemi diákok
Tisztes Pál	egy tanulócsoport
Pettyes Jenő	tagjai
Ilus	
Eszter	
Klári	
Baba	
Altiszt	

Történik: napjainkban
Szín: a pesti egyetem egyik tanulószobája, padokkal, katedrával. Balról ajtó nyílik a folyosóra, amelynek az ajtó mögött húzódó részlete is látható, jobbról is ajtó. Miután a függöny felmegy, Kati és Ilus bejön a színre, Ilus jobbról, Kati futva a folyosón s a baloldali ajtón át, a középen összetalálkoznak.

[4] Ejtsd: szevijai

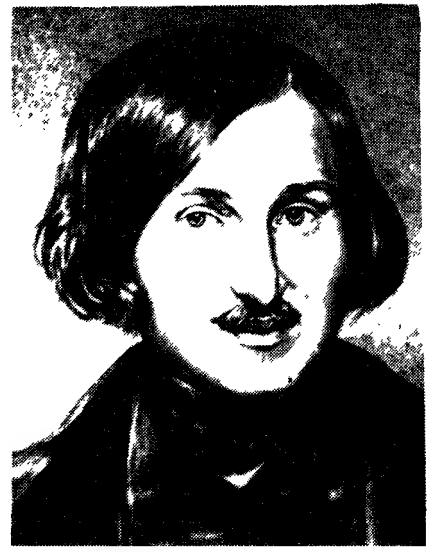

Nyikolaj Vasziljevics Gogol

Csiky Gergely

Déry Tibor

Előfordulhat, hogy a szereplők puszta felsorolásán kívül az író jellemzi is alakjait, éppúgy, mint az elbeszélő műfajban. Ezt teszi – a darab kezdetén – *Gogol* is:

„A POLGÁRMESTER: szolgálatban megöregedett ember, akinek megvan a magához való esze. Megvesztegethető, de igen adja a szolídat. Komoly, sőt fontoskodó, nem beszél sem túl hangosan, sem túl halkan; nem túl sokat, nem túl keveset. Minden szavának súlyt ad. Arcvonásai durvák és kemények: látszik, hogy legalul kezdhette a nehéz szolgálatot. Gyorsan vált át ijedségből örömre, alázatból pöffeszkedésre, mint a közönséges lelkű emberek általában. Egyenruhát és magas szárú sarkantyús csizmát visel. Egyenruháján zsinórozás, melyekre a kitüntetéseket szokás aggatni. Rövidre vágott haja őszes."

A tájékoztató jellegű, az elképzelést, az értelmezést is elősegítő szerzői szöveg, utasítás után magának a drámának a közlése következik. Most *Csiky Buborékok* című műve legyen a példánk:

Első felvonás

Terem. Fényűző bútorzat. A fenékszínen két nagy ajtó: az egyik a főbejárás, a másik egy nagy terembe nyílik. Jobbra, balra ajtó. Balra ablak.

Első jelenet
Solmay, Relli

Balfelől hosszas, erős csengetés hallatszik

SOLMAY *jő jobbról.* Micsoda kolompolás ez megint?

RELLI *futva jő a középről.* A nagyságos asszony és a kisasszonyok öltözködnek a mai estélyre. *El balra.*

SOLMAY *magában.* Vagy úgy! Öltözködnek? Ez a nő életének legszebb, legmagasztosabb, legszentebb pillanata, mint a feleségem szokta mondani. *Balról Szidónia szava hallatszik: „Relli, a csipkéimet".* A feleségem hangja! Akkor is üldöz, ha nem látom. Mikor lesz már pihenésem? *A pamlagra veti magát.*

Az idézett részletben kétféle típusú szöveggel találkozunk. Az egyik szövegtípusnak, a dőlt betűvel szedettnek a szerepe a tájékoztatás (műfaji megjelölés, a színhely, az idő jelzése, a szereplő személyek felsorolása, a felvonásokat, jeleneteket jelző számok, a megszólalók neve, zárójelben közölt utasítások), s ennélfogva szorosan nem is tartozik a műhöz. A másik, az álló betűs szöveg: a szereplők megszólalásának sora. Ez a drámai mű lelke, lényege. Ez tudat velünk mindent. Ebből következtetünk a szereplők érzéseire, gondolataira, jellemvonásaira, de helyzetükre, egymáshoz való viszonyukra is. Sőt ennek alapján mondunk ítéletet is: rokonszenvesnek vagy ellenszenvesnek, értékesnek vagy súlytalannak tartva a dráma hőseit. A drámai dialógusról ezért mondhatjuk, hogy sokkal feszesebb, telítettebb az epikai párbeszédnél. Ennek bizonyítására elemezzük is a legutóbb említett példánkat!

Nyolc röpke mondat hangzott el a *Buborékok* indító jelenetében, hét az egyik és egy a másik szereplő szájából. Mégis mennyi mindent megtudunk belőle! Megtudjuk, hogy Solmay fáradt, zaklatott ember lehet. A csengetést is elviselhetetlen zajnak, *„kolompolás"*-nak minősíti. A mondatában előforduló *„megint"* még azt is sejteti velünk, hogy zakla-

tottsága nem pillanatnyi állapot csupán, hanem állandó meghatározója lehet életének. Azért is csattan fel oly idegesen, türelmetlenül: *„Micsoda kolompolás ez megint?"* Nyugalomra, pihenésre vágyna. A másik szereplő lihegő, kapkodó szavai viszont elárulják, hogy ez lehetetlen. *„A nagyságos asszony"* meg *„a kisasszonyok" „estélyre"* készülnek. Relli megszólalása nemcsak az úri környezetre utal, hanem önmaga helyzetét és a többi szereplőhöz való viszonyát is tisztázza. Sőt további töprengésre készteti Solmayt. Rövid monológjából már belső érzéseiről, gondolatairól értesülünk. *„Vagy úgy! Öltözködnek?"* – mondja önmagában. Gúnyos, ironikus megjegyzéseiben megvillan ítélete, véleménye is, akárcsak – előre mutató mozzanatként – felesége jellemzésében. Ő ugyan még nem lépett színre, de elképzelhetjük, hogy akinek az öltözködés *„a legszentebb"* annak csak a külső pompa, ragyogás lehet az életeleme. Solmay félelmének, zaklatottságának (vagy gyávaságának), a kettőjük közti feszültségnek ez az életmód lehet a mélyebb oka. Nem véletlenül mondja feleségéről, hogy *„akkor is üldöz, ha nem látom."* Költői kérdésként elhangzott utolsó mondatát – *„Mikor lesz már pihenésem?"* – ezért is érezhetjük őszinte óhajnak. Talán egy kicsit kétségbeesésnek is.

Különbség *forma és hangvétel* vonatkozásában egyaránt előfordulhat drámai szöveg és szöveg között. Így beszélhetünk verses és prózai *drámáról*. Mindkettő nyelvét nagyfokú tömörség és kifejező erő jellemzi, sőt a verses dráma stílusa nagyon is közel áll a költői nyelvhez. A következő két jelenet mind a forma, mind a hangnem tekintetében meggyőzően érzékelteti a különbségeket is. Az egyik: *Shakespeare Vízkereszt* című művéből, a másik: *Gogol A revizor* című alkotásából vett részlet.

Harmadik felvonás
3. szín

Utca. Antonio és Sebastian jön

SEBASTIAN Nem akartam terhedre lenni, ám ha
A fáradságban kedvedet találod,
Tovább nem is ellenkezem veled.

ANTONIO Nem hagyhattalak el. Szívem sugalma
Acél paranccsal ösztökélt utánad,
És nemcsak mert szeret (bár ez is
Elég ok bármily hosszú útra kelnem!)
Aggódtam is érted, nem ér-e baj,
Hisz idegen vagy itt és ez az ország
Rideg ahhoz, akinek se barátja
Se vezetője. Így az alapos
Féltés és a készséges szeretet
Együtt hozott utánad.

SEBASTIAN Hű barátom,
Lásd, én ezért csak hálát adhatok,
Hálát és újra hálát, mert a jótett
Jutalma gyakran ily divatjamúlt pénz.
Volnék bár olyan gazdag, mint a lelkem;
Bővebben is fizetnék. – Merre tartunk?
Megnézzük a város emlékeit?

ANTONIO Holnap, uram. Előbb szállást keressünk.

SEBASTIAN Nem vagyok fáradt, s messze még az éj
Hadd gyönyörködjék előbb szemünk
A kincsekben és romokban, amelyek
E város hírességei.

ANTONIO Bocsáss meg.
Nekem veszélyes erre kóborolnom.
Volt némi kis vitám egykor a herceg
Gályáival, ott kinn a tengeren,

S erről, megvallom, vajmi bajosan
Tudnék felelni, ha véletlenül
Elfognak itt.

SEBASTIAN Sok emberét megölted?

ANTONIO Nem ilyen véres vétek az enyém,
Bár viszonyok s viszály elég okot
Adhattak volna rá, hogy vérre menjünk.
Elsimíthattam volna az ügyet
Azóta, ha megtérítem a zsákmányt,
Mint a többiek tették városunkban
Az üzlet érdekében. Egyedül
Én nem alkudtam, s most bizony keményen
Fizetnének érte.

SEBASTIAN Ne mutatkozz
Akkor ilyen nyíltan!

ANTONIO Nem is tanácsos.
Fogd, itt az erszényem. Legjobb a szállás
Az Elefánt-ban, odalenn a déli
Külvárosban. Míg sétálsz, én előre
Megyek és étket rendelek.

SEBASTIAN S az erszény?

ANTONIO Hátha megtetszik valami, amit
Meg is szeretnél venni; úgy hiszem,
Ilyesmire most nálad nem telik.

SEBASTIAN Egy óráig hát kincstartód leszek.

ANTONIO Az Elefánt-ban!

SEBASTIAN Ott találkozunk!

(Mindketten el)

A *Színház és Mozi* c. folyóirat címlapja, 1954. május 28. (A címlapon Déry: *Talpsimogató*-jának jelenete).

Negyedik felvonás
Tizenötödik jelenet
Előbbiek és a polgármester

POLGÁRMESTER *(lélekszakadva/jön)* Kegyelmes uram! Ne tegyen tönkre! Könyörüljön rajtam!

HLESZTAKOV Mi van magával?

POLGÁRMESTER Ezek a boltosok . . . Csak sápítoznak itt a kegyelmes uram fülébe . . . Becsületszavamra, fele se igaz! Ők a tolvajok, ők csalják a népet! Az altisztné is hazudott, dehogy vesszőztettem én meg. Ő vesszőzte meg magát.

HLESZTAKOV Forduljon föl, bánom is én az altisztnét.

POLGÁRMESTER Ne higgyen nekik! Szemenszedett hazugság minden szavuk! Egy csecsemő nem hinne ezeknek. Hazug mind egy szálig – akárki megmondja a városban. Bátorkodom kijelenteni kérem: olyan zsivány banda, mint ezek, még nem volt a föld hátán.

ANNA ANDREJEVNA Tudod, milyen tisztesség érte a házunkat? Ivan Alekszandrovics megkérte a leányunk kezét.

POLGÁRMESTER Mi? Mi az?... Mamuskám, te félrebeszélsz. Ne méltóztassék haragudni, kegyelmes uram, a feleségem egy kicsit olyan habalygós. Szegény anyjától örökölte.

HLESZTAKOV Pedig úgy van, ahogy mondta: megkértem a lánya kezét. Szeretem.

POLGÁRMESTER Kegyelmes uram, én nem hiszek a fülemnek.

ANNA ANDREJEVNA De mikor ő mondta.

HLESZTAKOV A legkomolyabban mondom. Úgy szeretem, hogy meg tudnék őrülni érte.

POLGÁRMESTER Nem, nem hihetem... nem vagyok méltó ilyen tisztességre.

HLESZTAKOV Ha nem adja nekem Marja Antonovnát – én nem tudom, mit teszek... én mindenre képes vagyok...

POLGÁRMESTER Kegyelmes uram! Tréfálni méltóztatik...

ANNA ANDREJEVNA Mint a szamár! Hányszor mondjuk már?

POLGÁRMESTER Nem merem elhinni.

HLESZTAKOV Adja nekem! Adja nekem! Egy kétségbeesett ember kéri . . . Egy mindenre elszánt ember . . . Ha főbe lövöm magam, önt törvény elé állítják!

POLGÁRMESTER Szentisten! Testem-lelkem ártatlan az egész dologban . . . Ne méltóztassék rám haragudni! Kegyeskedjék úgy tenni, ahogy excellenciádnak méltóztatik . . . Bocsánat, olyan a fejem, már azt se tudom . . . Én még soha életemben nem voltam ilyen hülye.

ANNA ANDREJEVNA Legalább áldd meg őket.

(Hlesztakov hozzálép Marjával együtt)

POLGÁRMESTER Az isten áldjon meg benneteket – én ártatlan vagyok. *(Hlesztakov megcsókolja Marját, s az visszaadja a csókot. A polgármester csak nézi őket)* Mi az ördög! Hát csakugyan a vőlegénye! *(Kiabál, ugrál örömében)* Csókolóznak! Istenuccse csókolóznak! Hej Anton, Anton! Hej, polgármester uram! Micsoda fordulat!

A dráma nyelve, az írói hangnem éppúgy a jellemábrázolást szolgálja, akárcsak a cselekmény érdeklődést, fokozást, feszültséget teremtő bonyolítása. A negatív emberi tulajdonságok, vonások leleplezésének viszont leghatásosabb eszköze, ha azokat az író nevetségessé teszi. A vígjátékban ez kétféleképpen is történhet: komikus helyzetek, illetve jellemek teremtésével. A helyzetkomikumban a külső körülmények következtében válik nevetségessé a hős, a jellemkomikumban pedig saját belső tulajdonságai teszik azzá. Il-

Színpadkép a Madách Színház *Liliomfi* előadásából (1950)

lusztráljuk is nyomban a komikum mindkét formáját Szigligeti *Liliomfi,* illetve Molière *Scapin furfangjai* című vígjátékából vett jelenetek segítségével:

Első felvonás
(Két szoba, egyik Camilláé, másik Liliomfié. Mindkét szobában hátul ablak, oldalajtók bejárásul. A válaszfalon zárt ajtó.)

Harmadik jelenet
Camilla, Liliomfi

CAMILLA Igen bátortalan; pedig szeret, bizonyosan szeret: a színpadról mindig rám nézett.

LILIOMFI Hogy adjam tudtára, hogy szeretem? A színpadról gyakran néztem rá; de ő lesüté szemeit, természetesen, mert a mámi is mellette ült.

CAMILLA Vajon nem ment-e el? Senki sem lát. *(Az ajtóhoz közeledik.)*
LILIOMFI Megnézem, vajon ő az? *(Az ajtóhoz megy, mindketten egyszerre teszik szemeiket a kulcslyukhoz.)*
CAMILLA Ah! Itthon van – átnéz! *(Elugrik.)*
LILIOMFI Fekete szem – ő az! – Átnéz – ő az! – Diadal! *(Sóhajt.)*
CAMILLA Sóhajt, értem sóhajt! *(Sóhajt.)*
LILIOMFI Visszasóhajtott! Óh ez az ajtó! –
CAMILLA Valami ürügy alatt megszólítom. – *(Kopog.)*
LILIOMFI Kopog – ő kopog! *(Visszakopog.)*
CAMILLA Liliomfi úr!
LILIOMFI *(hátrál).* E hang?! – A szem ugyan a Mariskáé volt – de a hang s a kéz az Esaué?
CAMILLA *(Odahajlik.)* Kérem, mit játszanak ma?

Harmadik felvonás
Harmadik jelenet
Zerbinette, Géronte[5]

ZERBINETTE *(nem látja Géronte-ot, nevet).* Hahaha! Hadd veszek lélegzetet!
GÉRONTE *(nem látja Zerbinette-et félre).* Ezért megfizetsz, esküszöm!
ZERBINETTE *(nem látja Géronte-ot).* Hahahahaha! Ez aztán a mulatságos történet. A vén hólyag.
GÉRONTE Nincs ebben semmi mulatságos! Ne nevessen!
ZERBINETTE Tessék? Mit mondott, uram?
GÉRONTE Azt mondom, hogy ne csúfolódjék velem!

[5] Ejtsd: Zerbinett, Zseron

ZERBINETTE Önnel?
GÉRONTE Velem.
ZERBINETTE Ki akar önnel csúfolódni?
GÉRONTE Hát akkor minek nevet a képembe?
ZERBINETTE Egyáltalán nem magán mulatok, egy történ, amit az imént hallottam, hát olyat még soha életemben! Nem tudom, azért tetszik-e úgy, mert magam is benne vagyok a dologban. Soha még ilyen agyafúrt csínyt nem hallottam, mint ezt, amivel egy fiú kivágta az apjából a pénzt.
GÉRONTE Egy fiú? A pénzt? Az apjából?
ZERBINETTE Abból. Ha kicsit rábeszél, szívesen elmesélem, az efféle tréfa úgyse marad soká titok. A sors úgy akarta, hogy cigányok közé kerüljek, akik faluról falura vándorolva jövendőt mondanak, s más egyébbel is foglalkoznak. Mikor ebbe a városba értünk, egy fiatalember meglátott, s szerelmes lett belém. Ettől a perctől követett, mint az árnyék s akár a többi fiatalember, az elején ő is azt hitte, elég ha járatja a száját, az első szóra megkap mindent; hanem a büszkeségem kissé helyrebillentette az eszét. Felfedte szenvedélyét azoknak, akik őriztek, s rávette őket, hogy bizonyos összegért adjanak át neki. Csak az volt a bökkenő, hogy szerelmesem, mint a legtöbb előkelő fiatalember, éppen szűken állt pénz dolgában. Az apja ugyan gazdag, de fösvény, fogához veri a garast, nincs ennél undokabb ember a világon. Várjon csak, talán eszembe jut a neve. Ej, no! Segítsen csak! Nem ismeri ezt a zsugorik

zsugoriját? Hiszen ujjal mutogat rá az egész város.

GÉRONTE Nem én.

ZERBINETTE A neve valami ron . . . ronte . . . or . . . Oronte. Nem Gé . . . Géronte! Igen, Géronte! Ez az! Ez az a piszkos fráter, most megvan! Ez az a gazfickó, akiről beszéltem. De hogy visszatérjek a mesénkre, a mi embereink ma·el akarták hagyni a várost, s az én szerelmem pénz híján elveszített volna, ha nem segít neki a szolgája, aki kihúzta a pénzt a papából. A szolga nevét jól tudom; úgy hívják: Scapin. Páratlan ember, méltó minden dicséretre!

GÉRONTE *(félre).* Óh, a zsivány!

ZERBINETTE Íme, milyen csellel szédítették meg azt a tökfejt! Ha, ha, ha, ha! Ha csak rá gondolok, megszakadok a nevetéstől. Ha, ha, ha! Elment ahhoz a kutya fösvényhez, ha, ha, ha, és azt mondta, hogy amíg a fiával a kikötőben sétált, hi, hi, hi, észrevettek egy török gályát, ahová meghívták őket. És hogy egy ifjú török vendégül látta őket, ha! és amíg ettek, a gálya kifutott a tengerre, és a török őt küldte vissza egyedül egy csónakban, azzal, hogy mondja meg a gazdája apjának, elviszi a fiát Algírba, ha nem küld neki tüstént ötszáz tallért! Ha, ha, ha! Képzelje el azt a hülyét, azt a mocsok frátert, azt a nyavalyást, hogy kezd aggódni, milyen csudálatos harcot vív lelkében az apai szeretet és a fösvénység. Ötszáz tallér neki annyi, mint ötszáz tördöfés! Ha, ha ha! Nem tudja rászánni magát, hogy kivág-

ják belőle a pénzt, kínjában száz nevetséges módot eszel ki, hogy szabadíthatná meg a fiát. Ha, ha, ha! A törvényt küldené a tengerre a török gálya után! Ha, ha, ha! Arra kéri a szolgát, ajánlja fel magát a fia helyett, amíg ő összeszedi azt a pénzt, amit eszeágában sincs megadni. Ha, ha, ha! Hogy megszerezze az ötszáz tallért, elkótyavetyélne négy vagy öt ócska ruhát, ami nem ér harminc tallért sem. Ha, ha, ha! A szolga ismételten értésére adja, milyen arcátlanok az indítványai, s ő minden megjegyzésére azt hajtogatja fájdalmasan: de mi az ördögöt keresett azon a gályán! Átkozott gálya! Zsivány török! Végre ezer huzavona után, végtelen sóhajtozás, nyögések után... De úgy látom Ön nem is nevet a történeten. Mit szól hozzá?

GÉRONTE Azt, hogy a fiatalember kötélrevaló gazember, akit az apja megbüntet majd a csínytevésért, hogy a cigánylány rosszhiszemű és szemtelen, ha megrágalmaz egy becsületes embert, hogy az apja majd megtanítja őt is, miképpen kell tisztességes családok gyermekeit elzülleszteni, s hogy a szolga utolsó zsivány, akit Géronte még ma akasztófára juttat.

A *cselekvések* a drámában tudatosan szervezett *cselekménysorozat* formájában rendeződnek el. Ebben a folyamatban különös hangsúlyt kap az *expozíció* (a bevezetés), amelyből az egész történet kibomlik. Itt szerzünk tudomást a szereplők határozott céljairól, törekvéseiről. Ezek ellentété-

Scapin furfangjai előadás a kecskeméti Katona József Színházban

ből adódik a *bonyodalom,* a *konfliktus,* amely cselekvésre készteti a szereplőket. Ennek igen gyakori eleme a vígjátékban a rászedés, a kijátszás, a becsapás, az álöltözet, a ruha- vagy szerepcsere. A ellenfelek között folyó küzdelem (akciósorozat) a sorsfordulót jelentő csúcsig fokozódik, majd végül is a feszültség a drámai igazságszolgáltatással feloldódik. A vígjátékban ez mindig a negatív hősök felsülését jelenti. Nézzük meg a drámai cselekmény menetét, szerkezetét. *Beaumarchais A sevillai borbély* című vígjátéka alapján, amelyet Rossini vígoperája tett világszerte halhatatlanná:

	HÁROM FELVONÁS	
EXPOZÍCIÓ	KÜZDELEM: AKCIÓSOROZAT	MEGOLDÁS
Bartalo házasságot tervez gyámleányával *Rozinával,* akit bezárva tart házában *Almaviva* nőül akarja venni a szeretett leányt	KONFLIKTUS Szövetségese: *Don Bazilio* → (megbízatások) Szövetségese: *Figaro* → (cselszövések)	Terve meghiúsul. Megszabadul gyámja börtönéből. Elnyeri kezét, s boldogok lesznek.
	SZINHELY: Sevilla	IDŐ: Egy nap

A drámaírók tudatosan törekednek arra, hogy fokozott érdeklődést, kívánt feszültséget teremtsenek a befogadóban. Még az sem ritka, amikor az olvasót, a nézőt közvetlenül is megpróbálják bekapcsolni a darab, a játék szellemi áramkörébe. Ezt a célt szolgálják az ókori drámákban a prológusok, Molière vígjátékaiban előforduló utóhangok, a modern drámák narrátor szövegei, de a komikus darabok kiszólásai, a szereplők „félre", „súgva" jelzésű mondatai is. Déry a *Talpsimogató* indító jelenetében ezt a hagyományt követi:

ELSŐ JELENET
Kati, Ilus

KATI *meghajol a közönség felé.* Én volnék a Kati. Elsőéves bölcsészhallgató, magyar irodalom szakos. Három hónapja jöttem fel vidékről, most tanulom ki a nagyvárost. Pedagógus leszek, édes eszem, segíts meg! Ennek a darabnak én vagyok a hősnője, mivel a darab hőse, Okos Elemér bölcsészhallgató, nekem teszi a szépet. Azt hiszem feleségül megyek hozzá. Jaj be szép az élet!

ILUS *Meghajol.* Én Ilus vagyok, magyar szakos nyelvész, kultúrfelelős és – *elfintorodik* – költő. Kettőnk közül ő a szebbik, én meg az okosabb – *közönség felé, súgva* – meg ne mondják neki. De minek is a szép lánynak a sok ész, a csúnya meg hova jutna, ha ráadásul még az esze is sántítana. Nem baj, mindenki a maga módján boldogul. Ó, szépség, mérföldköves csizmácskában szaladsz a boldogság felé.

KATI *súgva a közönség felé.* Hogy irigylem az eszéért. Ó okosság, egy rossz papucsban is milyen gyorsan célhoz érsz! *Szembefordulnak egymással, megölelik, megcsókolják egymást.*

Kérdések, feladatok

1. Nézzetek utána a görög mitológiában, ki volt Dionüszosz, s kultuszának milyen ünnepi szokásai alakultak ki!
2. Ha a hét drámaíró közül valamelyiknek az életéről, munkásságáról szeretnétek röviden tájékozódni, lapozzátok föl a *Világirodalmi Kisenciklopédiát* (I–II. kötet, Gondolat Könyvkiadó, Bp. 1976.)!
3. A világirodalom két kiemelkedő drámaírójáról regényes életrajzot is olvashattok *Rónaszegi Miklóstól:* Shakespeare-ről *Színház az egész világ,* Molière-ről pedig *Keserű komédia* címmel.
4. Keressétek meg, hogy mit mond Hegedüs Géza *A költői mesterség* (Móra Könyvkiadó, Bp. 1978. [209. l.]) című könyvében a drámai költészet versformájáról!
5. Válasszatok szabadon egy művet a hét komédia közül! Az olvasásban, majd az ezt követő megbeszélésen is érvényesítsétek a drámaolvasás és szövegértelmezés ismertetett szempontjait! Vitassátok meg az olvasott mű alapján azt is, melyek a drámai mű fő jellegzetességei!

III.

A drámai mű világa nemcsak *olvasás* útján, hanem a *színházművészet* által is megelevenedhet. Sőt azt mondhatjuk, hogy a dráma élő valósággá, látható, hallható művé igazán csak a színpadon válik, ott kel életre, valóságos térben és időben, hús-vér emberekkel. A színház varázsa ebben az átalakulásban rejlik. Mint *nézők* úgy válhatunk ennek a varázslatnak tudatosabb értőivé, ha *megismerkedünk azzal, hogyan lesz a drámából színjáték.*

A színjáték *közösségi alkotás,* nagyon sok ember egybehangolt művészi munkájának az eredménye. Könnyen meggyőződhetünk erről, ha figyelmesen végigolvassuk az előadást hirdető plakátot vagy műsorfüzetet. Az együttműködés szervezője és legfőbb irányítója a *rendező.* Bár az elő-

adásra szánt darab kiválasztása, elbírálása a *dramaturg* dolga, mégis a rendező elképzelése, felfogása határozza meg, hogy az előadás mit hangsúlyozzon a műből, hogyan értelmezze, milyen mondanivalót, üzenetet közvetítsen a közönségnek.

A rendezői elvnek, elképzelésnek megfelelően történik a szereposztás, az egyes szerepekre leginkább alkalmas *színészek* kiválasztása. A darab a színészek és a rendező közös műhelymunkája nyomán, a *próbákon* alakul, formálódik. Itt tisztázódik az is, hogy a *színészi alakítás* a maga eszközeivel – megjelenésével, mozgásával, arcjátékával, hanghordozásával, mozdulataival – hogyan hitelesítse az író által elképzelt alakokat.

A színjáték nem nélkülözheti a *játékteret.* Ez nemcsak az a terület, amelyet a színészek „bejátszanak", hanem egyúttal a drámai cselekmény állandó vagy változó színhelye is. A *színpadképnek* ezt kell ábrázolnia, jeleznie vagy kifejeznie. A felsorolás három különböző megoldást jelent.

A színpadkép látható elemei közé tartozik a *díszlet,* vagyis az a képi látvány, amelyet a *díszlettervező* festett vagy épített elemekből, bútorokból, berendezési tárgyakból hoz létre. Itt említhetnénk meg azokat a tárgyakat is – szaknyelven *kellékeket* –, amelyeknek a cselekményben van valami szerepük, vagy a szereplők jellemzését egészítik ki. Ilyen például Gogol művében a kalapskatulya, amelyet a polgármester a revizortól való félelmében, zavarában csákója helyett a fejébe nyom. A komikus hatás mellett jelképes értelmet is tulajdoníthatunk neki.

Meghatározó szerepe van a színpadi képben a *jelmeznek* is. A ruha, az öltözék sok mindent elárulhat a szereplő jelleméből, de hangulatot is áraszthat, a környezetre is utalhat, sőt még a játék hangnemét is érzékeltetheti. Gondoljunk csak *Hlesztakov,* az álrevizor feltűnően divatos öltözékére, vagy *Scapin* vidámságot, könnyedséget sugárzó jelmezére, vagy *Szidónia* úri pompát, csillogást jelző kosztümjeire, vagy *Ilus* józanságot érzékeltető egyszerű hétköznapi ruhájára.

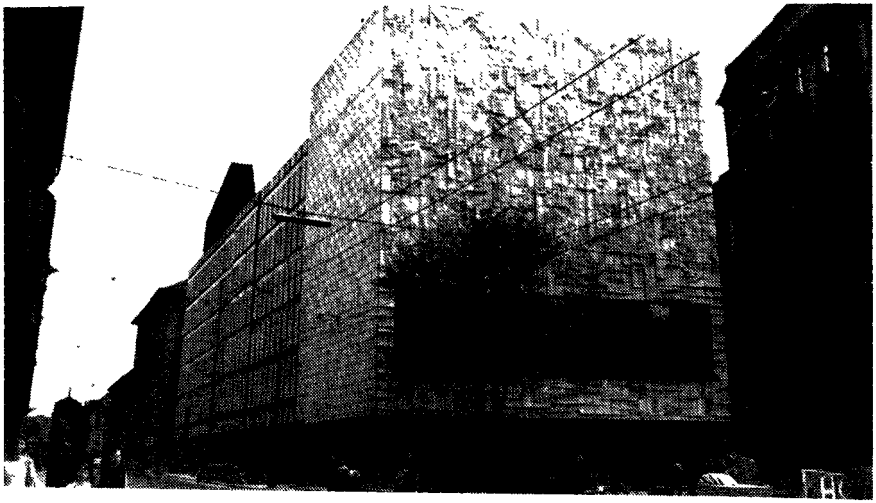

A Nemzeti Színház Budapesten

A jelmezzel függ össze, s azt egészítheti ki az *arc festése, maszkírozása* – idegen szóval *smink*elése. Különösképpen jelentős szerepe van a karikírozó maszkírozásnak a komédiákban.

Nem feledkezhetünk meg a látvány utolsó, de igen fontos tényezőjéről, a *világításról* sem. Elsődleges feladata, hogy láthatóvá tegye a játékot. Ennél azonban jóval többre hivatott. Elősegítheti az előadás hangulatának, légkörének érzékeltetését, a néző figyelmének irányítását, de súlyt adhat az elhangzott szavaknak, tagolhatja a játékot („fényfüggöny") vagy magát a játékteret is.

Hasonló szerepe lehet a művekben előforduló *dalnak* és *zenének* is. Jellemezheti a játék hangulatát, érzékeltetheti annak tagolását („nyitány", „közjáték", „hangfüggöny"), de aláfesthet vagy kifejezhet helyzeteket, lelkiállapotokat is, mint például *A sevillai borbély* vagy a *Vízkereszt* több jelenetében.

Sohasem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy

FELSŐBBEK ENGEDELMÉVEL
SZÍNJÁTSZÓ TÁRSASÁGUNK
ORBÁN TIBOR
RENDEZÉSÉBEN
ELŐ ÁD
EGY MULATSÁGOS VÍG
JÁTÉKOT 2 RÉSZBEN
EZEN NEVEZET ALATT:

EGY BOLOND NAP

avagy

FIGARO HÁZASSÁGA

Szerzette: **BEAUMARCHAIS ÚR**
Magyar nyelvre le fordította: **ILLYÉS GYULA ÚR**

Játszó személyek:

ALMAVIVA gróf, Andalúzia helytartója . . .	*VITAI ÚR*
GRÓFNÉ, a felesége	*HORVÁTH IBOLYA kisasszony*
FIGARO, a gróf inasa, a kastély háznagya	*HORVÁTH ÚR*
SUZANNE, a grófné első komornája, Figaro menyasszonya	*PATAKI ERZSI kisasszony*
MARCELINA, házvezetőnő	*LOSONCZY ARIEL kisasszony*
ANTONIO, a gróf kertésze, Suzanne nagybátyja, Fanchette apja	*CZEGLÉDY UR*
FANCHETTE, Antonio leánya	*OROSZ KLÁRI kisasszony*
CHÉRUBIN, a gróf első apródja	*KUNA ÚR f. h.*
BARTOLO, sevillai orvos	*VAJDA ÚR*
BAZILIO, a grófné zenetanára	*ÉLTES ÚR*
DON GUSMAN BRID'OISON, itélőszéki bíró	*TÓTH UR*
ÍRNOK, don Gusman titkára	*BAKODY ÚR*
AJTÓNÁLLÓ	*ÁRVA ÚR*
PÁSZTORFIÚ	*DÉVAI ÚR*
PEDRILLO, a gróf lovásza	*HÁROMSZÉKI ÚR*

A SZÍNTÉR KÉPEIT EL GONDOLTA: *NEOGRÁDY ÚR*

A JÁTSZÓ RUHÁKAT KI TALÁLTA: *HRUBY MÁRIA kisasszony*

A muzsikát Paisiello úr
és Dávid Gyula úr
szerzeményeinek összevegyítésével készítette:
LÁSZLÓ ENDRE ÚR

ELSŐ JÁTÉKNAP: AJKÁN 1980. április 19-én, szombaton este 7 órakor
VÉSZPRÉMBEN május 2-án, pénteken este 7 órakor

Színlap a veszprémi Petőfi Színház 1980-i előadásáról

díszlet, kellék, jelmez, maszk, világítás, dal és zene mindig *elválaszthatatlan az előadás egészétől, mondanivalójától,* akárcsak maga a színészi alakítás is.

A látható és hallható játék – jó színház esetében – csak azon fáradozhat, hogy életeligazító fontos üzenetet közvetítsen nézőinek, akiknek viszont úgy kell figyelniök és érezniök, mint akik nagyon is jól tudják, hogy ami a színpadon történik, az nemcsak nekik, hanem róluk és értük szól.

Kérdések, feladatok

1. Készítsetek díszlettervet az olvasott vígjáték egy-egy felvonásához!
2. Rajzoljátok le vagy írjátok körül, hogy milyen jelmezbe bujtatnátok a darab hőseit! Elképzeléseiteket indokoljátok is meg!
3. A szép, tiszta beszéd előfeltétele a hatásos, élvezetes előadásnak. Gyakoroljátok egy-egy jelenet alapján ezt is!
4. Némajátékkal is eljátszhattok egy-egy jelenetet. Ügyeljetek a mozgásra, az arcjátékra! Ehhez kitűnő ötleteket, hasznos tanácsokat találhattok Mezei Éva *Játsszunk színházat!* (Móra Könyvkiadó, Bp. 1979.) című könyvében.
5. Tartsatok olvasópróbát több szereposztásban az általatok kiválasztott jelenetből! Azután döntsétek el, kik a legalkalmasabbak közületek az egyes szerepekre! A jelenet jól kimunkált előadásával az év utolsó ünnepi műsoróráján szerepelhettek is.
6. Hacsak egy mód és lehetőség kínálkozik, tekintsetek meg közösen egy színházi előadást! Beszéljétek meg színházi élményeteket, és vitassátok meg azt is, hogy a színházművészet milyen sajátos eszközeivel kelt életre a látott darab!

Jelen idő

Ó, ember, a hitedet ne veszítsd el, őrizd meg a lélek nagy hitét:
Ki volna nálad nagyobb, nem lehetsz vágytalan, ne tűrd a szenvedést.
Ha kell, hát százszor újrakezdjük, vállalva ezt a legszebb küldetést,
mert a szabadság a legtöbb, amit adhat önmagának az emberiség!

(Juhász Ferenc: A tékozló ország)

NAPJAINKIG

Fejezetünk, a *Jelen idő* az új magyar irodalomba kíván betekintést nyújtani. Abba az irodalomba, amely a felszabadulás után, egy mozgalmas időszakban bontakozott ki. Ez a korszak – 1945-től 1956-ig – részben már történelem. Az 1957-es esztendővel induló évtizedek egészen napjainkig azonban még a „történelmi jelen idő" részei. A két szakasz *története* mégis *közös*, mert főszereplői is – Déry Tibor, Garai Gábor, Illyés Gyula, Juhász Ferenc, Kassák Lajos, Nagy László, Németh László, Örkény István, Sánta Ferenc, Váci Mihály, Weöres Sándor –, akikkel eddigi tanulmányaitok során megismerkedtetek, illetve e fejezetben majd találkozni fogtok, azonosak.

A „jelen" irodalma nem hagyhatja figyelmen kívül a határokon túli magyar nyelvű irodalmakat sem. Romániában, Csehszlovákiában és Jugoszláviában az első világháborút lezáró békeszerződés következtében nagyobb létszámú magyar kisebbség él, amely még a két világháború között létrehozta a maga nemzetiségi irodalmát. Ezekhez csatlakozik a második világháború után Kárpát-Ukrajna magyar irodalma, illetve a nyugati emigráció magyar irodalma. Az egyetemes új magyar irodalom tehát nemcsak a nemzeti, hanem a nemzetiségi magyar irodalmak összességét is magába foglalja, hiszen ezek az irodalmak nyelvük és kulturális hagyományaik alapján természetszerűen kapcsolódnak a magyar irodalomhoz.

A *felszabadulás* a magyar történelemben és az irodalomban egyaránt új korszakot nyitott. Fokozatosan felszámolta az ellenforradalmi korszak művelődéspolitikáját, szabad teret adott irodalmunk haladó irányzatainak, eljuttatta a könyvet a dolgozók egyre szélesebb rétegeihez, s ezzel átalakította az irodalom és a közönség kapcsolatát.

Ez az új korszak is a korábbi korok örökségére épült. Nemcsak a magyar irodalom évszázados haladó és forradalmi hagyományaira, hanem a közvetlen előzményekre: a két világháború közötti szellemi élet mozgalmaira és törekvéseire is. A kibontakozó „újabb magyar irodalom" éppen úgy örökségének tekintette Petőfi Sándor, Ady Endre, Móricz Zsigmond és József Attila életművét, akárcsak az antifasiszta ellenállás eszmei örökségét. Irodalmi életünk fejlődése a továbbiakban a *hagyomány és újítás* szellemében alakult, nyomon követve a több mint három évtized történelmi mozgását, átalakulását. A kor vezető író egyéniségeire – akik közül néhánnyal most megismerkedtek – várt az a komoly hivatás és feladat, amelyet a magyar irodalom mindig vállalt és betöltött hétszáz esztendős története során.

Ha a *Jelen idő* irodalmának történetében részletesebben kívántok eligazodni és tájékozódni, haszonnal forgathatjátok *Tóth Emőke Antológia a felszabadulás utáni magyar irodalomból* című kötetét, és egyéb összefoglaló munkákat.

Illyés Gyula (1902–1983)

Háromszoros Kossuth-díjas költő, próza- és drámaíró, műfordító. Ősei dunántúli nagybirtokon élő földtelen zsellérek voltak. Azok maradtak szülei is. A szülőföld, Felsőrácegrespuszta, életmeghatározó iskolának bizonyult. *„A sors már bölcsőm köré odarakta, amit történelemből és Magyarországból meg kellett tanulnom egy életre... ma is abból írásbelizek, amit ott magamba szedtem"* – vallja önmagáról, híres könyvében, a *Puszták népében*. Az urasági cselédek között tanulta meg, hogy *„nem igazi élet... mit az isten s a gróf itten rendelt a szegényeknek."* Azért tanul, azért indul *„egykor zokogva idegenbe"*, hogy a puszták népe nevében hangot adjon az ő keserveiknek, küzdjön emberibb sorsukért, *„az új honfoglalásért"*. Küldetéséről és helytállásáról gazdag életműve beszél a legfényesebben.

Illyés Gyula

Egy népfinak

A Puszták Népe szerzőjének

Azt, hogy a nép fia vagy, igazolnod, sejh, ma nem azzal
Kellene: honnan jössz, – azzal, ecsém: hová mész!

Garai Gábor (1929–)

Kossuth-díjas költő, műfordító. Budapesti értelmiségi családban született. Az ötvenes évek végén robbant be ifjú társaival az irodalomba. Annak az új szocialista költőnemzedéknek a tagjaként, amely az 1959-ben – az ő versének címével – kiadott *Tűztánc* című antológia körül csoportosult. Első verseinek megjelenésétől kezdve tíz évig várt arra, hogy fölfedezzék. *„Nem voltam sértett* – vallja önmagáról –, *csak türelmetlen, amikor e társadalom, úgy tetszett, nem igényli közreműködésemet, s nem lettem mámoros, csupán felelősebben elkötelezett, amikor végül is magához intett."* Ebben az elkötelezettségben vált költészetének uralkodó motívumává a közösségi társadalomban élő emberek egymásrautaltságának, együvé tartozásának érzése.

Garai Gábor

Artisták[1]

Élő csipesz, lóg a trapézen[2]
a férfi fejjel lefele,
foga közt kettős tárcsa,[3] mintha
mágneses nyelvet öltene.

[1] A cirkusz közönségét akrobatikus mutatványokkal szórakoztató személy

[2] Két kötélen függő, vízszintes rúdból álló, lengő nyújtó

[3] Tengelyen forgó, korong alakú alkatrész, eszköz

A vonzás túlsó pólusán függ
s forog a nő – feszül a száj!
Micsoda csók! – Köztük csupasz tér,
tömör csönd s véletlen halál.

Micsoda egymásrautaltság
leng itt ég alatt, föld felett,
micsoda gyakorlott makacs vágy
ment s kockáztat két életet!

Milyen figyelemben forognak
s míly fegyelemben, tudva: csak
együtt szállnak, ha egyikük vét,
mindketten aláhullanak! . . .

Ó, ha így tudnánk összefogni,
egymásra bízott szeretők,
mintha folyton fönn-szállva, mintha
folytonos zuhanás előtt!

Ó, ha közös dolgok tevői,
így tartanánk egymást, ilyen
végzetes bizalommal egymás
fogában s idegeiben!

Ezrekbe fogódzók, ha hittel
mondanánk, mint ők odafönn
élik, hogy: a másik ügyéhez
egész létemmel van közöm! . . .

Forog, forog a nő a férfi
foga közt – tompul a zene,
csak dob kopog, – Valami gyors vég,
bármi föloldás kellene!

No most?! . . . Földet ér a mutatvány.
Fönt már a taps függönye leng.
S ők ketten egyetlen groteszk[4] bók[5]
szobrában állnak idelent.

1945-tel, a felszabadulással új honfoglalás kezdődött a magyar történelemben. A kisemmizett nép vette birtokba az országot, és a „hétköznapok hőstetteivel" teremtett új világot a romok helyén. Ez a nagy történelmi átalakulás azonban nem volt gondoktól, problémáktól mentes. A *Jelen idő* bevezető két verse, melyet a népért, a közösségért érzett felelősségtudat hat át, ezt jelzi.

Illyés Gyula verse egyetlen többszörösen összetett mondatból álló epigramma.

- Fejtsétek ki, milyen lényeges, mának szóló igazságot fejez ki a költő ebben a kétsoros epigrammában!
- Állapítsátok meg, hogyan segíti elő a versritmus a lényeges szavak kiemelését, a gondolat tagolását!
- Hol történik a tagolás a műfaj követelményei szerint, s mi jellemző ezekre a részekre?
- Milyen hangnemről árulkodik a vers „sejh" és „ecsém" szava?

Ugyancsak időszerű gondolatnak, érzésnek ad hangot *Garai Gábor* verse is. Ez azonban nem közvetlenül jut kifejezésre, hanem allegorikus formában, az artisták életéből vett képek meggyőző erejének segítségével.

- A cirkuszi látvány melyik pillanatát örökíti meg a költő a verskezdő képben? Állapítsátok meg azt is, mi jellemző erre a leírásra!
- Milyen kifejezések jelzik az artisták elválaszthatatlan összetartozását?
- Vegyétek számba, milyen művészi eszközök keltik életre a látvány feszültségét, a produkció kockázatos voltát!

[4] Furcsa, különös, torz

[5] Meghajlással kifejezett köszönés, tiszteletadás

- Értelmezzétek, milyen érzések, gondolatok fogalmazódnak meg a költőben a lenyűgöző élmény nyomán!
- Miért érdekes a zárókép a versszerkezet szempontjából? Indokoljátok meg véleményeteket!
- Mondjátok el, miben rejlik a „föloldás" művészi szépsége és hatása!

***

1. Idézzétek föl, milyen *Illyés-* és *Nagy László-versek* szólnak a hétköznapok építő, teremtő munkájának szépségéről!
2. Milyen epigrammákkal találkoztatok eddig, s milyen gondolatok fogalmazódtak meg bennük?
3. Hallottatok-e *Weöres Sándor*nak az epigrammáknál is rövidebb verseiről? Íme közülük néhány: *Igazán jóllakni az ebéd emlékével lehet; A mindenség a szemedben fészkel; Tetteid medre: életed; Húsvétés csontaratás; Tojáséj; Remetebál.* Törjétek a fejeteket, hogyan értelmeznétek ezeket az egysoros, sőt egyszavas versötleteket!
4. Gyakoroljátok a Garai-vers kifejező olvasását a szerkezeti egységek figyelembevételével! Ügyeljetek a szünettartásra, a hangnem- és tempóváltásokra!

Tatay Sándor (1910–)

József Attila-díjas író. Mindig tudatosan törekedett arra, hogy olvasóivá váljanak a gyerekek is. Így születtek meg élete egy-egy jelentős színhelyét megidéző művei. *„Három helyet mondhatok szűkebb hazámnak* – vallja az író –, *a Bakonyt, ahol születtem, a Badacsonyt, ahol időm legnagyobb részét töltöttem és Angyalföldet, ahol lakom. Bakonyi gyermekkori emlékeimet idézi a Meglepetéseim könyve. Badacsonyban játszódik a Bujdosásunk története, az angyalföldi gyerekekről pedig több elbeszélésem szól. De a Puskák és galambok sem születhetett volna meg, ha nem élek egyik legfogékonyabb korszakomban a romantikusan szép Tatatóváros on. Csupán a Kinizsi Pál játszódik a messze történelemben. De abban is csak az erős embert akartam megírni, amilyen mindig szerettem volna lenni gyermekkorom álmai szerint, csakhogy nem lehettem."*

Tatay Sándor

Puskák és galambok

(Házi olvasmány)

A mához a történelmi múlt megidézésével is lehet szólni. Ezt teszi Tatay Sándor is közismert történelmi regényében, a *Puskák és galambok*ban. Az 1960-ban írt regény a Tanácsköztársaság bukását követő viharos napokról szól, arról az időszakról, amely áldozatvállalást,

hősies helytállást, tettre kész összefogást követelt meg azoktól, akik bátran harcoltak az igaz ügyért, akik meggyőződéssel vállalták a felismert igazságot.

A regény megírásához – ahogy erről az író vall – személyes élmények, valóságos események adták az indítékot. „Tatán jártam gimnáziumba, mikor Tatabányán sortüzet adtak a nyolcórás munkanapért tüntető bányászokra. Ennek az emléke, gyermekjátékaink a tatai romantikus környezetben adták az indító motívumokat a könyv megírásához. Az egyes alakokban olyan gyermekeket akartam megírni, amilyenek akkor is voltak, ma is vannak, és mindenkor lesznek."

Ezek a fiatalon átélt emlékek részei az író *Simeon család* című regényciklusának is, amelynek második kötetében már megjelenik az a Simeon Tamás, aki a *Puskák és galambok*ban főszereplőként lép elő. Az író ugyanis vele mondatja el a cselekményt, s így az ő megfigyelésein, tettein keresztül ismerjük meg a regény egész világát.

Kérdések, feladatok

1. Fejtsétek ki, miért Simeon Tamással adatja elő az író az eseményeket, miben rejlik ennek az ábrázolási módnak a jelentősége!
2. Mutassátok be a regény legfontosabb *színhelyeit!* Egy-egy leíró részt fel is olvashattok.
3. Mondjátok el, mi az alapja a hat kisdiák összeismerkedésének, és milyen élmények, események mélyítik el a továbbiakban baráti összetartozásukat!
4. *Jellemezzétek* a fiúkat iskolai munkájuk, szenvedélyük, vágyaik és életkörülményeik alapján!
   Megállapításaitokat egy-egy jellemző idézettel, részlettel alá is támaszthatjátok.
5. Meséljétek el, hogyan segítik a fiúk Boda Ferit a magántanulásban!
6. Kik képviselik a regényben az egymással szemben álló

*kétféle igazság*ot? Csoportosítsátok így a regény felnőtt szereplőit, és jellemezzétek őket!

7. Hogyan jelentkezik az *ellentét* a Simeon családon belül?
8. Miért szerveznek a fiúk összeesküvést Igali Nagy Balázs ellen, s mire vall ez a cselekedetük?
9. Vitassátok meg egy bírósági tárgyalás keretében Mátis Zoli árulását, apja magatartását!
10. Indokoljátok meg, miért tarthatjuk igazi hősöknek a fiúkat!
11. Milyen távlatot, hitet sugároz a regény megoldása?
12. Gondolkozzatok el azon is, történelmi regényről lévén szó, hogy milyen *valóságos* történelmi eseményeket idéz fel a regény.

***

1. Tatay Sándor regényéből film is készült. Ha lehetséges, *nézzétek meg* együtt *a filmet,* majd beszélgessetek el a két művészi ág legjellemzőbb sajátságairól!
2. *Dramatizáljátok* a regény valamelyik erre alkalmas részletét! Beszéljétek meg a szereplők mozgását, viselkedését, arcjátékát, hanghordozását!
3. Készíthettek *filmforgatókönyvet* is a regény egyik jelenetéből! A füzetlap egyik oldalára a kép, a látvány pontos leírása kerüljön, a másik oldalra pedig a szereplők által mondott szöveg!
4. Készítsetek hangulatos *riport*ot szülőfalutok vagy városotok romantikusan szép színhelyéről vagy nevezetességéről! Előzetesen azonban ismételjétek át mindazt, amit a riport tartalmi, formai követelményeiről tanultatok!

Nagy László (1925–1978)

Kossuth-díjas költő, műfordító. Szülőhelye Felsőiszkáz, a Bakonyalján. *„Ott nevelődtem mesék és balladák között* – írja szülőfalujáról – *a bájolók parancsoló ritmusában, a házra támadó regösének Niagarájában."* Életre szóló útravalóul nemcsak a népköltészet ihletető szépségét hozza magával, hanem a munka szeretetét is. *„Életemben még nem unatkoztam* – emlegette jogos büszkeséggel – *mindig találtam tennivalót . . ."* A tenni akarás vágya mozdította ki húszévesen a szülői házból; a Képzőművészeti Főiskolára került, majd végül az irodalom szakosok népi kollégiumába, a „kócos kollégisták", Juhász Ferenc, Simon István, Tóth Gyula közé. Költőegyéniségét a szívesen fordított Garcia Lorcáról mondott szavai jellemzik leginkább: „Jóság, szépség, hallatlan költői merészség, tűz, tündérkedés – ez ő."

Nagy László

Tűz

Tűz
te gyönyörű
dobogó, csillag-erejű
te fűtsd be a mozdonyt halálra,
hajszold, hogy fekete magánya
ne legyen néki teher,
tűz
te gyönyörű
ihlet, mindenség-gyökerű,

virágozz a vérző madárban,
égesd hogy a sorsot kimondja,
nem a hamuvá izzó csontja,
virrasztó igéje kell,
tűz
te gyönyörű
jegeken győztes-örömű,
ne tűrd, hogy vénhedjünk sorra
lélekben szakállasodva,
hűlve latolj[1] józanságban,
ahol áru és árulás van,
öltöztess tündér-pirosba,
röptess az örök tilosba,
jéghegyek fölé piros bálba,
ifjúság királya,
tűz!

A tűz ősi jelképe az emberiségnek, gyakran visszatérő motívuma a költészetnek. Ezt a csodát, küzdelemre késztető őserőt idézi, kérleli hittel és szenvedéllyel versében Nagy László is az igazi emberi értékek, a humánum védelmének érdekében.

A vers három egymásra épülő szakaszból áll. Mindegyik megszólítással kezdődik.

1. Hogyan szólítja meg a költő a tüzet, s mi a szerepe a háromszori ismétlődésnek?

– A megszólításoknak van azonban változó részük is. Írjátok körül, milyen jelentést, értelmet kap a tűz ezekben a jelzőkben és kötőjeles metaforákban!

A *megszólításokat* mindenütt *kérés* követi, egyre fokozódó szenvedéllyel és türelmetlenséggel.

2. Miként jelzik az igealakok a kérés határozottságát, a költő szenvedélyességét?

– Állapítsátok meg, hogyan jut kifejezésre az indulat ereje a vers *mondatszerkesztés*ében!

[1] Mérlegelő, fontolgató

Varga Imre: Prometheusz

A kemény felszólítások, a sürgető, követelő kérések is megkapó, érzékletes képekben öltenek testet, egyre táguló tartalommal.

3. Értelmezzétek, milyen emberi tartalmat, jelentést hordoz az első kép: „a mozdony"!

– A mozdonyról a „vérző madárra" irányítja tekintetünket a költő. Vajon mit jelent ez a kép? Segít az értelmezésben népdalaink madármotívum-jelentése!
– Mi mellett tesz hitet nyíltan is a költő a második gondolategységben; s mit tart értelmetlennek?
– Vitassátok meg, mit jelent, ha valaki lélekben megvénül, megszakállasodik!
– Mondjátok el, milyen összefüggést véltek a *„latoló józanság"* és az *„áru", „árulás"* között!

A költő utolsó kívánsága, kérése a tűztől az, hogy mindenkor felülemelkedhessen e „jéghegyeken". A befejező kép **ezért kozmikussá válik, a végtelenbe tágul.**

– Mi jellemző szín- és hanghatásban a záró képre?
– Hogyan jut kifejezésre a befejező sorokban a költő hódolata a tűz – azaz minden szép emberi szándék megtestesítője – iránt?

***

1. A vers külső felépítésében az ún. *képvers*ekre emlékeztet. Nézzetek utána, hogy mi az a képvers, s mutassatok **be néhányat a magyar és a világirodalomból!**
2. Hasonlítsátok össze Nagy László versét a következő versek valamelyikével: Petőfi Sándor: *A nép nevében,* Ady Endre: *A tűz csiholója,* József Attila: *Tél!* Milyen azonos motívumokat, eltérő vonásokat fedeztek föl ezekben a versekben!
3. Fejtsétek ki véleményeteket *Varga Imre* korunkhoz szóló, nagyon is emberi Prométheuszáról! Milyen tartalmi, eszmei megegyezést mutat a szobor a Nagy László-verssel!
4. Milyen átvitt, jelképes jelentései élnek nyelvünkben a *tűz* szónak? Gyűjtsétek össze ezeket!

Juhász Ferenc (1928–)

Kossuth-díjas költő. Egy Budapest melletti faluban született, Bián. Szülei szegénységben éltek, mégis gondoskodtak taníttatásáról. A diákévek nyarai azonban munkával teltek, az esték és éjszakák „virradásig lobogó" olvasással. Az érettségi után megpróbálkozik egyetemmel, munkával is. Gyökeret ereszteni valahogy sehol sem tud. A felszabadító érzést az újjászülető, a „tavaszi Magyarország" hozza. Bekerül a József Attila népi kollégiumba. *„A kollégium a Bajza utcában volt* – írja önéletrajzában – *s nekem akkor a szabadságot, a megmenekülést jelentette... nem is szólva arról, hogy ott lakott velem a sziklatömbszerűen nyugalmas, drága Nagy László... s a szőke, különösen szerény, finom Simon István..."*

És velük együtt ő is elindult – véglegesen és föltartózhatatlanul – a költészet útján.

Juhász Ferenc

Rezi bordal

Ne sírj ifjúság múlásán,
zúgó idő szárnyalásán,
  bárhogyan süvít
Húsos lombok mind elasznak,
hulldogálnak rőt harasztnak,
  Az öregség kövér hava mindent beborít.

Férfikor jön az ifjúságra,
életed gyümölcsös ága,
  az is elvirít.
Szirmát minden nap elejti,
táncát bármikép is lejti
  évek rózsája a szélben, az is elvirít.

Tedd hát, amit tenni rendel
minden napod, türelemmel
  végezd dolgaid!
Marad valami utánad,
ha nem marad, az se bánat,
  hörböld[1] dudolván a borod, ha a bor vidít.

Nézd a rezi hegy üstökét,
zöld bozontját nyomja az ég,
  rengő erdeit.
Ott ül esőboronálta
fején sziklakoronája.
  Gőzoszlopok tünődnek a dús fellegekig.

Paták kongatták a sziklát,
társzekerek vasabroncsát
  nyögte a fahíd.
A tornyokban őrök álltak,
hars[2] kakasként kiabáltak,
  s döngött tuloktól,[3] bivalytól a felvonóhíd.

Testőrök, lányok, szakácsok,
ijjászok, fürge lovászok
  sürgése volt víg!

[1] Hörpintve szürcsöl

[2] Harsány

[3] Szarvasmarhafélék közös neve

Az udvaron szolga hemzseg,
hangyamódra cipekednek,
tömik a barbár-szakállú[4] várúr vermeit.[5]

Az erdőben vad futása,
sárga ebek csaholása,
kürt búgott, őz rítt!
Urak, vitézek, vadászok,
szűz-perzselő tobzódások
helyét fölverte a gaz, ki veresen virít.

Mint a szőrzet a hullából,
serked a kő-koponyából
a fű és sivít.
Gaz veri a csülök-nyomot,[6]
nehéz kontyú kisasszonyok
flórát[7] csipegető kezét, könnyű lépteit.

Mulandóság? Fene bánja!
Csak így szép az élet, hát ma
éljed napjaid.
Ne sírj ifjúság múlásán,
zúgó idő szárnyalásán,
borod mellett hallgasd: szárnya csattog és süvít.

Juhász Ferenc versének címe két vonatkozásban is eligazít bennünket: megnevezi a műfajt és a verset kiváltó helyszínt. A bordal nem véletlenül kapcsolódott a címben szereplő Rezihez, ehhez a Keszthely környéki községhez, hisz régi várromján kívül szőlőhegyeiről is híres. Régi a műfaj is, amely ókori művelőitől kezdve mindig az életvágyat, a jókedv örömeit hirdette az élet mulandóságával szemben.

[4] Marcona, ápolatlan

[5] Földbe ásott gödör gabona, élelem tárolására

[6] Szarvasmarha, juh, kecske, sertés lábnyoma

[7] Növényvilág, itt virágokat jelent

Az élet nem állandó és örök, hanem folyton változó és véges. A költő biztató, vigasztaló szava, amellyel a vers kezdődik és zárul, ezzel függ össze.

1. Milyen kép idézi az idő kérlelhetetlen múlását, s milyen a hangulata ennek a képnek?

– Milyen évszakok hangulatát keltik az öreg- és férfikort idéző képek? Keressétek meg az erre vonatkozó szavakat és kifejezéseket is!
Állapítsátok meg azt is, hogy milyen magánhangzók adják ezeknek a képeknek a zenei aláfestését!

– Mire figyelmeztet az élet múlása, a „zúgó idő" szárnyalása?
Nemcsak az életnek van jelene és múltja, hanem az ihletű tájnak is.

2. Hogyan teszi szemléletessé a költő a táj festői szépségét?

– Mi jellemző a vár múltját és hajdani életét megidéző képekre?
Milyen szavak, kifejezések és rímek teszik korhűvé ezt a múltidézést?

– Mire figyelmeztet ismételten a költő a múlt eleven megidézésével is?

***

1. Keressetek 19. századi nagy lírikusaink – Csokonai, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi – verseskötetteiben egy-egy szép bordalt, s mutassátok is be!
2. Hallgassátok meg lemezről Erkel Ferenc *Bánk bán* című operájának bordalát!
3. Készítsetek humoros hangvételű riportot valamilyen vidám társas élményetekről!
4. Az útikönyvek Reziről szóló leírásait hasonlítsátok össze a költői szöveggel!
Milyen stílusbeli különbségeket állapíthatunk meg?

Az *antológia:* meghatározott szempontok szerint válogatott verses vagy prózai szövegek gyűjteménye.

Hasonló összeállítás az *almanach* is. Eredetileg ugyan csillagászati naptárt is tartalmazó kalendárium volt, de a 18. századtól kezdve már különfélé olvasmányokat, főleg szépirodalmi szemelvényeket közlő, időszakonként (évente) vagy alkalmilag megjelenő évkönyvet jelentett. Legjelentősebb évkönyvünk az *Auróra* volt, amelyet 1822-ben indított el *Kisfaludy Károly,* a magyar drámaírás atyja. Ebben az almanachban jelent meg *Vörösmarty Szózat*a is.

A *zsebkönyv* ugyancsak gyűjteményes kiadás, évkönyv. Kétféle jelentése is ismeretes. Egyrészt ugyanazt jelenti, mint az almanach. A másik, a közhasználatúbb jelentése pedig a következő: „Szakmai, gyakorlati tudnivalókat, adatokat, tartalmazó kisalakú (év)könyv."

A szépirodalmi, az ismeretterjesztő, a tudományos, valamint a különféle szakkönyvek, lexikonok, szótárak mellett ott sorakoznak a könyvtárban a különböző folyóiratok és la-

Az Országos Széchényi Könyvtár

pok is. A nagyobb időközönként megjelenő sajtótermékeket *folyóirat,* a naponként vagy hetenként megjelenőket pedig *újság, napi-* vagy *hetilap* néven szoktuk emlegetni. Jóllehet sokmindent tartalmaznak ezek a lapok és folyóiratok, mégis rendet találunk bennük. Ennek a rendteremtésnek egyik fontos eszköze a *rovat.* Ez nem más, mint a közölt írások egy-egy tárgykörbe vagy műfajba tartozó csoportja, illetve címmel megjelölt helye.

Megjelenő folyóirataink, lapjaink sokaságából csak az irodalmiakat említenénk meg cím szerint is. A *Kortárs* és az *Új Írás* című havi folyóirat a magyar, a *Nagyvilág* a világirodalom friss terméséről tájékoztat. Jelentős más folyóirataink munkássága is, mint a debreceni *Alföld,* a pécsi *Jelenkor,* a kecskeméti *Forrás,* a miskolci *Napjaink,* a szombathelyi *Életünk* és a szegedi *Tiszatáj. Ugyancsak Szegeden szerkesztik a nektek szánt irodalmi és művészeti folyóiratot, a Kincskeresőt,* melynek címét *Móra Ferenc Kincskereső kis ködmöne* sugallta.

Talán nem is gondoljátok, hogy mindannak a szellemi kincsnek, értéknek, amelyet kezünkbe veszünk, milyen hosszú az útja, hány és hány ember tevékenykedik közben, *míg a kéziratból olvasmány, könyv lesz.* A szerzőn kívül ott találjuk a közreműködők között a borító tervezőjét, az illusztrációk készítőjét, a betűtípusok kiválasztóját, a tipográfust, a szerkesztőt, a javítást végző korrektort, a tördelőt, a nyomda különféle szakembereit: a szedéstől a nyomáson át egészen a kötészetig. De nem feledkezhetünk meg a könyvkiadókról sem. A magyar irodalmi művek megjelentetése a *Szépirodalmi Könyvkiadó* és a *Magvető* feladata, a világirodalmi alkotások kiadását az *Európa,* az ifjúságnak szánt műveket pedig a *Móra Könyvkiadó* gondozza.

Egy-egy tetszetős könyv, szép kiadvány tehát sokak munkáját dicséri. Gondoljunk ezért rájuk is, ha máskor nem, legalább a könyv ünnepnapján, a *Könyvhét* alkalmával.

Kérdések, feladatok

1. Állítsatok össze *„Irodalmi képeslapok"* vagy *„Évszakok a költészetben"* címmel egy verses antológiát!
2. Mutassatok be rövid tartalmi ismertetéssel egybekötve egy zsebkönyvet, egy almanachot!
3. Hozzátok el az iskolába azokat a folyóiratokat, képeslapokat, újságokat, amelyeket szüleitek járatnak! Számoljatok be, mit szoktatok olvasni ezekből a lapokból!
4. Beszéljétek meg, mi jellemző az újságírás következő műfajaira: a *vezércikkre*, a *riportra*, a *tudósításra*, az *interjúra*, a *hírre*, a *tárcára*, a *karcolatra!* Keressetek egy-egy példát is mindegyikre!
5. Tanulmányozzátok valamelyik irodalmi folyóiratunknak egy számát, majd számoljatok be, milyen műfajú írásokat és állandó rovatokat találtok benne!
6. Milyen nevezetes könyvtárakat ismertek?
7. Készítsetek a házi olvasmányaitok különböző borítóiból egy ízléses tablót! Díszítsétek vele a szaktantermet vagy annak folyosóját!
8. Rendezzetek a könyvhét alkalmából egy szép könyvkiállítást!

Sánta Ferenc (1927–)

József Attila-díjas író. *„Íróságom gyökere* – vallja paraszt édesapjára emlékezve – *tulajdonképpen oda nyúlik vissza, az ő meséibe. Ő tanított meg a szó becsületére, de tőle tanultam az emberábrázolás alapjait is."* A Székelyföldről elszármazott író legelső novellája teljes sikert aratott. Az írói sikerről *Szabó Pál,* a fölfedező ezt mondta: *„Móricz Zsigmond Hét krajcár-ja robbanhatott ilyen erővel az akkori irodalmi életbe, mint a mostaniba a „Sokan voltunk."* Nagy utat tett meg azóta. Írásainak művészi értékét *Gyergyai Albert* irodalomtörténész a következőben összegzi: *„Miközben megvonnám Sánta Ferenc arcának legállandóbb vonásait – nyelvi varázsát, mesélő kedvét, komponáló, tömörítő, helyzetteremtő tehetségét... úgy érzem, mindez csak függvénye, csak eszköze egy legfőbb tulajdonságának – csodálatos, erkölcsi érzékenységének."*

Sánta Ferenc

Kicsik és nagyok

Ketten játszottak az udvarban, egészen hátul, a kert első fái között. Egy kislány és egy kisfiú, egyik sem volt idősebb nyolcesztendősnél.

A fiú egy fadarabbal négyszöget rajzolt az agyontaposott földre, három, négy méter lehetett minden oldala. A kislány figyelmesen nézte a fadarab útját. A karjában kis játékbaba lapult. – Azt szeretném, ha először az ágyat rajzolnád meg, rettenetesen álmos a kicsi, alig tudja nyitva tartani a szemét.

A fiú felegyenesedett, összehúzott szemekkel vizsgálta a vonalakat, aztán belépett a négyszög közepébe.

– Csak beszélsz összevissza . . . !

Az egyik vonal mellé három vonallal berajzolta az ágyat.

– Most az asztalt . . . – mondta a kislány.

– Azért is a kályhát rajzolom be először, s legközelebb a bútorokat, és csak azután a falakat . . .

Tovább lépett, és egymás után rajzolta a köröket, kockákat – szekrényt, kályhát és a többi bútorokat. Aztán eldobta a fadarabot.

– Menj, és kösd meg a kutyát!

A kis kuvasz körülöttük lebzselt. Amikor a kislány közelebb lépett hozzá, félrefordított fejjel tekintett fel.

– Gyere, Bodri . . . most mást játszunk, addig te szép nyugodtan itt maradsz. – Az egyik fához vezette, és gyors ujjakkal hozzákötötte.

– Jaj, istenem, milyen késő este van már, és az én emberem még mindig nincs idehaza, a kicsit sem fektettem még le, istenem, de szerencsétlen vagyok! . . .

– Kész? – kérdezte a fiú.

– Megyek már, megyek . . .

A babáját ringatva a melléhez szorította, és belépett a szobába. Egy pillanatra megállt, és visszanézett a másik gyerekre. Az zsebre dugott kezekkel nézte.

– Gyerünk, gyerünk, gyerünk . . .

Az ágyhoz lépett, és óvatosan lefektette a babát.

Melléje térdelt, falevelekkel betakargatta, aztán nagyot sóhajtva melléje dőlt.

– Jaj, a derekam, sohasem lesz vége ennek. Aludj, csillagom, én is alszom azonnal, apuka is hazajön mindjárt, és hoz valamit az ő csillagának . . .

Cirógatta a gyermek arcát, aztán a haját. A baba szemei kékek voltak, után bámultak az égre. A szájáról lekopott a festék, csak itt-ott ült egy piros foltocska. A fiú megfordult, és úgy, ahogy volt, zsebre dugott kezekkel, a kerítéshez

ment. Hátát nekivetette a deszkának. A kutya magasra vetette a farkát, fejét egészen oldalt fordította, és a fiút nézte.

– Öreg Bodri – szólt rá a gyerek. – Mindjárt elengedünk, de te elcsavarogsz, ha nem veled játszunk . . . Rántsd meg a kötelet!

A kutya felcsaholt, és jobbra-balra ugrálva rángatni kezdte a kötelet.

– Én édes istenem! Istenem, mikor szabadítasz már meg . . . hallatszott a kislány motyogása a játékszobából. A fiú odatekintett. Kezét kivette zsebéből és kiegyenesedett. Kigombolta végig az ingét, két tenyerével beletúrt a hajába, fejét hátravetette, és szemét az égnek emelve felkiáltott.

– Huuu . . . keserves Isten . . . – és tántorgó lábakkal, erre-arra dülöngélve megindult a szoba felé. Belekezdett valami énekbe, aztán abbahagyta, felordított.

– A keserves világ . . . fuj, betyár Krisztus! . . .

– Édes istenem, Szűz Máriám . . . – mondogatta a kislány, és összetette a tenyerét, mintha imádkozna. Aztán felemelkedett, és a baba fölé hajolt.

– Aludj, egyetlenem . . . nincs semmi baj!

– Hejjj . . . – Kint a fiú kiköpött a földre. Bizonytalan, részeg mozdulattal beletörölt az arcába, mintha szét akarná morzsolni az orrát.

– Nyisd ki! . . . – kiáltotta a szoba felé.

A kislány felemelkedett, arcát a kezébe temette, vállai rázkódtak, úgy tett, mintha sírna. Tétován, ijedten lépett erre-arra, mint aki nem tudja, mit tegyen. Közben szétnyitott ujjai közül figyelte a fiút.

– Nyisd ki! . . . Bezárta, a jó istenit . . . Nyisd ki az ajtót, te! . . . !

A lányka a négyszög oldalához szaladt, és a lábával eltörölte egy darabon a felrajzolt vonalat.

– Jaj, dehogy zártam . . . Dehogy zártam . . . !

– Ott dögölj meg, ahol vagy . . . – tántorogva közeledett a nyíláshoz, de mielőtt belépett volna, megingott, és ott haladt keresztül, ahová a szekrényt rajzolta.

A kislány elvette a kezét az arcáról, és kacagni kezdett.

– Megint a szekrényen jössz be . . .

A másik visszatámolyogva, újra nekiindult az ajtónak . . . – Bestia, minek zárod be, mondtam, hogy nyitva álljon. Hányszor mondtam már . . .

– Jaj, teremtőm – mondta a kislány, és maga elé tartott kezekkel hátrált az ágyhoz.

– Feküdj le, ne kiabálj, mindenki felébred . . .

– Majd lefektetlek én, lefektetlek, megállj . . .

– Ne kiabálj, az isten szerelméért . . . Gyere, levetkőztetlek . . .

– Mars! . . .

– Segítek, csak ne kiabálj . . . felébred a kicsi . . . gyere szépen . . .

Egészen a fiú mellé lépett . . . Egymásra néztek. A lánynak barna szeme volt, a fiúé kék, mint az ég, vagy akár a játékbabáé az ágyon. Egymásra néztek pár pillanatig, aztán a fiú gyorsan megszólalt, halkan, hogy alig lehetett hallani.

– Most akard levenni a kabátomat . . .

Kabát nem volt rajta, az ingéért nyúlt a kislány.

– Gyere, feküdj le . . .

– Feküdjek le, mi? . . .

– Jaj, istenem, miért teszel tönkre – aztán vékony gyermekhangja sírásba görbült. – Keserves, nyomorult élet!

Megfordult, és a gyermek mellé vetette magát. Arcát a karjába temette és zokogott. Ha valaki messziről hallja, azt hitte volna, felnőttnek a sírását hallja.

– Bőg! Aztán holnap végigjajgatod az utcát, hogy megvertelek . . .

A kislány mondani kezdte, mintha sohasem akarná abbahagyni.

– Hagyj engem, hagyj engem . . .

– Fogd be a szád . . .

– Hagyj engem, hagyj engem . . .

A fiú odatámolygott hozzá.

– Elhallgatsz végre . . .?

Megmarkolta a lány ruháját, és rángatta, míg le nem húzta az ágyról. A kislány felkapta a fejét.

– A hajamat kell fogni – suttogta.

– Amióta levágták, nincs mit fogni rajta – suttogta a fiú is, de elengedte a ruhát, és igyekezett belemarkolni a másik hajába, ami rövidre volt vágva, szinte olyan rövidre, mint a fiúé, mert már nyár volt.

– Bánt az urad, mi? Részeg az urad?

Húzni kezdte végig a földön. A kislány feltérdelt, és összeszorított öklökkel védekezett.

– Eressz! – kiáltotta.

A fiú szemben állt a nappal. Arca pirosra gyulladt.

A bőre finom volt és érintetlen, de a szemei kegyetlenül összehúzódtak, és idegenül ültek a homloka alatt, mintha odalopták volna.

– Fáj! – kiáltozott a kislány, megfeszítette a testét, és kiszakította magát a szorításból.

A fiú mozdulatlanul nézte, karjait lelógatta az oldala mellett, és szemei egészen megszűkültek. Aztán elindult a lány után.

– Bestia . . .

A kislány kinyújtott karokkal védekezett. Lábuk alatt felgyűrődött a föld, széttúrták a megrajzolt vonalakat.

– A gyermek!

A kislány megtántorodott. Egyensúlyukat vesztve végigvágódtak a földön.

A fiú mély, hosszú lélegzetet vett, aztán körültekintve, halkan rászólt a leányra.

– Én most elalszom, és te akarj levetkőztetni . . .

A hasára fordult. Karját a feje alá tette, és dörmögve, érthetetlenül motyogva lehunyta a szemeit.

A kislány megigazította a haját, ujjaival elrendezgette az összeborzolódott kis tincseket, aztán négykézlábra ereszkedett, és óvatosan a fiúhoz mászott. Végigtapogatta az ingét, nadrágjait, kifordította a zsebeit, kődarabok, kulcs, kis spárga, színes üveg hullottak a földre.

– Nincs semmi – mondta halkan –, nincs neki pénze – és kezébe temette az arcát.

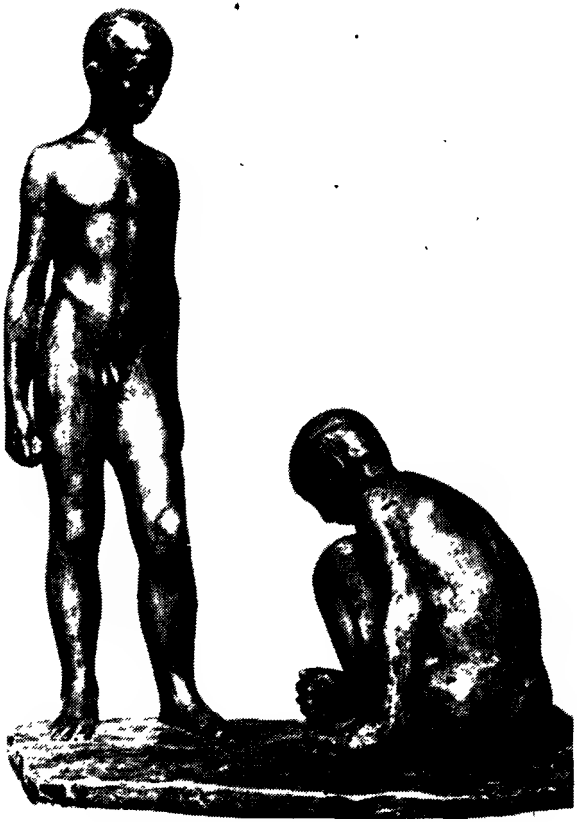

Ferenczi Béni: Játszó gyermekek

A művészetnek, és így az irodalomnak is a „szép" és a „rút" egyaránt tárgya lehet. Az egyik fölemelő érzést, harmóniát, a másik megdöbbenést, diszharmóniát kelt bennünk. Magának a műnek irodalmi, művészeti szempontból vett szépségfoka ettől teljesen független. Sánta Ferenc novellája esetében is így vagyunk ezzel.

Az elbeszélés mindvégig egyetlenegy mozzanatra összpontosít: a kicsik játékának pontos leírására. *Semmi nyoma az érzelemkeltésnek, a környezetrajznak, a jellemzésnek.*

Mintha az író a kívülállók hűvösségével, tárgyilagosságával nézné a történteket, hogy annál inkább elgondolkoztasson.

1. Mi a szerepe annak, hogy az író nem köti konkrét időhöz, térhez az eseményt és a szereplőknek sem ad nevet?

– Fejtsétek ki, miért tartjuk megdöbbentőnek a kicsik játékát!
– Keressétek meg azokat a részeket, amelyek azt sejtetik, hogy ez a játék távol áll a kicsiktől, nem az ő világuk!
– Milyen mozzanatok jelzik viszont azt, ami hozzájuk méltó, természetes és emberi lenne?
– Vizsgáljátok meg, mi jellemző az elbeszélés stílusára, előadásmódjára!
– A „nagyok" nem szereplői a történetnek, mégis jelen vannak. Jellemezzétek magatartásukat, az ő világukat is a kicsik játéka alapján!
– Milyen ítéletet mond az író a „kicsik" és „nagyok" világának szembesítésével?

A sejtetés, az áttételesség meghatározó eszköze az író ábrázolásának. Nemcsak abban az értelemben, ahogy arról eddig szóltunk, hanem úgy is, hogy az egész történet maga is jelképes példázat (parabola), egy másik, rejtettebb mondanivalóval, tartalommal.

2. Milyen jelentése lehet a „gyerekeken" – „felnőtteken" kívül a címben szereplő két kulcsfontosságú szónak?

– Gondoljátok végig ennek a másik jelentésnek az összefüggésében a történetet! Mi lesz így az írói üzenet?

***

1. Figyeljétek meg Ferenczy Béni *Játszó gyerekek* című alkotását! Milyennek látjátok ezeket a játszó gyerekeket?

   Mutassatok rá a lényeges különbségekre a novella és a szobor témája, mondanivalója kapcsán!
2. Olvassátok el Sánta Ferenc *Sokan voltunk* című novelláját! Miben mutat hasonlóságot ez a novella Móricz *Hét krajcár* című novellájával?

Örkény István (1912–1979)

Kossuth-díjas író. *„Sajnos, sohasem úgy éltem* – állapítja meg önmagáról –, *ahogy szerettem volna. Állandóan mással voltam elfoglalva: utazásokkal, szerelmekkel, forradalmakkal, háborúba menéssel, háborúból hazajövéssel."* És mindez letagadhatatlanul ott van pontos, sallangmentes stílusban írt, drámaian feszült, olykor iróniával átszőtt műveiben. Írói küldetését világítja meg, amikor azt vallja: *„Engem a XX. század száműzött a cellamagányból; alighanem azért, hogy így hívebben követhessem e kor változékony és csillapíthatatlan lázgörbéjét."*

Örkény István

Egy szoba, vályogfal,[1] zsúpfedél[2]

A nyanya az ágy szélén ült. Arca csupa bemetszés, ránc, barázda, rovás; csak a fogsora villogott fiatalon. Harminckét gyönyörű foga az egri SZTK-ból, vadonatúj.

Kászonyné Kakas Hanna barátságosan rámosolygott, és elébe tartotta a mikrofont. Azt mondta:

– Csak meséljen bátran tovább a kedves néni. Se

[1] Törekkel kevert agyagos sártéglákból rakott fal

[2] Kézzel kicsépelt, csomókba kötött rozsszalmából készült tető

hangosabban, se halkabban, hanem úgy, mint eddig. Ez a készülék arra való, hogy megőrizze azokat a szép régi történeteket, amiket a kedves néni mesélni szokott.

Nem kell magyarázni – szólalt meg a fiúunoka, aki egy szál klottnadrágban[3] feküdt a másik ágyon és egy olcsó könyvtár Balzacba[4] volt belemerülve. – Már a tavasszal direktbe[5] közvetítették a nyanyát a televízión.

– Hát akkor tessék hozzáfogni – bátorította a nyanyát Kászonyné Kakas Hanna, és nekem odaszólt: – Légy szíves.

Elindítottam a magnót. A nyanya minden elfogódottság nélkül, lassú lélegzettel, alig észrevehető palócos tájszólással mesélni kezdett Kis Puki Bálintról, az öles termetű, mindent bíró patkolókovácsról, akit a hadiki híd alatt, a folyó jegén, halálba kergetett a ludvérc.

– Nem a lidérc?[6] – érdeklődött Kászonyné Kakas Hanna.

– Én ludvércnek tudom, aranyoskám.

– Akkor az úgy is van. Milyenféle dolog a ludvérc, kedves néni?

– Én már elég sokféle ludvércet láttam, aranyoskám. Egyszer ostorszál vékonyságút, amelyik egész üstököscsóvát vont maga után, máskor olyan kicsikéket, mint az egér farka, akkora fényecskékkel a tetejükben, mint a gyufaláng. Melyik milyen. Tegnapelőtt például majdnem akkora ludvérc rohant itt keresztül az udvaron, mint a templom tornya.

– És azt a kedves néni a saját szemével látta? – kérdezte Kászonyné Kakas Hanna.

A nyanya meglepetten elhallgatott, amitől összekoccantak az egri fogak. Rábámult Kászonyné Kakas Hannára.

[3] Fekete pamutszövetből készült rövid alsónadrág

[4] Honoré de Balzac (1799–1850) francia regényíró. Nevének ejtése: balzak

[5] Közvetlenül, egyenes adásban

[6] A meggyulladt mocsárgáz imbolygó lángja, itt bolygótűzként megjelenő gonosz szellem

– Miért? – kérdezte aztán. – Maga talán még nem látott ludvércet, aranyoskám?

– Látni éppenséggel nem láttam – mondta óvatosan Kászonyné Kakas Hanna. – Egészen mostanáig azt hittem, hogy az csak a mesében van.

– Hát hol dolgozik maga, aranyoskám? – csodálkozott a nyanya.

– Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, kedves néni.

– Érdekes – mondta fejcsóválva a nyanya. – Pedig az én nagyobbik unokám is oda jár. Mit is tanul Jóskánk? – fordult az ágy felé. – Sose akar az eszembe jutni.

– Kibernetikát[7] – mondta a klottnadrádos unoka, föl se nézve a Betti-néni[8]-ből.

Az Örkény-novella is a *sejtetés,* a *jelzés* eszközével él. Az író vallomása szerint az effajta írások voltaképpen matematikai egyenletek: „az egyik oldalon a közlés minimuma, az író részéről, a másikon a képzelet maximuma, az olvasó részéről." Örkény ezzel egy sajátos, rövid elbeszélő műfajt teremtett, az ún. *egyperces novellákat.* Ezek közül való az *Egy szoba, vályogfal, zsúpfedél* című is.

Ez a tömör, leegyszerűsített novella modern korunk világát villantja fel a maga ellentmondásosságában, ironikus éllel.

– Állítsátok szembe a mában együtt élő múlt és jelen motívumait!
– Magyarázzátok meg, milyen összefüggésben van ezzel a novellacím!
– Fejtsétek ki, milyen furcsa, különös ellentmondás van a bemutatott helyzet, továbbá a „nyanya" külső leírása és gondolkodása között!

[7] Az automatikus vezérléssel foglalkozó tudomány

[8] Balzac 1846-ban írt regénye

– Mi jellemző az unokák világára? Hogyan emlegeti a „nyanya" őket?
– Miért élcelődik, ironizál az író Kászonyné Kakas Hanna magatartásán?

***

1. Olvassátok el figyelmesen Török Gábor *Ha nem fogadod el a játékszabályokat* című írását! Milyen hasznos útbaigazítást ad a szerző a modern alkotások értelmezéséhez?
   Oldjátok meg a közölt feladatot is, majd vitassátok meg, ki értelmezte a legügyesebben a verset!
2. Válasszatok egyet Örkény Istvánnak a szöveggyűjteményben található egyperces novellái közül, s próbáljátok meg írásban önállóan elemezni!
3. Készítsetek rövid mozaikriportokat iskolátok diákéletének humoros eseményeiről!

Ha nem fogadod el a játékszabályokat

(Olvasmány)

Ha nem fogadod el, hogy a különféle sakkfigurák csak így vagy úgy léphetnek, nem sakkozhatsz. Ha nem fogadod el hogy most a „rabló" vagy a „pandúr" szerepét kell magadra venned, nem rabló-pandúrozhatsz. Ha nem éled bele magad az indián szerepbe, akkor az indiánosdi ízetlen csavargás, buta rohangálás lesz számodra, nem pedig öröm. Ha nem fogadod el a játék szabályait, nem játszhatsz! Szeretném, ha rájönnél: akkor is el kell fogadnod valamilyen „játékszabályt", amikor valamilyen szöveget szépirodalomként olvasol, bár ez az olvasási szabály sokkal rejtettebb, elfogadása önkéntelenebb. Akinek jó fantáziája, jó irodalmi érzéke

van, rugalmasan elfogadja a szabályt, akinek nincs, az igen sok írásművet elintéz azzal, hogy „áh, ez butaság!"

No de félek, hogy mindjárt az én írásművemre is így legyintesz, tehát megpróbálom neked bebizonyítani ezt a szabályelfogadási dolgot. Nézd, mi ez!

Rá is van írva a hátlapjára: ÁTSZÁLLÓJEGY. Milliószámra használtak ilyeneket a budapesti villamosokon. No és most ezt figyeld meg!

ÁTSZÁLLÓJEGY

Érvényes egy órán belül a felszálló-helytől az utazás céljához vezető legrövidebb útvonalon. Átszállni csak keresztezéseknél, elágazásoknál és végállomásokon lehet, oly kocsikra amelyek útvonala az előzően igénybe vett kocsi útvonalától eltér. Visszautazás és kerülő utazás nincs megengedve. Át nem ruházható!

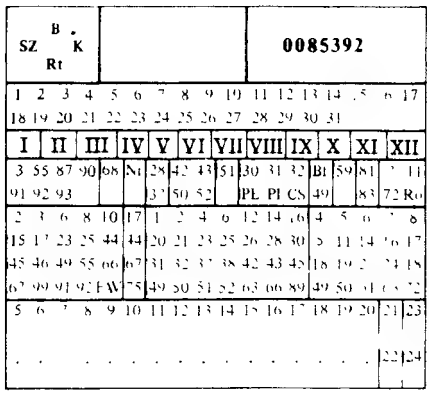

Mi mindent kell tudni?

Érvényes két díjszabási övezet beutazására, egy órán belül, legföljebb négyszeri átszállással, a felszálló helytől az utazás céljához vezető legrövidebb útvonalon. Átszállni keresztezéseknél, elágazásoknál és végállomásoknál lehet, de csak olyan kocsira, melynek útvonala az előzően igénybe vett kocsik útvonalától eltér.

Egy utazás során csak egy Duna-híd és minden útvonal csak egyszer érinthető.

Kerülő utazás és útmegszakítás tilos!

Megmondom: Örkény Istvánnak egy ún. „egyperces novellája" (azért egyperces, mert olyan rövid, hogy akár egy perc alatt is elolvashatjuk). Ejha, hát „puskázott", plagizált

volna az író? Dehogyis. Csak éppen játékra invitálja az olvasóját, most már téged is: fogadd el, hogy ez a szöveg már nem az átszállójegy használatáról tudósít, hanem valami szépirodalom. Ha továbbra is makacsul csak arra gondolsz, hogy ez a néhány mondat csakis erre a gyakorlati célra való, akkor kiestél a további játékból. Azzal, hogy „elvállaltad" szépirodalomnak, azt fogadtad el, hogy valami más értelme is van. De mi lehet ez a másik értelem? Nézd, a címet az író kicserélte: Az ÁTSZÁLLÓJEGY helyén azt olvasod, hogy „Mi mindent kell tudni?" (Van a szövegben más különbség is: az író a mienknél régibb, „térképes átszállóról másolta kötetébe ezt az „egyperceset".) Indulj ki a címből!

Átszállóval utazni aránylag egyszerű dolog volt, mégis „mi mindent" kellett hozzá észben tartani! Fontos, lényeges, időtálló ismereteket? Nem, hiszen akik mindezt annak idején jól begyakorolták, megtanulták, ma semmire sem használhatják ezt a tudásukat. Ilyen átszálló-tudnivaló rengeteg van: hogyan kell egy meghatározott típusú tv-t élesre beállítani? Hogyan kell útlevelet kérni? Hogyan lehet valamilyen felsőbb iskolában felvételire jelentkezni? Illik tudni múlékony külpolitikai hírekről és időjárási jelenségekről, a lemezlista „éllovasairól" és a négysávos vagy kazettás magnó működéséről stb. Felénk áramló ismeretek, hírek özönében élünk, és ennek a hírözönnek túlnyomó része ilyen jelentéktelen átszállójegy-ismeret. Marad-e hely az igazán fontos tudás, érzelmek, lelkesedés számára a fejedben és szívedben? Töprengsz rajta, elhatározhatod, hogy válogatni fogsz lényeges és lényegtelen, értékes és értéktelen tudás közt.

Benne lett volna mindez a jegy hátlapszövegéből alakult „egyperces novellában"? Mi az, hogy „benne van"? Olyan szájbarágós módon nyilván nincs benne. Te, az olvasó bányásztad ki belőle. A modern író megbízik olvasójának eszében, tisztességében, téged is alkotótársnak fogadott. Ő elindította útjára az alkotást, a te lelkedben teljesedett ki. Ehhez azonban az kellett, hogy elfogadd: akárminek látszik is első pillanatra a szöveg, te a „játékszabály" értelmében szépirodalomnak olvasod, és megkeresed az írónak azt a hozzád

szóló üzenetét, amelyet valami köznapi dolog burkába rejtett.

Nemcsak Örkény István bízik ennyire benned. Olvasd el Hidas Antalnak a *„Villanások és villongások II."* című verssorozatának következő darabját:

10.
egyenlőség
„Téeszcsében, fürdőhelyen, gyárban
egyaránt
harmincfokos nyár van."

Ha nem versként olvasnád, elmondhatnád, hogy ez a mondat nagyon szószátyár: elég volna a harmadik sor is. De te most már tudod, hogy mit jelent „elfogadni a játékszabályt". A címre nézel: egyenlőség. Vigyázz, becsaphat! Vajon nem kérdőjellel vagy idézőjeles gúnnyal kellene-e olvasnod? Gondolkozz rajta, mit jelent ez a három sor, ha versként olvasod.

Török Gábor
(Kincskereső, 1972)

Sütő András (1927–)

Romániai magyar író. Erdélyben született, Pusztakamaráson, *„a Mezőségnek hívott erdélyi dombvidék kellős közepén."* A gyermekkor élményvilágát a vegyes nemzetiségű szülőfalutól kapta, a *„küszködő nyelvet"* az alig százötven főnyi magyar közösségtől. De beszélni tanította Arany Toldija is. *Anyám könnyű álmot ígér* című önéletrajzi ihletésű könyvében erről így vall: *„Újra meg újra visszatértem a Toldihoz. Nyelvünk erdőzúgását hallgattam benne . . . A lehetetlen sajgó kísértéseit éreztem: fölszippantani szavanként az egészet, utolsó jelzőjét is eltárolni az üres kamrában."* A további gazdagodást a híres nagyenyedi kollégium jelentette, hogy azután mint író, újra visszatérhessen oda, „ahonnan vétetett". Nehéz hűséget vállaló írói küldetéséről mondja: *„Az otthoniak – a sárban maradottak – azt gondolhatják: kiszabadultan a felfelé kapaszkodás útjára léptem. De fülemben a hangjuk, s szándékaimban a fogadalom: nem fölfelé, lefelé török Uram; vissza azok közé, akik könnyeikkel egész rózsakerteket nevelhetnének . . ."*

Sütő András

Anyám könnyű álmot ígér (Részletek)

BIZTATÓ

Egy napon így szólt anyám:

– Írhatnál rólunk is valami könyvet.

– Nocsak! – néztem a szavai után, majd tréfára fogván a dolgot, azt kérdeztem boltos módra: milyen könyv legyen az, vidám-e vagy szomorúságos?

– igaz legyen – mondta.

Láthattam tehát, hogy kérdésemmel az irányt elhibáztam. Anyám nem egyezkedésre gondolt, hanem – a kézmozdulatáról is ítélve – a fájdalomra a halántéka táján. Egy láthatatlan, szorító abroncsra, amely álmából is gyakorta felriasztja. Ilyenkor arra gondol, hogy mindannyiunk háta mögött felgyűlt az idő; szép csendesen ereszkedünk alá, mint a harangóra súlya. Mind közelebb a földhöz, azután kopp! – megérkeztünk, s nincs kéz, amely az órát még egyszer fölhúzná. De lenne bár egy könyvecske, ó, nem vigasztalónak, hanem tanúskodásképpen egyről és másról, ami megesett velünk.

– Ez nekem is gondom – adtam meg magam.

– Hallgass arra a gondra, s az álmod könnyebb lesz!

A könnyű álmot anyám naphaladáskor az udvaron ígérte meg a cöveklábú asztalnál, amely nyári napokon piros paradicsommal, frissen hámozott uborkával, mezőségi sajttal vár haza engem; ősszel is vár, s olyankor, ha sírós az idő, a tornác[1] fájáról nézem, és igyekszem tanulni valamit tőle. Fűzfalábaival makacsul a földbe kapaszkodik, esőben, jégverésben tisztul, s télen is vár, hóval borítottan, akár egy fehér koporsó.

Az ígéretre felkaptam a fejem, mintha tündéri szót hallanék. De a szó, mit a mesékben az égi magasság szokott küldeni, alantról hangzott, majdnem a föld porából, a mályva, porcsfű és törpebürök[2] szintjéről, ahol anyám rongypokrócon[3] ülve Jóska öcsém ingét foltozgatta. Ölbe emelhető kicsinységében most még soványabbnak láttam őt, kis, pihenő szaladgálásnak a felmelegedett földön. A keszkenő[4] alól kibuggyanó hajtincsében megszámlálhatatlanok már a fehér szálak; mint a sokat

[1] A falusi házak nyitott oldalú, gyakran oszlopos, folyosószerű része

[2] Udvaron, árokparton tenyésző gyomfélék

[3] Csikokra szabdalt, rongyokból szött takaró, szőnyeg

[4] Fejkendő

mosott vászon, a szeme is világosodik. Barna volt, úgy emlékszem, a gesztenye korai változatából.

– Nézz körül az udvaron, azután a faluban, s szólj rólunk.

Messzire nem kellett néznem: az udvar zsebkendőnyi. Hajdani jobbágyporta. A ház rajta: kis meleg kemence. Nem a népies hangulat kedvéért, hanem annak okából, amit apám lehetőségnek szokott nevezni. A harmincas években ennyire futotta. Öt ablaka van, négy cserép virággal. Ha valamelyiken kikönyökölnék, a muskátlit – a népdalbelit –félre kell állítanom.

– A földre le vele! – szokta mondani anyám. – Ő már eleget látott.

A ház mellett van a deszkából tákolt nyári konyha, odébb az istálló, egyetlen tehén szálláshelye. Míg tehenünk volt, mindig megcsodáltam, hogy villás fejét ügyesen félrefordítva minő találékonysággal igazodik az ajtó méreteihez. Odébb egy koffernyi tyúkketrec s parányi akol a juhok számára.

A ház és az istálló között kifeszített dróton nyargal a kutya. Tízméteres szabadságának határait ki tudja hányadszor veszi már számba. Ahogy a messzeségnek neki-nekilódul, a lánc a levegőbe kapja, torkát fojtogatja. Ettől köhög, és furcsamód prüszköl, mintha szőrt nyelt volna. Anyám neveti, s rászól:

– Bolond, repülő kutya.

A kert végében szunnyad a kút. Egyetlen embernek az arca fér meg a tükrében. A vizet csak lopni lehet tőle. Szinte lábujjhegyen közeledünk hozzá a vederrel, mivelhogy minden erélyesebb mozdulatra felkavarodik, elsötétül, békanyálat bugyborékol. Kegyelmünkből került a kutak sorába.

Itt látható továbbá egész sornyi félberekedt próbálkozás. A padlás szájában egy hajdani tajkoló-műhely[5] szerszámmaradványai: apám iparos korszaka. A kert fejé-

[5] Tákoló, barkácsoló műhely

ben három rozoga kaptár meg egy kucsma formájú, agyaggal tapasztott méhkas: a méhész korszak. Ezt a foglalatosságot 1927-ben kezdte apám három családdal. Azóta – negyven év alatt – négyre szaporodott az állomány. Az istállóban egy emlékbe költözött tehén tejszaga a harmincas évekből: ez a földművelő korszak. A nyári konyha padlásán cséplőgép-alkatrészek: a nagy vállalkozások korszaka. A tornác végében egy széjjelesett kicsi szőlőprés: a szőlősgazda korszak. Megannyi kudarcos életforma jelei. Rímpróbálkozások egy vershez, amelynek boldogság kívánkozik a végére. (. . .)

VILÁGÍTUNK

Ebéd után a kicsi székre telepszem a fűtő mellé cigarettázni. Otthonos, meleg sarok, itt simítgattam a kapcám[1] gyermekkoromban. Ezen szokott üldögélni megboldogult apai nagyapám is, szivarozás közben a lába elé sercintgetve, amitől anyám mindig felmérgelődött. Ha térdemre hajtom a fejem: a ház földjének agyagillatát érzem. A füstfellegecskékben nagyapám arcát látom, szakállának a szúrását érzem a homlokomon. Fehér virág a szakálla. Apó nevezte így, mondván, hogy halála előtt az ember kivirágzik. Nevettünk rajta. Nem ismertük a félelmet, mivel bátorságot sem kívánt semmi tőlünk az enyészet színe előtt. A puszta lét örömével dögönyöztük a hátát, tetszett nekünk, hogy mint a hordó, melynek tartalmát elitták az évek, konganak a bordái.

Most, hogy a kicsi székkel együtt reá emlékezem, sajogást érzek. A hiányával van jelen közöttünk. Sőt, észrevehetőbb és hangosabb, mint életében volt; azzal, hogy elment, rólunk is kimondott valamit. Ítéletét annyiszor ismétli meg, ahányszor eszünkbe jut, és diadalmasan mindannyiszor távol marad, mintegy büntetésül, amiért valami-

[1] Csizmában, bakancsban viselt, a lábfejre tekert rongydarab

kor oly közel merészkedtünk hozzá, és belehallgatóztunk a csontjaiba.

– Tudod-e, milyen nap van ma? – kérdezi anyám.

– Szombat.

Mosolya jelzi, hogy azt ő is tudja, a szombati napot.

– Meg kellene emlékezzünk azokról, akik meghaltak.

Másfelé irányult hát a kérdése. Valami felé, amit begyepesedett régi szokásaink között én már nem tartok számon, és amit anyám, talán hogy az én közönyömet is pótolja, kétszeresen emlékezetébe vésett. A szeme járásán látom, hogy kerülget engem a gondolataival. Szakadékok között az ösvényt keresi, amely hozzám vezet. Tiszteli a világfelfogásomat, bár Isten, örökélet és feltámadás dolgában nem ért egyet a tagadásommal. (Így szólt egyszer: „Majd ha szükséged lesz rá, te is visszatérsz a te istenedhez, akit elhagytál, és aki nem hagyott el téged.") Nem ért egyet velem, de megért engem, bár nem tudom, hogy ennek a megértésnek mi az ára. Bátortalan félmondatai, melyeket egy-egy szelíd vita alkalmával felém irányított, azt jelezték, hogy világfelfogásomat nem javamra, hanem a kor rovására írja. A ház- és kertadó mellett amolyan szellemi adónak tekinti; szerződésbeli kötelezettségnek. (J. bátyám ezt így fogalmazta meg: aki materialista, annak ugyebár több a fizetése? Az általa ismert mesterségek mellé új mesterséget sorol: a hagyományostól elütő gondolkodást, azt a bizonyos hivatalbélit.) Anyám most úgy akar pártjára állítani, hogy megőrizze köztünk a gondolkodásbeli távolságot. Mint mindig: óvni akar attól, hogy valamiképpen megbántsam őt, ezért oda irányítja szavát, ahol közös a ragaszkodásunk múló és elmúlhatatlan dolgokhoz.

– Tudod-e, hol van a nagyapád sírja?

Mondom, hogy a temető északi felében, a rokonok

fertályán[2], de a sok egyforma hant[3] között bizonyosan eltévednék. Nem voltam ott apó temetésén. Enyeden, a Bethlen Kollégiumban ért a halálhíre. Később, amikor az iskola útnak eresztett, pontosabban: amikor a mozgalmi élet hívására otthagytuk az iskolát, a diákélettel együtt a múltunkat is elfelejtettük. A jövő tartotta fogva minden gondolatunkat. Amely azóta ugyancsak múlttá öregedett apó emlékével együtt.

– Ennyire megfeledkeztél volna nagyapádról?

Semmi vád a hangsúlyában. Pusztán csak az a figyelmeztetés, hogy aki menet közben, mint fölösleges terhet, eldobálja a halottait: a rossz lelkiismeret terhét cipeli tovább, hacsak nem oly erős ez a lelkiismeret, hogy mindent kibírjon.

– Mivel engesztelhetném meg? – kérdem bűntudattal.

– Világítás napja van.

Kipattant hát anyám kívánsága.

Boldog, hogy nem ellenkezem. Vagy inkább azért, hogy kibékít apó emlékével. Ő az örök oldó- és kötőanyag. Amikor ketten-hárman, testvérek összebakalódtunk,[4] gyöngéden széjjelválasztott bennünket, kiszedegette körmünket a másik szeme alól. Azzal, hogy széjjelválasztott, mindig újra összehozott mindahányunkat. Nemcsak a fiait: az egész nagy rokonságot, ezer irányba nyúlánkozó vágyaival, föl-föllobbanó konfliktusaival. Mintha szövőszékben ülne: ahol szál szakad, menten bogoz a bogos ujjaival.

Estefelé, hogy apám is hazakerül a műhelyből, és leszappanozza magáról az olajat, szénport, elindulunk mindahányan a temető felé. Anyám karján egy csokor fehér őszirózsa, öcsém hóna alatt egy csomag fehér gyertya. Hangos és derűs a beszélgetésünk, mintha lakodalomba mennénk. Tömegek hullámzanak a román és ma-

[2] Negyed, a temető egyik része

[3] Sírdomb

[4] Összevesz, összeakaszkodik

gyar temető felé. Két kicsi város ég most a falu két dombján. Gyerekek farsangi maszknak kiképzett sárga tököt szorongatnak a hónuk alatt; abba majd égő gyertyát helyeznek, és halálosdit játszanak, ijesztgetik az öregasszonyokat.

– Nem tudják, mivel játszanak – mondja mellettem egy öreg paraszt a fejét csóválva.

– Vajon mi tudjuk-e? –kérdem.

– Nem játék ez, uram! – tiltakozik. – Hanem tulajdonképpen: megemlékezés. Azokra, akiktől a szemölcseinket örököltük. Vedd el az emberektől a megemlékezés jogát, s már kettébe is vágtad őket.

Néz rám, hogy van-e kedvem vele vitába szállani. Csak formai ellenvetéseim lehetnének; az emberi értékek folytonosságában egyetértünk. Mi több: annak eredményeképpen kerültünk ide a Semmi és a Volt kertjébe, a nemlét korhadt jelei közé, ahol ezerszeres ragaszkodással állapítjuk meg újra, hogy élünk s emlékezünk.

Otthonos, meleg fényben úszik a temető. Az ég borús, havat ígér. A föld még nem fagyott le; az ásóval, kiskapával megbolygatott hantok sötéten csillognak, a föld friss szaga elkeveredik az őszirózsa s a gyertyák illatával. Ahogy nézem: itt egyelőre mindenki dolgozik. Ugyanazzal a mozdulattal, ahogyan káposztát, palántát – most gyertyasorokat ültetnek. Némelyek térden állva, puszta marokkal morzsolják, egyengetik a földet; a jeltelenség minden irányába szerteguruló göröngyöket kényszerítik vissza két-három négyzetméternyi területre. Egy-egy megrendült mozdulat mintha élő arcot simítana el, de ez inkább a lét emlékezése; a szó makacsul a jelenhez tapad. „Maholnap lefagy az idő, nem fejeztük be a vetést." (. . .)

A mű, melyből a részletek valók, meggyőző hitelességgel, kitárulkozó líraisággal és költői szépséggel ad számot a szülőföld, a pusztakamarásiak sorsáról, az író családjának életéről, gondjairól, történelmi megpróbáltatásairól.

A nyitó fejezet, a *Biztató* a könyv megszületésének körülményeit világítja meg, és a fölnevelő, az útra bocsátó, de mindig vissza-visszaváró szülői házat mutatja be.

1. Mit kíván az édesanya író fiától?
   - Fejtsétek ki, mi a jelentése a könyvcímet adó anyai szónak?
   - Hogyan rajzolja meg az édesanya alakját az író? Mely kifejezések beszélnek a feléje áradó gyöngédségről, szeretetről?
   - Miért kedves és maradandó emlék az írónak a cöveklábú asztal?
   - Mi minden tárul elénk a szülői ház leírása nyomán?
   - Mi szabja meg a bemutatás sorrendjét?
   - Miért találóan ideillőek Petőfinek Aranyék nagyszalontai hajlékára vonatkozó szavai: „alacsony hajlékotok, ebben mind kicsinyke, de a gazdának lelke nagy és szép!"?
   - Mit vesz leltárba az édesapa életharcának szimbólumaként az író?
     Melyik sor bizonyítja együttérzését, elismerését a mindig reménykedő édesapa iránt?
   - A „kudarcos életforma jelei" melyik írónk édesapját juttatják eszünkbe, s miért?

A *„Világítunk"* című fejezet eszméltető gondolatgazdagságával lep meg. Az ősök tiszteletére, a múlt, a hagyomány megőrzésére, az emlékezés emberi kötelezettségére és megtartó erejére figyelmeztet.

2. Mondjátok el, hogyan idéződik föl az íróban a nagyapa alakja?
   Milyen *szóképek* érzékeltetik hajdani öregségét?
   - Magyarázzátok el, mi az oka az *idősíkok* – a *jelen* és *múlt* – gyors váltakozásának!
   - Mire figyelmezteti az írót az anyai szó, s ennek nyomán milyen gondolatok, érzések merülnek föl benne?
   - Keressétek meg azokat a mozzanatokat, amelyek

az író őszinteségéről, az otthoniak iránti ragaszkodásáról vallanak!
- Miben látja az édesanya erkölcsi nagyságát és szerepét az író?
- Milyen hangsúlyt kap a múlt megbecsülése, az emlékezés jelentősége a temetői jelenettel?
- Hogyan fonódik össze jelen, múlt és jövő a temetői záróképben?

***

1. A mű címe alatt ezt találjuk: *naplójegyzetek.* A napló az önéletrajzzal, az emlékirattal rokon. Sajátsága a közvetlenség, az őszinteség, a kortörténeti hűség. Hogyan jellemző mindez a megismert részletekre?
2. Bizonyára többen is elolvastátok Sütő András könyvét. Ismertessétek egy-egy fejezetét, amely leginkább megnyerte tetszéseteket! Szép, kifejező olvasással is idézhettek a könyvből, vagy beszéljétek meg, miben rejlik a mű nyelvének költői szépsége, kifejező ereje!
3. Keressétek meg a könyvtárban Sütő András *Gyermekkorom tükörcserepei* című kötetét! (Móra Könyvkiadó, Bp. 1982.) Nemcsak az író életútját járhatjátok végig a könyv segítségével, hanem az erdélyi táj magyar irodalmi és történelmi vonatkozású gazdag képanyagában is gyönyörködhettek.
4. Készítsetek novellisztikus elbeszélést egy emlékezetes otthoni élményről vagy jelentős családi eseményről őszinte hangnemben, közvetlen stílusban!

Váci Mihály (1924–1970)

Kossuth-díjas költő, műfordító. Nyíregyháza szülöttje. Innen hozta magával a nyírségi táj és a nyomorúság éltető élményét. Tizenkilenc évesen a környékbeli nincstelenek tanyai tanítójaként működött. Múlhatatlan hűséggel volt irántuk akkor is, amikor Pestre került, s *„az ország ügyében utazó történelmi alkalmazott" lett.* Ez a hűség, elkötelezettség határozta meg életét és költészetét is. Költői vallomása beszél erről a legszebben:

„Mi lennék, ha te is elengednél?
Szülőföld, hazám — sarkcsillagom!
Csodálok minden csillagot, holdat,
de csak tehozzád igazodom!"

Ha többet kívántok tudni íróink, költőink életsorsáról, munkásságáról, gazdag tájékoztatást kaphattok a Móra Könyvkiadó *Így élt...* és a Szépirodalmi Könyvkiadó *Arcok és vallomások,* az Akadémiai Kiadó *Kortársaink* sorozatából, a Tankönyvkiadó *Írók, képek* című köteteiből.

Váci Mihály

Szelíden, mint a szél

Szőkén, szelíden, mint a szél,
feltámadtam a világ ellen,
dúdolva szálltam, ténferegtem,
nem álltam meg – nem is siettem.
port rúgtam, ragyogtam a mennyben,
cirógatott minden levél.

Szőkén, szelíden, mint a szél,
minden levéllel paroláztam;
utamba álltak annyi százan
fák, erdők, velük nem vitáztam:
– fölényesen, legyintve szálltam
ágaik közt, szép suhanásban,
merre idő vonzott s a tér.

Szőkén, szelíden, mint a szél,
nem erőszak, s akarat által,
ó, szinte mozdulatlan szárnnyal
áradtam a világon által,
ahogy a sas körözve szárnyal:
fény, magasság sodort magával,
szinte elébem jött a cél.

Szőkén, szelíden, mint a szél,
a dolgok nyáját terelgettem,
erdőt, mezőt is siettettem,
s a tüzet – égjen hevesebben,
ostort ráztam a vetésekben:
– így fordult minden vélem szemben,
a fű, levél, kalász is engem
tagad, belémköt, hogyha lebben,
a létet magam ellen szítom én.

Szőkén, szelíden, mint a szél;
nem lehetett sebezni engem:
ki bántott – azt vállon öleltem,
értve-szánva úgy megszerettem,
hogy állt ott megszégyenítetten
és szálltam én sebezhetetlen:
– fényt tükrözök csak, sár nem ér.

Szőkén, szelíden, mint a szél,
jöttömben csendes diadal van,
sebet hűsít fényes nyugalmam,

golyó, szurony, kín sűrű rajban
süvített át, s nem fogott rajtam,
s mibe naponkint belehaltam,
attól leszek pusztíthatatlan,
s szelíden győzök, mint a szél.

A *lírikus* versében önmagáról vall. Ez a költemény is ilyen fogantatású. Személyes vallomás. Önfelmutatása annak az életvitelnek és programnak, amelyet egy életen át vállalt a költő a „szegények hatalmáért."

A „használni akartam – nem tündökölni" költői hitvallást, elkötelezettséget *a vers képsorai* hordozzák meggyőző erővel. Minden egyes versszakot a refrén-hasonlat és a vele rímelő verssor fog közre.

- Állapítsátok meg, mi a szerepe ennek a kiemelten kezelt két sornak!
- Haladjatok versszakról versszakra, s értelmezzétek az egyes képeket! Hol éreztétek az ellentétek feszülését, a tenni akarás mozgalmasságát, a küzdelem keménységét?
- Jellemezzétek a költő életprogramját a képek alapján!
- Milyen az egymás után következő képek hangulata, érzelmi feszültsége? Mennyire rendező elve ez az egész versnek?
- Mivel válik a vers lezárt, kerek egésszé, s miben rejlik ennek kifejező ereje, művészi szépsége?

***

1. Gyakoroljátok a refrén kifejező felolvasását az egyes versszakok hangulatával, tartalmával összhangban!
2. Keressetek egy-egy képzőművészeti alkotást nagy íróinkról, költőinkről! Beszéljétek meg, hogy alkotójuk miben látta az ábrázolt író, költő egyéniségének legfőbb vonását!
3. Állítsatok össze egy antológiát *Írók, költők egymásról* címmel! Jellemezzétek a megismert költőket, írókat e vallomások alapján!

Még nem elég!

Nem elég megborzongni,
de lelkesedni kell!
Nem elég fellobogni,
de mindig égni kell!
És nem elég csak égni:
fagyot is bírjon el,
ki acél akar lenni,
suhogni élivel.

Nem elég álmodozni.
Egy nagy-nagy álom kell!
Nem elég megérezni,
de felismerni kell!
Nem elég sejteni,
hogy milyen kor jön el;
jövőnket – *tudni* kell!

Nem elég a célt látni;
járható útja kell!
Nem elég útra lelni,
az úton menni kell!
Egyedül is! Elsőnek,
elől indulni el!
Nem elég elindulni,
de mást is hívni kell!
S csak az hívjon magával,
aki vezetni mer!

Nem elég jóra vágyni;
a jót akarni kell!
És nem elég akarni:
de tenni, tenni kell!
A jószándék kevés!
Több kell: – az értelem!

Mit ér a hűvös ész?!
Több kell: – az érzelem!
Ám nemcsak holmi érzés,
de seb és szenvedély,
keresni, hogy miért élj,
szeress, szenvedj, remélj!

Nem elég – a Világért!
Több kell: – a nemzetért!
Nem elég – a Hazáért!
Több kell most: – népedért!
Nem elég – Igazságért!
– Küzdj azok igazáért,
kiké a szabadság rég,
csak nem látják még,
hogy nem elég!
Még nem elég!

A cselekvő, tettekben megnyilvánuló emberi helytállásnak sok szép példáját olvashattuk íróink, költőink műveiben. Erre szólít fel tankönyvünk utolsó verse is, a *Még nem elég!* Korunk kiáltványa ez, időszerű tartalmával mindannyiunkhoz szóló. Mozgósító erejét és hatását a vers szembeötlő nyelvi elemei magyarázzák.

- Miért éppen a főnévi igenév az egyik uralkodó szófaja a versnek?
- Mi a szerepe az állandóan ismétlődő „nem elég" és „kell" szónak?
- Kövessétek végig a versben, milyen időszerű gondolatokkal párosul a címben is szereplő kulcsfontosságú szó, a „nem elég"!
- Hogyan történik a mondatok összekapcsolása, ritmikus építkezése az egyes versszakokban?
- Milyen mondatfajtákból épül fel az egész vers, s mi a magyarázata ennek?
- A sodró lendületű költemény milyen vallomással zárul?

***

1. Idézzétek föl hazafias líránk eddig tanult verseit! A könyv nélkül megtanultakat szép versmondással mutassátok be!
2. Hallgassátok meg Beethoven *Fidelio* című operájából az emberiség örök szabadságvágyát megszólaltató kórusrészletet!
3. Rendezzetek ünnepélyes műsorórát *A négy év legemlékezetesebb irodalomélményei* címmel!

JELEN IDŐ

ÖSSZEFOGLALÁS

Tankönyvünk utolsó fejezete a *legújabb, az 1945 utáni irodalmunkból* adott némi ízelítőt, azoktól a költőktől, íróktól, akik *kortársaink*. A névsor azonban közel sem teljes, sok jelentős írónk, költőnk hiányzik belőle.

A *jelen irodalma* mindig nagyon gazdag, nehezen lehet áttekinteni. Az élő alkotók munkássága sem befejezett, lezárt, így az értékelésük sem az. De mindig bontogatják szárnyaikat az újabb és újabb tehetségek is. Átfogó, teljes képet alkotni ezért a „jelen" irodalmáról csöppet sem könnyű feladat.

A *folyóiratok* szélesebb, teljesebb képet adhatnak az élő és folyton változó irodalomról. Joggal mondhatjuk, hogy irodalmi életünk vérkeringését folyóirataink biztosítják: rendszeresen tájékoztatnak, érdeklődést, figyelmet keltenek, bírálnak, értékelnek, állandó kapcsolatot teremtve ezáltal *olvasó* és *író* között. Szerepük tehát nélkülözhetetlen irodalmi életünkben.

A „jelen" költőinek, íróinak területe: *a ma valósága*. Alkotásaik, amelyekkel a fejezet során megismerkedtünk, ennek a valóságnak a változását, törekvéseit, ellentmondásait tükrözték. A közösséggel szembeni hűség és szolgálat magába foglalja az emberség, a humánum védelmében történő bátor kiállást *(Kicsik és nagyok)*, a szép és igaz emberi értékek mellett való szenvedélyes küzdelmet *(Tűz)*, a múlt gaz-

dagító hagyományainak megőrzését és megbecsülését *(Anyám könnyű álmot ígér)*, akárcsak az erkölcsi torzulások elítélését *(Talpsimogató)*, a társadalmi élet fonákságainak, ellentmondásainak feltárását *(Egy szoba, vályogfal, zsúpfedél)*. A tartalmas, emberhez méltó életformától azonban nem áll távol az életöröm igénylése *(Rezi bordal)*, a lázas tenni akarás *(Szeliden, mint a szél)* az önzéstől, a közönytől mentes emberi kötődés sem *(Ami nehéz)*. Ezek a művek azt is bizonyították, hogy az irodalom eligazító szerepe fölbecsülhetetlen.

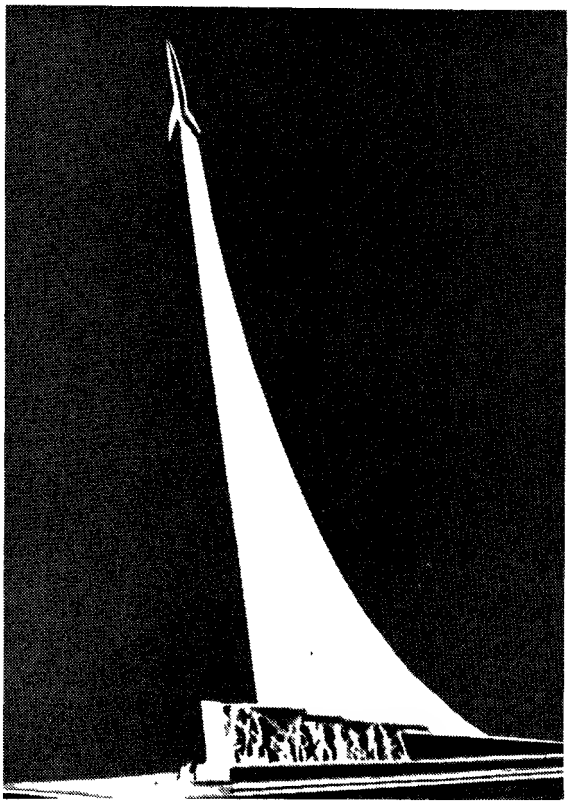

Kozmosz – emlékmu

Kérdések, feladatok

1. Olvassátok el a fejezet élén található mottót! Értelmezzétek, vajon valóban ide illik-e és miért?
   Tudnátok-e más, kifejezőbb mottót ehhez a fejezethez? Keressetek ilyeneket!
2. Vegyétek számba, milyen kortárs írókkal, költőkkel ismerkedtetek meg az előző osztályokban, és kikkel ebben a fejezetben! Soroljátok fel azt is, mit olvastatok tőlük!
3. Milyen szempontok szerint csoportosítanátok a *Jelen idő* című fejezetben olvasott műveket?
4. Válasszatok a fejezet alkotásai közül egyet
   a) amelyik valami egészen újat mondott nektek;
   b) amelyiket a legszebbnek, a legművészibbnek tartottátok;
   c) amelyiket a legszívesebben megtanulnátok, vagy felolvasnátok társaitoknak! Választásaitokat indokoljátok is meg!
5. Fejtsétek ki, miért találó – a megismert művekre gondolva – a következő vallomások, megnyilatkozások tartalma, igazsága:
   a) Csoóri Sándor nyilatkozata *Nagy Lászlóról:* „Kozmikussága nem stíluselem vagy pátoszt verítékező kagyló, hanem erkölcsi érték. Ellenállás és küzdelem, mellyel a szürkeség fölé emelkedhet, ahol érték és értéktelenség egyaránt összemosódik."
   b) Béládi Miklós nyilatkozata *Sánta Ferencről:* „Számára az írás életbe vágóan fontos emberi cselekedet: a föltétlen igazmondás alkalma és az emberség védelme."
   c) Sütő András vallomása: „Az én gyermekkorom paraszti világában ismeretlen volt az emberélet torzulása, kegyetlenkedései, szellemi nyomora. Azóta is hiszem és vallom, hogy a humánum az emberiség legszebb megnyilvánulása, az emberi nem örök fényforrása."

d) Király István nyilatkozata *Váci Mihályról:* „Csupa türelmetlenség, láz, nyugtalanság ez a költészet. Éreztetni tudja a kor feszültségét . . . a huszadik század tág lélegzetét . . ."

6. Mondjátok el, találtok-e rokonságot – témában, műfajban, írói szándékban – a *Jelen idő* alkotásai és az előző korok művei között!
7. Milyen új műfajokkal ismerkedtünk meg ebben a fejezetben, s mi jellemző rájuk?
8. A kor olvasójától a ma irodalma megköveteli – Illyés Gyula szavaival élve –, hogy „ő is fejtsen ki annyi erőt a megértés érdekében, mint a költő a megértetés érdekében." Melyek voltak azok az alkotások, amelyek ezt a szellemi erőfeszítést igényelték tőletek?
9. Találkoztatok-e tanulmányaitok során régebbi, jelentős irodalmi folyóiratokkal?
10. Melyek napjaink legfontosabb irodalmi folyóiratai? Mit tartalmaznak ezek a folyóiratok, s mi a szerepük irodalmi életünkben?
11. Miért tekinthetjük modern korunk kifejező szimbólumának a Kozmosz-emlékművet?

***

1. A *Kortársaink* című sorozat (Akadémiai Kiadó) azokat a költőket, írókat mutatja be, akik korunkban, a felszabadulás utáni magyar irodalom életében játszottak jelentős szerepet. Nézzetek utána, kiket mutatott be eddig a sorozat! Kiket ismertek a tankönyvben nem szereplők közül?
2. Kik azok a jelentős mai költők, írók, akik környéketeken élnek, vagy onnan származtak el? Mutassátok be tájat, szülőföldet idéző néhány versüket, írásukat!
3. Tartsatok rövid tartalmi ismertetést folyóiratotokról, a *Kincskereső*ről vagy annak a tájnak irodalmi lapjáról, ahol éltek!

4. Milyen újonnan megjelent könyvekre hívnátok fel társaitok figyelmét a megismert folyóiratok kritikái alapján?
5. Szembesítsétek olvasmányélményeteket a folyóiratok kritikáival, a tapasztalataitokat pedig vitassátok meg!
6. Készítsetek mai irodalmi olvasmányaitok egyikéről figyelemkeltő könyvismertetést! A legsikerültebbeket helyezzétek el az irodalmi faliújságon is!

Az irodalomelméleti ismeretek összefoglalása

Az általános iskolai irodalmi tanulmányaitok befejezéseképpen foglaljuk össze azokat az ismereteket is, amelyek a tudatosabb műértést segítették elő. Ezek az *irodalomelméleti ismeretek* az irodalomtudománynak ahhoz az ágához tartoznak, amely *a szépirodalom (művészi irodalom) elméleti kérdéseivel, jellemző sajátságaival, törvényszerűségeivel foglalkozik.* A rendszerezés alapjául a sokféle szempont közül mi azt választottuk, amely *az irodalmat folyamatában: az alkotó – mű – befogadó egymásutániságában szemléli.*

I.
AZ ALKOTÓ
(„a feladó")

Az íróról, a költőről mint alkotóról *maga a mű mondja a legtöbbet,* mert minden egyes alkotás az ő érzéseit, gondolatait, nézeteit, értékítéleteit rögzíti érzékletes formában.

Az *alkotó* azonban *nem független a kortól, a társadalomtól,* amelybe beleszületett, s amely alkotói pályáját végigkíséri. A művész éppúgy korának gyermeke, mint maga a műalkotás.

Nem születik viszont *mindenki költőnek, írónak.* Ehhez különös *tehetség* kell (képalkotó fantázia, ritmusérzék, a szereplők helyzetébe való beleélés képessége, megfigyelőkészség, nyelvi kifejező erő stb.). Meghatározó *a tudás- és műveltséganyag,* a gazdag *élettapasztalat, a személyes élményekre épülő valóságismeret* és ezek helyes *megítélése, értékelése* is, mégpedig az emberiség érdekeinek, a humánumnak a szem előtt tartásával.

Természetesen – mint minden hivatásnál – itt is elengedhetetlenül szükséges a *„mesterségbeli tudás",* azaz az irodalom felhalmozott formakincsének, kifejező eszközeinek ismerete, ezek továbbfejlesztése, eredeti és egyéni módon történő alkalmazásának képessége. Az eredetiség hiánya csak utánzáshoz vezethet (epigonok).

Az írói pályán is igaz, hogy *a gyakorlat teszi a mestert.* Éppen ebben a vonatkozásban beszélhetünk egy-egy író,

költő életművén belül *próbálkozásokról, zsengékről, hírnevet megalapozó alkotásokról, remekművekről.*

Lehet az alkotó *ismert* és *ismeretlen.* Aszerint is megkülönböztethetjük, hogy melyik a kedvelt vagy választott műfaja. A következő elnevezések – *költő, prózaíró, lírikus, epikus, novella-, regény-, drámaíró, műfordító* – erre vallanak. A műfordítás is művészi tevékenység, amely ugyancsak magán viseli a műfordító egyéniségét.

Megkülönböztethetjük az írókat nemzetiségük szerint is. Így beszélhetünk *külföldi,* valamint az országon belül és határainkon kívül élő *magyar írókról.* Az utóbbiak alkotásai is szerves részei *nemzeti irodalmunknak.*

Kérdések, feladatok

1. Vitassátok meg, igaz-e Kosztolányi Dezső következő állítása: *„A könyvet mindig ketten alkotják: az író, aki írta, s az olvasó, aki olvassa."*
2. Válasszatok ki kedvenc írótok, költőtök alkotásai közül egyet, és annak elemzésével szóljatok arról, hogy miért is érzitek közel magatokhoz a választott költőt, írót!
3. Ismertessétek a tanult költők, írók életsorsát úgy, hogy egyúttal magát a kort is jellemezzétek!
4. Beszéljetek a megismert ars poeticák alapján az alkotói módszerekről, elvekről, az írói, költői elkötelezettségről!
5. Vegyétek számba, hogy kik voltak irodalmunkban – formában, tartalomban – kiemelkedő újítók!
6. Foglaljátok össze mindazt, amit az ismeretlen szerzők alkotásairól tanultatok!
7. Milyen szempontok szerint csoportosítanátok a megismert írókat, költőket? A csoportosítást mindenütt nevekkel is támasszátok alá!
8. Hasonlítsátok össze ugyanazt a verset több műfordításban! Milyen – az egyéniséget tükröző – eltérésekre figyeltetek föl!

II.

A MŰ

(„az üzenet")

A mű a valóságot, az ember belső és külső világát ábrázolja érzékletes formában a művészi nyelv segítségével, úgy, ahogyan azt az író látja.

A *szép* és a *rút* egyaránt tárgya lehet az ábrázolásnak, amely azonban nem befolyásolja *a műalkotás esztétikai, művészi értékét,* azaz megjelenítésének értékességét.

A műalkotásban a „mit" és a „hogyan", a *tartalom és a forma elválaszthatatlanul összekapcsolódik.*

A formai eszközök közül legszembeötlőbb a *prózai* és a *verses forma.* A próza kötetlen, a vers viszont rendszeres és szabályos, hangzásbeli visszatérésen alapuló irodalmi szöveg. Leglényegesebb eleme tehát a *ritmus.* Ez adódhat a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos ismétlődéséből. Ez az alapja a *hangsúlyos (magyaros) verselésnek,* melynek egysége az *ütem.* (Ütemhangsúlyos verselés.) Adódhat továbbá rövid és hosszú szótagok szabályos visszatéréséből. Ez adja *az időmértékes (görög–római) verselés* ritmusát. Egysége a *versláb.* A hangsúly és időmérték együttes érvényesülése hozza létre a versek *kettős ritmusát,* az időmérték és a rím együtt szereplése pedig *a rímes–időmértékes (nyugat-európai) verselést.* A *rím* viszont nem más, mint az azonos vagy hasonló hangzású szavak, szótagok ismétlődő összecsengése.

A szabadvers gondolati szerkezetű, különböző hosszúságú sorokra tagolt költemény. Ritmusegysége a sor.

A tartalom kifejezésében meghatározó forma az író, költő által választott *műfaj* is. A szépirodalom különböző műfajai három nagy csoporthoz, *műnemhez* tartoznak:

a) a *lírához* (dal, óda, epigramma, életkép, jellemkép, költői levél stb.)

b) az *epikához* (mese, monda, mítosz, ballada, elbeszélő költemény, novella, regény stb.)

c) a *drámához* (tragédia, komédia stb.).

A *lírai* alkotások középpontjában főképp az ember belső világának: *gondolatainak, érzéseinek, hangulatainak a kifejezése,* az *epikai (elbeszélő)* és a *drámai (megjelenítő)* alkotásokban viszont az *emberközpontú külső világnak az ábrázolása áll.* Az epikai és a drámai művek azonossága mellett azonban van lényeges különbség is köztük. Az epikában a történetet egy *„elbeszélő"* mondja el, a drámában ez a szereplők *párbeszédéből* és *monológjából* tárul elénk.

A műnemek és ezen belül a műfajok között *nincsenek éles határok,* gyakori az átmenet közöttük.

A *lírai* alkotásokban az érzelmeket, a gondolatokat, a hangulatokat az érzékletes („látható, hallható") *költői képsor* vetíti elénk. Ennek megteremtésében döntő szerepet játszanak a *művészi stílus eszközei:*

a) az átvitt jelentésű szóképek (metafora, megszemélyesítés, szimbólum, allegória stb.)

b) a szóképekhez hasonló stíluseszközök (költői jelző, hasonlat, körülírás, szójáték stb.)

c) az érzelmek keltésére szolgáló kifejezőeszközök (szóismétlés, szóhalmozás, fokozás, ellentét, párhuzam, felkiáltás, kérdés, megszólítás stb.).

Az *epikai* és a *drámai* művek tartalmának kifejezésében viszont fontos szerepet játszanak a valósághitelű *leírások* (tájak, természeti jelenségek, tárgyak); a *cselekmény a konfliktusokkal (helyzetekkel, epizódokkal):* valamint *a fő- és mellékszereplők jellemzésük különféle módjaival* (az író maga jellemez, más szereplőkkel, környezetrajzzal, beszéddel, cselekedettel).

Lényeges formai eleme az irodalmi műveknek a *szerkezet,* az az erővonal, amely átfogja, összetartja az egész művet, s amelynek vonzásában a mű elemei, részei – fontosságuk arányában – elrendeződnek. A szerkezet által válik tehát a műalkotás egyrészt megbonthatatlan egységgé, amelyben minden összefügg mindennel, másrészt pedig teljes és lezárt egésszé.

Kérdések, feladatok

1. Hasonlítsatok össze néhány tájleíró verset különböző költőktől, s próbáljátok megállapítani, hogyan tükröződik egyéni látásmódjuk ezekben a költeményekben!
2. Ha csak egy *prózai művet* és egy *verseskötetet* vihetnétek magatokkal külföldre, melyik író munkáját választanátok? Indokoljátok is meg, hogy miért!
3. Írjátok össze, milyen verseket tudtok könyv nélkül! Milyen címmel és csoportosításban tartanátok ezekből a versekből egy előadóestet? Idézzétek föl a versmondás legfontosabb tudnivalóit is!
4. Mondjatok egy-egy példát mindhárom verselési módra! Ritmizáljátok is az említett versek egy-egy szakaszát!
5. Keressetek a tanult versek közül példát a kettős ritmusra is!
6. Említsetek néhány példát olvasmányaitok közül a tanult lírai és epikai műfajokra, és röviden szóljatok jellemző sajátságaikról is!
7. Ha van a lakóhelyeteken színház, nézzétek meg a plakátokon hirdetett műsorát, s állapítsátok meg, milyen műfajú műveket szokott játszani!
8. Keressetek olvasmányaitok közül egy-egy olyan alkotást, amelyben a líraiság, epikusság, drámaiság egyaránt fölfedezhető!
9. Egy-egy szabadon választott vers elemzése alapján beszéljetek a művészi stílus jellemző sajátságairól, a műben betöltött szerepéről!
10. Keressetek legkedvesebb lírai alkotásaitokhoz hangulatban megegyező zenét vagy népdalt!
11. Ismertessétek legkedvesebb elbeszélésetek vagy regényetek szereplőit, de jellemábrázolásuk módjait is!
12. Milyen szerkezeti megoldásokra figyeltetek föl a lírai és az epikai alkotásokban? Említsetek ezek közül néhányat!

III.
A BEFOGADÓ
(„a címzett")

A mű akkor tölti be igazán rendeltetését, ha eljut a címzetthez: az *olvasóhoz*, a *befogadóhoz*. A befogadás folyamatában az olvasó *fantáziája* segítségével mindig saját élményeként *éli át* a művet. *Azonosul* vele, *szembesíti önmagával*. *Érzelmileg* sem marad közömbös: hol rokonszenvet, hol ellenszenvet érez. Véleményt is alkot: *helyesel, elítél, értékel*. Meghajol az író előtt, vagy magában vitatkozik vele.

Az *esztétikai élményt* azonban nem adják könnyen. A mű, az írói, költői üzenet megértése *szellemi erőfeszítést, aktivitást* kíván az olvasótól, a befogadótól.

A sokféle műalkotást az olvasók – *ízlésüktől, műveltségüktől, eszményeiktől* függően – *különböző módon ítélhetik meg*. A legsilányabb giccsnek is lehetnek rajongói, és a legnagyobb szabású remekmű is – egyesek számára – unalmasnak, értéktelennek tűnhet.

A *felületes* olvasástól az *értő* olvasáson át a *műélvezetig*, ha igen hosszú is az út, de tanulással, önműveléssel, főképp pedig olvasással, el lehet jutni a csúcsra is. Megéri a fáradságot, mert nemcsak az íróknak van szükségük arra, hogy megértsék őket, hanem elsősorban az olvasóknak, azaz mindnyájunknak, hogy *megértsük önmagunkat és a világot*.

Kérdések, feladatok

1. Számoljatok be, milyen személyes megfigyeléseitek, tapasztalataitok vannak az olvasásról!
2. Soroljátok fel azokat az irodalmi hősöket, akik szerintetek a legrokonszenvesebbek, illetve a legellenszenvesebbek voltak! Véleményeteket indolkoljátok is meg!
3. Beszélgessetek arról, mit olvastok szívesen és milyen szempontok szerint szoktátok megválogatni olvasmányaitokat!
4. Számoljatok be, hogy az irodalomkönyveitekben levő

szemelvények közül melyek tetszettek legjobban, és melyek nem érdekeltek benneteket!

5. Vegyetek alaposabban szemügyre egy silány irodalmi alkotást, giccset, s próbáljátok megállapítani néhány jellemző vonását!
6. Idézzétek föl azokat a könyvtári ismereteket, amelyek segítségével egy-egy könyvtárban otthonosabban eligazodhattok!
7. Mondjátok el, hogyan, milyen szempontok szerint fogtok majd felnőtt korotokban könyveket vásárolni könyvtáratok számára!

allegória: hosszabb gondolatsoron, esetleg egész költeményen keresztül kifejtett metafora vagy megszemélyesítés. A *teljes allegóriá*ban a kifejezendő gondolat teljes egészében képsorrá alakul át.

alliteráció: *betűrím,* a szavak kezdő mássalhangzóinak összecsengése a versben.

anekdota: rövid, tréfás, csattanós történet, többnyire történelmi személyek vagy események mulatságos jellemzését adja.

ballada: epikus mű, amely többnyire tragikus eseményt mond el, lírai színezettel, részletezés nélkül, drámai tömörséggel, párbeszédes formában.

cselekmény: az epikai, a drámai művek összefüggő eseménysora, helyzetekkel, konfliktusokkal, epizódokkal.

dal: rövid lírai műfaj, amely érzelmeket fejez ki dallamos formában. Lehet: *népdal, műdal, bordal, szerelmi* dal stb.

dialógus: *párbeszéd,* a drámai közlés, a jellemzés legfontosabb eszköze.

disztichon: sorpár, rendszerint egy hexameterből és egy pentameterből áll.

dráma: az irodalmi műnemek egyike, amelyben az eseménysort, a szereplők jellemét, a mű mondanivalóját dialógusokból ismerjük meg.

elbeszélő: az epikai művek beszélője, aki a történetet elmondja.

elbeszélő költemény: versben írt hosszabb vagy rövidebb költői elbeszélés.

elégia: fájdalmat, bánatot kifejező lírai műfaj.

életkép: a mindennapi élet valamely jellemző jelenetét vagy alakját ábrázoló, lírai,

epikai elemeket egyaránt magába foglaló kisebb prózai vagy verses mű.

ellentét: a kiemelés, a feszültségteremtés művészi eszköze gondolatok, képek, jellemek, helyzetek szembeállításával.

epigon: eredetiség nélkül mást utánzó, szerény tehetségű művész.

epigramma. tömör, többnyire két rövid szerkezeti részből álló gondolati költemény.

epika: műnem, az eseménysort, történetet elbeszélő műfajok csoportja.

epizód: önmagában is zárt, egészet alkotó esemény, mellékcselekmény, amely késlelteti a történetet, fokozza a feszültséget, új jellemvonással gazdagítja a hőst.

expozíció: az elbeszélő és drámai művek bevezető része, amelyben a kiinduló helyzetet és a szereplőket mutatja be az író.

fokozás: az érzelem vagy gondolat hangsúlyozása az ismétlés, a halmozás, az egyre erőteljesebb kifejezések segítségével.

forma: a műalkotás mindazon eleme, eljárása, amellyel mondanivalóját kifejezi, tartalmát megjeleníti.

giccs: olcsó hatásra törekvő, felszínes, érzelgős, a valóságot hamisan tükröző mű.

gondolatritmus: a gondolatok ismétlődéséből, ellentétéből, párhuzamából adódó ritmus.

hasonlat: a szóképekhez hasonló stíluseszköz, amely két dolog összekapcsolásán alapul valamely közös vonásuk alapján.

helyzet: a körülményeknek olyan találkozása, együtthatása a cselekményes művekben, amely a szereplőt cselekvésre készteti.

hexameter: az időmértékes verselés egyik sorfajtája, amely hat verslábból áll: az 1–4. daktilus vagy spondeus, az 5. daktilus, a 6. trocheus vagy spondeus.

idill: bensőséges, derűs bájú jelenet, esemény, kép.

jellem: az epikai vagy drámai művek sokoldalúan bemutatott, jellemzett alakja, hőse, szereplője. Lehet: *fő-* és *mellékszereplő.*

jellemkép: egy személy jellemét, típusát bemutató, az életképpel rokon, rövid terjedelmű prózai vagy verses műfaj.

jellemzés: az irodalmi szereplők bemutatása, külső, belső tulajdonságainak ábrázolása. Módjai: személyleírás, környezetrajz, beszéd, cselekedtetés stb.

katarzis: a mű hatásaként az olvasóban, nézőben létrejött erkölcsi felemelkedés, megtisztulás.

konfliktus: a drámaiság eleme, az ellentétes erők összeütközése.

költői én: a lírai műben megjelenített egyes szám első személyű beszélő.

költői jelző: festői jelző, amely szemléletessé, hangulatossá, hatásossá teszi a jelzett szót.

költői kérdés: a nyomósítást, a felfokozott érzelmet kifejező kérdő mondat, amely feleletet nem kíván.

költői levél: valóságos vagy képzelt személyhez szóló verses levél. Tárgya igen sokféle lehet.

körülírás: stíluseszköz, amely nem a nevén, hanem más szavakkal nevezi meg a fogalmat.

leírás: tájak, természeti jelenségek, tárgyak, személyek szemléletes bemutatása.

líra: műnem, az ember belső világát, gondolatait, érzelmeit, hangulatait kifejező műfajok csoportja.

megszemélyesítés: szókép, elvont fogalmak, élettelen tárgyak, természeti jelenségek élettel való felruházása.

mese: csodás történet, amely nem törődik a hihetőséggel, az idő, a tér korlátaival. Lehet: *népmese, műmese, tündérmese, csalimese, állatmese.*

metafora: két fogalom tartalmi hasonlóságon vagy hangulati egyezésen alapuló azonosítása, melyben a két elem együtt hat. Lehet: *teljes* és *egyszerű* metafora.

mítosz: mesés elbeszélés, mely a természet és a társadalom jelenségeit természetfeletti lények, legendás hősök alakjában jeleníti meg. Egy-egy nép mítoszainak összessége a *mitológia.*

monda: valóságos történelmi személyhez, eseményhez, földrajzi helyhez fűzött mesés történet. Lehet: *népmonda, műmonda, történelmi monda, helyi monda* stb.

mondanivaló: a mű tartalmának magva, a műben kifejezett gondolatok, eszmék összessége.

monológ: a szereplő magánbeszéde a drámában, de a lírában és az epikában is előforduló közlésforma.

motívum: a műalkotások tartalmi egysége, legkisebb alkotóeleme, amely a hagyomány által állandó, jellegzetes mozzanatává válik egy-egy műfajnak (mesemotívumok stb).

műfordítás: szépirodalmi művek művészi tolmácsolása valamely más nyelven.

narrátor: a drámai cselekményen kívül álló szereplő, aki epikusan közli a megértéshez szükséges részleteket.

népköltészet: a nép szájhagyomány útján terjedő költészete. Közismert műfajai: a *közmondás,* a *találós kérdés,* a *népmese,* a *népdal,* a *népmonda,* a *népballada* stb.

novella: *elbeszélés,* viszonylag rövid terjedelmű epikai mű prózai formában. Cselekménye zárt, rendszerint egyetlen eseményt vagy eseménysort mutat be, kevés szereplővel.

óda: fenséges tárgyat, magasztos eszméket ünnepélyes nyelven megéneklő lírai költemény. Rokon műfaja a *himnusz.*

parabola: *példabeszéd,* erkölcsi tanító célzatú elbeszélés.

pentameter: az időmértékes verselés egyik sorfajtája. Neve szerint 5, valójában azonban 6 verslábból álló sor, amelyben a 3. és a 6. versláb csonka.

próza: a verses formával szemben szabadabb, kötetlenebb irodalmi szöveg, amely azonban a mondatok ritmusára ügyel.

refrén: versszakonként visszatérő, változatlanul vagy kevés változással megismétlődő sor(ok).

regény: nagyobb terjedelmű epikus mű, amely legtöbbször valóságos térben és időben játszódik, fő- és mellékszereplőkkel, bonyolultabb cselekmény- és összetettebb jellemábrázolással.

rím: azonos *(tiszta)* vagy hasonló *(asszonánc)* hangzású sorvégek összecsengése. Lehet: *belső rím, önrím, ragrím* stb.

rímképlet: a rímek elhelyezkedésének sorrendje a verssorok láncolatában. Lehet: *páros rím* (a a b b), *csoportrím* (a a a a), *keresztrím* (a b a b), *ölelkező rím* (a b b a), *félrím* (x a x a) stb.

ritmus: valamely jelenség időben vagy térben való rendszeres ismétlődése, szabályszerű visszatérése.

stílus: az írásnak, a kifejezésnek az íróra, költőre jellemző módja. (Latin szó, eredeti jelentése: íróeszköz.)

szabadvers: különböző hosszúságú sorokra tagolt, gondolati szerkezettel rendelkező, szabályos zenei képletbe nem foglalható vers, melynek ritmusegysége a sor.

szépirodalom: a tudományos irodalommal szemben a művészi irodalom megkülönböztető neve.

szerkezet: *kompozíció*, a mű részeinek egységbe rendezése, a részek egymáshoz és az egészhez való arányának, viszonyának meghatározása. Az epikus, a drámai művek szerkezetének alapmodellje: *expozíció, bonyodalom, kibontakozás, tetőpont, megoldás.* A lírai műveknél a *hangulatváltás*, a *gondolati ív*, az *érzelmi hullámzás* adhatja a szerkezetet.

szimbólum: szókép, valamely gondolati tartalom (fogalom, eszme, érzés) *jelképe*, érzékletes jele, melynek képzettársítás folytán gazdag jelentésbeli, érzelmi, hangulati töltése van.

szinesztézia: különböző érzékelési területekhez tartozó jelenségek összekapcsolása hangulati hasonlóság, összeérzés alapján.

szójáték: azonos vagy hasonló hangzású, de különböző értelmű szavaknak meglepő,

téma: a mű tárgya; a történet magja. váratlan összekapcsolása, többnyire humoros célzattal.

típus: a jellemző általános és a megkülönböztető egyedi vonások egysége egy konkrét alakban.

tragédia: a drámai műnem egyik alapvető műfaja, amelyben a drámai hős a környezettel, a társadalmi viszonyokkal való súlyos konfliktusa miatt rendszerint fizikailag is megsemmisül, de bukása fölemelő.

trilógia: három önálló részből álló mű, amely témájának rokonsága vagy szereplőinek azonossága folytán mégis összefügg.

ütem: a hangsúlyos versformák ritmikai egysége, amely ritkábban 1 hangsúlyos, gyakrabban 1 hangsúlyos és 2–4 hangsúlytalan szótagból áll. Legtöbbször két-, három-, négy- és hat ütem épít föl egy-egy verssort. Az időmértékes verselésben az ütem nem mindig a legkisebb egység.

vers: rendszeres és szabályos hangzásbeli visszatérésen alapuló szöveg.

versláb: rövid (∪) vagy hosszú (–) szótagokból álló ritmikai egysége az időmértékes verselésnek. Leggyakoribb verslábak: *jambus* (∪ –), *trocheus* (– ∪), *anapestus* (∪∪ –), *daktilus* (– ∪∪), *pyrrichius* (∪∪), *spondeus* (– –). A legtöbb versláb egyben ütem is.

vígjáték: *komédia,* a drámai műnem egyik alapvető műfaja, melyben kisszerű emberek vagy kicsinyes emberi tulajdonsá-

gok ütköznek össze egymással vagy a körülményekkel. Megoldása többnyire szerencsés, sohasem tragikus.

vízió: látomás; látomásszerű kép.

Kislexikonunk szűkszavú tömörséggel emlékeztetni kívánt benneteket az általános iskolában tanult vagy érintett legfontosabb irodalomelméleti fogalmakra. Ha azonban egy-egy kérdésről többet szeretnétek tudni, vagy a lexikonunkban nem szereplő fogalmaknak is utána akarnátok nézni, a következő ajánlott szakirodalomban ezt megtehetitek:

Csibra István–Szerdahelyi István: *Esztétikai ABC,* Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1977.
Hegedüs Géza: *A költői mesterség,* Móra Könyvkiadó, Bp. 1978.
Kovács Endre–Szerdahelyi István: *Irodalomelméleti alapfogalmak,* Tankönyvkiadó, Bp. 1977.
Péczely László: *Bevezetés a műelemzésbe,* Gondolat Könyvkiadó, Bp. 1973.

NÉHÁNY FONTOS ÉVSZÁM, ADAT

1914–18: Az I. világháború ideje
1918. okt. 25-én Budapesten megalakul a *Nemzeti Tanács.* Programja: a háború befejezése, (azonnali különbéke), általános titkos választójog, földreform, az Osztrák–Magyar Monarchia nemzetiségei (cseh, szlovák, román, délszláv) jogainak elismerése.
1918. okt. 31-én megbukik a Monarchia utolsó kormánya, kitör az „őszirózsás" forradalom, a hatalom a Nemzeti Tanács kezébe kerül.
1918. nov. 16-án a Nemzeti Tanács ún. néphatározatával kikiáltják a köztársaságot.
1918. nov. 23-án megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja.
1918. dec. 13.–1919. jan. 4. között országszerte munkás- és katonamegmozdulások.
1919. márc. 21-én megalakul a Magyar Tanácsköztársaság. *Mindenkihez!* címzett felhívásában internacionalista elveket hirdet meg. A hatalom a kommunistákból és szocialistákból álló új párt kezébe kerül.
1919. márc. 25–26-án új fegyveres erőt szerveznek a régi rendőrség, csendőrség stb. helyett.
1919. ápr. 4-én állami tulajdonba veszik a földbirtokokat.
1919. ápr. 16.–júl. 30. között cseh, román stb. hadműveletek folynak a Tanácsköztársaság ellen.
1919. aug. 1-én lemond a tanácskormány.
1919. aug. 7-én megalakul a nyíltan ellenforradalmi Friedrich-kormány. Eltörlik a tanácshatalom valamennyi intézkedését.
1919. aug. 3.–nov. 16. között Budapest (és Magyarország nagyobb része) román megszállás alatt.
1919. nov. 16-án az ellenforradalmi fehér terror vezére, Horthy Miklós bevonul Budapestre.
1920. márc. 1-én Horthyt – a különítményesek védőszárnyai alatt – ideiglenes államfővé választják. Ezt követően hol lappangó, hol nyílt ellentétek vannak az uralkodóosztályokat képviselő pártok, kormányzati szervek között. A fehérterrort is csak lassan sikerül „törvényesebb" elnyomó intézkedésekkel felváltani.
1921. dec. 22-e: aláírják az ún. Bethlen – Peyer-paktumot. A munkásságot képviselő egyetlen legális baloldali párt, a Szociáldemokrata Párt, bizonyos korlátozott mozgási (szervezkedési) szabadsághoz jut.
1925. aug. 18–21. között a KMP első kongresszusa Bécsben az illegális kommunista szervezkedés föllendüléséhez vezet.
1927. augusztusában munkássztrájkok és elbocsátások.
1930. április 11–12-én a gazdasági világválság hatására zuhanásszerűen csökken a búza ára. Ez is társadalmi nyugtalansághoz vezet.
1930. szept. 1-én véres megtorlásba torkolló tüntetés a rosszabbodó gazdasági viszonyok miatt.

1931. szept. 19-én elrendelik a statáriumot.
1932. okt. 1-én Gömbös Gyula alakít kormányt. 95 pontból álló *„programjában"* szociális ígéretek keverednek a fasizálódás jeleivel. (A társadalom erőszakos átalakításának terve Gömbös miniszterelnök elképzelései szerint.)
1935. márc. 5-én Horthy föloszlatja a parlementet. A kormánypárt belső viszályait új választásokkal akarja megoldani. A Hitler-fasizmus németországi uralma fölbátorítja a nyíltan fasiszta, terroruralomra törő erőket hazánkban is.
1935. márc. 20-án csendőrsortűz Endrődön (kilenc halott).
1935. jún. 18–24-én parlamenti vita. Gömbös miniszterelnök a munkásság szervezeteivel való leszámolással fenyegetőzik. „Mi nem kedveljük a szociáldemokráciát . . ." Nyíltan hangoztatja, hogy összezúzza a szakszervezeteket. A szervezett munkásság azonban megvédi fórumait, a szervezkedés, a munkásművelődés színhelyeit.
1936. aug. 22-én Horthy fölkeresi Hitlert.
1937. márc. 15-én fasizmusellenes programmal zászlót bont a Márciusi Front.
1938. ápr. 8-án napvilágot lát az 1. ún. zsidótörvény.
1938. okt. 4-én bejelentik a rendeleti úton való kormányzás bevezetését.
1939. júliusában Teleki miniszterelnök egy Hitler-Mussolini-Horthy közötti közeledés sikerén fáradozik.
1939. szept. 1-én életbe lép a kivételes hatalom; korlátozzák a gyülekezési stb. jogokat, kiterjesztik az internálási rendszert.
1940. aug. 30-án az ún. „második bécsi döntés"-sel újabb területeket csatolnak vissza Magyarországhoz.
1941. ápr. 3-án Teleki miniszterelnök főbe lövi magát. Magyarország visszavonhatatlanul elkötelezi magát a hitleri világhódító tervek mellett.
1941. jún. 26-án Magyarország megtámadja a Szovjetuniót.
1941. szeptemberében közeledés történik a háborúellenes, antifasiszta erők között. (illegális KMP, SzDP, parasztpárt stb.)
1941. dec. 25-én megjelenik a *Népszava* híres karácsonyi száma. Kommunisták, szocialisták, demokraták együtt tesznek hitet a béke mellett.
1942. febr. 1.: az illegális Szabad Nép megjelentetésével ismét hallat magáról a KMP.
1942. május–júniusban nagy letartóztatási hullám.
1942. dec.-ben elvérzik a 2. magyar hadsereg a doni csatában. (140 ezer ember pusztulása)
1944. márc. 19-én fasiszta német csapatok rajtaütésszerűen megszállják Magyarországot. A német *Gestapo* leszámol a még szabadlábon levő ellenzékiekkel.
1944. október 15-én Horthy felemás kiugrási kísérlete kudarccal végződik, Szálasi nyilasai átveszik a hatalmat.
1944. novemberében újabb ellenállók esnek a fasizmus áldozatául. (Bajcsy-Zsilinszky Endre és sokan mások.)

1944. végén–1945 elején nyilas rémtettek.
1945. febr. 14-én a szovjet csapatok Magyarország földjén üldözve a fasisztákat, felszabadítják Budapestet.
1945. ápr. 4-én egész Magyarország szabad.

Szöveggyűjtemény

„Tiszteljétek az írást, mert az íráson át a lélek szól az emberiséghez."

Móricz Zsigmond

Miért tetszik?

(Olvasmány)

Váci Mihály: Tű

Ahogy a tű fején a *gomb*, a gombostű feje
egy határozott *pont*,
kiegyensúlyozott *tömeg*,
összefogott *forma*,
úgy kellene
egy pillanatomat, *a mostanit*,
vagy a már újabbat, *e mostanit*,
a mindenkori *bármelyiket*,
úgy kellene
egy pillanat törékeny tűhegyére
ráfogalmazni egy parányi gömb
zártságával, határozott,
kijelölt, végleges *formájával*
odaerősíteni mindazt,
amit a mindenségről
e percben *érzek*, *gondolok*.

A sorok mellé nem a költő tette a jeleket és számokat, és nem is húzott alá egyes szavakat a vers szövegében. Mi tettük ezt, hogy érthetővé váljon vallomásunk arról, miért tetszik ez a költemény.

Egy vers – akármilyen kis terjedelmű, egyszerűnek látszó is – bonyolult, összetett jelenség, ugyanakkor azonban végtelenül ésszerű, olyan, mint az emberi vagy bármely más élő szervezet, amelyben mindennek megvan a meghatározott helye, s minden kis alkotóelem egymással és az egésszel nagy összhangban végzi a maga pontosan megszabott funkcióját. Így vagyunk Váci Mihálynak ezzel a kis versével is. Már az első elolvasás után úgy érezzük, hogy ennél egyszerűbben, magától értetődőbben nem is lehetett volna közölni a költemény mondanivalóját: a tökéletes vers megvalósítására törekvő költői óhajt. Csak ha értelmünk mikroszkópjába

helyezzük, akkor látjuk meglepetéssel, milyen sokrétű, összetett, szinte aprólékosan munkálkodó művészi eljárás eredménye, hogy a csaknem hétköznapiasan ható, egyszerű, puritán közlési mód mennyi művészi szépséget rejt!

Már első rápillantásra feltűnik, hogy hiába keressük a verseknél megszokott szabályos tagozódást: az egyforma hosszúságú sorokat, a versszakokat, s ezen belül az egyenletes ritmikus lüktetést. Mégis vers ez a javából, csak nem „kötött" vers, amelynek egyenletes ritmikai hullámzását számszerűen is fel lehet írni, hanem úgynevezett „szabad vers". Azt szokták mondani – minden látszat ellenére –, szabad verset nem könnyebb írni, mint kötöttet, hiszen ebben is van ritmikusság, csak másfajta, mint amilyent megszoktunk. Hogy ez valóban így van, azt Váci Mihály verse is bizonyítja.

Figyeljük csak meg a költemény mondattani építkezését! A vers egy hasonlatot tartalmazó, egyetlen, többszörösen összetett mondat. Már maga az rendkívüli sűrítőképességre vall, hogy valaki egy ilyen sokrétű, egyetemes érvényű, ars poetica jellegű gondolatot egyetlen mondattal ki tud fejezni. (Nem egy nevezetes magyar és világirodalmi példa jut emlékezetünkbe, többek között ilyen Vörösmarty költeménye is: A Gutenberg-albumba.) Az összesen 16 sornyi terjedelemből 4 sor esik a verset indító és a hasonlatot magában foglaló mellékmondatra, s 12 (a 4 többszöröse!) tartalmazza a hasonlítottat. Tehát az arány: 4 : 3.4. Magának ez utóbbinak tagozódásában is a 4-es szám szerepét figyelhetjük meg: a kétszer ismétlődő „úgy kellene" az, ami ezt a hosszabbik részt egy 4 és egy 8 soros részre tagolja (4 : 2.4). Érdekes ennek a 8 soros résznek a további tagozódása is! A „ráfogalmazni" és az „odaerősíteni" főnévi igenevek egy négysoros tömböt zárnak be: e tömb előtt is, után is 2–2 soros előkészítő és záró részlet áll, így itt is érvényes a 4-es tagolás, azzal a különbséggel, hogy az egyik 4-es tag két részre bontva mintegy keretbe foglalja a mondanivaló szempontjából igen lényeges 4 soros tömböt! (A vers e most ismertetett szerkezetét a szövegben számokkal és aláhúzásokkal is megjelöltük.)

A most felvázolt ritmikusság keretei között egy másfajta ritmikusságot is megfigyelhetünk: az egyes részeken belül helyet foglaló szavak és mondatok egymásnak való megfelelését; ezáltal kapcsokként tartják össze a verset. Az első négysoros részben soronként elosztott négy lényeges fogalom: „gomb", „pont", „tömeg", „forma" tölti be ezt a szerepet. A következő 12 soros egység első soraiban a tárgyként szereplő „a mostanit", „e mostanit", „bármelyiket", továbbá a kétszer ismétlődő, a tagolásban fontos szerepet játszó „úgy kellene", majd 4 sort összefogó, egymásnak felelő „ráfogalmazni" – „odaerősíteni", „zártságával" – „formájával" szópárok s végül a vers lényegét csattanóan lezáró „érzek", „gondolok" igei állítmányok az összetartó kapcsok.

Íme: nem az ismert, hagyományos hangzási ritmikusság valósul itt meg, amely a hangsúlyos és hangsúlytalan vagy a hosszú és a rövid szótagok szabályos váltakozásán alapszik, hanem inkább egy másfajta, gondolati és mondattani ritmus. S ez a ritmikusság éppúgy átjárja az egész verstestet, mint más verseket az a másik fajta ritmus. Vers tehát ez is, éppúgy, mint a kötött vers. És – a látszólag egyszerű, a mindennapitól alig eltávolodó nyelv ellenére is – költemény, mégpedig a legjavából való, mert a gondolatot oly tökéletes formában fejezi ki, mint amilyen a legtökéletesebb, a legzártabb forma: a gömb.

Péczely László
(Kincskereső, 1971)

Tömörkény István

Hühü

Ami a kártyajátékot illeti, elég komoly kártyajáték a hühü, ami pedig a zsöllért illeti, elég szegény ember a tanyai zsöllér. Ő az a valódi *nincstelen szögény embör,* aki úgy él a nagy darab földek és mezők között, hogy jóformán semmi sem az övé. Családos ember a zsöllér, felesége és gyermekei is vannak lehetősen. Éltetője a napszám, maga is, az asszony is dologra jár, ha van munka, míg télen át az ember robotot teljesít a lakásért a gazdájának. A zsöllér ugyanis ingyen lakik valamely tehetősebb ember tanyáján. A tanyákat nem építik akkorákra, hogy azokban külön kiadó lakás is legyen, hanem ez másként van. Ha valamely kisbirtokról elpusztul a tulajdonos, a földet megveszi egyik vagy másik gazdaember, aki ott a környéken lakik. Az az öreg tanyáról intézi az új földön is a gazdálkodást, s az erre épített tanya így üresen marad. De csakhamar jelentkezik bele lakónak a zsöllér, mert ez az ember, akinek semmi földje és háza nincsen, ott született kint a mezőkön, s ott akar maradni. Jobb sorsa volna, ha a városszélre húzódik, mert ott többször kap munkát, és a napszám is nagyobb, de hát ő ezt nem szándékolja, hanem odakünn marad az ingyen lakásban.

Ez azonban mégsem egészen ingyen, hanem robotjai vannak. Így a gazda földjeire felügyelettel tartozik lenni, a tanyát is rendben kell tartani, azonfölül télen át, mikor napszámba úgyse járhat, a gazda hívására köteles megjelenni az öreg tanyában dologra. Tesznek még más kikötéseket helyenkint. Így van hely, ha a gazda tanyáján bármi olyan ünnepség, lakodalom vagy gyászeset történik, hogy sok kocsi fordul meg a tanyán, a zsöllér köteles átjönni oda, és a kocsik között rendet és tisztaságot tart. Ennek ellenében a gazda a földben való dologhoz napszámosnak elsősorban a zsöllért és a feleségét tartozik fölfogadni rendes napszámba. A

zsöllér tarthat két malacot is a kis tanya körül a mezőn, de csak pányván. Továbbá ha télen a gazda az öreg tanyába feleségestül dologra rendeli, gyermekeit is viszi, s amíg a dolog tart, mindnyájukat a gazda tartja élelemmel. Ez a berendezés nem nagy baj. Télen úgysem kap napszámos munkát, s megy szívesen a szegény zsöllér, mert arra a napra megtakarítja az eleséget.

Hosszú és unalmas napokból áll ilyentájban odakünn az élet. Csak téblábolnak az emberek. Némely rész a kemence körül ül naphosszat. Van, aki előveszi a fia toktollát és diribdarab papirosokra, irkák hátuljára az ablak mellett történeteket szerkeszt, és nem riad vissza attól sem, hogy verset készítsen. Ahol közel a tanya egymáshoz, átjárnak kártyázni a nagy havakban. Rettentő ócska a kártyájuk, új talán sohase volt. Pár esztendő óta játszanak vele, így nem csoda, ha a színek nem valami tiszták, s a makk királyra rá is van írva nagyobb bizonyosság okáért, hogy az a makk csikó. A király neve fölöttébb kímélendő, és nem arra való, hogy a neve a kártya közt emlegettessék. A kártyakirályok neve ezért nem is ez, hanem csikó, azon lovak után, amelyeken rajtuk a kártyakirályok ülnek. Jól meg van kopva a csikó is meg valamennyi. Régen volt az, midőn alakjuk a tégla formáját mutatta, a szegleteik az asztal igénybevételével alkalmazott keverés közben észrevétlenül letöredeztek, és idővel még kerek lesz minden lapja, mint a pogácsa.

Ezzel játszanak aztán egy furfangos játékot, amelynek különféle nevei vannak, egy neve a *hühü*. Alighanem egészen külön tanyai kitalálás az egész játék. Olyanforma letevős és fölszedős, mint a közismeretű *bornyú*. Csakhogy amíg a bornyúban egy kártyával megy a letevés, a hühüben egyszerre öttel, és ehhez képest szélesbedik a játék furfangja. Ügyes játékosok között sokáig eltart, amíg valamelyik győzedelmeskedik, s akkor aztán a nyertes az úr. Ez a mulatság sohase megy pénzbe, mert ez csak olyan száraz, víz mellett való foglalatoskodás. Hanem a nyerő azért tökéletes úrrá vált a vesztes fölött, mert most már ahhoz van joga, hogy parancsokat adjon a vesztesnek. A pénzben ját-

szott kártya után származó adósságoknak nem erősebbek a törvényei, mint amilyen a hühünek van a tanyák között. Azt a parancsot követni, amit a nyertes mondott, kötelesség. Ellenkezni nem lehet. Híre mehetne, s mit szólnának hozzá az emberek?

Megy át az üzenettel a béresgyerek Fekete Sós Mihály tanyájáról a zsöllérhez. Nagy havakat lépdel odáig, mert rövid utat választott, küldetése sürgős lévén. Beköszön Szekeres Pálhoz, ki is ül bent a szobában, és új nyelet farag az ócska baltának.

– Jó napot adjon Isten!

– Adjon Isten. No, elgyüttél?

– El ám – mondja a gyermek. – Azt üzente a gazda, hogy gyüjjön kend elő.

– Elő? – kérdezi Szekeres Pál. – Tán valami dolog van? Tán disznótorra készültök?

– Nem a'! – mondja a gyerek megint. – Csak azt mondja, gyüjjön kend elő.

Szekeres újból faggatózik:

– Hát mit csinál a gazda?

– Sömmit – feleli a fiú. – Ül a szobában a melegön.

– Te mög – neveti Szekeres – künn vagy a jószágnál a hidegön, ugye?

– Úgy ám – szól amaz a szűrből komolyan. – Künn.

– Jaj, fiam – sóhajt rá a zsöllér –, mind így kezdtük, majd ülsz még te is a szobába, így, ahogy én e.

Nem sok vigasztalás, a gyerek nem is felel rá, leginkább azért, mert nem tudja, hogy mit. Felkészül Szekeres, mi annyiból áll, hogy a dohányzacskót a zsebbe teszi, mert minden egyéb gúnyája rajta van. Amint a hideg növekszik, úgy szokta egyik mellényét a másik fölé szedni a szegénység, s még asszonykendőt is kötnek fölé, melledző gyanánt. Szól Szekeres az asszonynak, hogy elmegy, mert hívatja a gazda, s avval azután csakugyan útnak is erednek. Szekeres megy elül, ő vágja a hóban a nyomot, s azokra lépked a gyerek.

– Mi dolog löhet hát a gazdánál? – kérdezi a zsöllér.

– Én nem tudom – mondja a gyermek. – Nem tudok én most sömmi dógot.

Tűnődve lépdel Szekeres, s hogy az öreg tanyába érnek, benyit a gazdához. Már csak úgy alázattal, mint zsöllérhez illik.

– Adjon Isten – mondja. – Elgyüttem, de nem tudja mögmondani a gyerök, hogy mi dolog vóna.

Fekete Sós Mihály szól az asztal mellől mint gazda:

– Azért hívattalak, hogy gyere kártyázni, mert én már nem tudok mit csinálni magamba.

A zsöllér is gondol valamit magába, de olyfajta gondolat ez, hogy elmondani nem lehet. Hát: hogy nini, hát ehun e. Szolgaságának a tudata a fejébe vágódik: lám, aki gazda, még a maga mulatságára is így rendeli ki a zsöllért. Szólni azonban ellene nem lehet, a kártyázás a meleg szobában mégiscsak jobb, mintha szőlővenyigét apróztatna vele a fagyon. Szekeres az asztalhoz ül, és keveri a kártyát, ki is osztja, és megkezdődik a tudósjáték, a hühü. Lassan és meggondolva dolgoznak. Hol Szekeres vétet föl a gazdával egy-egy csomót, hol megfordítva. Komoly munka ez. A gazda felesége is bejön, de nem nagyon mozog, *hakkal* (halkkal) van, mert nem kell háborgatni a kártyázók eszét a számításokban. Fekete Sós Mihály, ha amazt befonta, és Szekeres szedegetésre kényszerül, nagyot nevet. Ha Szekeres amazt megfogja, semmit se szól, nem is illendő zsöllértől az ilyesmi. Az esze azonban keményen fogja a játékot, és csataterve ellen amaz hiába dolgozik. Egyre szaporodik a kártya Sós kezében, már tartani se bírja valamennyit, hanem némely részét maga elé teszi. És nem is nevet, ellenben apránkint elfutja arcát a mérgelődés piros haragja. Hát töretik, már látja, hogy töretik. A ménkű ebbe a zsöllérbe, ugyan hogy nem tud . . . ó, Uram Isten.

Szekeres Pál leteszi a kezéből az utolsó kártyát Fekete Sós Mihály elé, és azt mondja:

– Hühü.

Ránéz a gazda, de nem tehet semmit, miután tökélete-

sen a sarokba van állítva. A kártyát leteszi. Szekeres Pál szól:

– Mönnyék kend fél lábon a sarokig, mög vissza.

Ez nem kellemes munka, de nem lehet ellenkezni itten. Már ahogy bír, eltáncol a sarokig Fekete Sós, s vissza is jött hasonló módon, közben majd fölbukik, mert nincsen szokva effajta mesterséghez.

– No – szól. – Egy mögvan.

Újból szól Szekeres:

– Mönnyék kend négykézláb az ajtóig.

– Én? – hördül fel Fekete Sós Mihály.

– Kend – mondja szelíden a zsöllér.

Nincs mit tagadni rajta, hogy nyög egyet a gazda, míg négykézlábra bír állni, s még az asszonya is szája elé tartja kötőjét, mikor a haladását látja az ajtó felé. Biz éppen csak hogy el bírt odáig jutni, s már fölállása közben is az ajtó kilincséhez folyamodik. Testében a vér minduntalan kavarog. Rekedten szól:

– Kettő.

Azt mondja ismét Szekeres Pál:

– Vessék kend három bukfencöt.

Úgy néz rá Fekete Sós, mintha nem értené.

– Én? – fakad ki haraggal. – Én? Bukfencöt hányjak? Hát komédiás vagyok én? Ki meri azt énneköm parancsolni?

És az asztalra üt az öklével, hogy táncnak indul a vizeskancsó.

– Ki az, aki ezt neköm röndöletbe adni meri?

A foltos kabátból felel a kérdésre Szekeres Pál:

– A hühü.

A hühü. A hühü nagy úr. Ez itt már becsület dolga, tisztesség dolga. És a munkába Fekete Sós Mihály belefog. Megvet egy bukfencet, s azután térden álltából Szekeres Pálra tekint.

– Egy – szól ez.

Veti a másikat. Verejtékcsöppek vannak már a fején, és amint tarkóján keresztülfordulna, az oldalát az ágy sarkába

meg is üti. Tökéletesen elmérgesedve hirtelen fölugrik, és remegő kézzel összekapkodván a kártyát, a zsöllér elébe vágja az asztalra:

– Nem kártyázok veled többet! Ereggy innét haza!

Szekeres Pál zsöllér szótalan alázattal el-kiindul a szobából. Szava nincsen neki, a dühös gazdával szemközt nem is lehet. Csak mikor a tanyából kiér, akkor mosolyog. Függő sorsában, így haladván hazafelé, mire gondol? Nem tudni. Gondolatait a néma tájnak mondja el, és az nem felel semmit, hideg világjával ez idő tájt oly igen nagyon hallgatag. A gondolatok bent vannak a koponya mögött, kívülről nézve Szekeres Pál csak egy rongyos pusztai ember, aki halad az olvadó havon.

Így volt rendelve

Májusi napfényben odakint minden nevet és mosolyog, még a föld is. A homokban csillog a macskaezüst, fehérfalú tanyák tetején fehér galambok tollászkodnak, kutyáról, tehénről téli bundájuk levedlett, az is csak könnyű és vidám állapot. A szarka a fák zöldjéből cserreg elő, és mondják bent a tanyában: cserreg a szarka, vendég jön. Szerelmes táncukat lejtik a levegőben apró, fehér pillangók, ellenben a nagy farkaspille bement az ereszet alá aludni, mert ő éjjel kódorog. Az égen valódi tisztaságok mutatkoznak, s kékesen száll felfelé itt-amott a kéményekből a füst. Az ám, szép ez mind.

És mégis, itt a köz mellett, egy csendes kis tanyában Elekes Péternél most a szomorúságok pillanatai vannak. Mi dolog történt? Miért hallgat az ember, s miért sóhajt az asszony? Nem történt egyéb, mint hogy innen nem messze, alig egy fertályórányira, vizsga napja van az iskolában, s Elekesék fia is ott volt a tanulók között, a Ferkó. De Elekesék nem mentek le a vizsgára, bár a dolguktól megtehették volna, hanem csak ülnek itthon szomorúan. Minek menjenek? Csak szomorítanák magukat, és újabb fájdalmak lepnék el a szíveket, látván és hallván Ferkót beszélni a vizsgán bátran és okosan, csillogó szemekkel, kipirult arccal, amint az iskola legjobb tanulójához illik is. És tudni mellé, hogy íme, a tanulásnak vége van. Ferkó az iskola minden osztályát kijárta, tovább nincsen, nem megy, nem lehet, nincs pénz, mehet tehát annak, aminek a többi: béresnek valamely módosabb gazdához. Ők maguk nem tarthatják otthon, a gazdaság kisebb, hát mennie kell. Hogy a városra továbbtanulni küldjék, arra pénz nincsen, mert a bátyja már bent jár, azt is alig bírják, pedig a lakása is ingyen jár ki egy rokonnál . . .

Már délelőttre hajlott az idő, a reggelből; az iskolában befejezték a vizsgát, szétosztották a jutalomkönyveket is, a sok gyermek szerteszéledt és haladt hazafelé. Jön Ferkó is

boldogan a közön, nézi a könyvet, benne a képeket, a legnagyobb jutalom neki jutott.

Hát örömmel van ilyenkor a gyermek. Az anyja nézi az ablakból, amint jön a ház felé, s elébe megy. Ferkó hozzászalad:

– Anyám! Édesanyám!

– Mi az, Ferkó?

– Nézze ezt a szép könyvet . . . Megint én vagyok az első.

Megint, tudták ezt úgyis otthon. Megint első, de ezentúl?

– Gyere, mutassuk apádnak.

Elekes Péterhez beviszik a szobába a könyvet, a gyerek arcán pírral ég a büszkeség, amint a szorgalma jutalmát az apja elébe az asztalra teszi. Péter nézi, nézegeti, aranyos a táblája kívül, színes festékkel készített képek belül a lapok között, az első lapon az öreg tanító írása: *Legjobb tanítványomnak emlékül.*

– Ez csakugyan szép könyv – szól Péter, hogy mondjon éppen valamit. – De az is szép, hogy kiérdemelted.

Hallgatnak. Miként kellene a gyermeknek megmondani, hogy de most már ennek a világnak vége van, jön az élet munkája, a kézből a könyv kimarad, s helyette a vasvilla nyele jön bele. Az iskola fehér fala a különféle táblákkal és térképekkel eltűnik, helyette az istálló falai következnek, amik magukba zárnak egy fiatal életet. Jézus, de borzasztó dolog a szegénység . . . Ilyenkor látszik meg nagyon.

Az asszony félénken szól:

– Már most vége is az iskolának, Fercsi.

– Vége – mondja a gyerek –, majd az ősszel kezdődik újra. Már azoknak, akik még nem végezték el mind az osztályt.

– De te már – folytatja Elekes –, te már . . .

– Én már elvégeztem mindet. Nekem most már . . .

A gyerek megáll, s hirtelen a szüleire tekint. Látja az apját lecsüggesztett fejjel, amint néz bele az asztalra tett jutalomkönyvbe, zavarodó szemei előtt táncolnak az öreges be-

tűk: *Legjobb tanítványomnak emlékül.* Látja az anyja szomorú arcát, érzi a csendet, amely hirtelen beállott, s most először fölvillan az agyában: hátha ez azt jelenti, hogy az iskolának vége. Hirtelen az apjához rohan, a mellére veti magát, átkarolja, úgy könyörög.

– Édesapám, taníttasson kend tovább engem is, mint a Jancsit.

Az asszony nem állja tovább, kimegy, mintha dolga volna. Az ember a gyermekével magára marad. És szólna hozzá, ha tudna, de mit tudjon szólni. Lelkében mondhatatlan keserűségek támadnak, a torkát is fojtogatja valami, s melléből valami melegek rohannak a nyakán keresztül a feje felé. Ím, hetek óta gondolkozott már ezen (az ő szótalan életükben sok hely jut a gondolatok számára), és most nem bír szólni. Pedig ami nem lehet, az nem lehet. Hisz mennyiszer meghányta és vetette már, de egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy ez kész lehetetlenség. Nincsen hozzá tehetsége – mondják ők, a vagyoni tehetséget értvén. De mit szóljon. Ott van a gyermek, karjaival a nyakát öleli, fejét a mellére hajtja, s lehajol az ember hozzá, hogy megcsókolja a homlokát.

– Nem bírom, fiam – mondja végül, – nem bírom. Tudod, hogy szegények vagyunk.

A gyereknek a könnyei lassan megerednek, az anyja bejön, és szelíden szól neki:

– Fiam, kisfiam.

Az apja mondja:

– Még csak itthon sem tarthatlak – s folytatná tovább, de ugatásba kezd odakint az udvaron a kutya, valaki jön. Hallatszik, ahogy csitítja a kutyát, mondván:

– Ne okoskodj Bodri, mert rád húzok!

A gyerek lefejti a karját az apja nyakából:

– A tanító úr – mondja.

Csakugyan az öreg tanító köszönt be a szobába. Nem sok kell hozzá, hogy lássa a helyzetet, a könyv fölébe hajló csüggedt férfit, emitt a gyermeket, arcán a könnyek friss nyomaival, amott a szomorú és szótlan asszonyt: leül a padra, és csendes sóhajtással szól:

– Én is ebben járnék pedig.

Mondhatatlan tisztelettel függeszti égő szemeit a gyermek az öreg mentorra. Ezt mondja:

– Eredj ki, kisfiam, egy kicsit, édesapáddal volna beszélnivalóm.

A gyerek csendesen kisompolyog a házból az udvarra, ott maga elé bámultan megáll. Most az asszonyban tör ki a halk jajkiáltás, mintha egyenesen küzdő szívéből fakadt volna.

– Nem bírjuk, nem bírjuk. Nincsen hozzá tehetségünk. Amaz is csak szenved odabent.

A tanító hallgat, mert az ilyesmi ellen valóban keveset lehet mondani.

– Téged is én tanítottalak Péter, téged is, Veron, de ennél a fiúnál különb eszű gyerek nem volt a kezem alatt eddig. Isten ellen való vétek, hogy béresnek menjen!

Elekes Péter határozott mozdulattal becsukja a könyvet, s az asztaltól föláll. A csüggetegségből elég volt ennyi, nem lehet örökké siralom, és végre is határozni kell.

– Pedig annak megy – mondja erős hangon –, mert más nem történhetik. Pénzt kell keresnie, nem is magára, hanem amarra, a Jancsira, aki benn tanul.

Csendesebben hozzáteszi:

– Mert így van rendelve a sors által.

Az öreg tanító mormog:

– Igen, áldozatoknak kell lenniük. Rendelve van, hogy áldozatok tétessenek.

Kezet fogván, néma szomorúsággal tekintenek egymás szemébe mind a hárman. Elmegy az öreg. Az udvaron, mellette elhaladván, szó nélkül homlokon csókolja a merengő fiút, s bús gondolataival elhagyott iskolája felé igyekszik.

Móricz Zsigmond

Ami megérthetetlen

Kéz a kézben mentek az utcán, Valika és Pannika. Hazafelé mentek az iskolából. A kis utca sarkán el szoktak válni, s onnan Pannika ment a kis utcába, Valika meg a nagy utcába.

De most Valika nem eresztette el Pannika kezét, hanem húzta maga után.

– Na gyere, na gyere, nálunk fogsz ebédelni!

– Nem . . .

– A tanító néni megmondta, muszáj.

– De neeem . . .

Valika nem törődött Pannikával, vitte magával. Erősebb volt, kövérebb és bátrabb. Pannika tudta, hogy a tanító néni megmondta Valikának, hogy kérje meg az apukát, hogy adjanak enni egy kis, szegény társnőnek, hát nem bánja, Pannikának, akivel úgyis jóba van. És mégsem akaródzott Pannikának, hogy elmenjen Valikával ebédelni. Nem tudta mért, csak nem akaródzott.

Valika azonban tudta, hogy ma Pannika az övé, s nem engedte volna a világért se, hogy elköszönjön tőle. Erősen fogta, húzta, vitte. Büszke volt, és alig várta, hogy a nagy vaskapun bemenjenek, akkor már Pannika nem tud megszökni.

– Anyuka, anyuka! – rohant előre, s kiabálta anyukájának: – Pannika ezután nálunk fog ebédelni húsvétig, a tanító néni mondta.

Az anyuka nevetett és összecsókolta a kislányát. Nagyon boldog volt, hogy Valika olyan kedves, aranyos és egészséges. És ilyen drágán tud csacsogni.

– A tanító néni mondta? No, az a tanító néni . . .

Még egyszer összecsókolta a kislányát, akkor megnézte azt a másik kislányt, akit magával hozott.

– Igaz ez, kislány?

De a kislány egy szót sem szólott, csak lesütötte a szemét, és a ruhája sarkát babrálta.

Valika azonban tovább lármázott.

– Mert ő szegény gyerek, és minden szegény gyereknek el kell menni valahova ebédelni. A tanító néni mondta.

Mindjárt le is kapcsolta a kis táskát a hátáról, s abból kikeresett egy levelet, amit a tanító néni küldött anyukának.

Anyuka elvette, elolvasta és azt mondta:

– Na, jól van kislány, akkor csak tedd le a holmidat te is kint az előszobában, aztán menjetek be a fürdőszobába, és jól mosd meg a kezedet. Te is mosd meg azt a kis maszatos praclidat – s ráveregetett a kislány kezére, s aztán megcsókolgatta annak a maszatos kis kezét.

Beküldte őket a fürdőszobába s megeresztette a csapot. A víz csorgott a fényes csőből, és anyuka a lavorba vett a vízből, azt letette egy nagyon szép, kis fehér székre s előbb a Valika kezét jól megmosta, újra összecsókolta, most már a rózsaszínű kezecskét, s akkor azt mondta a kislánynak:

– Na, most te is mosd meg a kezedet, de jól!

És elment az ebédlőbe, hogy a szobalánynak megmondja, hogy még egy terítéket tegyen az asztalra. Aztán azt mondta a lánynak:

– Ugyan menjen, Rózsi, a fürdőszobába, s mossa meg annak a kislánynak a kezét, de jól! A nagyságos úr nagyon kényes arra, hogy a gyerekek az asztalnál tiszta kézzel üljenek.

Rózsi bement a fürdőszobába. Jó volt, hogy bement, mert Pannika még most se dugta bele a kezét a lavorba. De ő megfogta a kislányt, s jó erősen megmosta a kezét, az arcát is jól megmosta, s aztán kivette a hajából a saját fésűjét s azzal meg is fésülte.

– Na – mondta megelégedetten.

Most Valika és Pannika visszamentek az ebédlőbe. Éppen jókor, mert jött a nagyságos úr, s mindjárt azt kérdezte:

– Ki ez a kislány?

Valika a nyakába ugrott az apukájának, s azt mondta:

– Nálunk fog ebédelni húsvétig mindennap!

– Ejha!

– A tanító néni mondta.

Anyuka röviden elmagyarázta a dolgot, megmutatta a levelet. Pannika ezalatt ott állott lesütött fejjel, és várt.

– Na, hogy hívnak, kislány? – mondta csöndesen az apuka.

– Pannika – kiáltotta Valika.

– Nem tőled kérdeztem – mondta apuka.

– Mondd csak meg szépen.

– Pannika – mondta erre Pannika.

– Nagyon jó. Hát apádat, hogy hívják?

– Édesapámnak – mondta Pannika.

– Te úgy hívod, de más hogy hívja?

– Kendnek – mondta Pannika.

– Más nevét nem tudod?... Varga János?... Vagy Kovács Mihály... Csak van valami neve. No! Mi a másik neve?

– Nem tudom.

– Ejnye, a te apád még arra se tudott megtanítani... Hát téged hogy hívnak? – fordult a kislányához.

– Valika – felelt Valika.

– Jó, jó, hát engem hogy hívnak?

– Apukának.

– Aj, de szamár vagy, kis csacsi! Hát mások hogy hívnak engem?

– Nagyságos úrnak.

– Ajaj, te is ettől tanulsz már... Mondom, hogy nem jó ez a közös iskola. Elbutítja az ilyen kis csacsi gyereket. Hát most gyerünk ebédelni, mert éhes vagyok.

Leültek az asztalhoz, Valika a helyére ült. Pannikának egy székre a szobalány párnát tett, és arra ültette fel, s nevetett rajta.

Az asztalra fehér abrosz volt terítve, s fehér tányérok voltak, és fehér tál a középen. Minden tányéron aranykarika volt belül, de Pannika tányérján nem volt aranykarika, de az is szép volt azért.

Anyuka szedett Valikának, azután szedett apukának, azután szedett saját magának, azután szedett Pannikának is.

– Szereted a levest? – kérdezte tőle, de Pannika nem felelt. Mikor apuka megette a levesét, azt kérdezte Valikától:

– Hát igazán nem tudod a nevemet?

– Doktor Vadkerti Antal – mondta Valika.

– Na látod, mindenkinek van neve. Minden embernek, de ez a te barátnőd, ez nem tudja az apja nevét sem.

Pannika lehajtotta a fejét.

Leves után húst ettek mártással. Az anyuka felvágta a húst apró darabkákra, s a Pannikáét is felvágta, és azt mondta neki:

– Villával kell enni.

Pannika nézte a villát, s megpróbált vele enni, de a hús nem akart megállni rajta.

– Hadd, egye csak kanállal, ahogy ő szokta –mondta apuka.

Így Pannika már könnyebben meg tudta enni a húst és a mártást. Kenyeret is aprított bele, de amikor ezen Valika nagyot nevetett, akkor elpirosodott, és újra lesütötte a fejét.

Azután tésztát kaptak. Szép, fehér tésztát, kövér túró volt rajta. Pannikának megengedték, hogy ezt is kanállal egye.

– De aztán meg kell tanulnod, hogy kell enni. Látod, Valika milyen szépen eszik.

Mikor az ebédtől felállottak, apuka azt mondta:

– No, kislány, most eredj szépen haza, és mondd meg az apádnak, hogy jöjjön el, mert beszélni akarok vele.

Pannika abban a percben kereste a felső ruháját, felvette és ment.

– Megállj csak, hát köszönni is kell. Szépen meg kell köszönni az ebédet, és aztán mikor az ember elmegy valahonnan, akkor köszön szépen mindenkinek . . .

De Pannika csak állott, s nem szólott semmit.

– No, majd megtanulja – mondta az apuka. – Húsvétig lesz ideje megtanulni.

Ezt az apuka nagyon szépen mondta, s nevetett is, nem

haragudott, de azért Pannika csak újra lehajtotta a fejét, és elment.

Valikát nem engedték ki, hogy meg ne fázzon.

– Aztán megmondd apádnak, hogy rögtön jöjjön el, mert munkát akarok neki adni.

Apuka akkor lefeküdt s egy óráig aludt, mikor felébredt, már itt is volt az ember. Kiment hozzá a tornácra.

Egy olyan szegény napszámos ember állott a tornácon, nagyon rongyos ruhában s várt. Mikor a nagyságos úr kilépett a tornácra, levette a kalapját, s úgy állott előtte. A nagyságos úr nagy, kövér ember volt, a másik az kicsi, sovány és rossz arcú.

– Hogy hívják kendet?

– Takaró János.

– Jól van . . . Hát a kislánya itt fog nálunk ebédelni húsvétig mindennap. Megértette?

Az ember nem szólt, csak megbillentette a fejét.

– Ha jól viseli magát, megkapja a kislányom levett ruháját és cipőjét. Mindent kap, ami kell neki, csak jól viselje magát. Kend miből él?

– Munkanélküli vagyok.

– Mióta?

– Aratástul óta.

A nagyságos úr nézte s hallgatott. Az ember is hallgatott s a kalapját a kezében tartotta.

– Akkor miből él?

Az ember megrántotta a vállát s tovább hallgatott.

– Hány gyereke van?

– Hat.

– Hat?! . . . Hm . . . Hogy mer maga hat gyereket vállalni, ha nem tud nekik keresni? No, mindegy . . . Hát nézze csak, barátom, a lányát elvállalom. Húsvétig mindennap hazajön a kislányommal, és nem kell érte semmit se fizetni, érti? . . . De én nem akarom, hogy maga úgy érezze, hogy ingyen tartom, hát valamit fog érte csinálni. Ott van a favágító szín . . . és megmutatta az udvar hátuljában a színt. – Menjen oda, és vágjon fát. Vág egy kis fát és rendben van a dolog.

Ezzel megfordult, és bement a házba.

Az ember is megfordult, feltette a kalapját és elment az udvaron keresztül az eltakarított hóban a színig, s megkereste a fejszét. Hozzáfogott fát hasogatni. Két óráig vágta a fát, s akkor elment. Nem szólott senkinek, csak Rózsi, a szobalány jött be alkonyat felé, s mondta, hogy az ember már elment.

– Nem baj – mondta a nagyságos úr –, ha elment, elment, pedig adni akartam neki egy pohár pálinkát.

Másnap a kislány nem ment iskolába, s nem jött ebédelni Valikával. Valika sírt, hogy nincs Pannika.

– Majd eljön holnap.

De Pannika nem jött többet.

Pár nap múlva el is felejtették.

De egy napon a nagyságos úr a városháza előtt meglátta s megismerte az embert. Ott állott a munkanélküliek közt és sötéten nézett. Megszólította:

– Kend az a Takaró János?

– Én.

– Hát hol a kislánya? Miért nem jön ebédelni?

Az ember nem felelt, csak hallgatott. Sok sürgetésre aztán vadul és mogorván azt mondta:

– Nem szeretem én, hogy azt firtassák, hogy mibül él!?

A nagyságos úr csodálkozva nézett rá, s csak annyit mondott:

– Megérthetetlen. Hát nem sajnálja, hogy a kislánya koplal és éhezik? Hát micsoda emberek maguk, az megérthetetlen?

Az ember nem válaszolt, csak elfordult, és mogorván nézett maga elé.

Virágnyílás

A somogyi termelőszövetkezet úgy alakult meg egy nap alatt, egy gondolat megszületésével, hogy semmi nemzeti érték nem ment kárba abból, ami már megvolt, ellenben rejtett erőknek milliónyi forrása buggyant ki.

Nem tudom más természeti képpel összehasonlítani, csak épp a virágfakadással.

A tél kemény kis rügye vastag és zsarnoki védőlevelekkel van borítva, gyantás, enyves, kemény burokkal, amelyek megvédik a téli fagy és időjárás minden viszontagsága, sőt a kártevő bogarak ellen is a leendő szirmok, porzók és bibe csíráit. A tavaszban duzzadni, fakadni kezdenek a belső életek. A szigorú és vaskemény fedőlevelek egy darabig velük nőnek, dagadnak és elszántan védik magukat és életüket s azt állítják, hogy őreájuk szüksége van a bent rejlő kis életek tömegének, ők védik, tehát jogosan préselik kicsi térbe őket. Egyszer aztán a szirmok a tavaszi napsugártól egy hajnalban szétrepesztik a burkot, kitárulnak a napfényre, gyűrötten, lucskosan, de szépen s boldogan, s övék a jövő. A fekete kopáncsokkal többet senki sem törődik, elbomlanak, lehullanak.

Így őrizték meg korunkig a grófok, a feudális nagybirtokosok, a magántulajdon szörnyóriásai egy testben a földeket és rajta a népeket. A vörös forradalom tavaszi lázától a már érett és megduzzadt néplélek egyszerre szétrepesztette a nagybirtokosok külső kopáncsát. Az lehullt, leesett s a belülről kivirító milliónyi néplélek egyforma erővel, örömmel, szépséggel és boldogsággal tárja ki magát az új élet új lehetőségeinek.

Ennek a kifakadásnak a titka izgatott engem. Minden agitátortól, aki részt vett ebben a munkában, azt kérdeztem, hogy mit mondott, amivel meggyőzte a népet a szövetkezés fontosságáról. A köztudatban ugyanis az van, hogy agitátorok, elcsapott gazdatisztek járták az országot, s önző érdekből lázították fel a népet és romlásba vitték. 10–15 bé-

res kommunizált egy 15 000 holdas uradalmat, s más efféle rémhírek járták és járják az országot.

Most utólag meg lehet állapítani, mint minden nagy forradalom után, hogy a köveknek is nyelve támad, és a dadogó és gyengeelméjű is az angyalok nyelvén beszél, mint mindenkor, ha itt az idők teljessége.

– A kerítésen belül állítottak fel valami ferslógot –mondta az egyik főagitátor –, arra állottam és két óráig beszéltem a cselédeknek. Megmagyaráztam nekik, hogy mi a szövetkezeti gazdálkodás előnye: a feldarabolásnál a nagybirtok nagyértékű felszerelései kihasználatlanul maradnak és így ugyanaz a föld alig lesz képes a saját birtokosait eltartani, de képtelen lesz a termelés fokozására, pedig a szövetkezeti nagyüzem nemcsak a megművelő munkásságot látja el jobban, hanem a városi lakosságot is, az ipari proletártestvéreket is, sőt külföldi kivitelre valót is képes termelni, amiért cserébe külföldi cikkeket kaphatunk. Azután megmagyaráztam, hogy ezzel szemben lehetetlenség a kis- és törpebirtokosok százezreit fölszerelni a legelemibb mezőgazdasági eszközökkel is. Még tovább kimutattam, hogy lehetetlen volna azt a sokszázezer új kisgazdát kioktatni máról holnapra a földek olyan megművelésére, hogy csak valamennyire is pótolni tudják a mai eredményt. Ki lehet számítani, hogy napokon belül beáll a termelés anarchiája . . . Roppant egyszerű volt ez az agitáció, csak tudni kell az igazságokat, és nem kell ahhoz egyetlen erőszakos szó sem, a magyar nép annyira intelligens és bölcs, hogy egy perc alatt kapacitálható.

Nem is volt baj sehol a cselédséggel, sem a szegény zsellérekkel, csak a kisgazdákkal. Ezekkel sem volt baj, csak ki kellett kapcsolni őket az eszmeáramlat köréből.

Egyelőre nincs szükség arra, hogy a kisgazdák szövetkezetbe tömörüljenek. Csak hadd maradjanak ők a maguk egyszerű, becsületes munkájuk mellett, dolgozzanak, termeljenek, az ország központjáról nagy felelősséget vesznek le azzal, hogy annyi családról nem kell gondoskodni, amellett a kisgazdák is termelnek valamit a közösség számára

is. El fog azonban jönni az idő hamarosan, hogy a kisgazdák megfúlnak a saját zsírjukban, és maguk fogják kérni, hogy birtokukkal bocsátkozhassanak a szövetkezetbe. Majd látni fogják, hogy a szövetkezeti tagok, akik nekik mindig koldusok voltak, jobban élnek, mint ők, szebb és egészségesebb lesz a lakásuk, lesz fürdőszobájuk és villanyvilágításuk, lesz ruhájuk, ellátásuk, kaszinójuk, újságjuk, könyvük, iskolájuk . . . Nem utolsó érv az volt, hogy „a szétdarabolt földeken alig tud tengődni a nép, ellenben a nagybirtokokból már az eddigi üzemek mellett is milliókat kerestek a régi tulajdonosok. Nem lesz jó-ezeket a milliókat népjóléti intézményekre fordítani?"

Hát a grófok?

A grófok három álláspontot foglalnak el. Az első típus emigrál, minél gyorsabban menekül Svájcba s viszi, amit tud, és ellenforradalmon töri a fejét. A második típus „megérti az időt", „behódol" és „munkát kér" a szövetkezeteknél. A harmadik itthon van, a kastélyába zárkózik és ámulbámul, egyszerűen nem hisz a szemének.

Ezzel a harmadik típussal volt egypár kedves esetünk. Egyiktől semmiképpen sem bírtunk fakitermelést kapni Kaposvár számára, csak mikor azt mondtuk neki: „Hát főméltóságod előtt (még akkor külön megtanultuk ezeket a furcsa címeket) csak két választás van. Vagy odaajándékozza az erdőt, s akkor a nagylelkű adakozó lelki örömeit élvezheti, vagy elvesszük. Slussz." Hát ő inkább az első formát választotta s levelet írt, hogy ajándék.

Egy másik gróffal még szebb esetünk volt. Mikor odamentünk, a cselédség fel volt uszítva, fejszével és lármával fogadott. Azután órákig gyúrtuk a grófot, míg megengedte, hogy az ő jelenlétében beszélhessünk a néphez s aztán órákig beszéltünk a népnek. Persze megszerettek, megértettek, s a mieink lettek.

Gyalog jöttünk oda, de amikor el akartunk menni, előáll a parádés kocsis, aki a legnagyobb fejszével fogadott bennünket.

A gróf elámul s azt mondja neki:

– Hát János!... Te is cserben hagysz? Hiszen benned volt legnagyobb bizodalmam!

Az ember nem szól. Azt mondja neki heccelve valaki:

– Hát most feleljen János bácsi!

A kocsis szépen szól nekünk:

– Üljék be, elvtárs úr!

Aztán odapillant a heccelőre is:

– Mindenféle grófokkal nem állunk szóba.

Evvel megrántja a gyeplőszárat, kiereszti az ostort s ahelyett, hogy gyű!, azt mondja hetykén foghegyről, hogy:

– Köztársaság!

A lovak kirúgtak, s a hintó repül a ragyogó tavaszi napon, a szép színes gazdag tavaszban a boldog jövő felé. Körös-körül virítanak a fák és a lelkek.

Asztalos István

A tejesember

A szegénységnél csak a betegség ha rosszabb. Mi meg szegények voltunk, olyan szegények, hogy egyebünk sem volt, csak étvágyunk. – S hiába, hogy „a szegénység nem szégyen" – mi szégyelltük biza, titkoltuk. Takartuk a világ szemét, hogy úgy mondjam, ha nem is volt háta az ingnek, nyakkendőt kötöttünk. Polgári sorsból estünk mi nagyot. Apám nem törődött már semmivel, megtört testben, lélekben, mi nőttünk burján módra, senki számára. Anyánk ügyelgetett ránk csodálatos módon, hogy el ne essünk végképp.

Brassó szélén laktunk akkor, s biza elég szűken. Hatan egy szobában. Kutya dolgunk volt. Tél, február közepe, hideg nagy, fánk semmi, csak ha a Cenk oldaláról hozogattunk lopva. Többnyire az ágyban ültünk állig takarózva. A koszt is gyenge volt, azt sem tudtuk jóformán, miből élünk. Csak bátyám dolgozgatott valami gyárban csip-csupért, de azt is kiszedegette előre bonban. A fogaink belelódultak már a sok szigorkodásba. Kesereghettünk dologra erősen, mert munka az nem akadt. Egyebet sem csináltunk hát, csak kajtattunk étel után, mint a téli egér. Csupa önvédelem volt az életünk, nem nagyon válogathattunk, hogy hogyan éljünk.

Már karácsonyig is furcsán éltünk; novemberben öcsém kicseppent a lemezgyárból. Ő bánta legkevésbé. Gyerek volt, gyenge, s az a sok munka kegyetlenül nehéz. De anyám sírtrítt, jajongott. Az öcskös végre is nagyot gondolt. Mért fizette ő azt a sok betegsegélyzőt? Legalább annyi haszna legyen . . . Bevett egy csomó kinint, s beteget szimulált.

Izgult aztán nagy sápadtan az ágyban, mikor a szigorú, gyanakvó orvos kopogtatta, vizsgálgatta. Dehát amúgy is olyan sovány, vékony fülű fiú volt, s úgy tudott köhögni, de úgy . . .

Az orvos végre is receptet írt, pihenőt rendelt s elment.

Mi meg kacagtunk, örvendtünk bolondul.

Egy hét után mehetett anyám a táppénzért. Kikapta rendesen. És kikapta rendesen hétről hétre majdnem karácsonyig. Akkor egyik nap a kiküldött betegellenőrző csicsonkázva kapta öcsémet az utcán. De hát tud egy gyerek mind csak ágyban vagy csak házban is ülni, ha egyéb baja nincs, csak hogy éhes? . . . Csicsonkázott az utcán.

Nagy dolog lett belőle. A betegsegélyző megvizsgáltatta a dolgot, hogy még az orvosnak is baja lett. (Képzelem, milyen gyanakvó doktor lett még csak azután belőle.) Öcsémre akkora büntetést róttak, hogy csak lett volna miből fizetgetni. Már börtönt is emlegettek. Anyám éjjel-nappal sirattafféltette a fiát. Mi meg szégyelltük a csalást; de hogy szégyelltük . . .

Elmaradt hát az orvos, s el a táppénz is. Pedig ezután még inkább szükség lett volna rá. Öcsém, nem tudom, a csicsonkázásban vagy a falopásban, de olyan hűlést szerzett, hogy csak fetrengett a láztól, és tavaszig köhögött belé. De hát ki merte volna még egyszer a betegsegélyzőt hívni; igaz a könyvét is elvették.

Kikoptunk hát a táppénzből, s januártól csak az a két liter tej tartotta bennünk a lelket, amit egy türkösi csángó hozott hitelbe mindennap. Anyám szerezte ezt az embert, ő tudja, milyen nehezen. Gyanakvó volt és szegény ő is. Kondérokban cipelte be a tejet mindennap. Két tehénkéje volt, azokból élt. Tele volt adóval és sunyisággal. Szinte gyűlölködve nézte, mikor kilenc óra felé minket még mindig az ágyban kapott. Látszott rajta, irigyli a nagy uraságunk. Mit tudta ő, hogy mi van. Mi meg, ahogy elment, ittuk meg a tejet hidegen, nyakig takarózva s mégis dideregve. Úgy vártuk minden reggel, mint gyermek az anyját.

Az első hetet anyám, máig sem tudom miből, talán párnát adott el, de kifizette. De már a második héten elmaradtunk a fizetéssel. – Majd a jövő szombaton . . . – biztattuk nagy igyekezettel.

Meghökkent, de hallgatott. A harmadik héten már karimájáig sem mérte a lábast, s alig köszönt, mikor elment.

És mikor szombaton újra csak nem fizettünk, már nem tágított. Kérte hangosan, hogy csak fizessünk biza, hiszen drága a széna, aztán sok az adó.

Csak lett volna miből.

– Jövő szombaton most már biztosan megadjuk . . . – ígérte rábeszélőn anyám.

Morgott, morgott, de valahogy belenyugodott, s hordta még egy hétig a tejet. Mi már visszautasítani sem mertük.

De mikor aztán a másik héten sem tudtunk fizetni, hát elkezdett káromkodni, hogy mit gondolunk mi, mért eteti ő a marhát, koptatja a lábbelit, ha meg tudtuk enni, fizessük is ki.

Mi szégyelltük eleget, de nem volt mit csinálnunk, minthogy a másik hétre ígértük megint a pénzadást.

Valahogy újra elment, de tejet már nem hozott többet.

És eltelt az a hét is. És jött a szombat. Tőlünk reggel korán már ment, ki merre látott, csak hogy otthon ne kapjon a csángó.

A másik héten aztán minden reggel lestük, mikor jön, és bújtunk, amerre tudtunk, vagy bezártuk az ajtót, hogy nem vagyunk otthon.

Különösen szegény anyámnak volt már nagy gyakorlata az efféle bujkálásban. Ahogy zörrent a kapu, hogy valaki jön, ő már a sifonban volt. Még annyit odasúgott nekünk – mondjátok, hogy nem vagyok itthon – azzal már húzta is magára a sifon ajtót. Apám, ő inkább kimenekült, ha tehette, a házigazda, fűszeres vagy más ilyen elől.

Na, egyik nap úgy délfelé ülünk bent négyen a szobában. Apám, anyám, én s a húgom. Anyám éppen azzal próbálkozott, mit lehetne főzni babérlevélből meg kömény-magból. Egyéb semmi nem volt, csak még egy kis fa. Hát egyszer csak bukik be öcsém az ajtón, hogy – jön a tejes! . . .

Anyám rögtön a sifonnál termett.

– Mondjátok, hogy nem vagyok itthon – súgta nekem s már el is tűnt a silány ruhadarabok között. Apám már nem tehetett egyebet, elfeküdt az ágyon, mint aki alszik. Mi meg néztük az ajtót.

Az biza kinyílt, s jött bé a csángó, de olyan dühösen, hogy csak nem is köszönt.

– Hát mondja az úr, mi vagyok én, a kutya istenit! . . . – kezdett kiabálni az ágy felé.

Apám rögtön felült nagy pirosan. Láttam, szégyenkezik nagyon.

– Izé, na, kifizetjük kérem, csak . . .

– Mi csak?! . . . – vadult meg az ember. – Nyakkendőt tud kötni, de a tejemet nem tudja kifizetni! . . . Miféle urak maguk? – kiabálta.

– Kifizetjük, jóember – csendesítette apám –, csak a . . . csak a feleségem izé, a piacra ment, nála van a pénz . . . Majd holnap . . . – s még jobban elpirult a hazugságba.

Jaj, dehogy csendesedett a csángó. Ordítozott, hogy őt ne bolondítsuk, nem lopta ő a szénát, ha nincs itt a nagysága, hát vár ő estig is, ha kell.

Avval megállt az ajtó előtt nagy dühösen, s nézett minket szinte gyűlölettel.

Apám csak ült az ágyon, mi hallgattunk az asztal mellett, anyám a sifonban.

Jó darabig csend lett, kínos, lassú csend. Öcsém nem is bírta ki. Szépen felkelt az asztaltól, s lassan kiment. Az ember zörögve vette félre a kondérjait.

Hát az ajtónyikorgás utáni csendben csak látom, megmozdul a sifonajtó, kinyílik, kidugja anyám a fejét, s kérdi nagy örömmel:

– Na, elment?!

Aztán csak meglátta az embert, aki állt nagy csodálkozva s egy kicsit bambán. De a csodálkozás után rögtön kétfelé szakadt a szája, s elkezdett nevetni.

– Hát megjött a nagysága? . . . – kérdezte, s zötyögött a kacagástól.

Én sem bírtam komolysággal, kacagtam. És nevetett apám is az ágyon.

Anyám is mosolygott kényszeredetten, zavartan. Lassan kijött a sifonból. Izé, na . . . – motyogott, maga sem tudva, mit mondjon. Mosolygott hol az emberre, hol ránk. Aztán

csak leült a székre, ráborult az asztalra, s elkezdett sírni csendesen.

Mi elhallgattunk s néztük. Néztük sokáig.

Egyszer aztán megszólalt a csángó:

– Ne tessék, na . . . izé, nincs baj . . . A fene tudta, hogy maguk se urak . . . – tört ki hirtelen. Aztán állingált zavartan. – Eljövök majd a jövő héten – szólalt meg végül. – De aztán megadják, ugye? – kérdezte komolyan . . . De csak elakadt a hangja, ahogy síró anyámat nézte. – . . . Rossz a nyomorúság biza . . . Jaj, mert . . . – változott hirtelen haragosra a hangja, de csak elnyelte, amit mondani akart. – Hoznék egy kis pityókát, ha nem restellnék – nézett még egyszer anyámra. Azzal összeszedte kondérjait, és lassan és nagyon komolyan kiment.

Illyés Gyula

Nem menekülhetsz

Lenéztünk a hajógépházba,
ahol a dugattyúk között
a fűtők futkostak pucéran
s vörösen, mint az ördögök;
a forró lég mintha valóban
pokolból zúdult volna ki –
Micsoda munka! . . . „Megszokták már”,
szólt könnyedén mellettem valaki.

Nyugszéken ültem a hajón már,
csukott könyvemmel térdemen;
kétfelől kéklő hegyek úsztak,
ápolták megfáradt szemem.
Dombok és felhők . . . megiratlan
vers volt ez is, az utazás,

futó képeit lágy ütembe
fonta a lenti tompa dohogás.

Úsztam a vízen, fönt a fényen,
boldogan, hogy felül vagyok,
költői szintjén a világnak,
amely alattam békétlen dohog,
izzad és köpköd fuldokolva –
– Megszokták . . . – nyugtattam magam –
Megszokták? – nyilalt belém ekkor
a múlt fagyasztó éllel, gúnyosan.

Megszokták? – Meg tudtad te szokni
– (volt benne részed) – a kapát?
Emlékszel? Emlékezz apádra!
Mit szokott ő meg? A halált!
Sorsa derekán mit szokik meg
mind-mind (hisz tudod) – a szegény?
Kinlódva jártam föl-alá már
a hajó lüktető födélzetén.

– Bolond vagy – sziszegtem magamban.
– Áruló! az vagy, semmi más!
csattan egy másik hang szivemben
s tagolta egyre rá a dohogás.
– Áruló! Hazug! Nyomorult vagy!
Lapuló bérenc! . . . – Ha megint
alul kerülnél, a fűtőkhöz:
megszoknád azt a fojtást, azt a kínt? . . .

A korlátnak dőlve vívódtam
s úgy éreztem, mintha apám
fűtene lent, mint rég fűtött is
napszámra a gróf birtokán.
Mintha apám és minden ősöm
dohogott volna ott alant,
jajongott volna föl a sírból, –
Verte a rengő padló talpamat.

Néztem kapkodva a vizet, a
futó tájat, mintha velem
már nem is ez a hajó futna,
hanem a dohogó történelem.
Mintha dühöngve, hányingerlőn
az rázna, könyörtelenül
tagolva a szót: nem feledhetsz,
nem menekülhetsz, – bárhová kerülj!

József Attila

Perc

Dalol a madársereg,
hogy az erdő zeng belé,
maszatos parasztgyerek
inal a folyó felé.

A Nap is süt melegen,
tüzesíti a leget,
nem is látni az egen
pici keskeny felleget.

A parasztgyerek hevül,
a folyóparton ledül,
homokon gurul tovább,

kavicsot fog, jó lapost,
a folyóba dobja most
s fütyörészve áll odább.

Fiatal életek indulója

Apáink mindig robotoltak,
hogy lenne enni kevés kenyerünk,
bús kedvvel, daccal, de dologban voltak,
az isten se törődött velünk.

De fölnőttünk már valahára,
kik nem tudjuk, mi az vígan élni,
és mostan vashittel, jó bátorsággal
sorsunk akarjuk fölcserélni.

Tudjuk, apánkkal gyávák voltunk,
nem volt jogunk se, csak igazságunk.
Most nincs, ki megállhat az élet-úton,
de, ha akad, nyakára hágunk.

Mi vagyunk az Élet fiai,
a küzdelemre fölkent daliák,
megmozdulunk, hejh, összeroppan akkor
alattunk ez a régi világ!

Egyszerű ez . . .

Lement a nap nyugaton,
feljött a nap keleten.
Egyszerű ez,
él az, aki eleven.

Rongyos mindegyik zsebünk,
rossz a magyar zsebe rég,
egyszerű ez,
elveszett az ezerév.

Ha elveszett, elveszett,
nem keressük már elő,
nem érünk rá:
vonaton jár az idő.

Vonaton jár az idő
s gépből csinál madarat,
egyszerű ez,
a gyalogos elmarad.

Szolgabíránk az agyunk,
nem parancsol más nekünk,
egyszerű ez,
mi már motorral megyünk.

Nem vagyunk mi bölcs urak
s nem is vagyunk szamarak.
Új ezerév
új magyaroknak marad!

Hetyke kis legény e vers
s nem fél, így hát nem pimasz,
egyszerű ez:
csak a bátor az igaz.

Dudoló

A rétek, utak csendesen
úsznak a hűvös vizeken
sejhaj
úsznak a hűvös vizeken – –

Van krumplink és van kanalunk,
piszokban élünk és meghalunk
sejhaj
piszokban élünk és meghalunk – –

Mért görbül kicsikém a szád?
új inget gondolok reád
sejhaj
új inget gondolok reád – –

Senkije sincs, nem éri gyász,
akire csak egy párt vigyáz
sejhaj
akire csak egy párt vigyáz –

Reménytelenül

Lassan, tünődve

Az ember végül homokos
szomorú, vizes síkra ér,
szétnéz merengve és okos
fejével biccent, nem remél.

Én is így próbálok csalás
nélkül szétnézni könnyedén.
Ezüstös fejszesuhanás
játszik a nyárfa levelén.

A semmi ágán ül szivem,
kis teste hangtalan vacog,
köréje gyűlnek szeliden
s nézik, nézik a csillagok.

Vas-színű égboltban . . .

Vas-színű égboltban forog
a lakkos, hűvös dinamó.
Óh, zajtalan csillagzatok!
Szikrát vet fogam közt a szó – –

Bennem a mult hull, mint a kő
az űrön által hangtalan.
Elleng a néma, kék idő.
Kard éle csillan: a hajam – –

Bajszom mint telt hernyó terül
elillant ízű számra szét.
Fáj a szivem, a szó kihül.
Dehát kinek is szólanék – –

Egy spanyol földmíves sírverse

Franco tábornok besorolt ádáz katonának,
nem szöktem meg, mert féltem, agyonlövet úgy.
Féltem – azért harcoltam a haddal a jog s a szabadság
ellen Irun falain. S így is elért a halál.

Karóval jöttél

Karóval jöttél, nem virággal,
feleseltél a másvilággal,
aranyat ígértél nagy zsákkal
anyádnak és most itt csücsülsz,

mint fák tövén a bolondgomba
(így van rád, akinek van, gondja),
be vagy zárva a Hét Toronyba
és már sohasem menekülsz.

Tejfoggal kőbe mért haraptál?
Mért siettél, ha elmaradtál?
Miért nem éjszaka álmodtál?
Végre mi kellett volna, mondd?

Magadat mindig kitakartad,
sebedet mindig elvakartad,
híres vagy, hogyha ezt akartad.
S hány hét a világ? Te bolond.

Szerettél? Magához ki fűzött?
Bujdokoltál? Vajjon ki űzött?
Győzd, ami volt, ha ugyan győzöd,
se késed nincs, se kenyered.

Be vagy a Hét Toronyba zárva,
örülj, ha jut tüzelőfára,
örülj, itt van egy puha párna,
hajtsd le szépen a fejedet.

Radnóti Miklós

Két karodban

Két karodban ringatózom
csöndesen.
Két karomban ringatózol
csöndesen.
Két karodban gyermek vagyok,
hallgatag.
Két karomban gyermek vagy te,
hallgatlak.
Két karoddal átölelsz te,
ha félek.

Két karommal átölellek
s nem félek.
Két karodban nem ijeszt majd
a halál nagy
csöndje sem.
Két karodban a halálon,
mint egy álmon
átesem.

Erőltetett menet

Bolond, ki földre rogyván fölkel és újra lépked,
s vándorló fájdalomként mozdít bokát és térdet,
de mégis útnak indul, mint akit szárny emel,
s hiába hívja árok, maradni úgyse mer,
s ha kérdezed, miért nem? még visszaszól talán,
hogy várja őt az asszony s egy bölcsebb, szép halál.
Pedig bolond a jámbor, mert ott az otthonok
fölött régóta már csak a perzselt szél forog,
hanyattfeküdt a házfal, eltört a szilvafa,
és félelemtől bolyhos a honni éjszaka.
Ó, hogyha hinni tudnám: nemcsak szívemben hordom
mindazt, mit érdemes még, s van visszatérni otthon;
ha volna még! s mint egykor a régi hűs verandán
a béke méhe zöngne, míg hűl a szilvalekvár,
s nyárvégi csönd napozna az álmos kerteken,
a lomb között gyümölcsök ringnának meztelen,
és Fanni várna szőkén a rőt sövény előtt,
s árnyékot írna lassan a lassu délelőtt, –
de hisz lehet talán még! a hold ma oly kerek!
Ne menj tovább, barátom, kiálts rám! s fölkelek!

Guillaume Apollinaire

Madár dalol

Madár dalol itt valahol
én azt hiszem, hogy a te lelked
virraszt közöttünk ránkhajol
s tépett bakáknak énekelget

Hallgasd csak oly szeliden búg
nem is tudom hogy melyik ágon
teli dalával minden út
bármerre járok e világon

S mit is mondhatnék lélek ez
de dallá lett s dalol a fáról
s a szívből égi rózsa lesz
mit is mondhatnék e madárról

Bakának ő a szerelem
az én szerelmem mint a rózsa
oly szép leány és csak nekem
dalol a kék madár ma róla

Ó kék madár oly kék vagy mint
égi szerelmem szíve bájos
gyöngy éneked kezdd el megint
a távol kattogó halálos

Gépfegyvereknek is ne félj
talán csak csillag hull sziszegve
az éjre nap jő napra éj
kék szerelmem hajlik szívemre

Radnóti Miklós fordítása

Jiři Wolker

A távoli kedves

Tegnap valamennyi csillag
meglátogatott
– a nagy karosszékben ült a hold –
de mikor megkérdeztem: vajon hol lehet,
nem látták-e a kedvesemet,
szétszéledtek,
hogy megkeressék.

Messzi tájakon kóborolhatnak, szanaszét,
hisz ma nem látni őket szokott útjukon.
Beesik szobámba az eső s nagy a sötét,
a homályban minden tárgytól búcsuzom:
Könyvek, kisasztal, hegedű,
az Isten adós egy piros lánnyal, ki csupa derű,
elrejtette valahová messze.
Azt hiszem, a hold s a csillagok soha
nem juthatnak el egészen oda,
túl öregek.

Magam megyek.

Eörsi István fordítása

Vlagyimir Majakovszkij

Induló balra

(A matrózoknak)

Riadó! Sorakozz menetkészen!
Ne beszélj a veszélybe', ne pletykázz!
Csitt, szónokok is!
Beszéljen
Most maga
Mauser elvtárs.
Az Ádám-Éva féle
törvényt tegyük ravatalra,
Idő-gebénknek nincs ma féke.
Balra!
Balra!
Balra!

Hej, kékzubbonyosok!
Rajta!
Tengerre fel!
Vagy tán
eltompult a páncélosok orra
s minden hajó ül a tatján?
Hadd, hogy
koronáját rázza
a brit oroszlán, üvöltve, diadalra.
A kommünt senki le nem igázza!
Balra!
Balra!
Balra!

Ott,
a kínok hegyein túl
majd szűz és napos lesz a táj.
Irány előre!
Millió láb, indulj!

S míg éhség, pusztulás van – meg ne állj,
Csak öntsön körötted acélból lávát
a gyülevész, a bérelt banda.
Az oroszt nem gyűri le az Ántánt.
Balra!
Balra!
Balra!

Homályba vonhat sasszemet a pára?
Urrá lehet a régi újra itt?
Szorítsd
a világ torkára
a proletárok ujjait!
Ki a mellet! Rajta, a dobbal!
Zászlókat a mennyei falra!
Ki lépett ott ki jobbal?
Balra!
Balra!
Balra!

Hegedüs Géza fordítása

Beszélgetés Lenin elvtárssal

Elment a nap,
táskájába tevén,
ügyeit, gondjait.
Csönd lesz talán.
Ketten vagyunk most:
Lenin
meg én,
Lenin
mint fénykép
szobám falán.
Száját harsány szó
feszíti szét,

bajusza
mereven
fölfele néz.
Homloka
ráncában
az emberiség,
hatalmas homlok,
hatalmas ész.
Alatta
sok ezer
ember vonul,
lobogók erdeje,
karok fűszálai.
Fölállok,
arcomon
az öröm kigyúl,
jelentéssel kell most
elébe állani:
Lenin elvtárs,
hadd szólok
pár kurta szót,
nem szolgálatilag,
szívből csupán.
Lenin elvtárs,
tudja,
pokoli mód
nehéz, amit végzünk
egymás után.
Adunk már ruhát
a mezítelennek,
több már
a szén és az érc –
ez, ugye, szép?
De persze
emellett,
– hadd mondom el Önnek,

sok még
a szenny
és a buta beszéd.
Mig átrágjuk
magunk rajta,
kimerülünk.
Ön nélkül
sokan eltévedtek már,
ezen a mi földünkön,
itt körülünk
s körös-körül
igen sok
gazember jár.
Nincs rá
elég szám,
s nincs nevezet,
hogy hányan vannak e csirkefogók:
kulákok,
szektánsok,
részegesek,
talpnyalók
és munkahalogatók.
Itt járnak, és gőgtől
dagad a keblük,
töltőtoll
s jelvény
pompázik a mellen.
Persze, hogy
megbirkózunk velük,
de rémes nehéz
a harc ezek ellen.
Lenin elvtárs,
füstös üzemeinkben
s havas tarlókon
Ön itt van vélünk.

Az Ön nevével,
a szívével
szívünkben
eszmélünk,
lélegzünk,
verekszünk,
élünk.
Elment a nap,
táskájába tevén
ügyeit – gondjait.
Csönd lesz talán.
Ketten vagyunk most:
Lenin meg én.
Lenin
mint fénykép,
szobám falán.

Gábor Andor fordítása

Julius Fučik

Üzenet az élőknek

(Részlet)

1943 május 19

Ma éjjel viszik el Augusztámat „munkára" Lengyelországba. A gályára, a tífuszhalálba. Nekem pedig néhány hetem, talán két-három hónapom van még hátra. Irataimat ugyanis átadták már a bíróságnak. Tehát talán még négy hétig ülök itt vizsgálati fogságban, a Pankrácon s azután még két vagy három hónapom marad. Ezt a riportot nem tudom már befejezni. Mindenesetre igyekszem folytatni, ha e néhány nap alkalmat ad rá. Ma nem tudok tovább dolgozni anyagával. Agyam és szívem ma Augusztával van tele, ezzel a nemes, mélyen hivő emberrel, ezzel az értékes és odaadó

élettárssal az úton, mely mindig meredek volt és mindig nyugtalan.

Estéről estére azt a dalt éneklem neki, amit nagyon szeretett: a steppe kéklő füvéről, mely partizánharcok mondáit zizegi, a kozák asszonyról, aki férje oldalán harcolt a szabadságért, bátorságáról és páratlan vakmerőségéről.

Így bizony, harcos felem! Mennyi erő van ebben a kis teremtésben, határozottan metszett arccal és nagy gyermekszemekkel, melyekben annyi a gyöngédség! A harc és az egymástól való állandó távollét örök szerelmeseket formált belőlünk, akik az életben nem egyszer, de százszor élik át az első simogatások, az első ismerkedés heves pillanatát. És mégis mindig együtt ver a szívünk, egy lélegzetünk a boldogság vagy a szorongás, az izgalom vagy a szomorúság óráiban.

Évekig dolgoztunk együtt és segítettünk egymásnak, ahogy csak bajtársak tudnak bajtársakon segíteni, évekig első olvasóm, első bírálóm volt s nehezen írtam, ha nem tudtam magam mögött kedves tekintetét. Évekig álltunk egymás mellett a harcokban, amikben kettőnk élete cseppet sem volt szegény, kéz a kézben évekig csavarogtunk együtt azokon a tájakon, amelyeket nagyon szerettünk. Sok nehéz órát éltünk meg együtt, de sok nagy örömet is, hiszen gazdagok voltunk a szegények gazdagságával.

Auguszta, íme, ez ő:

Az ostromállapot idején történt, az elmúlt év júniusának derekán. A letartóztatásunk óta eltelt hat hét után először látott ama szörnyű napok múltával, amelyekben egyedül gondolkozott el zárkájában a halálomról szóló hírek felett. Hívták, hogy megpuhítson.

„Beszélje rá – szólt hozzá velem való szembesítésekor az ügyosztály főnöke –, beszélje rá, hogy legyen józan. Ha sajátmagára nem gondol, gondoljon legalább önre. Egy órája van a gondolkozásra. Ha viszont makacs marad, még ma este mindkettőjüket kivégzik. Mindkettőjüket!"

Tekintetével végigsimogatott és egyszerűen válaszolt:

„Biztos úr, számomra ez nem fenyegetést jelent, hanem

utolsó kívánságom teljesítését. Ha kivégzik őt, végezzenek ki engem is!"

Íme, ez Auguszta: csupa szeretet és határozottság.

Életünket elvehetik, ugye Auguszta, de becsületünket és szerelmünket nem.

Ó, emberek, el tudjátok-e képzelni, hogyan élnénk, ha újból meglátnók egymást e sok nélkülözés után! Ha újból találkoznánk a szabad, tágas és teremtő életben! Ha majd meglesz mindaz, ami után vágyódtunk, amire törekedtünk és amiért most a halálba megyünk! Igen, minden bizonnyal holtan is élni fogunk, valahol nagy boldogságtok egy kis zugában, hiszen arra tettük fel egész életünket, ez ad most örömöt, ha szomorúak is vagyunk, mert búcsúznunk kell.

Azt sem engedték meg, hogy megöleljük egymást vagy kezet szorítsunk. Csak a Károly-teret a Pankráccal összekötő fogházi együttes ad hírt kölcsönösen sorsunkról.

Tudod Auguszta, én is tudom, hogy valószínűleg többé már nem látjuk egymást viszont. Mégis hallom, amint a távolból kiáltasz: viszontlátásra, kedvesem!

Viszontlátásra, Augusztám!

1943 május 22

Befejeztetett és aláíratott. A vizsgálóbírónál tegnap óta készen vagyok. Gyorsabban megy végül is, mint ahogy feltételeztem volna. Úgy látszik, valahogyan sietnek ezzel az üggyel. Vádlott-társaim: Lida Plachá és Mirek. Becstelensége tehát nem használt semmit sem.

A vizsgálóbírónál korrekt és hideg volt minden. A Gestapón úgy éreztem, egy darab élet ez, rettenetes, de mégis élet. Szenvedély volt benne. A harcosok szenvedélye egyfelől, a vadászoké, ragadozóké, vagy a közönséges bűnözőké másfelől. A másik oldalon néhány embernek mégis csak volt valamelyes meggyőződése. Itt a vizsgálóbírónál csak hivatalt láttam. Nagy horogkeresztes pléhkalácsok a kabáthajtókán olyan meggyőződésről beszéltek itt, mely belül hiányzott. Pajzsok ezek, melyek mögött szegény kis hivatalno-

kocskák bújnak meg, hogy valahogy átvészeljék ezt a korszakot. A vádlotthoz sem jók, sem rosszak. Nem nevetnek, de nem is borulnak ki. Hivataloskodnak. Nincs itt vér, híg leves folyik az erekben.

Megírták, aláírták az aktákat és megtalálták a megfelelő paragrafusokat. Vagy hatszor fordul elő bennük a felségárulás, a birodalom elleni merénylet, a fegyveres felkelés előkészítése és nem tudom, micsoda még. Mindegyik vádpont önmagában is elég lenne.

Tizenhárom hónapig harcoltam itt a magam és a mások életéért. Bátorsággal és csellel. Az „északi ármány"-t programjukká avatták. Azt hiszem, ebben én is kiismertem magam. Csupán azért vesztettem, mert továbbra is kezükben maradt a szekerce.

Ennek a viaskodásnak már vége van. Most csak a várakozás következik két-három hétig, amíg kidolgozzák a vádiratot, aztán az utazás a birodalomba, a várakozás a tárgyalásra, az ítélet, majd száz nap a kivégzésig. Ez a távlat.

Összesen még négy vagy öt hónap. Ez alatt sok minden megváltozhatik. Lehetséges. Innét ezt nem tudom megítélni. A gyors bukás odakinn viszont a mi pusztulásunkat is siettetheti s így kiegyenlítődik a kettő.

A remény versenyfutása ez a háborúval, a halálé a halállal. Vajon mi következik előbb: a fasizmus halála vagy az enyém? De csupán én teszem fel ezt a kérdést? Nem ezt kérdezik foglyok tízezrei, katonák milliói, emberek tízmilliói Európában és szerte a világon? Az egyiknek kisebb, a másiknak nagyobb a reménye. De mindez látszat csupán. Az iszonyat, mellyel a felbomló kapitalizmus a világot elárasztja, fokozott mértékben fenyeget mindenkit. Emberek százezrei fognak még elesni – még hozzá milyen emberek! –, míg az életben maradottak elmondhatják majd: túléltük a fasizmust.

Már csak hónapok kérdése az egész, rövid időn belül napok kérdése lesz csupán. Ezek lesznek a legkegyetlenebbek. Mindig eltűnődtem azon, milyen szomorú annak a ka-

tonának a sorsa, akit a háború utolsó pillanatában sebez halálra az utolsó golyó. De valakinek utolsónak kell lennie. Ha tudnám, hogy én lehetek az, azonnal jelentkeznék.

Örkény István

Szakmai önérzet

Engem kemény fából faragtak!

Tudok magamon uralkodni.

Nem látszott rajtam semmi, pedig hosszú évek szorgalmas munkája, tehetségem elismerése, egész jövőm forgott a kockán.

– Állatművész vagyok – mondtam.

– Mit tud? – kérdezte az igazgató.

– Madárhangot utánzok.

– Sajnos – legyintett –, ez kiment a divatból.

– Hogyhogy? A gerle búgása? A nádiveréb cserregése? A fürj pitypalattyolása? A sirály vijjogása? A pacsirta éneke?

– Passzé – mondta unottan az igazgató.

Ez fájt. De azt hittem, nem látszott rajtam semmi.

– A viszontlátásra – mondtam udvariasan, és kirepültem a nyitott ablakon.

Leltár

Dombos táj (zivatar után)
3 gomolyfelhő
1 halastó
1 gátőrház
1 férfi (az ablakon kihajolva)
1 kiáltás
1 jegenyesor
1 sáros út
Kerékpárnyom (a sárban)
1 női kerékpár
1 kiáltás (az előbbinél hangosabb)
1 pár szandál
1 szoknya (a szélben lobogva, a csomagtartót csapkodva)
1 milflőrmintás blúz
1 darab amalgámtömés (fogban)
1 asszony (fiatal)
1 kiáltás (még hangosabb)
Új kerékpárnyomok
1 becsukódó ablak
Csönd

Gondolatok a pincében

A labda egy betört ablakon keresztül leesett az alagsori folyosóra.

Az egyik gyerek, a házmesterék tizennégy éves kislánya, lebicegett érte. Szegénykének a villamos levágta a fél lábát, s boldog volt, ha labdát szedhetett a többieknek.

Az alagsorban félhomály terjengett, de azért feltűnt neki, hogy egy sarokban megmozdult valami.

– Cicus! – szólt oda a falábú házmesterkislány. – Hát te hogy kerülsz ide, kiscicám?

Fölkapta a labdát, s ahogy csak tudott, elsietett vele.

Az öreg, csúnya és rossz szagú patkány – őt nézték cicának – meghökkent. Így még nem beszélt vele senki.

Eddig csak utálták, szénnel hajigálták, vagy rémülten elmenekültek előle.

Most jutott eszébe először, hogy milyen más lett volna minden, ha történetesen cicának születik.

Sőt – mert ilyen tehetetlenek vagyunk! – mindjárt továbbszőtte ábrándjait. Hát még ha falábú házmesterkislánynak születik?

De ez már túlságosan szép volt. Ezt már el se tudta képzelni.

Németh László

Iskola Kakaskúton

(Részlet)

A szoba, melybe beléptünk, főleg szélességében, kisebb volt, mint a konyha. A túlsó fal hosszában egy magasra rakott ágy meg egy viaszosvászon dívány állt, az ajtótól jobbra egy etazser-szerű könyvállvány; ezenkívül a konyhai falhoz tolt asztal s egy szék volt minden bútor. Az asztalon szétszórt könyvek közt ott volt a tej, amelyről a diák beszélt, a széken egy lavórban a piszkos mosdóvíz s az összegyűrt kendervászon törülköző. A szoba belépésünkre még csak egy reccsenéssel sem felelt (úgy látszik, megszokták a kibejárást), szemünknek kellett felfedeznie, hogy az ablak kivágásában álló árnyék, mely az egyszerű, fekete karnisról lelógó függöny megismétlésének látszott, élő alak, aki háttal nekünk, könyvét a kinti fény felé fordítva olvasott. Most már a szobában is épp elég világos volt, de amikor elkezdte

az olvasást, nyilván még csak az ablakrésben láthatta a betűt, s ő, megfeledkezve a napkeltéről, még mindig ugyanabban a helyzetben volt. Az ablakdeszkán négy-öt könyv hevert, én inkább a belőlük kilógó papírjeleknek hittem el (én is így szoktam az elolvasandó részeket jelölni), mint a Kecskeméti köszönésére visszaforduló arcnak, hogy aki ránk néz, maga a „tanár úr". A kint ácsorgó, karbunkulusszemű diákok közt nem is egy volt, aki jóval idősebbnek látszott, mint ő. Hogy miért tett ilyen fiatalos benyomást, azt nem is volt könnyű megfejteni: arcvonásai inkább csúnyák, különkülön szinte öregesek voltak, s ha nem beszélt, kedvetlenség, sőt elutasítás ült rajtuk; az ilyen arc, még ha gyéres szakáll övezi is, általában vénebbnek szokott látszani; úgy látszik, a fiús alak, az oldalt elválasztott haj s a ránk nyíló, világos szem volt az (s valami, ami a külső mögül tör utat), ami az életkorát meghazudtoló fiatalosságot az arcára is rákényszerítette.

– Sikerült elhoznom a tanár urat – mondta Kecskeméti, miután az olvasó letette a könyvét, s a szoba sötétje felé forduló, küszködő szemével felismert bennünket. Egy kicsit úgy hangzott, mintha azt mondta volna, sikerült fülön fognom és elcipelnem. A házigazda azonban mintha észre sem vette volna a mondatnak ezt az értelmét, semmi olyat nem mondott, hogy mennyire örül a látogatásomnak, vagy milyen megtiszteltetés ez, csak kezet fogott, s a lavórt tüntette el az asztal alá. Így én kezdtem el a szabadkozást, hogy én igazán csak a Kecskeméti úr terrorjának engedtem, mint tanár tudom, milyen kellemetlen az, ha az osztály egyik falát kiveszik, s azon, mint valami látványos bódéba, idegen pofák kezdenek belebámulni. – Ó, kérem – mondta ő, még mindig azzal az elutasító lárvával, amely, mint később rájöttem, egyszerűen kedvenc gondolatainak a távollétét jelentette az ónos arcon. – Mi semmit nem ígértünk, s így nem is tartozunk semmivel. Nem jöhetünk hát zavarba. Ha Kecskeméti bátyám megkérdi, hogy elhozza-e (itt egy pillanatra megakadt, vártam, mi jön: a nevem) önt, én lebeszéltem volna. – Álszerénység – jegyezte meg Kecskeméti. – Így, hogy annak

ellenére eljött, ám vessen rá, ha kárba megy a napja. – Na jó – mondta Kecskeméti –, én összeeresztettelek, s most itthagylak. Ezek a nebulók még kibontják a palántáimat... Különben loptam hazulról két melegágy-keretet – fordult vissza Sellye felé az ajtóból.

– Látom, az órájára készült – mutattam én a lógó szalagú könyvekre. – Ha van még megnéznivalója, csak fejezze be. Kínos ott keresgélni. – Ó – vonta meg ő a vállát –, ez úgyis az óra szeszélyétől függ. (Nyilván úgy értette, hogy mit dob be az ember. Én is mindig kétszer annyit jelöltem meg, mint amennyit egyáltalán föl lehet olvasni.) Inkább, ha szabad, a tejemet – nyúlt a tejespohár felé. – Ha ez ittmarad... – ezt a mondatát sem fejezte be, de úgy értettem, hogy a kint dolgozó asszony miatt illik meginnia, bántaná, ha a tej ittmaradna. S ez a kiegészítés vagy inkább hozzávetés egy pillanatra a két ember viszonyára vitte az érdeklődésem. Kinn az a szemmel látható melankóliáját lisztbe gyúró asszony s ez a fiú, aki egy egész iskolát nyüzsdít köré az évtizedeken át aluvó tanyára. Vajon mind a ketten itt alszanak, az asszony az ágyban, a fiú a viaszos díványon? Szinte erőltetésembe került, hogy ne erről kérdezzem, hanem amiért jöttünk.

– Azt nem tudom, hogy mit látok majd itt, de talányokat már adott fel, mondhatom – kezdtem egy vidámabb hangot pedzve, hogy valami mosolyfélét húzzak ki ebből a bezárkózott arcból. – Talányt? – mondta ő a tejhez harapott kenyér mellől. – Azokat jobb minél előbb megoldani... Ebben is volt egy kis visszautasítás, én legalább úgy éreztem: „Ismerem ezt az emberfajtát, amelyik mindenütt talányt, különöst, érdekességet szimatol. Én utálom a talányokat; kérdezz: szétoszlatom." – Kezdjük mindjárt a személyesen – vettem elő a vélt kihívásra azt, ami voltaképpen kevéssé érdekelt, de jobban megzavarhatta e fiúember különös fölényét. – Ön, ugyebár, tanár, úgy tudom, tanított is? – Igen, Pesten, a Gyakorlóban. – Soká? – Két évig. Azaz, két év és három hónapig – javította ki, mint aki alávetette magát némi gúnnyal a vallatásnak. – S hogy lehet, hogy itt Kakaskúton, ezen a tanyán fedezte föl önmagában a pedagógust? Mert

ugyebár, ez történt? – Igen, itt szerettem meg a gyerekekkel való foglalkozást – szállította le egy-két fokkal az én fellengzős kifejezésemet. Az sem lehetett egész véletlen, hogy a tanítás helyett gyerekkel való foglalkozást mondott. – No és Pesten? – Megmondom – nézett rám komolyan –, nem tudtam a fiúk közt tekintélyt tartani... Bocinak hívtak – mondta ki egy kis habozás után. – Azaz osztályok szerint váltakozott. Hol milyen volt a lelemény. Buboci, Bocili. Volt, ahol Szopóst mondtak. Akkor még sokkal fiatalosabb külsőm volt; azóta megjártam mégis a harcteret.

Kicsit megrökönyödve néztem a nagy, szürke szembe, amely nem szakadt el az enyémtől. Az emberek semmiről sem beszélnek olyan kínosan és természetellenesen, mint testük sajátságairól, melyről nem tehetnek, de tudják, hogy a többiek valamiféle (talán sokszor nem is igaz) feltevést kötnek hozzá, s amellyel már nemegyszer megkínozták őket. De a rám néző arcon sem szégyen nem volt, sem kihívás, inkább az az elutasító közöny, amelyet már az első percben észrevettem, sőt egy kis hideg mulatság is. – No, és nem sikerült ezt a külsőségeken kapó diák kegyetlenséget... – kérdeztem én, aki éppen akkortájt szakítottam át tanítványaim szívében egy másfajta idegenkedést – leküzdeni? – Nem – mondta ő –, rosszul fogtam hozzá. Imponálni akartam. Auktorokból készültem; a szemük előtt fordítottam Thuküdidészt. Holott elég műveletlen voltam akkoriban. Ez még mulatságosabb volt. Hogy Boci a professzort akarja játszani. Aztán szigorú próbáltam lenni, szekundáztatni, intőt küldeni. Ezért egyenest kinevettek, nemcsak ők, de a kollégáim is, akiknek bepanaszoltak. Mondhatom, sosem éreztem olyan rosszul magam. Könyvtárba kéredztem, de arról szó sem lehetett. Szinte megkönnyebbedés volt, amikor behívtak katonának. – Igen, annál nincs kegyetlenebb tortúra – mondtam –, mintha az ember nem tud a diákokkal helyes viszonyba kerülni. De itt, úgy hallom, annál inkább sikerül. Érdemes volt még egyszer nekifutni. – Itt? Az egészen más. Eszem ágában sem volt nekifutni. Behívattak a Nemzeti Bizottságba: itt van ennyi és ennyi diák, akikkel nem lehet mit kezdeni, elvesztik az évük.

A demokrácia többet vár tőlem, mint hogy Sellye-tanyán az öt hold kukoricát megkapáljam. Nem volt mit tenni, vállaltam. S egész másképp ütött ki, mint a Gyakorlóban.

– Ez volt szóval az első talány – mondta ő, hogy én nem szóltam, azzal a sajátságos mosollyal, amelyből a szájnak semmi sem jutott, csak a szürke szem világosodott meg tőle. A mosolyában az is benne volt, hogy lássuk a többieket. – A másik, az már teljesen mesterségbeli. Kikérdeztem ezt a legényt, aki a kereteket hozta, mert sehogyse ment a fejembe, hogy birkózik meg egy ember hét osztály anyagával, még ha segítenek is neki. – Itt egy pillantást vetettem rá, mire az a nagy, nyílt szem mintha egy kicsit zavarba jött volna. – Igen –mondta –, van egy kolleganőm. – A fiú említette, hogy tulajdonképp csak két csoport van. – Igen, hisz majd meglátja. Egy nagyobb, amelyben felnőtt vagy, mondjuk, ifjúi fokon folyik a tanítás, s a kisebb létszámú, amelyben gyermekin. – Külön az alsósok, felsősök? – Igen, bár van két negyedikes, sőt egy harmadikosom is, akiket a felsősökhöz csaptam. – S az egész felsős csoport vagy alsós ugyanazt tanulja? Tekintet nélkül, hogy hányadikosok? – Igen, azt, amire meg lehet s meg tudjuk tanítani őket. Ha egyszer már a kezünkbe adta őket a sors, ne engedjük el nekik, hogy meg ne tanulják – nézett rám, s most láttam arcán először azt a kedves, csalafinta derűt, amely a nap folyamán egyre jobban megkedveltette velem ezt a (ha nem tanításról van szó) lárvaként hordott arcot.

– Igen, de hogy lesz ebből magánvizsga? – A magánvizsga! Az is meglesz azért valahogy. A fő, hogy a tudás meglegyen. – S látva, hogy elképedve nézek rá. – Tavaly az első évben én is kelleténél nagyobb fontosságot tulajdonítottam a magánvizsgának. Szeparékba vonultam az egyes osztályokkal. De aztán rájöttem, hogy a különböző osztályok anyaga nem is különbözik olyan nagyon, mint hiszik. A magyar nyelvtant már a másodiktól kell tudni, fogalmazni is. Aztán a latin: egy jó harmadikossal könnyebb Tacitust fordíttatni, mint egy rossz hetedikessel. Mert a latin nyelvet is tudni kell, no meg érzék is kell hozzá. S ugyanígy az angolt.

Ha valaki ért a matematikához, igazán néhány nap dolga, hogy a logaritmusszámításból vagy analitikus mértanból kell-e vizsgáztatni. S ezek a legnehezebb tárgyak. – Ez igaz – mondtam. – S az instruktornak ezekben úgyis az alapok újraépítését kell állandóan végeznie. – Akkor mért ne építsük rendszeresen . . . azokat az alapokat – tette hozzá egy kicsit csúfondárosan.

– Csakhogy vannak szorgalmi tárgyak is. – Ó, azok a szorgalmi tárgyak – nevetett ő. – A történelem például. Majd mindjárt meg tetszik látni, mit csinálunk ebből a szorgalmi tárgyból. Én a történelemben is fontosabbnak tartom – nézett rám diadalmasan –, hogy tudjuk a történelmet, amennyire azt tudni lehet, vagyis, hogy az egészről valami művelt emberhez méltó áttekintésünk legyen, minthogy Nagy Károlytól a westfáliai békéig egy csomó részletet, amit a történész sem tud, föl tudjunk mondani. – S a vizsgáztatóknak is ez a véleményük? – A vizsgáztatóknak mi megadjuk, ami a császáré. Tavaly a háború miatt különben is nagyon alacsony volt a követelmény. S mondom, én is játszottam az osztályosdit. Úgyhogy a mi fiaink voltak a legjobb magánvizsgások. Idén már bátrabb voltam. Egy hónapot adok a vizsgai komédiára. Május 10-ig mindenki azt tanulja, amit tudni akar és érdemes. S május 10-től aztán készül a csoportvezető irányítása mellett a vizsgájára. – Ez ésszerű – mondtam tétován –, de bizonyos bátorság kell hozzá. – Nem, nincs kockázat – mondta ő határozottan. Azzal a csalafinta derűvel a képén. Az új igazgató, akinél Orosházán vizsgázniuk kell, tudja, mi történik itt. A kollégákat is meghívtuk egyszer, hogy lássák, milyen előkészítés folyik. – Eszerint önnek közös tananyaga van a négy felsős s négy alsós osztály számára. – Igen, az egész világ, ami tudni illő vagy érdemes belőle.

Az utolsó szavak alatt megint kinyitotta az ajtót egy fiú, bedugta a képét, aztán szó nélkül visszahúzódott, mintha csak arról győződött volna meg, hogy itt vagyunk-e. Már vagy három ilyen fej tűnt fel és el az ajtórésben. – Türelmet-

lenek – mondta Sellye, a tej maradványát kiiva végre. – Nem szokták meg, hogy későn kezdjünk . . . – S könyökárkára fektetve a kicédulázott könyvtornyot, előrebocsátott. – Csak azt akarom mondani – állítottam meg őt, amíg az udvaron átmentünk –, hogy engem . . . szóval tekintsen levegőnek . . . tudom, milyen zavaró egy idegen ember, aki bejött, hogy megítélje a módszerünket. – Legyen nyugodt. Nem fogunk színjátékot rendezni – mondta ő, mintha a legnagyobb gondja az lett volna, hogy a könyvtorony meg ne csússzék, s a szép Voltaire-kötet be ne essék a sárba.

Az udvar szélesebb oldalát lezáró épületbe léptünk, mely jobb időkben, amikor még nagy állat is volt a Sellye-tanyán, valóban istálló volt, erre vallott a kétszárnyú, recés ajtó, de a belépővel szemben a jászol is, amely most deszkával volt letakarva, s különféle tárgyak álltak rajta, fölötte a lánckarikák, amelyekhez az ökrök láncát akasztották. A gerendák alatt ott volt a három szellőzőlyuk is, alattuk azonban két-két lyuk közt egy-egy ablakot ütöttek a falba; ezzel csinálták tantermet a helyiségből. Ezek az ablakok nem közönséges házablakok voltak, hanem vaskeretbe foglalt kis négyszögek; egy szétbombázott gyárból, állomásról vagy egy széthurcolt kastély pálmaházából kerülhettek ide. Az ablak kockái homályos üvegből voltak; csak azokon nézett be egy darabka kert, amelyeket közönséges üveggel pótoltak azóta. A teremmé lett istállóban még egy új építmény volt: a téglából rakott kályhaféle, abban a sarokban, ahová a csalamádét szokták a béresek bedobni: télen, úgy látszik, fűtöttek is. Maguk a diákok az ablaknak forduló x-lábú kocsmaasztal egyik oldalán s két végén ültek, középütt a két lány (egy kétoldalt lelógó hajú s egy tótos képű, akinek hátra volt kötve a haja), körülöttük nyilván szigetelésül a kisebb harmadik-, negyedikes fiúk, s egy vén arcú, bajuszos, akinek púposnak kellett lennie, mert az arca s vékony ujjai éppen hogy elérték az asztal szintjét. A nagyobb fiúk közül kettő-három állt, s jegyzés közben az előtte levő hátára rakta a füzetjét. Sellye az asztal szabad szélén helyezte el a könyveit, maga egy kicsit hátrább húzódott a tábla felé, mert egy ütött-kopott, áll-

ványtalan tábla is volt a két ablak közé szegezve, legalább annyi csupasz deszka, amennyi fekete. Ez tehát a felsős tagozat, állapítottam meg, amíg Sellye egy filigrán, aranyozott, bizonytalan szilárdságú széket tolt oda nekem, melyen a csoporttól jobbra, az istállófal közelében helyezkedtem el. Volt valami festői a képben: a helyiség tetejét betöltő fény s alatta félhomályban gubbasztó csoport, mely a nagy istállónak csak egy részét foglalta el: valóban az Apáczai bölcsészeti vagy teológiai osztályát képzeltem el így, a tűzvész után kamránként épülő kolozsvári kollégiumban.

Déry Tibor

Simon Menyhért születése

(Részlet)

Tisztelt olvasóim között bizonyára akadnak, akik hitetlenkedve fogadják az alábbi történetet. Megeshetett-e egyáltalán, kérdik. S ha igen, így esett-e meg, ahogy elbeszélem?

Megvallom, amikor hallottam, magam is elcsodálkoztam rajta. Esti sétáimon, melyeket kutyámmal együtt kanyarítok a hegyoldalban, lakásom fölött, ha egyszer-másszor eszembe jutott, elmosolyodtam örömömben. Jó, hogy megesett, gondoltam. Jó, hogy megeshetett, tettem hozzá. Eleltűnődtem, léptemet szívem gyorsuló üteméhez mérve. Tisztelt olvasóim tudják, hogy a Pasaréten lakom; a völgyet szegélyező dombról tágas kilátás nyílik a túlsó oldalon sötétedő hegyekre, sokezernyi lámpájukkal, fölöttük az égre, a csillagokra. Sétáimon ritkán találkozom emberrel, egy-egy munkájáról hazasietővel, s így van érkezésem megmérni a világot, mielőtt magam is hazaindulok, íróasztalomhoz. Mondom, gyakran elmélkedtem az alábbi történeten, mind-

annyiszor egy boldog rezdüléssel szívemben, s mély légvétellel egyet-egyet sóhajtva, mint aki meg van elégedve a világ sorával. Míg egyszerre hónapok múltán – mint villámcsapásra – azon kaptam magam rajta, hogy nem hiszem el. Mert ha elhinném, akkor ugyan miért nem írom meg, kérdeztem magamtól döbbenten. Álltam, sűrű ijedtségemben, mint répa a földben. A kutya futtában visszatekintett, s szintén megállt. Oly hirtelen fékezett le, hogy a farka merőlegesen fellendült a levegőbe. Egymásra néztünk a téli éjszakában. A meredek, hóborította Vadrózsa utcában jártunk épp, melynek felső vége tudvalevőleg a Darányi Ignác utcába torkollik.

De ha megeshetett Szuhakálló, mondtam magamnak, amikor egy egész ország sietett a szerencsétlenül járt bányászok segítésére, miért tamáskodnék abban, hogy három falu meg akart menteni egy újszülöttet? Váltogattam a lábamat, fejemben a bizalmat s a kételyt. Igen tisztelt olvasóim tudják, hogy hatvanadik évem körül járok, s életemben a sanyarú esztendők egymásnak adták a kilincset. Mégis inkább a derűlátás és bizalom felé hajlok. S már fordultam is, kutyámnak füttyentve, indultam haza. S tettem le a kabátot otthon, vettem fel a telefonkagylót. Másnap reggel becsomagoltam, s elutaztam az esemény színhelyére.

Szorosan vizsgálódtam, fáradságot nem kímélve. Bejártam három völgyi falut, megmásztam egy kilencszáz méter magas hegyet. Utaztam iparvasúton s egy drótkötél húzta siklón, melyen utazni életveszély miatt tilos. Mint az igazság bajnokai általában, megvetettem a kockázatot, s a húszfokos hidegben, az élénk észak-északnyugati szélben, megmegrázva ritkuló sörényemet, bátran szembenéztem a veszéllyel. Láttam rókát menekülni, nyulat cikázni a havas lejtőn, a kopasz vörösfenyők között. Beszéltem egy mozdonyvezetővel, egy fűtővel, két szülésznővel, egy orvossal, erdészekkel, fakitermelő munkásokkal, szénégetőkkel, mészégetőkkel, kocsisokkal, mérnökökkel, pályamunkásokkal, a pagonyerdésszel s ennek feleségével, az erdei üzemegység vezetőjével s ennek feleségével, egy főmérnökkel, s ennek any-

jával, szlovákokkal, palócokkal, magyarokkal, Békés megyei kubikosokkal, brigádvezetőkkel, raktárnokokkal s egy párttitkárral, szám szerint százhárom emberrel. Vallomásaikat papírra vetettem, s gondosan egyeztettem. Ellentmondást nem találván, vagy csak annyit, amennyi az emberi léleknek oly sajátossága, amely a tényeket nem bántalmazza, minden kétséget kizáróan megállapítottam, hogy a történet színigaz.

Buzgalmamat, melyet ez ügyben kifejtettem, saját jókedvem jutalmazza. Mélyen tisztelt olvasóim épülése azonban, melyben reménykedni minden okom megvan, az igazabb fizetség lenne fáradalmaimért. Manapság nem ritka dolog a regényekbe kívánkozó hős. Én egyszerre három hős faluval szolgálok s egy olyan történettel, mely díszére válik hazánknak. E történet szerény szolgájaként azon igyekeztem, hogy csak a tiszta igazat írjam le, szigorúan megtartóztatva magamat az íróra jellegzetes díszítő túlzásoktól, a fantázia csapongásaitól, a belefeledkező lelkesedéstől. Szavamat adhatom – ha bárki kérné –, hogy e történet minden mozzanata hajszálra úgy esett, ahogy alant olvasható. Mindössze a szereplők nevét változtattam meg s az esemény színhelyét – mely hazánknak egy egészen más hegységében található – s ezt is csak azért, mert úgy vélem, hogy ilyképp a történet általános érvényessége szebben kidomborodik. Nem szólva arról, hogy történetem hősei – jól ismerem őket! – megnehéztelnének, ha ország-világ előtt szembe dicsérvén, megsérteném szerénységüket.

Magamnak s olvasóimnak még sok ehhez hasonló jó történetet kívánok. Boldog az a nemzet, amely ilyen példaképekkel szolgálhat a világnak.

A Bükk a Magyar Középhegység Duna-balparti részének legkeletibb tagja, Borsod és Heves vármegyékben terül el. Északon és keleten a Sajó, nyugaton az Eger völgye, délen a Nagy Magyar Alföld határolja. Legjellegzetesebb része egy négy-hat kilométer széles, számtalan töbörrel, ravaszlyukkal, nyelővel és barlanggal telehintett, erdőborította fennsík,

mely tizenkét kilométer hosszúságban, nyolc-kilencszáz méter magasan húzódik a hegység tetején. Talaja tiszta jurakorabeli mészkő, semmilyen más kövületet nem tartalmaz. A fennsík lakatlan, erdőkitermelő munkások, mész- és szénégetők dolgoznak erdeiben, itt-ott egy magányos erdészlakra, mögötte néhány barakkra bukkan az ember, a völgyekben lakó erdei munkások ideiglenes szállásaira. A hegység s egyben a fennsík legmagasabb csúcsa a kilencszázötvenhét méter magas Bálvány, melyről tiszta időben kelet felé az Alföldön kanyargó Tiszára, északi irányban a Tátráig is ellátni.

Itt, a Bálvány csúcsa alatt, Csurgón egy háromszobás, kőből épült erdészlakban él Simon István erdész, fiatal feleségével. Ezerkilencszáznegyvenkilenc novemberében a fiatalasszony áldott anyai állapota annyira előrehaladott, hogy mindketten lementek Egerbe, a kórházba, orvos elé terjeszteni boldog esetüket. A vizsgálat s a hozzáfűződő beszélgetés eredményeként megállapíttatott, hogy a gyermek születése február elejére várható. Az orvos tanácsára a házaspár tehát elhatározta, hogy a fiatalasszony január huszadikán lejön a hegyről, s befekszik a kórházba, kb. két héttel a várható szülés előtt.

Simonné alföldi születésű, egy orosházi kubikos hetedik gyereke. Életében akkor látott először hegyet, amikor férje bekötötte kontyát, s felhozta Csurgóra. Madárcsontú, cingár asszonyka, akkora kék szemekkel, hogy az ember azt nézi, hogy férnek el keskeny arcában. De szívós, erős természete lévén, hamar megszokta a mord hegyeket, kipirosodott, testében kigömbölyödött, s noha tenyere majdnem férfiasan érdes fogású, és csuklója is megvastagodott a sokféle háztáji munkában, az arcbőre úgy kiselymesedett a magaslati fuvalmaktól, hogy a tekintet szöcskelábа is megcsúszik rajta, s beleszédül az álmodozó kék szemek tavába. Nemrég esett meg, hogy délben, tízfokos hidegben elindult hazulról, hóbanfagyban legyalogolt a tizennyolc kilométerre fekvő Szilvásváradra, estére hazajött, de minthogy útközben elvesztette retiküljét, rögtön megfordult, újra lement a faluba, hajnalra újra feljött, s még csak nem is pihegett. De ezerkilencszáz-

negyvenkilencben, amikor történetünk peregni kezd, még jóval esendőbb volt. Héthónapos állapota is megterhelte, s minthogy a nagy hóban sem az iparvasút, sem a sikló nem közlekedett, s gyalog kellett átvergődnie a térdig érő hófúvásokon, gyalog megmásznia a fél kilométernél hosszabb meredek drótkötélpályát, bizony jócskán kifulladt, s szeme is könnybe lábadt alföldi keserűségében, mire hazaért. De férje, aki egész úton hátulról tologatta, biztatgatta a nagy hasú asszonykát, egy könnyét sem látta, egy szipogását sem hallotta. Simonné otthon egyet-kettőt szusszant, majd begyújtott a tűzhelybe, s megfőzte a vacsorát.

Januárban szárazra fordult az idő, kevés hó esett, s az is hamar megjegesedett. Erdei munkára, fadöntésre, fuvarozásra kiválóan alkalmas idő ez, az üzemegység teljes gőzzel dolgozott. Az ezerkilencszáznegyvenkilenc évi tervet néhány százalékkal túlteljesítették, ezt most meg akarták fejelni újabb öt százalékkal. Simon István hajnaltól sötétedésig a vágásokat és rakodókat járta, felesége odahaza ezalatt buzgón tovább gömbölyödött. Egy nagyvisnyói fuvarosnak, Oláh Lajosnak Marcsa nevű lányát fogadták fel segítségül a ház körüli markosabb munkára, favágásra, vízhordásra, szecskavágásra, s hogy a fiatalasszony ne maradjon magára az üres házban s körülötte a hófedte pusztaságban. A legközelebbi lakott hely a hármaskúti erdészlak, két kilométernyire esik Csurgótól, s a két ház között ez időben még nem volt telefonösszeköttetés.

Január közepe táján hirtelen megenyhült az idő, az ég beborult. A felhők alacsonyan jártak, mint a rossz álmok, meg-megnyomták a tájat, mely máról holnapra ellaposodott, elveszítette égnek szálló, tündöklő csúcsait. Eltűnt a Tarkő kopasz búbja, a Gerennavár, a Rákmár, a Várgyakra, a Bácsóbükk. A fennsíkon, melyet körös-körül immár csak felhők határoltak, mint a hideglelés, végigfutott a köd. Sötét volt déli csúcsán is, mintha még csak pitymallana.

Január tizennegyedikén este a feketesári erdész átlátogatott Simonékhoz. Aznap már falkában jöttek a sárszínű felhők északnyugat felől, vastag csimbókjaikat földig lógatva,

nehéz farkaikat végighúzták a tar erdőkön, mintha a havat akarnák kifésülni magukból. Simon István szerint a látogatás csak tizenötödikén, csütörtöki napon történt, felesége úgy emlékszik, hogy már tizennegyedikén; az eltérésnek nincs jelentősége, bár ha engem kérdeznének, én inkább az asszony szavára hajlok, mert a nők szeszélyes képzelme, ha olykor, mint a bolha, idegbajos magasra ugrik is, hamar visszatér a tápláló valósághoz. Tóth Lajos erdész tehát január tizennegyedikén átlátogatott Simonékhoz. Idősebb ember, apja is lehetne akár Simonnak, akár az asszonynak. Körszakállt visel, termetre, arcra is Kossuth Lajosra hasonlít, ennek olaszországi száműzetése korszakában. – Hó lesz, kisöcsém – mondta a konyhába belépve, miután az ajtó előtt leverte lábáról a jeges morzsalékot, s a kikészített seprővel letisztogatta csizmája sarkát, talpát is. Az erdészasszonyok napjában tizenöt-hússzor is felmossák a konyhapadlót a tucatjával belátogató sáros, havas bocskorok, bakancsok, csizmák után. – – Nagy hó lesz! A szarvasok már lehúzódtak a Szalajka völgyébe. Elvidd ám az asszonyt holnap a kórházba, Egerbe!

– Csak huszadikára rendelték be – mondta Simon.

Az öreg a szeme sarkából sietve felvételezte a fiatalasszony örvendetesen aránytalan, vidám oldalnézetét.

– Huszadikára? Összeverem a pofádat, kisöcsém – dörmögte Kossuth Lajos-i hévvel –, ha valami baj talál lenni ezzel az asszonnyal. Ha megered a hó, hogy szállítod le Egerbe? Itt fenn, a hegyen még asszonyt sem találsz, aki megsegítené. Holnap hajnalban pakold fel és vigyed!

Későbbi vendégek, az élelmiszer-raktárnok, az erdőgazdaság normaügyi előadója s a Fónagy-brigád vezetője is ezen a véleményen voltak. A fiatalasszony nem szólt közbe. Kezét hasán összekulcsolva, csendesen ült a díványon, s nagy merengő szemével a semmibe bámult.

De alighogy a vendégek elköszöntek, Simonék hajba kaptak. A megszeppent fiatal férj még az éjjel, akár a hátán is elvitte volna kis kék szemű boldogságos galambját, termő gyümölcsfáját, alföldi borjacskáját, úgy megriasztották a ba-

ráti intelmek, de a fiatalasszonynak nem akaródzott mennie. – Bolond maga? – mondta. – Hogy én egy hónapig nyaraljak Egerben? Maga meg itt egyedül? Dehogy megyek! – A kis Oláh Marcsa is az asszony pártját fogta, s minthogy a nők ketten voltak, szusszal is jobban bírták, nyelvük hegyesebb, szavuk csattanósabb volt, s ha egyet szóltak, kétszer hangzott, Simon végül is az egyik fülére húzta a dunyhát; a másik fülére amúgy is nagyothallott. Odakünn olyan sötét volt, hogy a ház mögött a Bálvány olvadó hóval festett lejtője sem látszott. Hattyú, a hosszú szőrű, nagy fehér korcskutya elfoglalta helyét a tornácon az ajtó előtt, a három macska a juhakolban ágyazott meg magának, benn a lakásban pedig egymás után eloltották előbb a nagy, belső szobában, majd a kisebben, a petróleumlámpákat.

Még az éjjel megeredt a hó, két napig egyfolytában esett. Erős szél fújt, viharnak is beillett, s akkora hófúvásokat hordott össze, hogy a ház előtti magas kerítést teljesen betemette, a vadrózsabokroknak a hegye sem látszott ki.

Az emberi erény akkor állja meg a próbát, ha nagy szorongattatások idején is kitart. Csendes időben könnyű szeplőtlennek lenni. Amíg az ember biztos fedél alatt él, s mindennap jóllakik, addig hajlamos rá, hogy udvariasan megsüvegelje az erkölcsi törvényeket, de ha a sors elkapja a nyakát, akkor nézd meg, hova lódul! Van, aki menten orra bukik, s oly erélyesen, hogy fejjel lefelé egyenesen a pokolba süllyed, van, aki ilyenkor magasodik. S tudunk-e szebb látványt, melengetőbbet, biztatóbbat, táplálóbbat a magunk élete számára, mint egy ember hősi növekedését? Amikor megküzd ezer külső-belső ördöggel, hogy ember maradhasson! Életét kockáztatja becsületéért! Kifordítja hétköznapi munkazubbonyát, s fonákja ezer gyémánttal szikrázik. Kedves, tisztelt olvasóim, e történet több ilyen szép példával fog szolgálni okulásunkra, egyik nagyobb, másik kisebb ragyogással, s olyképp, hogy tanulsága – ha e papír fennmarad – ezer év múlva is hirdetni fogja hőseim erényeit.

E történet legkisebb hőséről – mert helyzeténél fogva

csak tűrésre ítéltetett –, Simon Istvánról tudjuk, hogy egyik fülére nagyothall. Kis vörhenyes kecskeszakállt visel, egyébként arcra, termetre köznapi jelenség, lehetne kövérebb, soványabb, magasabb, kurtább, édesanyján kívül senki sem venné észre, feleséget is ugyanolyat kapna, mint amilyennel jelenleg bír. Szakmájában azonban kiváló, igazi „erdei ember", ahogy errefelé nevezik, „fa tövében született", mondják, ott is fog meghalni. Egy tenyérnyi bükki erdőt nem cserélne be egy alföldi megyére, egy gyönge lábú őzsutát egy egész gulyára. Ha szakmájáról beszél, szakálla tüzet fog. A keze alatt dolgozó munkások száznyolcvan-kétszáz százalékos teljesítménnyel dolgoznak. A legmagasabb szerfaszázalékot hozzák ki a kerületben, egyik munkacsapatvezetője ezerkilencszáznegyvenkilenc november hetedikén Munka-érdemrendet is kapott. / . . . /

Nevezett Simon István, aki szíve egész gyöngédségét megosztotta fenyőcsemetéi és áldott állapotban lévő felesége között, január tizenötödikén reggel arra ébredt, hogy az ablakpárkányon húsz centi magas hó ül, a tornácon csizmaszárig áll a hó, s mintha az egész ég hópelyhekre szakadva, hangtalanul leereszkednék a földre. Délben, amikor a Tarkő felől megindult az északnyugati szél, a hulló hófüggönyök hirtelen meglebbentek, hullámozni kezdtek, majd egyszerre felcsapódtak, s visítozva, fütyülve, vízszintesen elúsztak a fák ágai fölött. A ház északi oldalán a hó meggyűlt a fal tövében, s rövidesen embermagasságnyira nőtt. Ahogy a szél szilajodott, a hulló-forgó hótömegek is őrjöngeni kezdtek, ide-oda cikázva végigszáguldottak a ház előtti domboldalon, felborzolták a földet beborító vastag hószőnyegeket, megragadták egy-egy csücskét, s a magasba rántották; volt úgy, hogy a hó percekig fölfelé esett. Az ember szeme, szája egy szempillantás alatt megtelt hóval. Hattyú, a nagy fehér korcskutya, amely egyébként a legdermesztőbb fagyban sem lépte át a ház küszöbét, lába közé csapott farkkal besunyított a konyhába, s mintegy bocsánatot kérve, hátsó lábára állt, s két mellső mancsát Simonné vállára tette. A juhok az akol nyitott ajtajába tódultak, ott egy tömegben megálltak, s egy-

más szügyét, farát támasztva, jellegzetesen aggódó szende arckifejezésükkel, mintha székrekedésük volna, kibámultak a hulló hóba.

Simonné egy percre megállt a jégvirágos konyhaablak előtt. Férje a háta mögött ült, az asztalnál, brigádnaplóján dolgozott. Nem szólt egy szót sem, de az asszony a tarkójában érezte szemrehányó tekintetét.

– Majd eláll! – mondta hátrafelé, egy vállrándítással. Az ember nem felelt, tovább nézte az asszony keskeny, törékeny hátát.

Pablo Neruda

Óda a jelenhez

A jelen
perc
oly síma,
mint egy asztal,
e mai óra,
e mai nap
oly üde,
tiszta,
mint az új poharak,
mikre a múltnak
pókhálója
sem tapad,
vegyük hát
finoman ujjaink
közé a percet,
ők faragják
ki alakját,
vezessék
növését,

oly új és
oly eleven,
semmit sem őriz
a menthetetlen tegnapokból
a múltból, a letűntből,
a mi édes
gyermekünk ő,
e percben is, nézd,
velünk nő,
homokot hord
s eszik
a tenyerünkből,
ragadd meg,
hogy ki ne csússzon,
álomba vagy szavakba
ne fúljon,
fogd jó erősen,
kösd a kezedhez,
parancsold,
hogy legyen engedelmes,
követesd
úttá és öntsd haranggá,
géppé,
könyvvé, csókká,
simogatássá,
vágd ki gyönyörűséges
illatát a fából,
ácsolj
belőle széket,
és fond ki nádból
a karját,
s nézd meg,
vagy inkább
csinálj belőle
lépcsőt!
Lépcsőt,
hogy fokról fokra

hághass
a jelenben,
feszítsd a lábad
a jelen grádicsának,
s menj feljebb,
egyre feljebb,
azért ne túl magasra,
csak addig,
hogy megjavíthasd
a tetőn
a csatornát,
ne túl magasra,
ne fel az éghez,
csak addig, hogy az almát
elérhesd,
nem a felhőket,
őket
hagyd lengni fel az égig
és szállani a múltba.
Te
a jelen vagy,
az alma,
nyúlj érte fel
a fádig,
fogd kezedbe,
sugárzik,
mint valami csillag,
no, tépd le,
harapj belé s vágj fütyörészve
további útjaidnak.

Somlyó György fordítása

Tartalom

Az irodalom, a művészet szerepéről 5
A költő felel (Illyés Gyula) 5
Az irodalom születése (Benedek Marcell) (Olvasmány) 10

„EMBER LENNI MINDIG, MINDEN KÖRÜLMÉNYBEN" 17
Móricz Zsigmond 19
Életem regénye (Részletek) 24
Hét krajcár 37
Légy jó mindhalálig (Házi olvasmány) 47
A nyilvános megszólalás fajtái 52
Tamási Áron 56
Ábel a rengetegben (Részlet) 56
Nagy Lajos 70
Vitetem a kofferom 70
A bogár 76
Gelléri Andor Endre 84
Zsíros kenyér és alma 84
Egy fillér 93
József Attila 101
Bevezető 103
Szeretném, ha vadalmafa lennék 106
Lopók között szegényember 111
Aki szegény, az a legszegényebb 111
Szegényember balladája 112
Mikor az uccán átment a kedves 115
Ringató 115
Anyám 117
Mondd, mit érlel 120
Nyár 124
Favágó 125
Miért szép (Baka István) (Olvasmány) 129

Munkások 133
Az ihlet útja (Wacha Imre) (Olvasmány) 136
Levegőt 139
Curriculum vitae 144
Születésnapomra 151
Radnóti Miklós 155
Himnusz a békéről 155
Első ecloga 160
Nem tudhatom 164
Töredék 169
Levél a hitveshez 172
Mihail Solohov 176
Emberi sors (Házi olvasmány) 176
Összefoglalás 180

DRÁMA ÉS SZÍNJÁTÉK 183
JELEN IDŐ 211
Napjainkig (Bevezetés) 213
Illyés Gyula 214
Egy népfinak 214
Garai Gábor 215
Artisták 215
Tatay Sándor 219
Puskák és galambok (Házi olvasmány) 219
Nagy László 222
Tűz 222
Juhász Ferenc 226
Rezi bordal 226
Könyvtári ismeretek 230
Sánta Ferenc 233
Kicsik és nagyok 233
Örkény István 240
Egy szoba, vályogfal, zsúpfedél 240
Ha nem fogadod el a játékszabályokat (Török Gábor) (Olvasmány) 243

Sütő András 247
Anyám könnyű álmot ígér 247
Váci Mihály 256
Szelíden, mint a szél 256
Még nem elég! 259
Összefoglalás 261

IRODALOMELMÉLETI ISMERETEK 267
Emlékeztető kislexikon 276
Néhány fontos évszám, adat 284

SZÖVEGGYŰJTEMÉNY 287
Miért tetszik? (Péczely László) (Olvasmány) 289
Tömörkény István 292
Hühü 292
Így volt rendelve 298
Móricz Zsigmond 302
Ami megérthetetlen 302
Virágnyílás 308
Asztalos István 312
A tejesember 312
Illyés Gyula 316
Nem menekülhetsz 316
József Attila 318
Perc 318
Fiatal életek indulója 319
Dudoló 319
Egyszerű ez 319
Reménytelenül 321
Egy spanyol földmíves sírverse 322
Karóval jöttél 322
Radnóti Miklós 323
Két karodban 323
Erőltetett menet 324
Guillaume Apollinaire 325
Madár dalol 325
Jiři Wolker 326
A távoli kedves 326

Vlagyimir Majakovszkij 327
Induló balra 327
Beszélgetés Lenin elvtárssal 328
Julius Fučik 331
Üzenet az élőknek (Részlet) 331
Örkény István 335
Szakmai önérzet 335
Leltár 336
Gondolatok a pincében 336
Németh László 337
Iskola Kakaskúton (Részlet) 337
Déry Tibor 344
Simon Menyhért születése (Részlet) 344
Pablo Neruda 352
Óda a jelenhez 352

Tankönyvkiadó Vállalat. A kiadásért felelős: Petró András igazgató. Sylvester János Nyomda 82/5022. Nyomta a Szikra Lapnyomda, Budapest 83-3750. Felelős vezető: Csöndes Zoltán vezérigazgató. Raktári szám: 800. Felelős szerkesztő: Rudolf Ottó. Műszaki vezető: Lojd Lajos. Grafikai szerkesztő: Göczey Ildikó. Műszaki szerkesztő: Tölgyesi Beáta. A kézirat nyomdába érkezett: 1982. december. Megjelent: 1983. július. Példányszám: 169 000. Terjedelem: 22,50 (A/5) ív, 66 db ábra. Készült: fényszedéssel, rotációs ofszetnyomással, az MSZ 5601-59 és az MSZ 5602-55 szabvány szerint